AUGUST ŠENOA.

SABRANE PRIPOVIESTI.

IZDAJE

MATICA HRVATSKA.

SVEZAK SEDMI.

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1887.

VLADIMIR

I.

U Mletačkoj ulici u gradu Zagrebu stajala je g. 1846. razizemna kućica na pol zidana, na pol drvena, podignuta njegdje prošloga vieka. Kućarica, postavljena širinom uz drvena vrata, imala je prema ulici samo dva prozora ili bolje reći okna, za kojima je živovala stolarica Jagica, odavna udovica i gospodarica kući. U dvorištu dakako bilo je više prozora, a u zadnjoj sobici išao je jedini prozor prema njekakvoj krpici zemlje, ogradjenoj graškom i pasuljem, gdje je cvalo nješta ruža, karanfila i dvie tri georgine. Jaga je zvala tu zelenu krpicu od njekoliko hvati svojim vrtljem. U toj sobici stanovahu za onda dva zagrebačka pravnika, Vladimir Milković i Eugenij Petrović, sinovi plemićkih obitelji iz križevačke županije. Imanjca njihovih porodica stajahu od davnine jedno do drugoga, otcevi im bijahu županijski častnici; djeca su dakle od malenih nogu zajedno boravila i prijateljevala. Roditeljem je to vrlo drago bilo, jer su Milkovići i Petrovići od pamtivieka zajedno u slozi živjeli. Kad je dakle trebalo djecu dati u glavni grad, u latinske škole, smjestiše otcevi oba dječaka kod udove Jage u Mletačkoj ulici u onu malu sobicu. I kad minu robovanje gimnazijsko, kad im osvanu sloboda, te ih profesori počeše krstiti »gospodom,« nemogahu se nikako odkinuti od Jage, koja se sklapajući ruke i klimajući glavom čudila, kako dan danas djeca brzo rastu. Gdje parviste, tu boravljahu sada i juriste, samo što su mjesto žganaca i kisela pasulja dobivali frigane

piliće i što se metla gospe Jage sada već nije mogla smatrati žezlom.

Sobica bijaše, kako rekoh, vrlo malena i čedna: jedva si se mogao u njoj okrenuti. Uz dvie silno nakrcane postelje stajahu dvie škrinje, velika peć, vjesila s odielom, polica s knjigami, velik stol, dva stolca i starinski kanape sa drvenim gotskim naslonom. O prozoru visijaše tamburica, o zidu slika Ljudevita Gaja i Kraljevića Marka. Na kanapetu ležaše Vladimir pušeći dugu lulu, dočim je Eugenij sjedeći na stolu vrlo hladnokrvno motao medju prsti debelu cigaru.

»Nerazumijem te, dragi Eugenije,« reče Vladimir, krasan crnokos mladić, velikih očiju, »ti vidiš, da se sve važnije stvari oko nas zbivaju, kako se narod sve to jače budi i diže, a ti šutiš, čudno se kadšto podsmjehuješ, kan da sve smatraš igrarijom i dječarijom.«

Eugenij, čovjek jak, smedje kose i blagih modrih očiju, komu je bradica već dobrahno bila osula bliedo lice, upre oči u svoga prijatelja, te će, odbiv dim svoje cigare:

»Varaš se, brate! Tvoje korbe niesam zaslužio. Klanjam se istim svetinjam kao i ti, samo ponješto drugačije. Čudim ti se, bar me dobro poznaješ, od djetinstva smo prijatelji, gotovo braća, a jošt me u dušu prepoznao niesi. Ja sam čovjek prozaičan, ti si pjesnik; ja miran, možda kadšto trom, u tebi kipi krv. Eto, to ti je.«

»Ali to nije nikakov odgovor na moje pitanje,« odvrati Vladimir. »Ima nas dakako kojekakvih, ali kad se uztrese čitav narod do dna, onda i mirnije duše planu. Il si se možda iznevjerio našemu biljegu, ilirskomu mjesecu sa zviezdom? Jesi li možda bielu i zelenu kokardu prišio na svoje srce?«

»Zar si toli kratke pameti, te se nesjećaš, da me je lani u srpnju na Markovu trgu ranio bajonet vojnika od regimente Wimpfen, da sam i ja bio jedan od onih, koji su u potjeru išli za razbanom Hallerom, kad je jedva iznio glavu krišom po noći u vozu siena. Misliš li ti, kad čovjek prolije

krv za koju stvar, da se ta rana može zaboraviti? Krst je krvi najjači.«

»Pa?«

»Pa rekoh ti, da sam prozaista.«

»Dobro, radi ti prozom, što mi pjesmom. Ali ti se tudjiš i od djačkoga družtva, ti nepolaziš domorodnih zabava.«

»Aha, — domorodnih zabava! — Ti kaniš, čini mi se, citirati Blažeka. Ja slabo pamtim stihove. Kako ono veli naš Tirtej: — »Pustmo anda plaho — biće i polumrtvo ono žiće u živućoj naravi« et caetera; tako će njekako biti. Je li?«

»Ti mi se rugaš.«

»Ni po što. Premda sam kakov takov jurista, opet mi se matematika nada sve mili. Ja ti računam i vazda računam, ne radi sebe, jer niesam sebičnjak, nego upravo radi one svetinje, za koju se svi borimo, za narodnu slobodu. Ja pazim na mogućnost rezultata.«

»A taj nemože biti bolji.«

»Misliš li zbilja?«

»Neprodire li naša stvar u sva družtva? Nije li mladež razpaljena domorodnom vatrom? Neprianjaju li i žene i djevojke naše uz narodni jezik? Neimamo li liepu literaturu, vrstnih pjesnika, novina, neimamo li — Maticu: — odvažnu četu hrabrih kolovodja? Nečuješ li sve junačnije glasove po županijskih skupštinah, nečuješ li mili naš materinski jezik i na kazalištu?«

»Tko veli, da nije bolje, nego je prije bilo?«

»Dapače vrlo dobro. Skora budućnost mora nam donieti sigurnu pobjedu. Slavenstvo je oživjelo. Jesi li zaboravio Gajevu divnu parabolu o gorostasu?«

»Komu glava siže do ledenog, a noge do sinjega mora? Je l? Vidiš, da niesam. Ali taj gorostas za sada je Prometej. Jesi li i sračunao, s kim sve imamo posla, tko nam sve o glavi radi?«

»Dakako! Znam, da nas sa svih strana obliću vrane.«

»Da imamo u vlastitom gniezdu silu kukavica, koje nam najviše škode. Ja nedam ništa za deklamacije. Ja se pače bojim vikača, koji niesu nego prazni zvonki praporci. To se obično prevjeri preko noći, a najveći vikač postat će najpodlijom huljom, prodat, izdat će sve. Nije uviek dobro jurišati. Umorit ćeš se, suzbit će te neprijatelj. Mi smo i onako mnogo jurišali, ali sad bi trebalo, da ono što imamo, ljudski utvrdimo, pa da korak po korak otmemo neprijatelju zemljište, da možemo o sebi reći: »Mi stojimo stalno, čvrsto kao klisurine.« Vidiš, i ja se miešam u poeziju. Nebudemo li takovi, klonut ćemo od prve navale, pa ćemo svoju kukavštinu zaklanjati krinkom domorodnih jadovanka; ja pako mrzim na sve pjesnike, koji plaču, koji bielo pjesmom slave, a crno rade.«

»Misliš li možda, da ću i ja krenuti vjerom?« dignu se Vladimir naglo.

»Sačuvaj Bože! Ti ćeš ostati vjeran svomu principu, premda si idealista.«

»Zar je grieh biti idealistom?«

»Nije grieh, već nesreća.«

»Zašto, molim, brate Eugenije?«

»Zato, brate Vladimire. Idealista leti kao Faeton, dok ostali ljudi krepko koracaju; idealista će polomiti krila, i dok ostali ljudi napreduju k onomu cilju, on će ostati na mjestu, prevaren nadom, ležat će kao ranjen soko. I takovih ljudi mora biti; zlo bi bilo, da ih neima, — ali oni su samo prednje straže velike narodne vojske, koje lako mogu poginuti. Obćemu napredku koristni, sami su obično nesretni, a ja bih htio, da budeš uz narod i ti sretan, jer si skroz poštena duša.«

»Idi, Eugenije, tvoje su rieči hladan pljusak na žarko domorodno srdce. Ti mi tu prodičeš kao kakov star fratar ili ćelav filozof. Žao mi te je. Mi ćemo ostati prijatelji, do smrti prijatelji, al u tom se nikad nesložismo. Ja tvrdo na

tom stojim, da nam cvate skora sretna budućnost, jer svimi žilami naroda protiče krv domorodnim zanosom: nikad niesu Hrvati toli dobro stajali, kao što sad. Ti vidiš same crne oblake.«

»A ti samo rumenu zoru. Ti čuješ samo stihove, ti vidiš samo angjele; svaki ti je čovjek najbolji prijatelj, svako nagadjanje kupuješ pod gotovu istinu, a nadaš se već sutra onoj sreći, koja će istom, ako Bog da, za petdeset godina osvanuti.«

»Ali molim te, Eugenije, odakle tebi ta mudrolija, te govoriš, kao kakav starac?«

»Od moga strica, župnika, koji je preklani umro. Velik dio svakih praznika probavio bih, kako i sam znaš, kod njega tamo u gorah varaždinske županije. Bijaše to vrlo čudan čovjek, gotovo pustinjak. Malo si kada vidio na njegovu licu smieha. Njegovo čelo bijaše mrko kogodj i šuma oko njegova župnog dvora; njegovo tielo bijaše suho, žilavo, čvorasto kao star grabar. Malo je kada govorio, mnogo čitao, puno razmišljao. Često sam ga pratio po gori, gdje je pomno učio prirodu i njezine pojave. Ljudi su o njem koješta buncali, njegovi ga drugovi zvali jakobincem, premda je vrlo pobožan bio, al je mrzio na svako robstvo. Kod tih gorskih šetnja otvorila bi mu se često preda mnom duša, a iz ustiju izlažahu tada promuklim glasom kratke izpresiecane rieči: »Pazi sinko, što ti velim,« reče jednom. »Kuha se. To je dobro. Mlado se vino miče. Al čuvaj se pjene. Mnogo će trebati vremena, dok se sve u narodu pročisti, dok bude jasno i krepko. Sad je to mladi mošt, poezija. Proza mora doći, tvrda proza. Tvrd kamen, sinko, tvrd, komu nemože dlieto ništa, gdje nemože svaki bies urezati svoje ime. Neračunaj prebrzo. Prevario bi se. Ja to znam. I ja sam bio poeta, ali — — —« tu starac umuknu i nastavi poslije časka: »Ja toga doživjeti neću; možda ćeš ti, možda i nećeš, jer se tomu hoće puno, puno vremena. Al bilo što bilo, ti mi stoj uviek

uza svoj narod, uz pravicu; ozbiljno i razborito vrši svoju dužnost za narod. Budi čitav čovjek!« Još mi je više toga govorio starac. Kad umre, ostavi mi oporukom dosta veliku svotu novaca, krasnu knjižnicu i omašan rukopis, pisan njegovom rukom. Čudom bi se čudio, prijane, da vidiš tu knjižnicu hrvatskoga seoskog župnika; ni u snu nebi pomislio, da je taj starac u požutjeloj popovskoj halji skupio toli divnu skladbu čovječjeg znanja i umjeća od zadnjih 300 godina. Svrnuv okom samo na naslove njegovih knjiga, upitah se plaho: Kakov je bio čovjek taj tvoj stric? Al tek kad sam stao čitkati po njegovu rukopisu! Neznam, kako da ti ga definiram. Nit je to životopis, niti su zapisci, nit učeno djelo, al jest nješto, što se mojega srca primilo toli silno, toli jako, toli strogo i oštro, što mi je dušu potreslo do dna. Čitao sam plemenite govore Mirabeau-a; al ne, to nije tako bilo. To je bilo kratko, izpresiecano, bodljikavo, toli logički, kao da ti je mraz pao na vrelo srce, kao da ti je sjeverna bura ohladila čelo, dok ležiš u vrućici; al opet je u tih redcih klilo. Bilo mi je, kao da iz svakoga redka vire te sive, ozbiljne oči mojega strica, nepomične i strašne, kao što su staklene oči egipatske mumije; — samo kadkad, kadkad sievnulo bi u njih, al onda bi sievnulo poput munje. Taj rukopis posta mojim evangjeljem.«

»Gdje ti je?«

»Kod kuće pod ključem, što ga kod sebe nosim.«

»A šta, šta je za Boga u tom čarobnom rukopisu?«

»Puno, — toliko toga, da ti neumijem reći, šta je. Al prekrstio me je, pretvorio me je, stvorio me drugim čovjekom. Da, jedne se izreke sjećam: »Tu smo; — što li će od nas biti? Hoće li biti dobra, hoće li biti zla, hoće li nas izjesti? Neće. Istina, u naših žilah ohladnjela je krv. Koliko je toga kremenja postalo blatom! Ali kad niesmo ni kroz toliko stotina godina izginuli, nećemo ni unapried. Samo kad će nam biti bolje? Prije ili kašnje? Kad budemo tvrdji, da! Kad bude

čovjek zbilja čovjek, onako od glave do pete. Srce nam je živo, o da je toli živa i pamet! Mi smo plima i osjeka. To je naš smrtni grieh. Znanje i poštenje, to su dva stožera našega spasa; svaka hinjena krika kuga je za nas. Tko si naš, onako ljudski naš, kao što je dren drenom, nekipi, nebuni se, nebudi pjenušicom, budi octom u rani naroda svoga, — čovjek, u kom svaka žila drhće pravicom, u koga je mozak hladan, vrlo hladan, u koga je srce staklena leća, što skuplja nebesku vatru. Komedije će puno biti, mora biti i kritike. Mislite li, da je svaki pokret himbena lica sjajući obraz istinskog proroka? Mislite li, da svaki glumac gradi poviest svieta? To je crno, vrlo crno i ljuto, ali je logički. Koliko sam ja vidio krabulja — smatrao sam ih ideali — pa sam ih bacio na smetište. Lutke, na čija usta drugi lažu! Ništa zato. Takov je sviet. Nesnebivaj se nikad! Nesanjaj, da si na nebu il u paklu, dok si na zemlji. Diagonala budi tvoj smjer, to je smjer sve djece Adamove. Al neizlazi iz kola, koje je tvoje, koje ti je srodno. Bit ćeš kao zviezda, koja se je odmakla od svoje koloteċine, koja se mora razprsnuti!«

»Dosta, dosta Eugenije,« viknu Vladimir skočiv na noge, »tebi se tlapi, ti buncaš iz vrućice. Šuti za Boga!«

»Varaš se, brate,« nasmieši se Eugenij mirno, »moje bilo bije posve po pravilu, ja sam samo stričeve rieči naučio na pamet, pa ti ih kazujem.«

»Tvoj stric — ma tvoj stric je bio lud, Eugenije.«

»To rekoše Žudije prorokom.«

»I ti to sve uzimaš za istinu?«

»Za svetu istinu.«

»Na zdravlje, brate!«

»Da, to je zdravlje, pravo istinsko zdravlje.«

»Ti bi mi se htio nametnuti liečnikom po receptu svojega strica.«

»Dakako.«

»Od koje bolesti da me liečiš?«

»Od pjesničke vrućice.«

»Zar je pjesničtvo grieh?«

»Nije. Maštanje je samo bolest, prava poezija je sestra istine.«

»Ja da sam sanjar?«

»Najplemenitiji, al ti ćeš to biti i u praktičkom životu.»

»Pustimo budućnost, pustimo i politiku, dragi Eugenije,« trznu se Vladimir nješto zlovoljno. »Ti me, brate, nećeš prekrstiti, a ni ja, kako se čini, nemogu svladati tvoje malodušnosti. Mladi smo jošte, pa ćemo, ako Bog da, svojima očima vidjeti, tko je govorio pravo. Nu da ti povjerim novicu, kojoj ćeš se zaista čuditi.«

»Da čujemo!«

»Jutros me pozva profesor Niemčić, prijatelj naše kuće, k sebi u stan. Ponajprije mi je govorio puno laskavih rieči, kako me sav sviet hvali i kako se njegdje roditelji mojemu napredku vesele, i da ću danas sutra biti vrlo sretan. Šta, mišljah, zar gospodin gimnazijalni profesor neima drugoga posla, nego udvarati se mladomu pravniku? Naskoro razumjeh, kamo taj exordium smjera. Upita me, koliko mi roditelji na mjesec šalju novaca. Rekoh mu, koliko, al će on na to, da je to za skupoću zagrebačku vrlo malo. Meni je dosta, odvratih, ja sam se sa svojim pobratimom kod njeke starice udovice vrlo jeftino smjestio. Nu profesor reče: »Dosta, dosta! dragi Vladimire! Šta je danas dosta? Vi nieste više dječak, Vas pače i profesori zovu »gospodinom«, Vama se hoće rekreacije, zabave, a podpora roditelja omjerena je li za svakdanji život. Dobro bi bilo, da vrh toga imate još koju forintu za zabavu. Vi dolazite u domorodna družtva, gdje se morate pokazati plemićem, Vi ste prijatelj domorodne literature, Vi ste i ljubitelj domaće glasbe, a svemu tomu hoće se novaca. Predložit ću Vam nješto, dragi Vladimire, na Vašu korist i mislim, da neću time Vašeg ponosa uvriediti. Ja sam davni

prijatelj Vaše porodice, od mene morate dakle i ovu ponudu prijateljski primiti.«

»A kakav je to predlog bio?« zapita Eugen nješta pozornije.

»Čuj! Profesor nastavi: »Plemeniti gospodin Dobranić, asesor banskoga stola, zamolio me je, da mu potražim za njegova sina učitelja, koji i francezki umije. Sjetih se odmah Vas, Vladimire. Dobranić je bogat, platit će Vam na mjesec dvadeset forinti, što je napokon liepa svotica za mlada gospodina. Kuća je odlična, ugledna, gospodin viećnik banskoga stola ima znamenitih prijatelja, te bi Vam s vremenom mnogo mogao koristiti, a on će to i učiniti, jer je čovjek predobra srca. Prihvatite tu priliku, neće Vam biti žao« . . . Tako mi govoraše profesor.«

»A što si mu ti odgovorio, Vladimire?«

»Oklievao sam, nehtjedoh mu namah odgovoriti, htjedoh tebe upitati za savjet. Nu kad me je Niemčić sve življe nagovarao, te rekao, da je Dobraniću obećao, da će me predobiti, te da bi na njeki način ostao na sramoti, nepristanem li, bijaše mi dakako težko izvinuti se profesoru. Dadoh mu dakle ruku i rekoh: Dä, pristajem.«

»Dobranić! Dobranić!« šaptnu Eugenij, gledajući poniknute glave u zemlju; zatim se trznu: »Poznaješ li, Vladimire, tu obitelj?«

»To jest, po čuvenju i vidu. Gospodju vidjeh njekoliko puta u ekvipaži i na konju, gospodina sam čuo njekoliko puta u skupštinah.«

»Gdje je sigurno proti narodnoj stvari govorio i glasovao.«

»Da, sjećam se, da je lani, kod one kobne reštauracije u banskih dvorih, svoj votum dao magjarskoj stranci.«

»Pa niesi li to možebiti rekao i profesoru Niemčiću? Nezna li Dobranić, da si medju djaci jedan od glavnih kolovodja Ilirstva?«

»Dakako. Izjavio sam svoju bojazan. Dobranić,« rekoh

Niemčiću, »neide s narodom; kako ću ja polaziti njegovu kuću? I Bog zna, bi li me i primio, da mu je moje političko mnienje poznato.« Na to se nasmjehnu Niemčić njekako čudno, da me je gotovo uvriedio. »Zato se nebojte, mladi prijatelju,« reče profesor, »i o tom sam govorio s Dobranićem, i on je možebit bolji, nego što mislite. Ja Vam svega toga nemogu onako tanko raztumačiti, jer su to poslovi, koje ćete istom pravo razumjeti, kad dozrijete do podpuna muža. Vi posve pravo činite, da svim žarom mlade duše pristajete uz narod i njegove svetinje; u politiku se sada nerazumijete, ni nepačajte se za sad u nju. Najprije učite za domovinu, onda istom radite za domovinu. Oprostite mi tu prispodobu, ali je istinita: iz puške može samo ruka pucati, koja je snažna i izvježbana. Kad se prije vremena puca, možeš lako i najboljega prijatelja ubiti. Nemislite za Boga, da je vikanje i pjevanje domorodnih pjesama sva politika, sve spasenje naroda. Takva vika umine često kao hitac iz topa, koji neostavlja za sobom nego dim.« Na tu lekciju bio sam se već razsrdio i mal da niesam profesoru okrenuo ledja.«

»Al profesor je posve pravo govorio,« potvrdi Eugen. »I u zapiscih moga strica ima takih misli. E pa što je Dobranić rekao?«

»Još mi je Niemčić rekao i to: »Naši se starci nemogu njekako smjestiti u taj novi nenadani sviet. Boje se odmaknuti od stoljetne kolotečine u neznani tobož kraj, što ga samo zračnom prikazom drže. Ima dakako puno sebičnjaka, koji nemare nego za svoju klasu, za svoju osobu, nu Dobranić, čini mi se, nije takav. U ostalom nežacajte se obćiti s njime zato, što nemisli kao i Vi. Stara je rieč: »Sto ljudi, sto ćudi,« a opet smo svi u ljudskom družtvu i moramo zajedno živjeti. Razno mišljenje nesmije nas priečiti da medju sobom obćimo pristojno. Bjesnoća u socijalnom životu jest biljeg divljačtva i nekulture, a pravi, iskreni radikalizam, slobodnjačtvo do groba naći ćete prije pod gladkimi ruka-

vicami nego u mrljavu kaputu. Dobranić zna, da ste ljut Ilirac, zna, da pjevate gromorne davorije, zna i to, da učite ruski, ali zna i to, da ste pametan, prosvietljen mladić, da, dragi prijatelju, karakter, pa Vas hoće za učitelja. Pače on bi Vas htio uzeti u kuću.«

»U kuću?« prenu se Eugenij i pogleda Vladimira.

»Ne, neboj se, dragi brate,« nasmjehnu se Vladimir, »na taj uvjet nehtjedoh nikako pristati. Dok smo slobodne akademičke ptičice, neću ostaviti našega Tuskuluma kod stare Jage u Mletačkoj ulici. Tu smo od dječaka postali mladići, ove su zidine čule najskrovnije tajne srca našega, ovdje smo se kriepili i bodrili. Ovdje ćemo i ostati, dok nas sudbina neprikuje na stalno mjesto u ovom svietu.«

»Kad ćeš dakle, Vladimire, poći k Dobraniću?«

»Sutra me pred podne očekuje. Nu reci, poznaješ li ti te ljude?«

»Onako,« kimnu Eugen.

»Pobliže zar?«

»To jest — —« zape Eugen. »Bijah kod tetke Belavićke na soiré-u. Ti znaš, da je ta stara tetka puna etikete, vrlo osjetljiva, da se moram odazvati njezinu pozivu, jer bi me inače odmah tužila otcu. Moj otac pako je u tom vrlo ceremonijozan i želio bi, da svim rodjakom i kumovom u glavnom gradu, kojih ima ciela vojska, pravim bar svakoga mjeseca jednu vizitu. Na sreću daje Belavićka samo svake pol godine soirée. Tu nadjoh i Dobranićeve. Ima tomu, čini mi se, godina dana.«

»Pa kakvi su to ljudi?«

»Otac pristar konzervativac, visok, jak, debeo, na nogû slab, jer trpi od ulogâ. To su valjda posljedice onoga doba, kad je, budući juratom, s našimi poslanici išao na požunski sabor. Vele, da je dobar jurista, nepije nego staro vino, i igra sa starimi gospodjami rado marijaš. Rekao bih, da je Hrvat iz prošloga vieka. Gospodja je pokvaren husarski ofi-

cir, a i ljubi husarske oficire. Nosi kratku kosu, puši cigare, pije samo šampanjac, tjera sama konje, neće svilenu haljinu obući nego jedanput. Spava danju, a bdije noću. Najmilija joj je zabava »Makao» i »Pol dvanaest.« Gospodja kan da neima muža, a muž kanda nevidi gospodje. Pravi gospodar jest tvoj budući učenik, dječak od 14 godina. Majka bi ga stavila na tortu; ako razbije komu kamenom prozor, tvrdi majka, da joj je sin »genie«. Dječak tuče služinčad batinom; ako šta skrivi, zaplače, i majka ga moli za oproštenje. Divlji je ždriebac na magjarskoj pusti.«

»Ta to je pogibeljan individuum?«

»Nije najpogibeljniji.«

»Već tko?«

»Kći.«

»Kakova je?«

»Pogledaj ju sam. Al se je čuvaj!«

»Zašto?«

»Brate! Ti si lako upaljiv. Ti si već imao sto ružnijih ideala od Dobranićeve kćeri.«

II.

Gospodin plemeniti Dobranić sjedjaše za svojim pisaćim stolom pušeći veliku lulu od stive i premećući spise velike parnice, koju je pomno proučavao. Kadkad bi posegao za omašnim zakonikom, kadkad bi se i nasmjehnuo, kad je naišao na kakovo ludo mnienje branitelja. Dobranić bijaše visok, krupan čovjek. Njegovo tielo sjećalo te je starih hrvatskih junaka, prsa mu bijahu jaka, ramena široka, noge i ruke velike, glava velika ponješto šiljasta, a kosa kratko pristrižena. Čovjek nebijaše sada liep, ali se nije moglo reći, da je ružan, dä, u mladosti je možebiti i liep bio. Sve lice imalo je jake, krupne crte, bijaše žutkasto, nabuhlo, izprekrižano borovi, a i kraj debelih usnica, kraj jaka nosa, na visokom

uzkom čelu bijahu upisane one oštre crte, koje niesu biljegom radosti. Smedja kosa počela se gdjegdje bieliti, nu guste obrve i spušteni brkovi nepokazivahu još znaka starosti. Malena soba gospodina Dobranića stajala je na kraj hodnika njegove kuće, te je bila posve odieljena i odaljena od ostaloga stana. Gotovo bi čovjek rekao, da je to udobna, ali vrlo neredna izbica pustinjačka. Pokućstvo, presvučeno žutim damaskom, bilo je po svojoj spodobi starinsko i gdjegdje izlizano. Valjda se je prije jedno 30 godina sjajilo u paradnoj sobi; visoki ormar od hrastovine kan da polazi iz Napoleonovih vremena, dočim te je gvozdena, gunjem pokrivena postelja sjećala kasarne. Nad posteljom je visjela dvocievka, srebrom okovana sablja krivošija, grb Dobranića i malo razpelo od bjelokosti; podalje kod peći stojalo je cielo čislo dragocjenih lula od stive, a po podu, na stolu, na peći, na policah ležale i stajale zaprašene knjižurine u najvećem neredu. Izim gospodara živio je u toj sobi još jedan živi stvor, stara zelena papiga, koja je kraj pisaćeg stola na stolici sjedjela. Inače bijaše tu malo života. Bilo je tu pače vrlo tjeskobno čovjeku strancu, jer je duha od stare artije i duhana napunjala zrak. Gospodin Dobranić kan da je to svetilište krio od ostalog svieta, dä i od zraka i sunca, jer su zelene zavjese bar danju uviek bile na pol spuštene. Gospodin Dobranić zvao je taj svoj zaklon kroz šalu sam: »refugium peccatoris,« a to i pred ostalim svietom. Ljudi bi se tomu nazivu svaki put nasmijali, al niesu nikako razumjeti mogli, zašto da je soba gospodina Dobranića: »utočištem grješnika.« Malo bi kada izišao iz te izbice i to samo za poslom ili k objedu. Inače je tu sjedio, učio, pisao, pušio, s papigom razgovarao. Gospodin Dobranić nije bio prijatelj šetanju, jer su ga počele ostavljati noge; crni kožnati naslonjač pred stolom bio mu je, kako pjesnik veli, »najmiliji zakutak na ovom svietu«; tu je i poslije objeda driemao. Samo pod večer kan da je oživio, kan da se je u njegove kosti povratila mladost. Kad se je dobrano mračiti

počelo, kad je zviezda za zviezdom skočila na nebo i napokon o pol neba i mjesec planuo, otvorio bi g. Dobranić prozore svoje širom. Pred njim se prostiraše o noćnom svjetlilu divna krajina, zagrebački vinogradi, zaseoci i čarobna gora. Tu je znao dugo i dugo stajati kraj prozora. Njegovo se oko gubilo u čarobno svjetlo, njegovu je uhu godila ona tajnovita noćna tišina, kroz koju bi se samo pokadšto čuo kakov uzkrik čovjeka ili žubor šumskog potoka. Bilo mu je kan da je van svieta, a to je njegovoj duši godilo. Onda se opet šetao amo tamo po mračnoj sobi skrštenih ruku, oborene glave, brzim korakom, šapćući potiho nerazumljive rieči. Znali su ukućani za taj njegov čudni običaj, ali mu niesu smetali, pače ni pitali za razlog tomu vladanju. Gospodja Dobranićka, koja gotovo nikad nije zalazila u taj zaklon, nebi o tome svomu mužu ni rieči spomenula. Bud nije imala kada za takove prigovore, bud da je imala osobita razloga nedirnuti u minule uspomene. Nu sviet se je tomu samovanju vrlo čudio. Dobranić bijaše čovjek po svoj Hrvatskoj vrlo dobro poznat još od mladosti svoje. Svatko se je živo sjećao toga mladića herkulična stasa, aristokratičkih običaja, koji se je sa svojimi profesori živo prepirao o najtežih pravničkih pitanjih te ih znao zatjerati u škripac; koji je budući najboljim plesačem i udvoračem svakomu mladiću oteo dragu; koji je ne jedanput u dvoboju ranio protivnika vojničkog častnika; koji je izvrstno igrao šah, wist, klavir; koji nije mogao živjeti bez šampanjca i vesela družtva. Već za rana pratio je grofa ...... ića na požunski sabor, te je tom prilikom ulazio u najotmenija družtva. Magjarske grofice čudjahu se okretnosti, dosjetljivosti mladoga Hrvata, a on je sve njihove poklone primao s kavalirskom njekom nebrigom. Još većma čudjahu se saboraši, odkud grofu ...... iću, koji u privatnom razgovoru nije pokazivao mnogo duha, ti klasični govori u u sabornici. Velikaši dakako niesu znali, da je taj klasički slog plod Dobranićeva pera, nu stari grof mu se klanjao i

divio, veleći: »Vi ćete biti znamenit čovjek, Dobraniću, Vam ni vrag ništa nemože!«

Stari je grof bio istinu govorio. Dobranić je ušao u pravi život, kao što ladja s razapetim jedrima. Njegovo znanje ozbiljno i temeljito, združeno sa družtvenom finoćom i vještinom, k tomu još i znatni imetak, nasliedjen po otcu, učiniše toga mladog čovjeka nedobitnim Akilom. Ni ljudi strogi i učeni nemogahu mu prigovarati, da je površna lutka, a »zlatna mladež,« kojoj su pustolovine, pijanke noćne gungule bile ponajglavnijom zabavom, morala je kapu skidati pred tim vitezom, koji se medjutim nije upuštao u prostačko razbijanje, već se dao samo na genijalne vratolomije finije vrsti. Odrešitost i vještina prokrčiše Dobraniću brzo put i do javne časti, do koje mu je bilo samo zbog časti, te je kod županije »honoris causa« bez plaće služio. Tu se je u skupštinah razvijao njegov neobični talenat, s aristokratičkom ironijom znao je svoga protivnika bockati na veći bies, a kad taj provali, kosio je Dobranić britkom logikom, mlatio je po neprijatelju žestinom svojih rieči, neštedeći ni starijega. Tako iznuka taj čovjek njeko počitanje, njeki strah i od svojih neprijatelja, dà, sviet ga se toliko plašio, da mu nitko nije ni u najmanjoj stvarci prigovorio, te je postao diktatorom družtva, kumirom gospodja, mezimcem sreće, i dok su se drugi s velikom mukom popinjali od službice do službe a pri tom kadšto posrnuli kod županijskih izbora, Dobranić je za kratko postao od maloga velikim bilježnikom, od velikoga bilježnika podžupanom, častnikom, koji nije na svačijih vratih prosjačeći kupio glasove, već koga su birači molili, da tu čast primi. Njegovo mišljenje bijaše neodvisno, brzo, njegovi razlozi neoborivi. Posve je naravski, da su mile matere ne jedanput izticale pred njim svoje kćeri, da mu se je nudjalo sto i sto srdaca, nu on je sve ozbiljne ponude djevojaka delikatnom rukom uklanjao, srca gospodja lakoumno primao i bacao bez velika škandala, te tako postao strahom i tre-

*

petom dama. Nu ujedanput se pokaza, da i on ima Akilovu petu, u koju ga smrtno rani žena.

Dobranić je bio vikao vazda pobiediti; nitko nije ni mislio, da bi se kakova gospodja ili djevojka mogla opirati Dobranićevoj sili, ma i grofica bila. Samog Dobranića toliko bjehu zaniele njegove pobjede, da je i sam uvjeren bio o svojoj nepobjedivosti. Jednog dana dobi poziv u Hrastovac k vlastelinki Kamenićevoj, koja mu je po majci bila daleka rodjakinja. Gospodja Kamenićka pozivala je vrlo rado goste na svoje seoske zabave — »soirée de village« rekla bi sama — i Hrastovac bijaše u istinu ročište plemstva ciele okolice. Poziv njezin, upravljen Dobraniću, bijaše ovaj put nješta obširniji, pun pauza, pitanja i uzklika. Medju ostalim reče: »Dà, à propos! Ti si, mili rodjače, velik prijatelj kojekakvih kuriozitete, osobito, ako su ženskoga spola. Nepišem ti toga u grieh. Takova pasija posve je naravska. K meni će doći takov ženski kuriozitet, djevojka u istinu neobična. Zove se Klara plemenita Klemenićeva, jedinica u bogata otca. Nevaraj se, nemisli, da je to od mene samo varka, da te primamim u Hrastovac. Ni po što. Klara je djevojka bez para, reć bi nepobjediva. Prije dvie godine izišla je iz varaždinskog samostana, a dosele je bila kod svoje tetke u Baranji u Ugarskoj. Premda je mlada, prava je salonska dama, ima hira, kao kakova velikašica, u kratko zagonetka. Za tebe vele, da si Herkules, — — — da vidimo! Kušaj svoju silu; ja sumnjam o tvojoj pobjedi, premda bi ti ju od srca željela. Dakle adieu do vesela sastanka u Hrastovcu.« Dobranić je u prvi mah bacio tetkino pismo na stran. Bijaše njekako blaziran; k tomu vrtila mu se misao oko njeke mlade udovice, bješe povrh toga opazio na plesu dražestnu djevojku, toli dražestnu, da je ozbiljnije počeo razmišljati o potrebi ženitbe, koju mu je rodbina toli silno preporučivala. Sjedio je, sjedio, razmišljao, ljutio se. Udovica i djevojka bijahu u njegovu srcu ljut boj Al dok su se te dvie slike u njegovoj duši komešale i medju-

sobno se iztiskivale, pojavi se treća — Klara. Hrlo skoči na noge, uhvati tetkin poziv, pročita dva, tri puta zadnje redke. Zatim sjede pisat dva pisamca. U prvom izjavi udovici, da nemože sutra doći na rendez vous, u drugom zamoli ljepušnu djevojku, neka mu oprosti, što nemože s njom na preksutrašnjem plesu igrati prvu kadrilu, jer da mora rad važnih obiteljskih poslova tetki na više dana u Hrastovac. »Tako«, reče, zapečativ oba pisma, »sad je borbi kraj, i neka počne nova borba. Šta? Udovica neoponira, i djevojka mi je u prvi mah sklona bila: te provincije toli lako predobive nisu za moju vratolomnu narav. Ajdmo u Hrastovac! Da vidimo, je li tetka Kamenićka slägâla.«

Dobranić, bojeći se sam svoje nestašnosti, odpremi odmah oba pisamca i da ga možebiti nezateče ustmeni odgovor od udovice, naruči po sluzi smjesta kola, te kad je poslije jedno dva sata udovica zbilja pokucala na njegova zaključana vrata, da mu stavi ultimatum i zahtieva rok vjenčanja, letio je mladi Dobranić daleko za Maksimirom put imanja svoje tetke. Gospodja Kamenićka čudila se je nemalo, da se je Dobranić toli brzo odazvao njezinu pozivu, te je za tri dana prerano došao; nu »Herkules«, ni nedočekav odzdrava vlastelinke, pokloni se duboko, poljubi vlastelinku u ruku i reče smiešeći se:

»Evo me, draga tetko! Nebacite me napolje, što sam prerano došao. Svojim ste pismom postigli, što ste htjeli, a ja kanim postići, što Vi držite nedostiživim, to jest onaj ženski kuriozitet po imenu Klara. Da vidimo! Nikad nebijah toli ratoboran, kao sad. Neznam, je li vriedno, da sam se toli ljuto naoružao. Vi me valjda pitate, zašto sam Vam prije reda na nepriliku došao? Evo zato: Vama je bez sumnje poznato, da u Zagrebu imam kojekakovih galantnih koneksija, koje bi me bile odvratiti mogle od ekspedicije u Vaš čarobni Hrastovac. Ja nebih imao sreću poljubiti svoju premilu teticu u ruku, niti pokušati svoje junačtvo proti čudes-

noj Vašoj Klari. Pomislite, koliko bih nesretan bio! Zato otresoh sav zagrebački prah i sve gradske koneksije i evo me ovamo k Vam, gdje nevreba na me ni Circe, ni Ariadna, ni Medea kakova. Preporučam se Vašoj zaštiti.«

Tetka se nasmija od srca, lupnu Dobranića po ramenu uvjeriv ga, da joj je dobro došao i da nije majka rodila toli pogibeljna i dosjetljiva prevrtljivca, kao što je on. Htjede mu sjedeći kod užine u vrtu potanje opisati Klaru, nu on odvrati mahnuv rukom: »Nemojte tetice! Negovorite mi ništa o gospodjici Klemenićevoj. Ja sam plemić, čovjek vitežke ćudi. Bilo bi nepravično, da mi pobliže opišete gospodjicu Klaru, da mi poput špiona opišete njezine slabosti, nebi li ju lakše svladao. Ja tražim najveće zapreke. Meni nepoznata neka me zateče. Borba će tako biti jednaka, ona nepoznaje mene, ja nje nepoznajem: dvie nepoznate vojske srazit će se iznenada. Vi joj valjda nerekoste, da ću ja doći, ona me valjda i nepoznaje?«

»Sačuvaj Bog!« nasmjehnu se Kamenićka. »Dä, dä, tako će dobro biti. Dvie nepoznate vojske, a ja ću tu borbu gledati iz prikrajka. Meni će to biti zaista haut gout.«

I dodje dan zabave, krasan jesenski dan. Gosti se bjehu već prilično skupili u Hrastovcu, sve ljudi obične vrste, vlastela, sudci, podžupani, župnici, stare načičkane vlastelinke i krotke im kćerke, k tomu dva tri barunića i stara njeka grofica, koja je vrlo ponosito škiljila na rt svoga nosa. Dobranić se dao po svojoj tetki predstaviti svim velecienjenim gostom, od kojih je svaki znao po koju laskavu reći mladomu gospodinu. Dobranić je kraj tih hvalospjeva grizkao svoje brkove klanjajući se dosta drveno. Svi ti pokloni bijahu mu dosadni navlaš sada, gdje mu je njeka nestrpljivost mučila dušu. Kad su bile gospodje udarile u najžešće preklapanje a gospoda se skupila bila oko barunića, koji se je upravo iz Pariza povratio bio, umaknu Dobranić neopazice, te krenu uz šumsku stazicu, koja se nad cestom vijugala

Na povišem brdeljku sjede Dobranić pod sjenu staro-drevna hrasta, gdje ga nitko nije mogao opaziti.

Sjedeći gledaše divnu brežuljastu krajinu, koja se je pred njim prostirala, sve one pitome biele dvorce sred šumskog zelenila, gdje su stare hrvatske porodice kroz stotine i stotine godina u sreći i nesreći boravile. Bilo mu je čudno u toj šumskoj samoći, kroz koju je prodirao samo glasan, veseo smieh od Kamenićkina dvorca; pa ako taj krasni prizor prirode i nije raznježio njegova srca, opet se je u njem budilo ozbiljnije čuvstvovanje. Bio se je zadubao u čudnovate misli. U jedan put probudi ga štropot. Pogledav nizbrdo spazi silnu oblačinu praha, iz kojega se izvi visoka, tanka englezka kočijica, koja je strelovito cestom jurila. Četiri vatrena bjelca skakutahu pred njom zagrabce, a žvalila ih vodjicami krepka ali nježna ruka tanahne, al pune djevojke, crno-oke, crnokose, fina, gotovo španjolskoga lica. O magjarskom naherenom šeširiću vijala se u zraku siva svilena koprena, a guste kite sjajne kose bijahu straga u klupko savite. Kraj gospodjice na baku sjedaše odebeo sjedokos gospodin aristokratična lica, a straga na kožnatu sjedalu englezke kočije jahao je sluga obučen na magjarsku. Kako je cesta išla nizbrdice, valjalo se voziti polaganije, i po tom je Dobranić imao kada promatrati goste na kolih. Nu njegovo je oko malo marilo i za starca i za slugu, već za plemenitu kočijašicu, koja je s tolikom vještinom tjerala i uzprezala vilovite bjelce. Slutnja mu reče, da je to onaj ženski kuriozitet, da je to Klara.

Ta znao je, da su u dvorcu svi gosti sakupljeni bili, samo Klemenićevih još nije bilo. Neima sumnje, to su oni, otac i kći. To je dakle Klara, ta neosvojiva tvrdjava! Dobranić se lako nasmjehnu. Istina, forme su joj savršene, reć bi salivene, mišice kan da su gvozdene; to se poznaje po krepčini, kojom drži vodjice; glava je ponosita, crte pravilne bez prigovora, sva je vješta, vita, gibka — ali svega

toga ima i u drugih. Na englezkih bakrorezih vidiš dosta takovih djevojaka na konju i na baku lake kočije. Kočija bješe već uminula izpred očiju »Don Juana«, te zakrenula u dvorište hrastovačkoga dvorca. Dobranić se počeo ljutiti. Bio je tvrdo uvjeren, da se je milostiva tetka samo pošalila, da ga je samo izmamila bila u dosadno družtvo, kojemu će on morati biti »maitre de plaisir.« Klara, mišljaše, nije nego jedna od onih stotina plemićkih djevojaka sans consequance, koje će iz samostanske školske klupe skočiti na konja, iz uršulinskog vrta na parket plesne dvorane, gdje se djevojke na pazaru vrte, dok nedodju pod kapu i krov plemićkog dvorca, da ondje rode takvih kćeri, kakve su same bile.

Za njekoliko časova spusti se nizbrdo i krenu prema Hrastovcu, zadje na stražnja vrata kraj pčelinjaka u vrt i podje prema dvorcu, pred kojim je u sjenatoj brajdi od bršljana sjedilo družtvo.

»Liep si ti čovjek, Lacko!« doviknu mu izdaleka tetka, »evo se gosti skupili, a ti bludiš kojekuda po svietu. Dala sam te već dvaputa tražiti; al tebe nigdje.

»Oprostite, draga tetko,« reče mirno mladić, pokloniv se ostalomu družtvu, »milostive gospodje i plemenite gospodjice oprostit će mi. Istina, ponješto sam pogriešio. Nu bila me je glava zaboljela, te podjoh u šumu na svježi zrak a vraćajući se zaustavih se kod Vašega pčelinjaka, da razmatram revnost tih krilatih, žutih živinica.«

»Ele, ele, gospodine podžupane,« reći će njeki debeli vlastelin, »vidi Vam se, da ste varošanin. Vi valjda još nieste vidjeli pčela, pa ovdje kraj njih zaboravljate na ljude.«

»Ovaj put niesam, jer mi je družtvo odviše milo. Nu ja sam pčele već često promatrao i čudio se, kako je njihovo družtvo slično ljudskomu: ima radilica, koje kupe med, ima i bezposlenih trutova.«

»A matica, gdje je ostala matica?« zapita ujedljivo stara sudinja.

»O njoj i netreba govoriti, milostiva gospodjo, krasni spol absolutno je potreban na svietu. Bez njega neima svieta, kako i sami znadete.«

»Molim, molim,« razžesti se domaćica, »pustimo pčele. Gospodine Klemeniću, gospodjice Klaro, čast mi je predstaviti Vam svoga rodjaka Lacka pl. Dobranića, podžupana zagrebačkoga.«

»Ah, grata praesentia, magnifice,« izmuca Klemenić, koraknu prema Dobraniću, te mu stisnu ruke.

Dobranić se pokloni starcu i Klari, koja mu ozbiljnim poklonom odzdravi.

Klarino fino lice ostalo je pri pojavu Dobranića posve ravnodušno, pače kad mu se je poklonila bila s gracijom mramorna kipa, okrenu se odmah k svojemu susjedu mladu grofiću te poče uz smieh živo čevrljati, kan da je došljaka pozdravila s puke učtivosti prema domaćici bez obzira na samu osobu. Bijaše u toj nehajnosti nješta hinjena, nenaravna. Tä svaka mlada djevojka, kad pred nju stupi mlad čovjek, omjeri ga s njekim interesom od glave do pete, kao po prilici kapetan novaka, a uspjeh te smotre ili je ironičan posmjeh, što znači, da je mladić posve propao u njezinoj milosti — ili dražestan poklon, što opet znači, da ga je zapisala u čislo onih sretnika, koji smiju moliti za kadrilu, možebit i za najvišu djevojačku milost — za kotillon Klara neučini ni jedno ni drugo, dapače se njezino vladanje moralo tim nenaravnije činiti, jer je bez sumnje čula bila — a to ponajprije od gospodje Kameničke — za ljubavnu slavu i plesno junačtvo podžupana Dobranića; dä, kad je došao u družtvo, povukla se Klara u zakutak brajde, te si ju jedva mogao vidjeti. Nu tim bolje mogla je ona iz zakutka svojih crnih očiju vidjeti sve a i podžupana. Dobranić je s odličnim i udvornim nehajstvom slušao staroga Klemenića, koji je gladeći svoju zlatnu burmuticu neustrašivo brbljao »de omnibus et quibusdam aliis.« Na svako njegovo mnienje pri-

stajao je Dobranić klimajući glavom, jer u obće nije čuo ni htio čuti, što Klarin otac brblja. I njegovo nehajstvo bijaše vrlo čudnovato. Gledao je svejednako u zemlju, ter zabadao svoj štapić u travu. Kadkad bi neopazice šinuo okom prema družtvu i tom prilikom uhvati pol Klarina pogleda, al se brzo okrenu, uhvati Klemenića pod ruku i krenu prema vrtu, da tobože razpravlja važno gospodarsko pitanje, sa čega je starac toli blažen bio, da mu je trbušina drhtala od uzhita. Tako se sastadoše prvi put Dobranić i Klara, al i on i ona oćuti u svojoj duši ni po što kakovo osjećanje, već njeku slutnju, da su njih dvoje imali biti na tom ročištu glavne osobe pripravljene komedije ili tragedije.

Lacko bijaše čovjek oštrovid, vješt svim malim zamkam družtvenog života, razumio je dakle i doskočicu posve dobro, te ju je vješto obilazio. K tomu nije mu se činilo, da je Klara, u koliko ju je dosele vidio bio, osobita zanimanja vriedna, te je tetkino hvalisanje smatrao tajnom urotom, ugovorenom medju domaćicom i starim Klemenićem S toga prodje dobrahan dio te seoske zabave, a da se nije približio Klari. I on i ona kan da su bili okruženi osebnim čarobnim krugom, koji im nije dao, da se jedno primiče drugomu. Zakoni etikete ipak su na selu manje strogi nego li u salonu, navlaš u patriarkalno doba Dobranićeve mladosti, gdje se je živahnije i veselije igralo nego li danas. Klara se zabavljala najviše s mladim grofićem, koji je iz Pariza došao bio. Bijaše još van reda mlad, gotovo mladji od Klare, a ona prema njemu toli udvorna i velesborna, da je mladić bio ponješto u neprilici, neznajući, kakovu mu ulogu namjenjuje Klara; stari Klemenić pako primjeti, da je njegova Klarica danas van reda nervozna i grozničava, na što mu Dobranić odgovori, tako da je to Klara čuti morala, — da njegova milostiva tetka ima čudotvorne kapljice, koje se na šećeru uzimlju i koje bi sigurno ohladile krv gospodjice. To bijaše ljuta striela u Klarinu dušu. Dobranić ju pogleda izpod oka, da

vidi, je li otrov dosta jak. A šta spazi? Ranjenu lavicu. Klara kan da je porasla, tamna rumen obli joj lice, zjenice joj se povećavahu, a iz njih skoči živa iskra mržnje prema Dobraniću, koji stisnu ustnice na neopaziv gotovo posmjeh.

»Klarice!« reče starac, »ti si, dušo, boléšljiva. Evo mi reče gospodin podžupan, da gospodja Kamenićka ima čudotvorne kapljice. Jelte, magnifice?«

Nedočekav Dobranićeve potvrde, planu Klara vrlo strastveno:

»Boléšljiva, papà, tko Vam je dao pravo, da to uztvrdite? Ja sam dapače zdrava, zdravija no ikad. Vi imate, dragi papà, kadkada — blago rečeno — vrlo bizarne misli. Molim, neimajte straha za mene, govorite samo udilj s gospodinom podžupanom o repici. Hvala mu na čudotvornih kapljicah... Gospodine grofe!« okrenu se zatim prema mladiću, »dajte mi ruku, potražimo bolju zabavu; bjež'mo, ta gospoda mogla bi i Vas i mene otrovati svojom prevelikom dobrotom!« Zatim provuče svoju pod grofovu ruku i odvuče ga hrlo u drugi kraj.

Dobranić je u čudu gledao za djevojkom. Klarin bies bijaše dražestan, u toj djevojci bijaše obilje elektro-magnetične sile, a taj strastveni njezin prezir bijaše ljepši nego ma kakav umiljat posmjeh, te u istinu nefine rieči zvonile su ugodnije, nego li kakov čuvstveni uzdah. Sad se je to razmaženo, prpošno diete činilo podžupanu posve drugčije nego li ono na baku. To nebijaše više grandezza običnog, englezkog bakroreza, već dražestan capriccio, »koji je mesom postao.« Zato upravo odluči podžupan, da bude dvaputa hladniji.

Pod večer se plesalo u palači dvorca. Podžupan bijaše vanredan plesač, Klara je plesala za čudo dražestno. Nu Dobranić nepotraži Klare, a kad dodje »izbor gospodjâ« nije ni Klara došla po Dobranića. Ljudi se čudjahu, kako najbolji plesač neigra sa najboljom plesačicom. »Šteta,« reče su-

dinja, »to bi zaista divno bilo.« Veliko družtvo sjede večerat, uz Klaru dakako grofić; gospodin Dobranić daleko od nje medju stariju gospodu. Od silne rpe punih boca, cvieća, torta i svieća nije Klare ni vidjeti mogao. Dobranić se zabrblja strastveno sa starom gospodom o politici, o gospodarstvu, o zapletenih parnicah, na što sudinja prišapnu susjedi: »Ja sam o galanterijah i pustolovinah toga Dobranića silu toga čula, i bila sam u istinu željna vidjeti ga na svoje oči. Nu sad sam se uvjerila, koliko se u tom Zagrebu laže i maže. Moguće da je pametan, izvrstan je plesač, ali nikakov Adonis, koji bi kojoj djevojci mogao biti opasan, pače ni meni. Ta negovori neg o duhanu, o repici, o velikoj i maloj skupštini.« Možda je gospodin podžupan tu prezirnu opazku gospodje sudinje čuo, jer je poniknute glave vrlo karakteristički uzvinuo svoj brk, a poslije časka reče glasno svojoj tetki:

»Vi ste, draga tetko, vrlo nepravedni. Koliko cienim svoje velepoštovane susjede, to volim opet u družtvu krasni spol. Gospoda će mi to oprostiti. Trebalo je izmiešati pri stolu gospodu i gospodje, te čovjeku prilike dati, da se pokaže galantnim prema krasoticam, jer će inače dame misliti, da čovjek nezna nego o repici govoriti.«

Sve družtvo udari u smieh

»Eh,« reče tetka, »dragi Lacko, ti si sebi sam kriv.«

»Pa to se može popraviti,« reče Klemenić, »promienimo mjesta.«

»Izaberite mjesto, gospodine podžupane!« viknu župnik.

Cielo družtvo dignu glavu, svačije se oči uprieše u stojećega Dobranića, koji okom omjeri družtvo. Klara raztvori svoje crne oči te promatraše mirna lica Lacka, samo se vidjelo, da joj ustnice drhću. I o njoj zape Dobranićev pogled, al minu u hip dalje, kan da Klare i nevidi, i jasnim glasom reče podžupan:

»Ja biram mjesto kraj gospodje sudinje.«

Stara, krezuba sudinja poniknu nikom, po družtvu se

razlieže pridušeni kikot, gdjekoji susjed bocnu prstom susjeda u rebra, njeka djevojka izleti napolje i prasnu pred vratima u smieh, samo Klara se okameni, njezino lice probliedi a oči igrahu kao žeravice. I zbilja sjede Dobranić do sudinje, gotovo naprama Klari.

»Milostiva gospodjo,« prihvati podžupan, kad se je družtvo malko stišalo bilo, »oprostite, da Vam do sada niesam posvetio više dužnog poštovanja. Nu Vi ćete mi sigurno tu nestašicu udvornosti oprostiti, ako uvažite moju situaciju. Kao sokol savezanih očiju dodjoh u ovo meni s veće strane nepoznato družtvo, gdje mi skinuše s očiju zavoj, te me pustiše u zrak, tako da jošte pravo nerazabiram nježnoga pliena. Gospodja generalica Benkovićka pripoviedala mi je puno za Vas na svojih soirée-ih.«

»Vi ju poznajete?« odmuca sudinja, kojoj su do sad lica od stida i biesa gorila i koja je Bogu hvalila, da je našla put iz toga nemilog tjesnaca.

»I kako,« nastavi Dobranić, »dražestna gospodja, prava, pravcata dama. Njezine su mi zabave najmilije. Čovjek zaboravlja sav ostali sviet, te misli gotovo, da je u raju. Na mojem polazku podjoh generalici u pohode i ona mi strogo naloži, da Vas svakako pozdravim, jer ćete, reče, bez sumnje i Vi biti u tom družtvu. a ona da nemože propustiti da Vam, prijateljici svoje mladosti, pošalje na moja živa usta pozdrav.«

»Ah! Da, da! Prijateljica moje mladosti,« uzdahnu sudinja, ni nesluteći, da je sav taj pozdrav priesna laž bila, i da uputa gospodje generalice nije ni po što laskava bila po gospodju sudinju. Ali možebit je ipak sudinja nješta slutila, jer nije susjeda dalje pitala za svoju »dragu prijateljicu,« već je okrenula odmah o koječem drugom govoriti. »A gospodine sokole,« nastavi brbljavo, »kako Vam se mili naš kraj? Kako naše krasotice? Vas nije još nikad ovdje bilo? E dakako, Zagreb nije. Vi varošani nemarite za selo.«

»Tko Vam to veli, milostiva,« odsmjehnu se podžupan.

Ja još niesam bio u tom kraju, zato mi je zanimiv, za mene bar Amerika. Zagreb ostaje uviek Zagreb, a ja na nesreću poznajem svaki zakutak Zagreba, poznajem na tanko životopis svega krasnoga spola zagrebačkoga, poznajem pače i koledar svih krasotica, a to je svakako mnogo. Po tom vidite, da me naš glavni grad nemože toliko zanimati, jer zanimivo je samo, što je nepoznato. Ovdje sam tudj, ovdje me sve zanima bez razlike vjere,ststališa, spola i dobe.«

»Idite, idite!« zagrozi mu se na pol pomirena sudinja prstom. »Ako smo mi Vama nepoznati, nieste Vi nama. Glas Vašega imena dopro je i u našu županiju.«

»Je l moguće? A šta veli taj glas?«

»Ja Vam to mogu reći, niesam mlada djevojka. Vele, da se Vaše srce mienja kao mjesec, da svaki dan jurišate na drugo žensko srce.«

»Molim,« odvrati smiešeći se Dobranić, »mjesec je uviek ciel, samo što ga ljudi vide pod razlikom spodobom. Do sad nije nitko proučio mojega srca, do sad neima nitko prava suditi o njem. Toliko Vam mogu reći, da je cielo, netaknuto.«

»Idite, Vi se šalite, gospodine podžupane, Vi valjda nećete reći, da još nieste imali drage.«

»Jesam, dakako to jest, što sviet dragom zove; što ja dragom zovem, nikad. Ja sam mnogo srdaca osvojio, al moje srce nijedna.«

»Nevjerujem.«

»Vjerujte! Sigurno mi možete to vjerovati, jer da je je koja moje srce osvojila, sjedila bi danas uza me moja žena.«

»Ah zar Vi ljubav toli ozbiljno shvatate?«

»Što nije ozbiljno, puka je igra. Ljubav mora ozbiljna biti.«

»Nu to čudo od ženske bih htjela vidjeti, koja bi Vas mogla svladati.«

»Vjerujte, i ja, jer jošte ni ja nevidjeh takove ženske, a takovo samotno živovanje već mi dosadjuje.«

»Takova ženska morala bi valjda biti krasna, bogata, zanimiva, naobražena, okretna, fina, krepostna i tako dalje.«

»Prestanite, molim. Takove ženske, koja bi u sebi imala sve te vrline, neima na svietu. Samo lud zatravljenik može letjeti za takovim fantomom. Moja žena moći će imati mana, ali morat će biti takova, da me zahvati kao pauk muhu, da se nemogu maći; moja žena morat će me svladat jednim pogledom, u kratko — ja Vam toga nemogu opisati — moja buduća žena morat će biti takova, da ću reći: Bila ti kakva mu drago, ti moraš moja biti, izvan tebe neima žene na svietu. Imao sam dosad sto robkinja; ja tražim ženu, kojoj ja moram robom biti.«

»Ja Vas nerazumijem, al se bojim, da biste se prevariti mogli, neproučiv buduće svoje žene.«

»Ljubav nesmije studije praviti, ona neima kada to činiti.«

»Jeste li možda i amo došli, tražit nenadanu ženu?«

»Možebit; — ali ću se sutra vratiti u Zagreb.«

»To jest, ovdje neima ništa za Vas?«

»Ništa, žalibože.«

»To nije galantno.«

»Istina nije nikad galantna.«

Taj je razgovor tekao toli živo, da je i glasan bio, te je Klara svaku rieč mogla razumjeti. Djevojka je čevrljala doduše s grofićem te praznila za čudo brzo šampanjske čaše, ali jedno uho bijaše joj okrenuto prema Dobraniću. Prisluškivala je pomno. Kod rieči »ništa« strese se i pogleda velikim očima podžupana kao čarobna zmija.

Dobranić je odgonetnuo taj zmijski pogled, ili je bar posve pravo slutio, da je svojim razlaganjem uvriedio tašto žensko srdce. Nu svoj razpravi bi skoro kraj, jer se gosti

digoše na poziv klavira iz obližnje sobe. Klara reče posve glasno:

»Hvala Bogu! Carstvo Baha prestaje i s njime ludo čevrljanje o koječem i ničem. Terpsihori vraća se stara vlast.«

Družtvo dižući se uzkomeša se na sve strane. Klara poleti u sobicu pred veliko ogledalo, da kosu pogladi; nu kad se povrati u dvoranu, gdje je najmljeni mužikaš silovitim lupanjem po tipkah upravo oglasio bio uvod kadrile, nebijaše već grofića, s kojim je Klara engažovana bila. Djevojka omjeri očima dvoranu i zapovjedi otcu vrlo oštro, neka potraži plesača. Stari se Klemenić motao zabrinut po dvorani kao uzplašeni pátak, zaplićuć se medju parove, koji su se uprav počeli razredjivati. Badava, grofiću ni traga. Tad poleti starac upravo k domaćici, od koje sazna, da je grofićeva mati poslala ekipažu uz posve kategoričku zapovied, da dodje smjesta kući, a mladić stideći se toli oštra tutorstva umaknu kradomice poljubiv samo gospodaricu u ruku. Eto nesreće! Stari se Klemenić poče česati za uhom te plaho pozirati prema kutu palače, gdje je Klara gnjevna lica, podvinutih ruku stajala i nožicom biesno po podu lupkala.

»Al za pet rana božjih, moja Klarica ostat će bez kadrile,« bjedovaše starac, »to je kukavno, to nije kavalirski.«

»Ah! Ah!« sklapaše Kamenićka ruke, »ne, ne, to nemože biti, to nesmije biti. Ah ta vidite! Eto pomoći. Ta moj Lacko stoji ondje za igraćim stolom u drugoj sobi. Ala ću ga! Liep kavalir. Ajdmo, ajdmo po njega!«

Po tih riečih povuče Kamenićka za sobom starca, koji je od užasa brisao znoj za čela.

»Lacko!« reče gospodarica.

»Izvolite tetko?« odvrati podžupan krenuv glavom.

»Magnifice!« jecaše Klemenić sklapajući ruke.

»Lacko!« ponovi tetka, »gospodjicu Klaru iznevjerio je plesač. Budi mu ti zamjenikom.«

»Magnifice, rogo humillime,« propenta gotovo kroz plač starac.

Dobranić se nješta lecnu, ali se brzo pokloni rekav: »Drage volje!« i podje s tetkom i sa starcem pred Klaru, kojoj domaćica razjasni svu nepriliku.

»Dopustite, gospodjice,« reče Lacko mirno, »da budem zamjenikom kavalira, komu je izprva tolika čast i slast namienjena bila. Nadam se tvrdo, da ćete unapried oprostiti mojoj slaboj sposobnosti, koja je u ovaj par tim slabija, jer me je nenadani slučaj zavukao od karata u kolo Terpsihorino i k tomu dodielio prvakinji plesne vještine.

»Primam Vašu ponudu, gospodine podžupane,« odvrati Klara kratko s njekim zloradim zadovoljstvom. »Opraštam Vam unapried sve mahne, kojih imate i neimate. U ostalom je ta izprika posve suvišna, jerbo je kadrila toli kratak ples, da nije ni vriedno pardonirati. Ako ste od zagrebačkih silnih plesova zaboravili koju figuru, popravit ću Vas. Izvolite!«

Klara stavi posve junački svoju pod Lackovu ruku i podje s njim u red. Kadrila odpoče onim lienim taktom, koji kod plaćena dremovna mužikaša poslije večere drugačiji biti nemože. Neuredno se preplitahu parovi smijući se, čevrljajući, griešeći, dok su stara gospoda u drugoj sobi pušila i pila uz tarok, a nabubrene, načičkane matere ponješto glupo smiešeći se s kraja sliedile svaki korak svojih razmaženih švigarica. Klara je lebdila dvoranom, a podžupan je stupao za njom nehajnim korakom.

»Strašna sparina,« reče navlaš podžupan.

»U istinu strašna,« odvrati Klara.

»Takt nevalja.«

»Pravo velite, užasan.«

»Navlaš kod valcera.«

»Jelte? To sam i ja oćutila. Gospodine podžupane! pazite. Sad ide: »Tour des mains.«

»Ah dä! Pardon! Već sam i zaboravio ples.«

»Zbilja? Od silne teorije o svietu. Je l?«

»Kako to?«

»Ta Vi ste staroj sudinji govorili silno predavanje.«

»Ah da! Vi ste čuli?«

»Dakako, svaku rieč, jer ste žestoko govorili.«

»Oprostite sto puta, da sam Vašu zanimivu zabavu s grofom bunio.«

»Pazite za Boga! Double eté! Bunili? Ni najmanje. Zabava nebijaše toli ozbiljna. Grofić mi je pripoviedao o svojih doživljajih.«

»Ah što velite? Vi ćete bez sumnje zapisati te pričice u svoj dnevnik.«

»Žalim, da nemogu.«

»A zašto?«

»Jer je već prepun. Zabilježila sam već unj sve Vaše galanterije.«

»Koje sudinji rekoh? Vrlo sam Vam zahvalan.«

»I Vaše teorije o ženitbi.«

»A što sudite o njih?

»Ja? Ništa, jer niesam o njih razmišljala. Al koliko ih se sjećam, slažem se s Vami bar u njekih točkah.«

»U kojih na primjer?«

»Šta ono pod zadnje rekoste? ‚Ništa'. Je l? Chaine des dames, gospodine. Dä, dä, u tom se posvema slažem. Ronde! Uh! Taj klavirač. Hvala Bogu; kadrila je svršena.«

»Ja nevelim hvala Bogu! Ja velim hvala liepa!«

»Valcer! Valcer!« vikahu mlada gospoda po palači. Klavirač zažagri kroz očale očima, iztrusi čašu vina i poče opet lupati po tipkah. Nepitavši mnogo ovinu Dobranić svoju ruku oko Klarina stasa, koja kan da se je otimala. Ali krepka mužka ruka stisnu to jedro tielo djevičino te ga ponie u manitih zavitlajih preko poda, da su Klari treptile svieće pred očima kao okriesnice na nebu.

»Ah!« klonu Klara na sjedalo, stavivši svoju ručicu na

burne grudi, jeste li čuli, gospodine podžupane, Vi ste, vidim, zbilja zaboravili ples. Negovori se zaludu za Vas . .«

»Šta se o meni govori?«

»Dah me izdaje. Ha, ha, ha! Dakako! Sad razumijem Vašu teoriju — onako po prilici dakako.«

»Šta se o meni govori, molim Vas?«

»Radoznali ste?«

»Dakako, jer se to mene tiče.«

»Govori se za Vas, da ste izvrstan plesač.«

»To je sve?«

»Za drugo i niesam pitala.«

»Vi ste pitali za me?«

»Ni po što. Za zagrebačke plesove u obće, pa se tu slučajno i Vaše ime spomenulo. Molim Vas, povedite me k otcu. Nješto mi je pozlilo.«

»Drage volje, gospodjice.«

Klemenić je zdvajao, čuvši, da je njegovoj kćeri zlo, ali djevojka ga rieši skoro te zdvojnosti, veleći posve kategorički:

»Papà, ja neznam, kako se vladate u družtvu. Molim Vas, pazite na se! Papà, dajte mi novaca, idem se kartati.«

»Zar niesi poniela novaca?«

»Jesam, ali premalo; ja želim danas hazardirati.«

»Ali Klaro, šta ti je?«

»Molim Vas, nepitajte, papà.«

Klemenić preda svojoj kćerci poveću svotu novaca, a Klara zadje u sobu, gdje gospoda i gospodje oko okrugla stola igrahu „pol dvanaest". Tu sjede kraj domaćice i viknu gospodinu sudcu, koji je upravo banku imao:

»Molim i meni kartu.«

Klara poče strastveno igrati, a pri tom je gledala podžupana, koji je pozorno motrio igru i igrače, ali sâm nije igrao. Zaludu, Dobranićevo oko nezape nikad na Klari. Sve veće i veće svote stavljala je djevojka, al svaki put dobi, dä, raztepe sudčevu banku. Bila je zle volje.

»Ja dajem banku!« reče bacivši kup novaca nasred stola i uhvati karte. Oči joj sievahu kao od vrućice, ruke drhtahu. Sve više dobivaše Klara, banka postajaše sve veća. Klara je gledala na mjesto podžupanovo. Bio je otišao i nepovrati se više. Domaćica reče sudinji, da ga strašno boli glava, te da je morao ostaviti družtvo. Klara to ču, zadrhta, baci karte na stol i viknu:

»To je preluda sreća! Papà ajdmo kući.«

Gospodja Kamenićka izjavi poslije zabave svomu rodjaku, da se je vrlo čudno ponio, Klemenić da se čudom čudi, a Klara da se ljuti do zla boga, na što Dobranić kroz smieh odvrati, da mu je to osobito drago, i da svojoj miloj tetkici želi laku noć.

Dobranić neodrža rieči, Dobranić se nepovrati drugi dan u Zagreb. Rano skoči s postelje. Za dva tri časa bješe obučen, ter zamoli tetku, neka mu dade osedlati konja jahača, jer da će pohoditi Klemenićeve. Domaćica izvali silno oči, pristane od srca na Dobranićevu molbu, obećavši, da će po objedu i sama doći za njim. Zagrabce odjuri Lacko i za pô ure eto ga kod Klemenićeva dvorca, za kojim se prostirao krasan perivoj.

»Milostivog gospodina neima kod kuće,« reče sluga, »odvezao se gospodinu župniku, ali je rekao, da će svakako oko podne doći.«

»Zar neima nikog kod kuće?«

»Ima. Milostiva gospodjica.«

»Spava li jošte?«

»Ah, što bi spavala! U šumici je za kućom već jedno dva sata, pa gadja u nišan.«

»Gadja u nišan!« začudi se Dobranić skočiv s konja, koga sluzi predade. »Nà konja«, reče, »povedi mi ga u staju, nahrani ga, a kad se milostivi gospodin vrati, dodji po me.«

Zatim krenu podžupan hrlim korakom prema vrtu. Prostrani, inostranim drvećem i cviećem zasadjeni perivoj širio

se za kućom po ravnici, ali dalje se uzpinjao prema brežuljku, obraštenu gustom jelovinom. Od časa do časa ozva se hitac iz puške, a Dobranić krenu prema strani, od koje je to puškaranje dolazilo. Čim se je svomu cilju bliže primicao, tim je koracao polaganije, opreznije. Napokon dodje do razkršća, odakle se vidjelo do dna šumice. Dobranić stane. Zaklonjen grmom jorgovana gledao je, šta se tu zbiva. Pred šumicom se prostirala liepa čistina, a sred nje stajala je velika granata lipa, na kojoj bijaše pribita biela daska u spodobi srca. Jedno petdeset koraka od lipe stajala je Klara. Bijaše odjevena u sivu haljinu sa zelenimi rubovi. Preko ramena visjela joj lovačka torba, na glavi joj stajao zelen lovački šeširić, a u travi do nje ležao je krasan biel bjelcat hrt. Neprestano je Klara punila pušku, mjerila i pucala u bielu dasku. Sve je činila brzo, živo, reć bi, da se ljuti. Dobranić se zamisli časak, kan da u njegovoj glavi dvie protivne misli boj biju. Napokon kan da se je odlučio. Nekrenu ravnim putem prema djevojci, već stranputice kroz grmlje, da joj dodje za ledja. Već se je bio na jedno deset koraka primaknuo. Upravo htjede djevojka namjeriti, al u to naćuli pseto uši, dignu glavu i zalaja skočiv na noge. Klara odmaknu pušku i krenu glavom. Pred njom stajaše Dobranić. Na prvi pogled trznu se djevojka, licem joj munu zagonetan plamen što s radosti, što s ljutosti.

»Dobro jutro, gospodjice Klaro!« pokloni se Lacko.

»Dobro jutro, gospodine podžupane!« odzdravi djevojka nješto smetena.

»Oprostite, što sam iznenada navalio, što Vam smetam u toj velezanimivoj zabavi.«

»Ni najmanje, gospodine podžupane!«

»Evo sam prvi put došao u ovaj kraj na zabavu moje tetke. Tom prilikom upoznah se s mnogo vrlo ljubezne gospode, navlastito s Vašim gospodinom otcem. Neznam, hoću li skoro imati prilike, da se ovamo svratim i zato mi nalaže

dužnost, da se svoj gospodi susjedom moje tetke a navlaš gospodinu Klemeniću poklonim. Moram iskreno priznati, da me ovamo vuče njeki osobiti interes — — to jest uzorno gospodarstvo gospodina Klemenića, što ga sav sviet u velike hvali. Služinčad mi reče, da je gospodin otac otišao od kuće, ali da će se oko podneva vratiti. S toga se moram dakako Vama uteći, milostiva gospodjice, moleći Vas smjerno, da mi dozvolite kratak boravak do povratka Vašega gospodina otca.«

»Vrlo rado, gospodine podžupane! Dobro nam došli,« odvrati djevojka s prisiljenom udvornošću. »Ponudila bi Vam mjesto — —«

»Da imate ovdje stolac,« nasmija se Lacko. »Molim! molim! Odviše ste dobrostivi.«

»Izvolite! Podjimo u kuću.«

»Ni po što, gospodjice. Pomislite, da me ovdje neima. Nastavite samo junačku zabavu.«

»Ne, to nemože biti.«

»Ali ja samo pod tim uvjetom ostajem ovdje.«

Djevojka slegnu ramenima, i kan da joj je čudna misao sinula glavom, namjeri pušku, odape i zrno probi drveno srce nasred sriede. Klara da će kliknuti, ali se spregnu te se obrati brzo podžupanu:

»Vaše mi prisustvo nosi sreću. Već dva puna sata mučim se, nebi li probila sredinu toga drvenog srca. Sad dodjoste Vi — i evo pogodila sam ju.«

»Vi ste zbilja kraljica Amazonkâ!«

»Molim! Nu sad podjimo, podjimo.«

»Kamo?«

»Ah! reče Klara« od neprilike. »Šta ću Vam ja? Vi ste došli, da vidite gospodarstvo, ma ja se u to nerazumijem, ni najmanje nerazumijem. To je posao moga otca. Ja znam samo toliko, da se žito žanje a sieno kosi.«

»Pardon! Netražim ja od Vas nikakova predavanja o gospodarstvu. Oprostite, da sam Vam na nepriliku. Ali eto!

Taj perivoj je u istinu divan. Englezki nasad, to mi se mili. Sigurno Vaš ukus?«

»Na svaki način.«

»Pokažite mi dakle svu divotu Vašega perivoja, gospodjice. Vi ćete mi zaista biti najboljom tumačicom.«

»Od srca rado, gospodine podžupane. Znate li šta? Podjimo ovom jelovom šumicom na vrh. Ondje stoji mali gloriet. Odanle možete pregledati ne samo naš perivoj već i cieli okoliš. Sve ćete pred sobom vidjeti kao na zemljovidu.«

»Eto preliepe misli! Molim, dajte mi ruku! To jest prije mi dajte pušku, da ju nosim, bit će Vam pretežka.«

»Ni pod kakov način. Niesam ja slaba kukavica, pa uvažite: kako će kraljica Amazonkâ svoje oružje dati iz ruku, kad je mužkarac prisutan; kako će ga mužkarcu dati?«

»Ta ja niesam mitički heros.«

»Ništa za to. Izvolite moju ruku!«

Podžupan i Klara krenuše uzbrdicom kroz šumu. Malo, vrlo malo je rieči palo medju njima. Ta niesu pravo ni znali, o čem da govore. Klara je znala za ujedljivost podžupanovu, podžupan pako za ljutost Klarinu. Dva tri puta poče okretni inače Lacko buncati o krasoti vidika, ali mu se Klara brzo zaleti u rieč veleći:

»Ta tu je gusta šuma, tu se nevidi ništa, već je ta jelovina poredana kao kakov bataljun vojnika.«

I dodjoše na vrh u kinezku kućicu. Tu im puče pred očima čarobita krajina. Oni divni pitomi brežuljci, po kojih se vije živa zelena loza, one tamne šumice, koje pokazuju toli jasno svjetlo i sjenu, one mile dolinice, kojimi se vijuga potok, one kućice, priliepljene uz brieg, oni bieli plemićki dvorci, razsijani po kraju i okruženi kolom vitih jablana. Jutarnje se sunce steralo po tom kraju toli živo, toli jasno, kan da je rado iztaknuti svaku najmanju malicu krasnoga kraja.

Dobranić se bio zadubao u svu ljepotu, dočim mu je

Klara tumačila svako brdo, svaki dvor. svaki dol živom zanositom rieči. Dobranić je gledao i slušao; samo kadkad bi mu oko uteklo prema Klari. Stajala je tu navrh brda, obasjana jutarnjim suncem, djevojka puna, čila, gibka, zanosita. U njezinih očiju sievala je čudesna vatra, na njezinih je licih gorjela živa rumen. Taj mužki šeširić, ta lovačka puška, taj viti tanani hrt do nje, podavao joj je neobičnu dražest, a čudni fini profil odbijao se od plavetnoga neba. Sad već Dobranić nije gledao kraja, nego djevojku, samo djevojku, pa onda sjednu na klup, spusti glavu te je zurio u zemlju.

»Nu gospodine podžupane,« reče napokon djevojka, spustivši se na klup do njega, »nije li naš kraj divan? Neima li i van Zagreba prirodne ljepote?«

»Ima, gospodjice!« dignu se Lacko brzo ni nepogledav djevojke. »Jeste li se nadali, da ću doći?«

»Ni po što. Mišljah, da ćete se odmah vratiti u Zagreb. Tako bar sinoć rekoste sudinji.«

»Znate li, po što sam došao danas amo k Vama.«

»U pohode, da pregledate naše gospodarstvo.«

»Nije istina,« odgovori podžupan ponješto nedelikatno. Zatim se stavi tik pred djevojku, koja je glavicu prema njemu dizala. »Došao sam k Vašemu gospodinu otcu, koji dobro poznaje sve obitelji okolice, da mi bude posrednikom.«

»Posrednikom?«

»Dä. Ženim se.«

»Vi? Gdje?« zadrhtnu djevojka.

»U tom kraju.«

»Ta jučer rękoste, da nieste ništa našli.«

»Znate li, koga sam našao?«

»Koga, molim?«

»Vas.«

Djevojka se naglo dignu, Lacko uzmaknu za dva koraka Klara gledaše jedan časak podžupanu oštro u oči.

»Kako ste tako iznenada došli na tu temu? Vaš način je njekako neobičan.«

»Najbolji, jer je najkraći.«

»Znate li, kakova sam djevojka?«

»Za to nepitam. Ja gledam vazda cielu sliku, nerazabirem nikada potankosti. Za mene vriedi vazda prvi dojam«

»Al ipak, ipak.«

»Molim, nikakve analize. Vi poznajete od jučerašnje zabave moju teoriju.«

»I sami ste rekli, da sam kraljica Amazonkâ.«

»Jesam. Onda ću ja heros biti, koji je Amazonku svladao.«

»Protestiram. Uzmimo, da pristajem, čega još nevelim. U tom slučaju reklo bi se: Amazonka je nadvladala. Neprosim ja Vas, već Vi mene. A takvu frazu ište povrh toga i galanterija.«

»Dobro! Budi po Vašem. Molim, odgovorite.«

»A da neodgovorim?«

»Uzeo bih Vas udvorno pod ruku, doveo do mjesta, gdje Vas nadjoh, poklonio bih se se duboko, povratio u Hrastovac, u Zagreb.«

»Bi li Vam žao bilo?«

»Na svaki način.«

»Zašto baš mene hoćete?«

»Jer ste takova, kakove niesu druge.«

»Jesam li dobra ili zla?«

»Za to niesam pitao.«

»Kakve su druge?«

»Nepitajte za to, ja sam ih sit.«

»Druge su dakle stari sviet, a ja Amerika?«

»Vrlo dobro, a ja Kolumbo.«

»Pardon, gospodine Kolumbo, oprostite Americi još jedno pitanje. Uzmimo, da sam pristala, čega još nevelim. Bi li Vi pristali, da u našem kućanstvu nebude razlike spola?«

»Nerazumijem toga pitanja.«

»Čekajte! govorit ću jasnije. Nemislim na obične posljedice ženitbe. To su nepromjenljivi zakoni prirode. Ja mislim samo na jednako pravo. Ja da smijem svoj karakter razvijati kao i Vi.«

Dobranić se malko zamisli, zatim udari u smieh:

»Klaro! Vi ste« — —

»Molim, nikakve analize. »Da« ili »ne«?«

»»Da«! Ali sad molim ja sa svoje strane »Da« ili »Ne«.«

»Da«, reče Klara krepko i poda Lacku ruku. »Mi ćemo dakle biti muž i žena. Posljedice imate dakako sebi pripisati. Ali molim jedno pitanje.«

»Izvolite.«

»Kod takovih dogovora na život i smrt govori se obično o jednoj točki.«

»Molim, o kojoj?«

»Ta valjda o ljubavi. Nadam se, da me ljubite.«

»O toj je točki, čini mi se, suviše govoriti. Ponajprije ljubi se ondje najmanje, gdje se o ljubavi govori. Osobito kod mene. Uvažite, da sam dosele bio pravi pravcati Don Juan. Vam niesam slao cvieća ni ljubavnih pisama, Vas prosim onako kao iz vedra neba grom. Nije li to posve jasno? Nu da Vas posve umirim, obavit ćemo i taj formalitet. Dä, poštenja mi, ja Vas ljubim. Nu ljubite li Vi mene?«

»Dozvolite, da odgovor na časak odgodim. Idimo, idimo sad. Na cesti se nješto praši. Dä, to je kočija moga otca.«

»Izvolite.«

Klara i podžupan spustiše se nizbrdo. Na čistini dovede djevojka Lacka do lipe.

»Pogledajte to,« reče Klara pokazavši na pobieljenu dasku.

»Šta da gledam? Vaš nišan?«

»Kakvu spodobu ima nišan?«

»Spodobu srca.«

»Čijega?«

Podžupan slegnu ramenom.

»Tvojega,« nastavi Klara strastno, »tvojega, nesretni sine!

Čula sam ja za te, znala sam, da si Don Juan. Veselih se tvojemu dolazku. Ah, al ću ga zgrabiti, kazniti, uništiti, rekoh sama sebi, jer da znaš, ja sam već mnogim prevrnula pamet. Spazih te, gledah te, a ti ništa, upravo ništa. Kamen, kamen. Toga još nisam doživjela. Naoštrih bodež. To bijaše još pasija. Zatim tvoje vladanje, tvoje bezsramne teorije, tvoje uvrede. Bilo mi je, da pobjesnim. Jesi l vidio, kako su mi kod banke karte u rukû drhtale? Dobivala sam, sve dobivala, i zato se ljutila, jer se veli: »Sreća u igri, nesreća u ljubavi«, a ja sam te onda, čini mi se, već ljubila. Vozeći se kući tukla sam konje nemilice bičem — ja ih nikad netučem — ali tlapilo mi se, da su ti konji podžupan Dobranić. Niesam ciele noći stisnula oka, a kako sam željela san, željela sam, da te u snu probodem. Rano se digoh. Dadoh izrezati to drveno srce. To je Dobranićevo srce, rekoh. Gadjala sam, pucala sam, da to srce probušim usred sriede. Nisam ga pogodila, dok ti nedodje; sad mi je lakše, sad mi je dobro. Dodji amo, viknu Klara uhvativ objema rukama Lacka za glavu, dodji amo, da obavimo taj formalitet. Ljubim te, dä! Nesretni sine!« Uz te rieči dignu se Klara na prste i poljubi Dobranića, da mu je krv sunula u moždane.

»Kolumbo je osvojio Ameriku!« kliknu podžupan privinuv djevojku k sebi.

»Priesna laž! Amazonka vodi sužnja u svoje dvorove. Dodji, molim te, nesretni sine, tu nije časa gubiti. Moram svomu starcu izdati shodne zapoviedi.«

Na ulazu vrta sretoše Klemenića. Dobranić htjede da progovori, Klara mu zaklopi rukom usta i viknu:

»Papà! Šutite! Ja govorim. Posegnite u kesu, duboko papà! Mi se ženimo, to jest ja se udajem za njega, on za me; on ženi mene, ja njega. Tako je ugovoreno. Liberté, égalité, fraternité! Tako ugovorismo. A to mora biti, odmah biti. Popovi neka mi mnogo nezanovietaju, jer sam nervozna. Papà, Vi znate dakle svoju dužnost.«

Klemenić se kamenio od prepasti i radosti; nasloni se na bagrem, usta mu zinuše, izvali oči, a na njegovu licu pojavi se najgluplji posmjeh ovoga svieta. Istom za časak povrati mu se toliko sviesti, da je modrom maramom mogao utrti suze i znoj, na što Klara udari u silan grohot. Za mjesec dana postade Klara na obće čudo svieta podžupanicom, našto stara sudinja od ljutosti izgubi predzadnji zub. To bijaše prvo poglavlje Dobranićeva romana.

Je li ljubav spojila Dobranića s Klarom? Ta barem jedno drugomu reče, da se ljube. Nitko im nemogaše prigovoriti, da se uzimaju koristi radi; Dobranić bijaše bogat, bogata i Klara, duhovit on, duhovita ona, oboje doduše ponješto čudna značaja, jer je Dobranić slovio i Don Juanom i ratoborcem na političkom popričtu, Klara pako bijaše savršena Amazonka. Ali čudna ta historija ljudskoga srca pokazuje nam često, da se dvie protivne žive duše, planuvši u jednu iskru, svežu u najdivniju slogu, da mirna, trajna ljubav struji vjekoma po njihovu srcu te se čini, da je upravo taj siloviti proplamaj uništio prekomjernu strast i sve osjećanje sveo na pravu zdravu mjeru. Je li ljubav spojila Dobranića s Klarom? pitaše se zabušeni sviet zagrebački. Viest o podžupanovoj ženitbi dirnula je družtvo glavnoga grada kao grom iz vedra neba; po svih se sastancih govorilo o tom živo i žestoko i u mnogo slučajeva prodje gospodin Dobranić naravski veoma zlo. Sve majke, koje imadjahu kćeri za udaju, sve gospodje, kojih je ime zapisano bilo u debelih ljubavnih zapiscih zagrebačkoga Don Juana, srotiše se sad u zbor bjesnećih furija, da operušaju Dobranića, na kojem neosta ni krpica. Vojvodicom te hajke bijaše uvriedjena udovica, koja je po svih babjih kutovih kupila viesti o griesih Dobranićeve mladosti. Po svem tom gradivu sastavi kroniku vrlo drastičnu, dodavši silu vrlo biesnih opazaka, te ju odpremi poštom, gospodji Klari. Tim načinom htjede uništiti nenadanu ženitbu. Nu za njekoliko dana dodje joj od Klarine ruke pismo: »Što-

vana gospodjo, pisa Klara, »dužnost mi je, da Vam se zahvalim. Vi ste griehe mladosti moga zaručnika vrlo drastički, vrlo zanimivo opisali. Hvala Vam za tu neobičnu točnost i marljivost. Ja sam te zapiske tri, četiri puta pročitala, poslije sam ih mojemu Lacku dala, neka se i on tim štivom osladi. Smijući se od srca — t. j. Lacko i ja — bacismo plod Vaše muke u vatru. Sada se tekar ponosim svojim zaručnikom, jer mi je pošlo za rukom tolikoga Don Juana podpunoma svladati. Zahvaljujući se još jednom, nadam se, da ćete i Vi s osobitom prijazni pratiti sreću Vaše pokorne službenice Klare pl. Klemenićeve.«

Ovaj odgovor probudi u udovici bies, a kod ostalih ljudi radoznalost. Kakova· to može biti ženska glava, koja se donjuanstvom svoga zaručnika hvali i ponosi? Te logike nemogahu shvatiti mile Zagrebkinje, a konac cieloga umovanja bijaše: Eh sirota! Zablenula se, Dobranić ima djavolski jezik, te umije otrov svoje duše zasladiti šećerom finih rieči. Sirota Klara, kajat će se. Nek samo prodje njeko vrieme, pa će Dobranić biti gori nego je prije bio.

Željno očekivahu ljudi mladence, da vide to novo čudo. Ali se prevariše; Dobranić dade poslove svoje u Zagrebu po njekom svom prijatelju obaviti, izhodi dopust, oženi se posve, na tiho u putnom odielu u seoskoj crkvici kraj imanja svoje tetke i podje s mladom svojom ženom mimo Zagreba u Mletke, a Zagrebkinje zinuše opet od čuda i ljutosti. Tjedan dana govorilo se na sva usta, za mjesec brbljalo se manje, za dva mjeseca umuknu preklapanje, a za četvrt godine povratiše se mladi u Zagreb, gdje se Dobranić smjesti sa svojom Klarom u prijatnoj kući gornjega grada, koju je kupio i što udobnije priredio bio. Dobranić i Klara pohodiše sve znatnije poznate obitelji i za kratko vrieme idjaše po Zagrebu glas, da zaista neima u gradu elegantnije i finije gospodje od gospodje podžupanice, dočim nitko nije mogao odgonenuti čuda, kako je taj prevrtljivi razkošni Dobranić mogao postati so-

lidnim uzornim suprugom i u obće čovjekom posve ozbiljnim, koji bi svoja čuvstva odao samo prijaznošću i nježnošću prema svojoj ženi.

Je li ljubav spojila Dobranića s Klarom? Jest, odgovoriše ljudi u jedan glas; eto kakva čudesa ljubav stvara! Tako moradoše dakako umuknuti i najgore klevetnice po gradu.

Dobranić je pazio svoju ženu kao sveticu. Svaka željica, koju je na njezinu licu mogao odgonenuti, postade za kratak čas istinom: nije se on samo brinuo kao muž za svoju ženu, već kao majka za svoje čedance. Klari je to milo bilo, svejednako življaše u njezinu srcu živa ona ponosna sviest, da je očarala i zarobila najzanimivijeg čovjeka glavnoga grada, za kojim se je sto srdaca otimalo bilo, ćutila se na njeki način kraljicom družtva i pošto su oboje k tomu vrlo imućni bili, nije ni znala, što znači briga, koja kadkad već i prve dane braka smućuje; najglavnija skrb bijahu joj toaleta i zabave. Dobranić bijaše sada dakako više poštovanim nego zanimivim čovjekom, jer prava zanimivost mužkarca prestaje u onaj čas, kad pred vjenčanim oltarom veli »Da«. Radio je sada neumorno, jer je znao, za koga radi; njegovi poslovi bijahu savršeni, duhoviti, bolji no prije. Sad ga već niesu pustolovine mamile u sviet, sad ga već nije jarila ona ognjica promjenljive strasti ili nesvjestica duševnoga umora. Što bijaše želio, eto je postigao. Duh njegov bijaše očišćen, jasan, miran. Njegovimi žilami strujila je krv voljko i mirno. U kratko, Dobranić bijaše sada čitav čovjek. Sad ga se već niesu ljudi plašili, ali su ga duboko poštivali, visoko cienili.

Na vedrom nebu njegove domaće sreće treptio je samo jedan jedini oblačak, od kojega se pokadšto njegovo umno čelo lako namrači. Da, često kad je Lacko sjedio za svojim stolom radeći revno i živo, uteklo bi mu oko na krasnu akvarelnu sličicu njegove Klare, koja je u zlatnu okvircu pred njim stajala. Pero bi mu tada palo iz ruke, glava klo-

nula, a iz prsa izvinuo bi se dubok uzdah. Godina danâ bijaše minula od vjenčanog dana, a Klara mu još neporodi čeda. To je bio taj oblačak.

A Klara? Cvala je i rasla u tom družtvu, kao što se stablo puno bujna lišća a bez ploda širi na sve strane. Kadno je ugovarala pod lipom ljubavni ugovor s Ladislavom, bijaše joj ponajglavniji uvjet, da bude za se gospodaricom u kući, da smije razvijati karakter po svojoj volji. Ladislav nije ni u čem povriedio te točke. Mlada gospodja Dobranićka nije imala djeteta, ponajglavnije zabave mlade udate žene, muž joj imao puno ozbiljna posla, za koji nije marila ni pitala stranom jer nije o tom ništa razumjela, stranom jer ni ona sa svoje strane nije htjela povriediti dogovora. Valjalo je dakle tražiti zabave drugdje, a tko ima novaca, lako će naći i zabave. Klara nabavi preliep englezki kabriolet sa vilovitim četveropregom. Divno li bijaše gledati, kad je krasna Amazonka u fantastičnu odielu sjedeći sama na baku tjerala vrance put maksimirskoga perivoja, dočim je do nje čučio bieli hrt. Ljudi bi stali i divili se tomu gotovo čarobnomu pojavu. Nebijaše to više ona energična djevica stroga lica, već umiljata, reć bi koketna žena djavolaste ćudi, koja je na kolih letjela i letjela, kan da je rada dokučiti se cilju, a po strasti, po brzini bio bi čovjek rekao, da je cilj na kraju svieta. Klarina ćud postajaše sve to nemirnija, strastnija. Da prikrati kod kuće duge časove, dade si u svome vrtu medju drveće objesiti viseću mrežu. U njoj se je zibala po dva tri sata pušeći male cigarice, čitkajući Balzaca i Paul de Kocka, a pušila je silovito strastno kao čovjek, koga muči njeka silna a nepojmljiva čežnja za nepoznatim ciljem.

Klara je rado zalazila u družtva, tä bila se upoznala sa cielim otmenim svietom. Njezina prijaznost, ljubkost, njezina dosjetljivost osvoji svačije srdce, dä, Klara postade gospodaricom družtva. Po njezinoj volji, po njezinoj osnovi prirediivahu otmenici zabave svoje, dä, u brzo postade i idealom

žεrâ — a to je riedkost, velika riedkost. Klara postade i kraljicom mode. »Dragi majstore!« znale bi vazda zagrebačke gospodje reći svomu krojaču, »moja haljina da bude točno takova, kao što haljina gospodje podžupanice na zadnjem plesu,« ili bi rekla prijateljica prijateljici: »Jesi li vidjela coifuru Dobranićkinu prošloga četvrtka u loži? Božanstvena! I ja takovu naručih.« Klara je to vidjela, Klara je čula; brzo neopazice mienjala je modu za modom, da zabuši družtvo. Njezine kombinacije bijahu smjele, izvorne, ali dražestne i ukusne. Zagrebačke gospodje nemogahu dostići razlikost, novost, skupocjenost Klarinih moda. Ladislav je šutio, Klemenić je skakao od veselja, znojio se i znojio i znojeći se slao silne novce Klarici. U dražestnu boudoiru, urešenu plavetnom svilom, u postelji načičkanoj paučinom dragocjenih čipaka ležala je obično Klarica do podneva i smišljala nove zabave, nove pustolovine, a svaki dan točno u jedanaest sati stupila bi u sobu sobarica noseći na srebrnom pladnju jedan par parfimiranih rukavica, jedan par finih dragocjenih cipelica te rekla: »Ovo šalje milostivi gospodin!« Klarica bi se nasmjehnula pri tom često te odvratila: »Dobro je, Pavlino! Reci milostivomu gospodinu, da ga ljubim u srce. Pavlino, uzmi slobodno ružičastu svilenu haljinu, što sam ju prekjučer imala kod baronice X. Da, i moj bieli šešir uzmi!« Slavan li bijaše u kasnu jesen lov na imanju otca, po šumah muža! Slavan lov, a božica Diana bijaše tu Klara, za kojom je grnula četa od četrdeset — petdeset lovaca. Da ju vidjeste, kako je strastveno jurila na konju za zvjeradi, kako je junački stajala, držeći dragocjenu pušku, u šumi na dočeku! Malo je koji lovac imao toli dragocjenu zbirku pušaka kao što Klara, malo tko toliko i toli liepih pasa kao što Klara. Sama ih je hranila, hranila izabranim mesom. Pa tek kad bi se svršio lov, u kom je Klara ubila mirne duše jelena ili srnu, kad bi kraljicu lova uveli u dvorac, koliko slavlja! Ej kako su čepovi šampanjskih boca letjeli nebu pod oblake,

kako su veselo trubile trublje, koli živo drhtaše njezino srdce, koli strastveno plamtijaše njezina duša. »Gospodo!« kliknula bi, »ja primam vaše poklone, al vam velim, negovorite mi već o slabom spolu. Žena je ravna mužkarcu. To je moje uvjerenje, i moj muž štuje to uvjerenje!« I zabava je šumila, bučila u šampanjske čaše, a Klara je dielila u veselu družtvu karte, banka je sliedila za bankom, pred liepom podžupanicom sievali kupovi od zlata i srebra i prnjave desetače i stotinjače. Sad dobivala, sad gubila, svejedno! »Žena je ravna mužkarcu!« viknula bi Klara i zapalila desetačom cigaricu. Jednom se nahladi Klara pri lovu, ter ležaše dva tri tjedna u postelji. Jednog dana unidje Ladislav u boudoir.

»Dobar dan, dušo!« reče nježno i ozbiljno podžupan.

»Ti, dragi Ladislave?« upita ga Klara sladogorko.

»Dä, kako ti je dušo?«

»Nepitaj me, dragane, poginut ću.«

»Zar je bolest na gore okrenula?«

»Nije, nije, ali dosada će me ubiti. Gdje su moji vranci, puške, moje partije?«

»Ja sam tu, dušo, tvoj muž.«

»Ma da, da! To se razumieva po sebi.«

»Evo ti, Klarice, za utjehu krasna nakita od diamanta.«

»Dobro, dobro! Stavi ga na onaj stolčić.«

»Al gledaj ga barem!«

»Ne, ne, ne! Oči me bole, nervozna sam.«

»Klaro! Draga ženo!«

»Šta je? Šta je za Boga?«

»Klaro! Vidiš! Morao bih te ukoriti!«

»Mene? Molim, zašto?«

»Ti nepaziš na se. Ti si se nahladila loveći lov. Ti si žena, ti bi se imala čuvati za me, ti bi . . .«

»Ladislave, dragi Ladislave,« jecaše Klara srdito, »jesi li došao, da me razsrdiš? Nepamtiš li našega ugovora?«

»Klaro!«

»Ladislave! Ti me srdiš, srdiš! Oh, evo sad će mi glava pući. Molim te, dragi Dobraniću, idi, idi!«

I »dragi« Dobranić ode iz sobe.

Dobranić se zavlačio sve više u svoju odaljenu sobu, da se bavi naukom i političkom znanosti. Bio je opazio, da će se boj protivnih stranaka u domovini sve jače razvijati ter bez sumnje uroditi velikimi posljedicami, a tu je htio biti jedan od prvih boraca. Već bješe postao prisjednikom distriktualnoga suda, pa bude izabran i zastupnikom na požunski sabor. Al za čudo! Koliko je Dobranić oštrouman i učen bio, jošte se nebješe odlučio, kojoj da pristane stranci i to upravo zato, što je bio pošten, pametan i hladan. On je hotio točno omjeriti poštenost, nade i probitačnost obiju stranaka, a s te bojazni nebješe jošter došao do stalna zaključka. K svojoj je ženi rjedje zalazio, bud da su ga priečili poslovi, bud da je s njezina vladanja nješta ohladnio bio. Gospodja Klara nije svomu mužu ni najmanje smetala, te je marljivo polazila soirée, a i u svom stanu je priredjivala bučne zabave. Dobranić bi se takovom prilikom samo na njekoliko časaka pokazao etikete radi, a poslije bi umakao u svoju sobu. Nu i tih njekoliko časaka svrnuo bi zabrinutim okom na sve što se tu zbiva, i nije mogao tajiti, da sva ta razkoš, sav taj sjaj pristaje više kneževskoj, nego li njegovoj kući. Ali je šutio. Klara je trošila svoje novce. Klara nije imala djece. Po tom s njeke strane nije Dobranić ni prava imao prigovarati Klari, a s druge strane imala je Klara, lišena materinje sreće, donjekle pravo prikraćivati sebi vrieme u bučnih zabavah.

Jednoga dana pred podne, poslije takve zabave, kad je Ladislav upravo proučavao važna njeka pitanja o kmetstvu koja su se imala na bližnjem ugarskom saboru rješavati, otvoriše se naglo vrata njegove sobe, a u sobu stupi gospodja Klara.

Bijaše van reda blieda i gotovo snuždena. Noćne zabave

niesu obično naudile Klari, te se bljedoća nije mogla pripisati noćnomu bdienju. K tomu niesi nikad na njezinu licu vidio plahosti ili snuždenosti.

Podžupan se ponješto začudi. Klara stupaše pomalo k njemu i reče podavši mu ruku:

»Dobro jutro, dragi Dobraniću!« zatim sjede kraj njega na stolac.

»Dobro jutro, draga Klaro!« odvrati Lacko udvorno. »Kako si se ti danas van reda rano digla? Kakov je to povod, te si me potražila u mojoj sobici?«

Klara je za časak šutila, zatim progovori s težkom mukom:

«Imaš li ti važna posla, dragi Lacko? Imaš li kada slušati me?«

»Čemu to pitanje? Razgovor s mojom milom ženom vazda mi je najpreči posao. Kraj toga nemarim ni za što.«

»Dobro, Lacko,« propenta Klara, »dodjoh te nješta umoliti. Nesrdi se. To je prva molba, odkad se uzesmo.«

»Drage volje, govori!«

»Ti se dakle nećeš srditi?«

»Ma neću.«

»Molim te, daj mi šest tisuća forinti.«

»Šest tisuća?« zapanji se Lacko uzmaknuv, »molim te, u koju svrhu. Svota nije malena.«

»Istina, velika je; ali ju moram imati.«

»Al kaži bar, zašto?«

»Reći ću ti,« odgovori žena drhćući. »Sinoć bijaše u mene družtvo, kako i sam znaš. Bijah van reda dobre volje, gorjela sam od veselja. Plesalo se, pilo se, pa se i — — —«

»Kartalo?!« skoči Dobranić probliediv na noge.

»Dä,« poniknu Klara, »imala sam samo dvie tisuće svojih novaca pri sebi. Za kratak čas izgubih svu gotovinu.«

»Pa?«

»Pa sam igrala dalje.«

»Na vjeru? Za ime božje?«

»Dä, na vjeru sam izgubila 6000 forinti, koju svotu moram položiti za 48 sati. Neznam, šta mi je bilo, glava mi je gorjela, sviet je preda mnom sievao, njeka me vrućica spopade, ja htjedoh dobiti, puno novaca dobiti, pa izgubih više nego sve.«

»Klaro! Klaro!«

»I sam vidiš, da platiti moram. Izim tebe neimam drugoga utočišta. Moj otac slao mi je redovito novaca, puno, vrlo puno novaca; nu u zadnjem pismu pisa mi, da mi za duže vremena nemože poslati ni novčića. Nerodica od više godina da mu je uništila sav gospodarstveni prihod. On da je morao uzajmiti za gospodarstvo znamenitu svotu, pa je morao uzajmiti i za me. Pol svoga imanja založio je na trideset godina. Eto, nemogoh nego k tebi doći. Vjeruj, meni je bilo, kao da hodam bosonoga po bielu gvoždju, kad sam iz svoje sobe išla amo k tebi. Oklievala sam, oklievala, ali šta ćeš? Mora biti!« završi Klara jecajući.

Ladislav, upirući se o svoj stol, slušao je niemom zdvojnosti Klarine rieči; mišice njegova lica drhtahu silovito.

»Dakako! Platiti se mora!« reče Klari muklim glasom. Zatim sjede, blied i niem, otvori tajan pretinac pisaćeg stola te izvadi iz njega šest smotaka banaka, te će predav ih Klari mirno reći:

»Evo šest snopića! U svakom ima sto komada desetača. Prebroj ih dobro. Ti si mi prije kratkog vremena natuknula bila, kako bi rado imala onaj krasni vinograd kod svetoga Duha sa villom, to da bi tvomu zdravlju dobro služilo. Ja sam se za taj vinograd već pogodio bio, htio sam podići i krasnu kuću. Novci bijahu već ovdje pripravljeni. To je imao biti dar k tvojemu budućemu godu. Sada dakako moram odustati od ugovora, sada ti nemogu izpuniti tvoje želje. Nesretne karte odniele su ti vinograd i villu. To mi je žao, vrlo žao, Klaro!«

Žena spusti smotak u krilo te udari, pokrivši rukama lice, gorko plakati. Dobraniću njekako odlanu, jer su to gotovo prve suze bile, što ih je u očiju svoje žene vidio, a suze su bar s veće strane biljezi kajanja, osjećanja. Lacko pristupi k svojoj ženi, uhvati ju nježno za ruku, te će joj blagim glasom reći:

»Klaro! Ženo moja! Neplači! Smiri se! Meni je drago, da si mi toli iskreno govorila, meni se povjerila i neupitana. Dozvoli i meni, da iskreno govorim, kako se mužu pristoji. Ti se valjda sjećaš našega prvoga dogovora, kad se u šumi zaručismo. Obećah ti, da ti neću nimalo volje obuzdavati, da ćeš biti u kući gospodaricom. A nije li tako? Jesam li te ikad pitao, šta radiš, šta li tražiš, niesam li pače neumoljen gledao, da ti izpunim svaku želju? Priznaj, da sam se pošteno našega ugovora držao.«

»Jesi, jesi!« izjeca Klara.

»Ja ću to i nadalje činiti, a to ti budi dokazom moje ljubavi, koju bi drugi ljudi možebit slabošću okrstili. Nu kad si sama pokucala na moja vrata, kad se je sbio toli nemio slučaj, koji te lišava dugo željene udobnosti, mislim, da sam bar zaslužio toliko prava, da ti reknem njekoliko prijateljskih rieči —«

»Govori, govori, Ladislave!«

»Put, kojim si pošla, nemili mi se. Ti možeš sretno, udobno živjeti, možeš želje srca svoga namiriti. Ti ćeš u našem družtvu uviek stajati na mjestu, koje ide odličnu damu. Mi smo ugledni, imućni, ali niesmo milijunaši. Zato bi želje srca tvoga morale imati medju, a ta se zove razum, pa još svetiju medju — ljubav za otca, za muža. Samo to te može občuvati od stranputica, na koje si već zašla. Vjeruj, tko je jednom krivo koraknuo, a nepovrati se poslije prvoga koraka na pravi put, taj je izgubljen, navieke izgubljen. Strasti su nerazdružive sestre: kad se posestriš s jednom, uhvatit će te i druge u svoje pogubno kolo. Uvaži, da si već tim,

što si lakoumno izgubila 8000 for. za njekoliko sati, uvriedila ugled svojega, mojega imena. Ja sam javan zvaničnik, ja se ističem u javnosti. Svojom strasti za karte škodiš meni, jer će me moji neprijatelji biediti s lakoumnosti, a lakouman čovjek nije ni za zvaničnika ni za politika. Uvaži dalje! Tvoj je otac valjan, pošten čovjek, izvrstan gospodar, koji ima samo jednu mahnu, da je prema tebi slab, da će tebi sve, pa i sebe žrtvovati, — u kratko, da te je krivo odhranio. Ti si ga sada na pol upropastila. S tvoje raztrošnosti izmaklo mu je iz ruku pol krasnoga imanja, njegovo gospodarstvo ide na manje, a pošteni starac, koji bi morao pod kraj svoga života živjeti u miru, morat će se mučiti i znojiti, te će tim znojem, tom mukom prikratiti svoj život. A kako propadne on, tako ću propasti ja, moj imetak, moje ime, moj ugled, moja snaga, moja sreća. To promisli, Klaro! U tebe je dobro srce, ali drač hira, ćudljivosti, lakoumnosti pokrio ga je. Klaro! Klaro! Još jednom ti velim, jedna strast sestra je drugoj. Kad ljudska krv uzkipi burom, prevalit će sve medje, sve zakone. Ti si žena, živa vatrena žena. Zapamti to! Ti nepoznaješ još vrtloga toga života, ti neznaš, kako se čuvati valja. Lakoumnosti čini se sve nedužnim, lakoumnost pasti će i žrtvom najvećega grieha, lakoumnost pogazit će vjeru.«

»Ladislave!« kriknu Klara sunuvši u vis i pogleda muža gnjevnim okom, ali u čas trznu se i klonu natrag na stolicu. »Da,« reče težko dišući, »znam, vidim, ćutim, grješnica sam, velika grješnica. Zlo sam uradila, uvriedila tebe, uvriedila otca. Al zašto si ti takov?«

»Kako, Klaro?«

»Ma muž, ma gospodar!«

»Muž? Gospodar? A naš ugovor, na koji ti se zavjerih?«

»Istina. Bijaše lud ugovor.«

»A zašto si ti takova, Klaro?«

»Zašto! Mene nepitaj!«

»Da koga?«

»Moju nesretnu krv, moje nestalno srce. Neznam, šta mi je, al me kadšto spopadne vrtoglavica, gorim, poletjela bih, neznam kuda, kamo. Njeka me čežnja uhvati, nješta mi fali, a onda, oh onda neima pameti, neima mjere. Bacim se u sviet, letim za njegovimi ludorijami. Eto takova sam ti. Meni nješta fali. Ali Ladislave, ako sam ludo uradila, ako sam zgriešila, nije liepo, da si rekao onu zadnju rieč, koja mi peče dušu kao žeravica.«

Ladislav uzdahne, te blago prihvati:

»Moradoh ti sve reći, jer se sama nebi dosjetila bila, a najlakše je griešiti nehotice. Nješta ti fali, znam, razumijem žalibože. Idi, dušo, u svoju sobu, razmišljaj sve, što ti rekoh, možda ćeš naći utjehe.«

»Ladislave! Druže! Rješavam te ugovora: budi svojim i mojim gospodarom.«

»Neću.«

»Zašto?«

»Prestao bih te štovati. Meni se je taj tvoj uvjet milio. Vidjeh u tom puno odvažnosti, junačtva. Dodji sama, slobodna do pune sviesti, do istine. Raztriezni se sama, bit ćeš većeg štovanja vriedna. Da te dovedem na vodiljci do istine, vriedila bi manje pred mojim očima.«

»Ladislave! Nemoj tako! Ti znaš, kakva sam. Odustanimo od toga ugovora, molim te!«

»Ne, Klaro! Idi.«

»Idem. S Bogom!«

Za jedno tri mjeseca poslije toga razgovora stupi Klara opet Ladislavu u sobu, te ga zagrli strastveno.

»Ladislave!« kliknu, »ovaj put nedolazim kao grješnica, kao dužnica, da ti izpoviedam svoje griehe, ovaj put dodjoh, da —«

»Šta? Ti drhćeš, goriš —«

»Da, gorim, drhćem od radosti i veselja. Dodjoh, da ti izpovjedim, da sam — majka.«

»Evo to ti je falilo, Klaro moja!« kliknu Dobranić zagrliv strastveno svoju ženu. »Sad ćeš istom biti gospodaricom, sad ćeš moći razvijati svoj karakter po prirodi.«

I bilo je tako. To je falilo. Sad je Klara imala samo jednu zabavu, jednu brigu, svoju kćerku, koju porodi njekoliko mjeseci iza onoga sretnog sastanka. Njezina čežnja smiri se, njezino srce kan da se je otvorilo, i ta čuvena prvakinja mode, ta nepobjediva junakinja zagrebačkih salona sjedila je sada, nepitajući za sav ostali sviet, kraj zibke svoga čeda, na tom mjestu bila se skupila sva čežnja njezina strastnog srca. Klara je gledala to dobro čedance, okruženo svilenimi vrpcami i čipkami kao amanet svoga života, Klara je obožavala svoju jedinicu. Već bješe minulo pol godine. Tada stignu iznenada pismo od gospodje Kamenićke. Ladislav i Klara neka brzo dodju, gospodinu Klemeniću da je zlo. Bez obzira pohitiše k njemu i prispješe u skrajni čas. Starcu dospjelo mrieti. Još je bilo kada, da zagrli kćer i zeta svoga, pa kad se Ladislav nadnio bio nad postelju nemoćnoga starca, prišaptnu mu ovaj, da ga Klara nije čuti mogla:

»Ladislave! zakuni mi se, da nećeš ostaviti moga djeteta.«

»Kunem se,« odvrati Ladislav.

»Nikad?«

»Nikad!«

»Ma šta bilo, ma šta došlo?«

»Ma šta bilo i došlo, kunem se, da je nikad, nikad, dok budem živ, ostaviti neću.«

»Hvala, Ladislave!« stisnu starac zetovu ruku, pak izdahnu na ruševinah liepoga svoga njekad gospodarstva, zadnji sin svojega plemena.

Za dvie sretne godine porodi Klara zdrava dječka, a Dobraniću je oko sjalo, srce cvalo. Nikad, ni za mladih dana, kad je bio prvim junakom zagrebačkim, nebijaše toli

živ, toli duhovit, toli odvažan, kao što sad, dä, ratoboran više no ikad. U njegovu sinu zelenjelo se opet staro stablo njegova plemena, dä, ćutio je, da se je opet pomladio, da njegov život za dva života vriedi.

U taj čas valjade mu poći za hrvatskoga poslanika na požunski sabor. Premda mu je težko bilo dieliti se od žene i djece, opet ga je živa želja zavlačila na političko bojište, gdje se je bio žestok boj medju starim i novim svietom, i gdje je upravo njegovu domovinu imala zapasti znamenita uloga. Premda plemić u svem, bijaše Dobranić u teoriji liberalac, dä, on je više puta demonstrativno iznosio ideje moderne države te je pristajao uz onu stranku, kojoj je kasnije četovodjom bio Košut. I u tom se srazi sa svojimi zemljaci Hrvati, koji su se na ugarskom saboru odbijajući centralizatorni smjer magjarskih slobodnjaka držali konzervativne stranke u Požunu. Dobranić postade mezimcem Magjara. Sve ga je tražilo, oblietalo, pozivalo: Dobranić postade junakom požunskoga družtva pokazujući se svagdje kavalirom i trošeći kavalirski.

Ta buka, taj vrtlog politike nije dakako nimalo smanjio ljubav i za ženu i djecu, Dobranić smatraše stvar toli svetom, da o tom nije ni smjela pasti kakova sumnjiva rieč; — ali po njegovu mnienju niesu obiteljski osjećaji spadali u javni život, niti su smjeli ma najmanje obuzdati političke ratobornosti. Političkog pokreta u svojoj domovini nije razumio, nije razumjeti htio. Ladislav je težio vazda za velikim, ogromnim, a pokušaji hrvatski činjahu mu se maleni, fantastički, politika hrvatskih rodoljuba bijaše mu zazorna, jer je u njoj vidio izdajstvo domaćega prava, opoziciju proti idejam vieka, jer je i on u svom slobodnjačkom zanosu smatrao, da su Hrvati bezćutnim orudjem kamarile.

Gospodja Dobranićka pazeći djecu brižno, nije pitala, kako li se zabavlja njezin drug u saborskom gradu Ugarske. nego samo za to, kakovo mu je zdravlje, a Dobranić poslao

bi redovito svaki drugi dan pismo, našto bi mu Klara isto tako redovito odgovorila. Tako su prolazili danci i tjedni u nesmućenu miru i pokoju, pa ako se je ženi kadšto izvinuo uzdah iz grudi, kad se je sjetila muža, koji boravi u daljini, ili otca u grobu, nije trebalo nego okom svrnuti na milu dječicu i smjesta se razvedri Klarino lice.

Jednog dana primi Klara pismo. Pečat joj bijaše posve nepoznat, a po biljegu vidjelo se, da je poslano iz samoga mjesta. Klara ga okrenu dva tri puta, zatim otvori pismo. Ruka bijaše strana, svakako mužka, a pod pismom nije bilo imena, već samo podpis: »Vaš iskreni prijatelj.« Gospodja se zamisli časak. Tko je to pismo napisao? Znanaca je dosta imala u Zagrebu, al tim znancem bijaše slobodno dolaziti u kuću, bijahu to prijatelji Lackovi. Zašto nije stavio svoga imena? To Bog zna. Nemogući odgonetnuti tajne unapried uze Klara čitati: »Milostiva gospodjo! Način, kojim se k Vam utičem, nješto je neobičan. Ja to podpuno priznajem. Klevetnici, da im to pismo dodje pred oči, mogli bi smisliti kojekakve lude klevete, nu da i Vi, milostiva gospodjo, nemislite, da je to njeka luda doskočica, reći ću Vam, da sam star čovjek, od mladosti prijatelj i suučenik Vašega otca, i da štujem kreposti njegove kćeri. Više Vam nesmijem reći. A zašto? pitate bez dvojbe. I to ću Vam izpovjediti. U ovom pismu moram Vam odkriti cielu istinu, nemilu možebit istinu; pa kad čovjek drugomu makar i od srca šta nemila rekne, porodi se proti osobi iskrenog prijatelja antipatija, dä često i mržnja, jer nam je skinuo mrenu obmane s očiju, te uništio — dakako prividnu i lažnu — sreću. Ja pako nebih nikako mogao podnositi, da me jedinica moga staroga, dobroga prijatelja priekim okom gleda; srce bi me boljelo.«

Klara je čitala ove rieči drhćući. Čudna tjeskoba osvajala je njezino srce. Naglo se dignu, prodje rukom preko čela, prošeta se njekoliko puta sobom, zatim sjede opet, pa čitaše dalje: »Nu šta da Vas, milostiva gospodjo, mučim dugim

uvodom. Reći ću, šta je. Vi ste svoje srce poklonili nevriedniku, nesrdite se, da, nevriedniku! Dobranić ima možebit gladkih manira, duhovit je, okretan; to Vam je možebit zavaralo oči. Ali taj čovjek, kojega prošlost neću ni opisivati, taj čovjek, koji pred Vama nosi krinku solidnosti, te Vas hinjenim ozbiljem odvaja od družtva, taj čovjek vara Vas i sad. Dobio sam od pouzdane ruke viest iz Požuna, da se je Dobranić bacio u vrtlog razvraćena družtva. Da novce sipa, da po zabavah svoje vrieme trati, neću ni spomenuti; ali što je gore od svega toga, nemogu prešutjeti. Dobranić se upoznao sa ženom liepom ali lakoumnom, prije glumicom, sada udatom baronicom, koja je ostavila muža svoga. Radi nje zavadio se s većinom svojih prijatelja. To Vam htjede reći Vaš iskreni prijatelj.« Nož prodje Klarinim srcem, ljuto zavrisnu i baci se plačući na divan. Žena je u obće lakovjerna, navlaš kad joj srce gine za mužem. Klara nije pitala, tko je to pisao, da l je sve to istina; bačena iskra uzplamti njezinu dušu, i kako je strastna bila, nevidje nego plamen. Mržnja, strah, bies, prezir, osveta, očajanje: sve se to na kratke hipove mienjalo u njezinoj duši. I opet skoči na noge, i opet pročita pismo do kraja, pročita ga dva tri puta, ali vazda nadje one iste zlokobne rieči i čim ih je više vidjela crne na bielom, tim joj se činjahu vjerovnijimi. Da, toliko bijaše razjarena, da je svoju djecu pogledala pogledom, u kom je sievala mržnja. Djeca su onoga izdajice, prišapnu joj njezino srce.

»Oh ja ću mu reći, što ga ide,« reče Klara, te uzevši pero i papir, sjede pisati. »Lacko!« napisa Klara, »ruka mi drhće, kad ovo pišem, glava mi gori, krv mi kipi; i tebi, tebi možda kipi krv u rukû tvoje milostnice — ti si me izdao, — sramotno izdao! — Ma je li to istina? Nije li to laž?« skoči Klara i za jedan čas razdere započeto pismo. I drugo i treće započe i razdere. Sad ju osvoji dvojba, ta ljuta zmija, koja kopa u srcu, taj strašni crv, koji kopa po mozgu. Danju

bludjaše po kući kao omamljena, noću se valjala bez sna po svojoj postelji. Klara odluči nepisati mužu, dok nestigne od njega pismo. Treći dan dodje pismo iz Požuna, al nebi od Lackove ruke. Drhćući razmota ga Klara. Uze ga čitati; probliedi, protrnu. Dobranić joj kroz šalu javi, da ga je zadesila mala nesreća, koja ga prieči, da piše sam pismo, već ga mora kazivati svomu prijatelju u pero. Reče, da se je povadio s njekim baronom a usljed toga da se pobiše na sablje. On je lako u desnu ruku ranjen, a baron ljudski u lice. Reče i to, da joj je sve zašutiti htio, nu da se je predomislio, jer da će se to onako u Zagrebu saznati za koje vrieme, pak će se Bog zna šta pridomisliti. Neka Klara od njega ponajprije dočuje tu viest, tako da će bar vidjeti, da neima ozbiljne pogibelji. U ostalom neka si za to netare glave, da joj strogo zabranjuje doći k njemu; ako li bi joj to došlo na pamet, neka se za njega nepečali i nebrine, jer da se ljudi za njega liepo brinu i da ima oko sebe dosta njege i pazke.

Klaru potrese ta viest do dna srca. Neopisivo čuvstvo zavlada njezinom dušom. U dnu srca driemala je ljubav za muža, koji je bio ranjen. Bojala se za njegov život. Nu kako je sumnja i dvojba pratila sve njezine misli, odkako primi ovo nesretno anonimno pismo, drhtao je u njoj svaki živac, da, svaka riečca probudi u njoj sumnju. Već je htjela Ladislavu pisati, al bojazan, da bi mogla izići zlokobna istina, zaustavi joj pero. A i ona ženska radoznalost, koja je najbudnija u najkritičnijih časovih, ona želja, da dodješ kriomce do ciele istine, nedade joj mira, al i zaprieči, da se povjeri mužu. Pa i njegovo pismo! Koliko tu ima nejasnih, nepojmivih rieči! Tukao se. S kim? S baronom. Nije li to možda zavrgnuti muž one zlokobne baronice? Zašto se je tuko? Povadio se š njim. Možda radi svoje milostnice! Ona da nedodje za njim. Zašto? Možda ga je strah, da nezatekne milostnice. Ljudi ga čuvaju, njeguju. Ljudi! Jesu l to mužkarci,

jesu l to ženske? Je li to žena? Tako se je Klara pitala bez kraja i konca. Razdražena ženska fantazija gradila je najživlje kombinacije, misli se križahu po tom ženskom mozgu poput munje. To je rovalo, kopalo u njoj, to ju je davilo, kao kad jugovina pritiskuje moždane. Da si Klaru dirnuo, bila bi se potresla od prepasti; da si joj nož u ruke tisnuo, bila bi ubila muža, djecu, sebe; da si ju samo pogledнuo oštrim okom, bila bi se na tebe sasula kao oblak pun vatre. U njezinoj duši bila je prestala razlika medju sumnjom i uvjerenjem, medju lažju i istinom, medju osjećanjem i razumom. A napokon bijaše Klara Dobranićka u duši još uviek Klarom Klemenićevom, ona čudna smjesa krepčine i prevrtljivosti, svojevolje i nehajstva, koja će te poljubiti ali poljubcem otrovati. Visoko dignu glavu, kao carica kakva zaboravi na se, na sviet, na kuću, na pristojnost i reče krepko:

»Veli mi, da nedodjem k njemu. Al ću ja poći. To pravo daje mi naš ugovor.«

Klara se zbilja spremala na put. Naruči mjesto na pošti, dade si donieti putnu škrinju, postavi ju sred sobe i poče u nju trpati sve svoje haljine. U to se otvoriše vrata i u sobu unidje gospodja Ljubićka, supruga velikoga sudca, žena u svem vrlo prijazna i sladka, koja je imala jednu jedinu mahnu, da je pri svakom ljubeznom posmjehu čovjeku neugodnu stvar rekla a zatim ga žalila. Dobranić nije te sladke milosrdne babe trpio, ali je napokon nije mogao tjerati od kuće, jer je Klari njekakva »deveta voda kisela« bila. Ljubićka, ćuteći tu antipatiju, dolazila je riedko kad Klari, i to samo na imendan, rodjendan i mlado ljeto, kad si ljudi čestitaju. Zato se je Klara nemalo čudila, kad iznenada pred sobom opazi Ljubićku, kako se sladko i milo smieši. Nješto ju u taj čas spopade za srce.

»Ah dobar dan, draga moja,« klanjaše se Ljubićka težko, »no kako je Klaro, Klarice? Koliko te već vremena niesam vidjela. Eh kad čovjek toliko posla ima. Oh te vizite, te vi-

zite još će me ubiti. Ali za pet rana božjih! Šta to vide oči moje? Ova škrinja! Tko tu putuje?

»Ja, draga teto,« — Klara govoraše Ljubićki od navade teto, — »ja sama.«

»Ti putuješ, božja dušice, ti? A kamo, ako smijem pitati?«

»Idem k svojemu Lacku.«

»K Lacku? K t v o j e m u Lacku? Ha! Ha! Idi! Idi! Nezbijaj šale.«

»Kakve šale, teto? Živa je istina,« reče Klara ponješto uvriedjena.

»No na zdravlje! Toga jošte nije sviet vidio. Klaro! Klaro! Tebi se, čini mi se, mieša.«

»Teto, šta mi to govorite?«

»Pa ti ništa, ništa neznaš?«

»A šta da znam?«

»Oh sirotice, moja sirotice!« poče Ljubićka milosrdnim glasom brbljati, tapkajući Klaru rukom po licu. Dobranićka uzmaknu i viknu:

»Govorite! Šta me mučite, teto?«

»No, kad baš hoćeš, neka bude. Ja niesam brbljavica, to valjda i sama znaš. Ja ću ti napokon reći, što cieli Zagreb zna; i bolje je, da ti tvoja dobra tetica rekne nego kakova zlobna blebetuša.«

»Teto! Teto!« kriknu Klara.

»Ti putuješ? Za kim? Za mužem? Za čijim? Je li tvoj? Dakako! Taj ima sad drugu, komedijašicu, baronicu, koja je svoga muža ostavila. Za nju se je tukao, ona mu rane zavija. Pa kakova posla imaš ti pri njem?«

»Tko Vam to reče, tko Vam to reče,« jecaše Klara zdvojno hvatajući Ljubićku za ruku.«

»Tko? Vrabci na krovu, cieli Zagreb Jučer na zabavi kod gospodje obrstarice mal da niesam propala u zemlju od sramote. Bilo je tu gospode, koja su došla iz Požuna.«

»Iz Požuna?«

»Da, ravno odanle. Kad je sve na njih navalilo, neka pripoviedaju novice, poče jedan podžupan požežki, koji je ablegat, na široko govoriti o škandalu, u kojem je tvoj muž igrao glavnu ulogu.«

»Pa zbilja sve tako, kako rekoste?«

»Na dlaku tako, dušice, sirotice moja!«

Klara stojaše sred sobe kao kamen. Bijaše blieda na smrt, oči joj, sipljući živu vatru, vrtile se neprestano, usne joj drhtale. Mislio bi, da ju je vrtoglavica, vrućica spopala, da će se sad na srušiti, ali u jedanput se prenu, stisnu zube i šake te iztisnu iz grla promuklim glasom smiešeći se:

»Eh, pa dobro!«

»Šta ti je za Boga,« viknu Ljubićka, »u pomoć! Vode! Octa!«

»Šutite, teto,« odreza Klara, »čemu te ludorije?«

»Ti ćeš putovati?«

»Ah!« nasmija se Klara.

»Vidiš! Hvala Bogu, te si se opametila. Kolika po tebe sreća, da sam došla! Sad si barem opametila. Da, da, taj Dobranić nije mi nikada bio po ćudi.«

»Da, teto sad sam se opametila.«

»Čuješ, Klaro! Ti si bolestna! Ja ću ove noći kod tebe ostati, da nebude zla.«

»Slobodno!«

I Ljubićka ostade one noći kod Klare, a Klara one noći nepogleda prvi put svoje djece.

* * *

Zagrebčani se čudjahu čudom. Klara Dobranićka polazila je opet sve plesove i zabave, Klara bijaše i opet kraljica mode, Klara se vozila opet na četiri konja, Klara je davala silne banke. Na saboru ugarskom plamćaše najžešći boj, gdje je grmio Dobranić; u srcu Klarinu plamćaše demonski

bies, što ga je gasila šampanjcem. Ljubićka pako bijaše najvjernija pouzdanica Klarina.

Jednoga jutra, poslije večernje zabave kod gospodje velike sudinje, izletješe laka putna kola iz kuće Dobranićeve. Na njih sjedjaše Klara i mlad husarski častnik. Mladić je pratio gospodju Dobranićku u kupelj, u Rogatac, te se istom povrati kad i ona. Na pragu dječje sobe dočeka ju Dobranić, mrk ali miran.

»Dobar dan!« reče ženi.

»Dobar dan!« odvrati ona mirno, baciv šešir i mantillu.

»Klaro, što si učinila?«

»Što i ti.«

»Tako mi Boga, laž je i kleveta.«

»Ja za se neprisižem krivo, ja za se velim, istina je.«

»Klaro!« škrinu Dobranić, »tako mi Boga, laž je.«

»Razidjimo se, ako te je volja.«

»Ne, mi moramo do groba ostati zajedno. Prisega me veže.«

Klara slegnu ramenima.

Oboje življahu zajedno za sebe, uz sebe, bez sebe. To bijaše drugo poglavlje Dobranićeva romana.

Sve ove slike nicahu iz dubine Dobranićeve duše, kad se je šetao po svom malenom zakloništu, svi prizori minulih dana prolažahu izpred njegovih očiju, a na njegovu licu pojavio bi se jad i čemer, jer kad je slagao i složio sve račune svojih doživljaja, morao je priznati, da je uspjeh tih računa: »izgubljen život!« da, izgubljen, da je njegovo srce prostrieljano nasred sriede. Klara je saznala, da joj se muž nije iznevjerio u Požunu, da su glasovi o ašikovanju sa baronicom pusta laž, da je cieli povod dvoboju bio skroz političan, da je Dobranić sa baronicom, koja je bila napustila svoga muža, jer je bio pijanica i surov bećar, samo dvie kadrile plesao. Klara je saznala, da je to sve bila samo babja spletka, osveta one zlobne udovice, koja bješe žrtvom

Klarine ljubavi postala. Dobranić bijaše opravdan pred svojom ženom, pred očima svieta. Ali Klara? Strašću zanesena bila je pogriešila, bila je ime svoga muža okaljala. Za nju nebijaše opravdanja; ona je mogla smanjiti svoj grieh samo gluhim kajanjem, pravom materinskom brigom. Nu Klara ostade Klarom, i po svom griehu strastvenom i ponositom. Bučnom zabavom, razkošnim živovanjem htjede zaglušiti glas vapijući svoje savjesti i vazda omamljena odbijati od sebe strašnu zbilju. Djecu svoju njegovala je istina Bog, ali nije s ljubavlju triezne razborite majke, koja radi da od nježne mladice uzgoji zdravo, čisto stablo, već s onim sliepim, strastvenim maženjem, koje obožava djecu poput kumira, koje se podaje svakoj krivoj volji djece, te sve pogrješke dječije smatra pameću, pa ih i očito odobrava.

Klara bučila je po zagrebačkom družtvu i dalje. Karte, konji, kočije, moda, šampanjac izpunjahu joj dane života, a pri tom se topio pod njezinim rukama novac kao snieg. Šta više, kad je bučni život, kad su hrle godine stale dirati u svježi cviet njezina lica, te je valjalo posegnuti za umjetnimi doskočicami, prometnu se Klara formalnom koketom ištičući se hinjenim sjajem i ličilom i ljubakajući na sve strane. Dobranić je gledao, šutio. Videći, da mu ženina razkošnost protiplje imetak, da mu imanje pod teretom duga sve više i više gine, tražio je lieka u visokih službah, da mu unosna plaća bar donjekle zacieli ljute financijalne rane. Politička samostalnost njegova ode po netragu. Sve življe rastući narodni pokret uvjeri ga, da su želje narodnje pravedne, da je domaće pravo ugnjeteno; on je to ćutio, ali nije toga izpovjediti, nije se zato boriti smio. Financijalna nevolja učini ga ovisnim, plahim. Jer kako stajaše borba? Velikaši, plemići, državna moć, neuki puk stajaše proti šaci zanositih doduše, ali malo imućnih boraca: sistem od 800 godina sa svimi tradicijami i predsudami proti ilirskoj novotariji. »Želje su pravedne, ja sam pogriešio,« šaptaše sebi Dobranić, »ali te

su želje idealne, neizvedive; one niesu jake oboriti stari ukorienjeni sistem, niti opirati se žilavomu magjarskomu narodu: Ilirci neće nikad pobiediti. Zato moram šutiti proti volji srca svoga, jer niesam svoj, jer me je huda sudbina odsudila, da robujem, — inače sam propao.« Pa ako je u Dobraniću bila zaostala iskra prijašnje odvažnosti, krvavi srpanjski dan 1845., gdje je tekla na Markovu trgu krv ilirskih rodoljuba od pušaka talijanskih vojnika po zapoviedi bana Magjara, utrnu i tu zadnju iskru u Dobranićevu srcu. Ilirci bijahu pobiedjeni, a Dobranić se morao držati mogućnikâ, da održi svoju službu, da dodje do veće službe. Sviet pako mislio je, da je banskoga stola predsjednik Dobranić vrlo, vrlo bogat. Dobranić bijaše, kako rekosmo, zaduben u omašne spise težke parnice, kad njetko pokuca na vrata njegova zakloništa.

»Slobodno!« reče Dobranić.

U sobu stupi mladić i pokloni se duboko.

»Prepokorni sluga, domine magnifice, čast mi je predstaviti se Vašoj velemožnosti.«

Dobranić dignu glavu i pogleda mladića.

»Tko ste Vi?« zapita mladića.

»Vladimir Milković na Vašu službu; — čast mi je ovdje predati preporučno pismo od gospodina profesora Niemčića.«

»Ah!« dignu se Dobranić uzev pismo i pogledav mladića pozornije, »Vi ste onaj, što mi ga je profesor Niemčić preporučio za inštruktora moga sina.«

»Na službu.«

»Liepo! Liepo! Gospodin profesor Niemčić hvalio mi Vas je veoma. Da, Vi ste i poeta.«

»To jest, magnifice,« reče mladić porumenivši, »ja kadkad pravim stihova.«

»I latinskih?«

»Te sam pravio samo u gimnaziji za zadaće; sada pravim samo ilirske.«

»Ah tako! To jest hrvatske.«

»Da hrvatske, to je svejedno.«

»Pa ih tiskate?«

»Samo njekoje.«

»Gdje?«

»Mi imamo žalibože samo jedan zabavni časopis: »Ilirsku Danicu«.

»A, u Gajevoj »Danici«! Vi ste dakle Ilirac.«

»Jesam, magnifice.«

»Pa Vi to meni tako odlučno velite?«

»Dakako. Ja nemogu tajiti svoga uvjerenja.«

»Nemislite li, da bi Vam ta iskrenost i Vaše davorije mogle škoditi? Vi ste pravnik, postat ćete danas sutra sudac, činovnik, odvjetnik, pa gospoda su vrlo stroga.«

»Znam, da se dan danas poglavito na to gleda, što tko misli, a ne, što tko zna. Ja se medjutim niesam odlučio za kakovo zvanje, istom se pripravljam za život. Ma da sam se i odlučio, nebi me ta odluka mogla priečiti, da izpovjedim ono, što mislim i za što se borim.«

»Vi tu govorite vrlo odvažno, kan da ste sigurni za pobjedu, mladi prijatelju.«

»Oh, magnifice, i jesam dušom i srcem uvjeren, da će narod pobiediti, jer su njegove želje pravedne.«

»Možete li već prosuditi, što je pravedno, što li nije?«

»To jest, ja dakako još niesam zrio čovjek, ali moje srce ponukalo me je na to uvjerenje, a ja vjerujem svojemu srcu.«

»Vi ste plemić, mladi gospodine, meni je Vaša obitelj poznata.«

»Jesam plemić, magnifice.«

»Znate li, zašto sam to natuknuo? S dva razloga. Za prvo čudim se, da se sin poveljenoga staleža može podati idejam, koje priete upropastiti plemstvo.«

»Ja niesam jakobinac, magnifice domine, ja štujem našu prošlost, ponosim se njome; ta naše plemstvo davnih vjekova osvjetlalo je narodu lice, obranilo je domovinu. Ali vremena

gvozdenih mačeva minula su, sada se bijemo perom, i tu bi plemstvo moralo prednjačiti. Vrieme je kao rieka: voda u rieci teče napried, nemože stati. Tko se tomu naravskomu tečaju opire, mora potonuti. Ja želim jedanput prednjačiti.«

»Želim Vam dobru sreću, mladi gospodine, ali Vi brzo mislite, prebrzo; vidi Vam se, da ste pjesnik. Pazite, vrieme ide napried, ali samo pješice; neleti, jer neima krila. Još jedno. Vi želite dakle biti učiteljem moga sina?«

»Želim i molim, magnifice domine.«

»Profesor Niemčić Vam je uvjete priobćio?«

»Jest.«

»Vi ste zadovoljni?«

»Jesam posve.«

»Primate li se toga posla od nužde?«

«Ni po što, ja dobivam podporu od kuće.«

»Zašto ste se dali sklonuti na ovo zvanje? Neprotivi li se učiteljstvo Vašoj plemićkoj sviesti?«

»Ni malo. Ja pače mislim, da je uzvišeno i plemenito, kad ono malo, što znam, saobćim drugomu, koji manje zna. Moji roditelji stoje dobro, ali niesu bogati. Ja im neću otimati preko mogućnosti novaca, što im treba za gospodarstvo. Privredjujući više, nego mi za svakdanju potrebu davaju, mogu nabaviti sredstva za više naobraženje«

»A kako kanite moga sina poučavati?«

»Ponajprije učit ću ga, što za školu treba.«

»Ponajprije? A molim Vas, što poslije?«

»Koliko su mi naše škole poznate, moram iskreno reći, da mladiću treba mnogo više znanja, nego li mu naša škola daje.«

»Na primjer ilirsku politiku i poeziju?«

»Ni po što. Politika nije za djecu. Ona im samo smućuje moždane, čini dječaka drzovitim. Ako se nezrelu dječaku dade oštra sjekira, posjeći će bez obzira sve oko sebe. A poezija se neda učiti na silu, niti se da obustaviti silom.

Ako Vaš sin, magnifice domine, ima u sebi poezije, provreti će to iz njega od sebe; ako li je neima, nepomaže mu ni Virgil i Horac niti škandiranje na prste. Pa svaki čovjek nemora biti pjesnikom.«

»Što ćete ga dakle učiti izim školske zadaće?«

»Domaću poviest. Djela starih hrvatskih junaka. Toga neima u naših školah. Zatim domaći jezik; i za to se jošte slabo mari. Pa nije li smiešno, da cielo svoje školsko vrieme posvećujemo mrtvu jeziku, a zaboravljamo svoj živi. Bog nas je stvorio za Hrvate, a to moramo i biti.«

»Vi dakle mojemu sinu nećete ništa saobćivati o Vaših idejah?«

»Hoću, koliko dječaku treba. Reći ću mu, da nije ni Švaba, ni Talijan, ni Magjar, već Hrvat.«

»Šta jošte?«

»Reći ću mu, da mora svoju rodnu zemlju, svoj narod nada sve ljubiti; to jošte nije politika, već plemenito, idealno osjećanje.«

»Dobro, ja Vam povjeravam sina, ja se uzdajem u Vas.«

»A ja Vam zadajem, magnifice domine, poštenu rieč, da ću raditi revno i postojano, da od njega učinim čovjeka.«

»Dobro. Predstavite se mojoj ženi, neka Vas upozna sa sinom. S Bogom!«

Dobranić dade na razstanku mladiću ruku, a ovaj podje predstaviti se gospodji.

Na večer se nadje Vladimir opet u svojoj sobici s pobratimom Eugenijem.

»E šta je?« zapita ovaj prijana.

»Ugovor je sklopljen. Uzgojitelj sam Dobranićeva sina.«

»Zbilja?«

»Htjedoše me posve privezati svojoj kući, da se preselim k njima.«

»A ti?«

»Nehtjedoh dakako pristati i to radi tebe.«

»A kako je bilo? Što sudiš o tih ljudih?«

Vladimir pripovjedi prijatelju, kako se je sastao sa starim Dobranićem i što mu je ovaj govorio.

»To sam mogao misliti,« reče Eugenij, »ali dalje, šta je dalje bilo?«

»Iz samotne špilje Dobranićeve podjoh gospodji u salon. Bilo mi je, kan da sam došao u drugu kuću. Dočim je kod starca sve bilo starinsko, zaprašeno, sievala je u stanu gospodjinu sama razkoš po najnovijoj modi. Gladki parket ljeskao se poput zrcala, posoblje je od fina svilena damaska, zastori od najfinije tkanine, slike, satovi, posudje, sve je tu drago cjeno, ukusno i liepo. Komorkinja me najavi i poslije časka povede me u treću sobu, gdje me je gospodarica dočekala sjedeći u veliku naslonjaču. Vidi joj se, da je njekad vrlo liepa bila. Crte lica i sad su fine, plemenite, oči žarke i žive, ali je svježost njezina lica izčezla i gospodja Dobranićka hoće neumoljive tragove vremena da prikriva umjetnim koloritom tako, da joj lice naliči donjekle krinci, što me se je vrlo neugodno dojmilo. Smijuškala se i aristokratički i ljubezno, prevraćala oči, skupljala sitne ustnice i pokazivala fine nježne ručice. Sve to bijaše kombinacija, koketerija. Sjedjaše nehajno, odjevena svilenom domaćom haljinom pod kapom od bielih finih čipaka. U prvi čas bijaše sama. Pokloniv se duboko poljubih ju u ruku, možda nespretno, jer me je ta njezina naučena finoća ponješto zabušila bila i jer me bješe gospodja omjerila od glave do pete, kadno stupih u sobu.«

»Dobar dan, gospodine! Sjednite!« kimnu mi glavom i mahnu rukom.

Sjedoh na stolicu podalje od nje.

»Vi dakle kanite biti učiteljem moga sina?«

»Na službu, milostiva gospodjo! Bit će mi zaista velika sreća. Ja sam se već predstavio velemožnomu gospodinu.«

»Da, da! On je Vas poslao ovamo. Moj je muž odviše zao-

kupljen svojim poslom. Za kuću se moram dakle ja brinuti, i ako u svom budućem zvanju imate šta tražiti, izvolite se samo na me obratiti.«

Razumjeh, što je gospodja timi riečmi po prilici reći htjela, te odvratih smjerno:

»Neću propustiti, milostiva gospodjo.«

»Molim Vas,« nastavi gospodarica, »Vi ste iz plemićke obitelji, koliko sam razabrala.«

»Na službu, milostiva gospodjo.«

»To mi je drago, gospodine. Kod nas ima u istinu vrlo malo domaćih ljudi, koji bi dorasli bili zvanju uzgojitelja. Na to se davaju ponajviše samo seljački sinovi prosta roda, koji po svom porieklu neznaju, kako se u otmenu družtvu žive, koji dakle ni svoga učenika nemogu naputiti na finije manire. Što ćete, to je već u krvi. Budući da ste Vi plemić, nadam se tvrdo, da ćete momu jedincu dati takov pravac, da će se danas sutra bez moje sramote moći kretati u finom družtvu.«

»Trsit ću se, milostiva gospodjo.«

»Dobro; — molim Vas, umijete li plesati?«

»Umijem.«

»Dobro. Jeste li vještak glasbi?«

»Ponješto. Vješt sam gitari i pjevanju.«

»Hm! A glasoviru?«

»Žalibože niesam.«

»To mi je žao. Jeste li vješti francezkomu jeziku?«

»Jesam.«

»Što čitate?«

»Viktora Huga, Berangera, Lamartina.«

»Iskreno moram izpovjediti, da ih nepoznajem. Ja znam samo za Sue-a, Balzaca i Paul de Kocka. Nu molim Vas još jedno pitanje.«

»Izvolite, milostiva gospodjo!«

»U čem ćete Vi moga sina podučavati?«

»Ta u predmetih, koji su mu za školu potrebiti.«

»Tu bih imala nješta primietiti. Molim Vas, nemučite odviše moga djeteta. Moj sin je pametna glavica, shvata brzo. Al je nješto žive naravi, nješto nestrpljiv, ko što i ja. Učitelji zahtievaju, da djeca premnogo uče, da si knjigami slabe pamet.«

»To jest, milostiva gospodjo, gdjekoji učitelji zbilja previše toga tovare na malu glavu zahtievajući, da diete samo buba na pamet, a to nije ni malo prudno za mladu pamet, koja se je tekar počela razvijati.«

»Posve dobro, gospodine!«

»Po mom mnienju mora biti zadaća pravoga učitelja, da nauči diete misliti i osjećati, da mu sve nauke razlaže tako jasno i popularno, da diete prione uz nauk te zbilja nješta nauči, jer se s veće strane kod nas premalo uči.«

»Metoda je posve dobra! Nu molim Vas, nemojte opet premnogo. Moj sin bit će danas sutra gospodin, dobit će liepo mjesto po svom rodu, po naših prijateljih. On će sve to i poslije naučiti.«

Neodgovorih na to ništa.

»Da, još jedno!« reče gospodja. »U novije je vrieme naša mladež podivljala, njekakva joj fantazija obuze glavu. Vi me valjda razumijete. Ja mislim ilirske prevratne sanjarije, kojih nijedan uman čovjek nemože uzeti pod ozbiljnu stvar. Taj nesretni krapinski doktor Gaj pokvario nam je e to svojimi pjesmicami i novinami svu mladež. Ja neželim, da i moj sin bude takav fantast, da dodje još u kojekakve pogibelji. Ja hoću, da bude čovjek za se i za družtvo, u kojem je rodjen, da nesliedi smjera, koji će nam uništiti sve plemstvo i naše pravo izručiti prostomu seljaku.«

»I sam si možeš misliti, Eugenije, kako mi je pri duši bilo pri tih riečih. Krv mi se skupi u srdcu, krv mi skoči na lice.«

»A ti si šutio?« trgnu se Eugen.

»Oprostite, milostiva gospodjo,« odrezah joj, »i ja sam Ilirac.«

»Vi? Ah! Vi se šalite?« nasmija se Dobranićka.« Ta Vi ste uljudan, naobražen čovjek.«

»Upravo obrazovanje moje nuka me, da mojemu plemenu ostanem vjeran; ja sam Hrvat, niesam ni Magjar, ni Niemac.« Htjedoh govoriti dalje, ali u taj par skoči u sobu divlji dječak, žive naravi i prava prilika majčina te zakrči tako naš razgovor. Mati ga poljubi u čelo, pruži mu ruku na poljubac, okrenu ga licem k meni i reče:

»Evo sinko! Ovaj će gospodin biti tvoj učitelj.«

Dječak me pogleda, mrko me omjeri od glave do pete i nereče ništa.

»Ti ćeš ga morati slušati,« nastavi gospodja.

»Slušat ću ga, ako mi bude dobar,« odreza dječak, zatim će mi: »Znate l se Vi loptati, kugljati i jahati?«

Lecnuh se njekako na to čudno pitanje dječakovo, al za časak odgovorih:

»Za te poslove niesam amo došao, mladi prijatelju moj. Vi ćete to i sami pogoditi; nas dvojica zabavljat ćemo se knjigami.«

»Eh! knjige su dosadne! Šta će mi to?« otresnu se mali.

»Ali sinko!« ukori ga majka, »tako nesmiješ govoriti. I knjigom se valja baviti.«

»Al kad je to dosadno, majko,« reče dječak, »ti si mi sama uzela njekoliko puta knjige iz ruke, kad me je moj bivši učitelj tjerao, da učim.«

Gospodja se zažari na te rieči neznajući pravo, što će odgovoriti. Ja joj priskočih u pomoć, rekav:

»Djeca se mogu igrati i učiti. A nješto moramo učiti, da možemo u svietu štogod postati.«

»Šta postati?« nasmija se dječak, »ja sam već sad gospodin, meni netreba nauke. To mi je i sama majka rekla.«

Sad bijaše neprilika još veća. Digoh se brzo, da se oprostim. Poljubiv gospodju u ruku primietih:

»Ako dozvolite, milostiva gospodjo, počet ću svoj nauk sutra.«

»Nebiste li k nama posve u kuću htjeli, gospodine? Ja bih to željela.«

»Oprostite, milostiva; ima razloga, s kojih toga učiniti nemogu.«

»Nikako?«

»Nikako.«

U taj par pojavi se na vratih crnooka djevica, zaista liepo čeljade. Opaziv me, prenu se. »Novi gospodin učitelj! Moja kći!« reče gospodja. Ja se poklonih, djevojka klimnu, — zatim odoh. Idući hodnikom čuo sam, kako se dječak grohotom smije. To bijaše valjda meni namienjeno.

»Prijane moj,« reče Eugen, »ti si se dao na vele težak posao. Čuvati dječaka od zla, a sebe čuvati od djevojke, to nije šala! To gotovo znači, orati kamen.«

IV.

Bilo je već dobrano vrieme minulo, odkako Vladimir svomu pobratimu izpripovjedi, kako se je prvi put sastao s gospodjom Dobranićkom: bilo je minulo pol godine, odkako je Vladimir počeo učiteljevati u kući Klarinoj. Jednog popodneva sjedjaše Eugenij sam u svojoj sobici, čitkajući Vrazove pjesme. Mladić se nije doduše bavio poezijom, bijaše triezan prozaik, ali u ono doba čitalo je sve, što je mlado i narodno bilo, pjesme, pače mnogi Bogom nenadahnuti domorodac zavuko se je u kolo vilâ, koje se niesu ni najmanje veselile hromim stihovom. Eugenij nebješe nikad tako sagriešio proti svojoj ćudi, al, kad mu se nije htjelo šta posve ozbiljna raditi, posegao bi za »Guslami i tamburom,« da si osladi dušu. U ovaj par očekivao je pobratima, pa da nesjedi bez-

poslen, čitao je svoga mezimca. Čekao je uru, čekao dvie, ali još nebijaše Vladimira. Nestrpljivo poče Eugenij listati i sve jače dimove odbijati iz svoje lule. I njegova triezna hladnoća uzmuti se od srditosti. Bud ga je peklo, da mora ovako bezposleno sjediti i da mu se je prijatelj iznevjerio, bud da se je u njegovu srcu budio njeki ljubomor, jer ga je Vladimir od njekog vremena ponješto odnemarivao. U jedanput pokuca njetko plaho na vrata.

»Slobodno!« viknu Eugenij, dignuv glavu.

Vrata se pootvoriše polako, a gospa Jagica turi svoju glavu u sobu.

»A! Vi ste, gospodarice!« reče Eugenij ravnodušno. »Šta želite? Unidjite!«

Udovica kimnu glavom, zavuče se u sobu i reći će ovako:

»Dobar dan, gospodine Eugene! Sami?«

»Sam.«

»Gospodina Vladimira još neima?«

»Neima. Bog zna, gdje je. Evo ga čekam dvie ure.«

»Eh bit će ondje. Učitelj je, težak posao. Nije to šala, drugoga učiti.«

»Da, bit će ondje,« potvrdi mrko Eugen. »Što želite, gospodarice?«

»Došla sam, oprostite, da Vas za nješto upitam. Nezamjerite, al neimam mira, dok nebude čist račun. Vi znate, mladi gospodine, da ste mi Vi i gospodin Vladimir kao rodjena djeca, pa kad spazim na Vašem ili njegovu licu žalost, prima se to i mojega srca. Eto od njekoga vremena nije već Vladimir onaj isti. Bies ga znao, šta mu je. Nikad se nesmije, malo kad pjeva, pa ako pjeva, njekako to zvoni kao za mrtve dušice. A što me najviše peče, često se neće večere ni da dodirne. Sad — ili moja kuhinja nevalja, ili mu je duša nječim otrovana. Od toga dvoga jedno će biti, ali bilo šta mu drago, srce me svakako boli. Zato sam se dugo

smišljala, kako da se dohvatim istine, i evo sam uvrebala čas, da Vas nadjem na samu, pak da mi po istini reknete, što je s njim. Vi to morate znati; ta tko će drugi znati, ako ne Vi. Od malih ste mu nogu prijatelj i brat. Nezamjerite! Liepo Vas molim, recite, šta je.«

Eugenij se dignu, prodje dva tri puta po sobi, zatisnu pepeo svoje lule palcem dublje. Napokon se ustavi pred udovicom, puhnu žestoko, da je pepeo prhnuo u vis i reče:

»Da, da! Dobre su Vam oči, gospodarice. Da, da! Naš je Vladimir objesio nos. Hoda po bielom danu kao mjesečnjak i mrmlja koješta preda se. Nije već onakav, kakav je bio. Kanda mu se duša izvrnula.«

»Eh!« nastavi Jagica, »nemislim, da se je vrgao na zlo. Pače mirniji je, tiši je. Dolazi ranije kući, ustaje ranije. Al šta je to, šta je to? Kad vidim, da se mlado, liepo lice nesmieši, sve mi je krivo. Ta kad da se nasmiješ, nego za mladosti? Poslije dodje žena, dodju djeca, briga ti sjedne za vrat: tu se nije kad smijati. Dederte, božja dušice, dederte, gospodine Eugene, skinite mi taj strah sa srca! Šta mu je, našemu Vladimiru?«

»Eh! Što me pitate, gospo Jago,« otresnu se Eugen ponješto zlovoljan, da se je starica čisto preplašila. »Šta znam ja? Šta znam ja? Niesam ga ni pitao. Takov je, no. Kao voda, koja kadšto stoji mirna i gladka je kao dlan, kadšto opet kipi i skače, da će te obasuti. Nereče mi ništa, kao da mu na ustih lokot stoji. Ja nepitam, i neću nikad. Žao mi ga je, ali što ćete. Kad se čovjek u se zatvori, nije dostojno kucati na vrata ili pače prisluškivati.«

»Eh da! Pa Vi ništa neznate?«

»Boga mi neznam.«

»Vidi! Vidi! Kako se to prevrnuti može. I ništa neslutite?«

»Slutiti! Slutiti! To je ništa, to je gore nego neznati. Dakako da slutim. Valjda i Vam Vaš mali prst nješta kaže.

Tu, tu će biti koji vrag!« viknu Eugen, pokazav prstom na srce.

»Ah da, da!« kimnu Jagica. »Pravo rekoste. I čudo, te se jadu nedosjetih. Hvala Bogu i Bogorodici. Samo da nije moja kuhinja kriva. Bit će, bit će. Nejede, nepije, nepjeva, nepuši. Sad mi je puklo, ženska ga je občinila, nije čudo. Gospodin Vladimir bijaše već kao nä ovoliki dječarac žigica. Dodirni ga se, prsnut će. Eh ženska je glava, samo da znam, koja!«

»Koja? Bože moj? To možete i bez knjige čitati. Ta ona je, ona. Bies ga je naputio onamo.«

»Ah Vi dakle mislite, gospodična Dobranićeva je.«

»Ma da! Trebalo mu je toga! Recite mi pravo, gospo Jago, zašto se ljubi?«

»Eh šta me to pitate?« slegnu stara ramenima. »Tako je Bog naredio, pa se ljubi»

»Bog! Dakako! Ali zašto? Ja velim: Ljubiš, da se ženiš.«

»Pravo, pravo!«

»No vidite. A da se oženiš, moraš se okućiti. Je l tako?«

»I Bog zna, da jest. Al znate, gospodine Eugene. Ljubav, ljubav! To je ciganska rieč. Ljubav je i ovo i ono. Sto puta nije nego mjehur od sapunice. Da nije tako pri gospodinu Vladimiru, à?«

»Da bi Bog dao! — Ali nije, nije. Mislio sam i ja, kakov je Vladimir, da će planuti, pa Bog! A jà! Zajelo se to duboko u njegovo srdce, drži ga. Nije to šala.«

»Pa neka — —«

»Šta neka? Šta Vi znate? Nije to samo tako, već se pita: Tko? Što? Kako?«

»Kako?« nasmija se Jaga, »Bože moj! To bar nije majstorija. Kod mene je bar čisto kratko bilo. Moj pokojni reče: »A?« a ja rekoh: »Da« i pope blagoslovi.«

»Kod Vas je tako bilo,« razsrdi se Eugen, »al Vi ste Vi, a Vladimir — —«

»Dakako! Pravo velite. Neide svaka čižma na svaku nogu. Eh šta ćemo! Ja velim samo: Hvala Bogu, da nije gore zlo. Ta napast napokon svaku krštenu dušu snadje, jer zašto nas je Bog stvorio? Tko nije pop ili opatica, neka si priveže dušicu za dušicu, inače je tepac. Tako mislim ja, i Bog blagoslovio Vladimira. Baš Vam hvala, mladi gospodine, čisto sam zadovoljna. Samo da nije moja kuhinja kriva! Idem, idem! Ha! Čujete li? Čini mi se, da ide ptić. Službenica!«

»S Bogom! S Bogom!« izmuca Eugenij, kad je već Jage nestalo bilo iz sobe.

Za njekoliko časaka navali Vladimir u sobu. Baciv svoj šešir na postelju, pohiti k pobratimu, da ga zagrli. Eugenij uzmaknu, pogleda ga oštro i zapita hladno:

»Šta je?«

»Šta je?« klikovaše Vladimir, grleći i cjelivajući žestoko Eugena, »dobro je, brate, oh dobro! Tako mi nije nikad pri duši bilo.«

»Vladimire! Jesi li s uma sišao? Tlapi l ti se možda, da sam ženska?« reče Eugen ozbiljno izvinuv se zagrljaju prijatelja.

Vladimir sjede na postelju. Poniknute glave gledaše u pod, njegove oči sievahu čudnovatim žarom, na licih igrala čudnovata rumen. Napokon mahnu rukom i govoraše kao bez sebe:

»Već sam zdvajao! Ti neznaš, što je to srce pretrpjelo. Kao da ga je tko šakom gnječio. Ja pedagog, nevaljalu djačku pedagog! Dan na dan tesati gramatiku, a u srcu nosiš pjesama stotinu. To je onaj Schillerov krilati konj pred plugom. Sto puta doviknu mi pamet: »Baci toga vraga!« al srce mi šapnu: »Ostaj! Zašto?« Ja ti nerekoh ništa, Eugenije, posve ništa! Pogriešio sam proti pobratimstvu. To bijaše prva tajna pred tobom, ali sâm si kriv. Ti si me opomenuo, prije no udjoh u kuću, neka se čuvam. Ti si kriv, jer si mi pozor svratio na nju; ti si kriv, što svoje srce sakrivah od tebe, jer

joj neprijaš. Ti, ti si kriv, ali hvala ti za tu krivnju. Tvoja krivnja moja sreća. Priznaj, da sam sretan.«

»Neznam, o čem govoriš,« odvrati Eugenij mirno.

»Opet taj lednik, opet ta suhoparna proza. Ti me vriedjaš, Eugene.«

»Tvoj krilati konjić nestoji pred plugom, već bije kopitom zviezde. Govori ljudski!«

»Da, da! Zaboravih, da me Eugenij sluša, da tebi govorim. Čekaj! Čuj me! Sve ću ti po redu kazati, kako je bilo, sve posve logički.«

»Logički?«

»Do najtanje sitnice. Bit će mi lakše.«

»Molim, kazuj brzo, ako želiš sitnice pričati.«

»Rekoh ti, kako se prvi put poklonih gospodji, kako se na odlazku sukobih s njezinom kćeri. Poslije ti već nerekoh ništa. Ili me je bilo stid, ili sam se ljutio na te, jer Dobranićevim, kako već spomenuh, niesi prijatelj. Vrlo se dobro valjda sjećaš, kako sam prvih dana iza toga sastanka odgovarao na tvoja pitanja, kako mi je to novo zvanje nesnosno. Ti mi reče, neka ga se okanim. Neučinih toga. Kasnije me niesi više pitao, a to mi je vrlo drago bilo. Rekoh ti samo jednom prilikom, da mi se kuća vrlo mili, jer me paze kao rodjenoga sina. Ti si na to šutio. Valjda si nješta naslutio.«

»Pače više,« kimnu Evgenij.«

»Pogodio, si prijatelju. Dobranićev sin Koloman majčin je mezimac, razpušten, prevrtljiv dječak, komu je sve slobodno, nad kojim roditelji neimaju nikakve vlasti. Taj prpošni dječak zlostavlja cielu kuću, i otca i majku i sestru i svu družinu. Divlji je kao ždriebac bez uzde. I mene htjede taj mladi silnik spraviti pod svoju vlast i kad ga prvi put ukorih, jer nije naučio bio svoje zadaće, upita me posve mirno, kojim pravom da ga korim; da li neznam, da je on gospodin, ja da sam njegov sluga. U meni uzkipi krv. Mal da se nezaletih u njega. Bio sam tvrdo odlučio ostaviti se učiteljstva, dignem

se naglo, da je dječak sav protrnuo od straha i podjem ravno gospodji, te joj izpripovjedim, šta se je sbilo. Rekoh, da moje poštenje toga podnositi nemože i da se zahvaljujem. Domaćica bijaše, čini mi se, uvriedjena. Koloman da je mlad, te buba kadkad štošta u vjetar, al da me sigurno nije uvriediti htio, i neka nesudim toli oštro o riečih djeteta. Ja ostah tvrd. Gospodja Dobranićka bijaše u očitoj neprilici, kad joj izjavih svoju odluku. »Idem, rekoh, idem pod svaki način. Ako sam i mlad, opet sam zrio te imam plemićkoga ponosa. Vi znate vrlo dobro, da nepostah učiteljem Vašega sina od nevolje. Umoljen, htjedoh da ga po najboljem znanju podučim, da ga uputim na poštenje. Kako da mu budem učiteljem, kad me neštuje. Idem!« Gospodja me uze tješiti i nagovarati, ali ja nepopustih. Tad se sretoh s okom njezine kćeri, koja je do svoje majke stajala. Šutila je mramorkom, ali njezino oko govorilo je živo. Kako da ti opišem taj pogled? Bilo je, kan da me djevojka moli, neka ostanem. Pod timi dugimi trepavicami sievala je tolika blagoća, da mi se srce smekša. Njeka tajna žalobnost provirivala iz te žarke zjenice, mišljah, da će se sad na izvinuti suza izpod vedjâ. »Dobro, rekoh, milostiva gospodjo, ja odustajem od svoje prvanje namjere, ali dječak mora opozvati, što je rekao, mora moliti za oproštenje!« Pozvaše dječaka. Mati mu poče govoriti mekim, plašljivim glasom, da me je uvriedio, da toga više nesmije učiniti i neka joj to obeća.«

Koloman stajaše, gledjuć u zemlju, kao panj; ni da bi trenuo okom. Majka mu progovori dva, tri puta, al on neodgovori ništa. Tad planu iznenada Lucija, njegova sestra. Lice joj se zarumeni od ljutine, oči zasievnuše. »A šta ga moliš, majko, viknu, toga nevaljanca! Je li vriedan, da mu toli blago govoriš? Ti bezsramni, nevaljani dječače! Kleknut bi morao pred majku i pred gospodina Vladimira. Hvali Bogu, da ti je moguće, da se što pametna naučiš. Šta će od tebe biti, ako ostaneš tup i glup i prazan, kao što si sad? Odmah

moli gospodina učitelja za oproštenje!» Dječak protrnu. I u istinu, još nikad nevidjeh toliko odvažnosti, koliko u Lucije. Nije radi rieči, ali to oko, ta usta, taj žar lica, to drhtanje glasa bijaše toli čarobno, toli silno, da se je i moga srca primilo. I Kolomana smekša sestrina filipika. Vojničkim, omjerenim korakom pridje k meni, pogleda me ozbiljno i reče u pol glasa: »Oprostite!« zatim se okrenu k majci i poljubi ju u ruku. Gospodja Dobranićka gledala je velikim očima, šta tu biva, a Lucija kimnu mi smiešeći se izpod oka, kan da se veseli našoj zajedničkoj pobjedi. I zbilja pobiedismo divljaka bar na njekoje vrieme. Bijaše miran i poslušan, počeo me je pače o svačem izpitivati, dočim je prije šutio. Upitah, se, odakle Luciji toliko simpatije za me? Nemogoh si nikako odgovoriti. Radoznalost pekla me je živo. Počeh promatrati djevojku, i začudih se sam sebi, da je, sastavši se s njom toliko puta, pravo ni pogledao niesam. Krasna je, brate, prekrasna.«

»Vidjeh ju već,« reče Eugenij mirno.

»Ti nepriznaješ, da je krasna?«

»Jest.«

»Ah ti si htio možebit samo zapriečiti, da ti ju pobliže opišem. Neboj se! Neću ja u pomoć zvati kojekakve pjesničke fraze, da ju izkitim. Lucija je djevojka posve naravska, istinska, prava protivština svoje majke. Svako kretanje, svaki pogled i posmjeh dolazi kod nje uviek bez priprave od sebe. Tako pomišljah pravu žensku ćud. Lucija nije jaka zatajiti ni radosti ni žalosti, ni štovanja ni prezira. Kraj toga ima u nje vrlo puno duha. Čudim se kadkad, kako težko pitati umije! To doduše čine i djeca, ali Lucija pita pametno, i zna, zašto pita. Od onog dana počeh se više njome baviti, više s njome govoriti. Spazih, da joj je to živahnije obćenje milo. Zamolila me je, neka joj donesem knjiga.

»Valjda pjesama?« upita Eugenij.

»Da, pjesama.«

»Dakako! Tako počinje svako ljubavno poznanstvo,« nasmieši se Eugenij.

»Eto opet tvoje proze! Zar se nemožeš okaniti tih krpica?«

»Ja šutim i slušam vrlo strpljivo.«

»Sve što joj dadoh, čitala je vrlo marljivo i gdje joj štošta nije jasno bilo, zamoli me, neka joj smisao protumačim.«

»Komentar bijaše bez sumnje obilan i dramatičan. Ti si joj čitao Vrazove i Niemčićeve pjesme? Je l?«

»Da.«

»Pa — pa i svoje, je l?«

»Jesam, jesam, nesretni sine!«

»A ona je bez sumnje pitala za ime tvojega ideala?«

»Nije.«

»Zbilja nije?«

»Nije, velim ti. Tu te je tvoja proza prevarila. Šutila je, ugibala se svakoj izjavi i to toli fino, toli nježno i dosjetljivo, da se preplaših, premda mi je srce do vrha puno bilo. Šutio sam i mučio se s divljim dječakom i latinskom gramatikom. Oh, stoputa sam prokleo sve konjugacije i deklinacije. Pogibao sam na mukah.«

»Zna li majka za tvoje pjesničke komentare?«

»Zna.«

»Pa?«

»Vrlo joj je milo, da se zabavljam toliko njezinom kćeri. Ponosi se, da je toli duhovita, ili, kako sama veli, idealna, i gotovo se je izmirila s ilirskimi novotari.«

»Razumijem. A otac?«

»Otac se nebrine ni za što. Njega kan da neima u kući. Samo kad ljudi po poslu dolaze k domaćici, upućuje ih na muža svoga.«

»A šta dalje?«

»Napokon se riešila moja sreća.«

»Da čujem.«

»Bilo je to danas pred podne. Kao obično poučavao sam Kolomana. Sjedjasmo u gustoj sjeni na brdeljku, odakle puca krasan vidik u šumsku goru. Bjesmo se uklonili amo, jer su Dobranićevim sa sela u goste prispjeli bili i to čitava četa tetaka, stričića i šta ja znam, u kratko, bilo ih je ciela kuća puna tako, da nam neosta ni mjestanca za našu latinsku gramatiku. Domaćica bila me je u jutro, čim dodjoh, pozvala k objedu, a ja primih taj poziv. Dječak je bio onog dana vanredno revan; pazio je točno na sve, što sam govorio, odgovarao je na moja pitanja, kako treba. Ja sam se tomu njekako čudio, a to tim više, jer je medju pridošlimi gosti bilo njekoliko dječaka, s kojimi je dakle moj Koloman puno posla imao. Po tom sam očekivao, da će moj Koloman biti raztresen i nepazljiv. Nu poslije si protumačih cielu zagonetku. Lucija mu bješe rekla, da će mu se danas vrieme nauka prikratiti, ako bude marljiv i poslušan; ako li nebude, da se neće smjeti ni po objedu igrati s dječaci. To je bilo dječaku zadalo straha, jer je dobro znao, da se Lucija nešali. Čitajući poglavlje iz »Gallskoga rata« od Julija Cezara, bjesmo upravo došli do krvave bitke sa Helvećani, kad Koloman u jedanput dignuv glavu reče:

»Gospodine učitelju! Vi odsele Luciji nećete tumačiti onih krasnih pjesama od Stanka Vraza i Niemčića.«

»Protrnuh, tako me rieči dječakove zbuniše.«

»Zašto?« upitah zaboraviv dostojanstvo svoga učiteljskog zvanja.«

»Znate!« nastavi dječak tajinstveno i prignu glavu k meni. »Sinoć dodjoše naši rodjaci. Tetka Paulina spavala je u jednoj sobi s majkom, a u toj sobi spavam i ja. Mišljahu, da sam već usnuo, ali ja sam samo stiskao oči. Čuo sam sve. Govorile su mnogo, ali sve u jednom poslu, kako treba Luciju udati.«

»Udati?« zapitah, a pri tom me je srce zazeblo.«

»Da, da!« nastavi mladić. »Jeste li vidjeli onog cifrastoga gospodičića; to je njekakov tetkin rodjak iz Medjumurja. Njemu hoće dati Luciju. Sestra će otići. Vidite, da joj nećete više tumačiti pjesama.« — Lako si možeš pomisliti, dragi Eugene, da mi je sva krv išla u glavu. U onaj par potreslo me je, kan da mi je nož prošao kroz srce. Bio sam zaboravio, da sam učitelj, da niesam smio slušati brbljavoga učenika; bio sam zaboravio Galle, rimske legije, Julija Cezara i latinsku gramatiku. Neznam, kako sam se vladao, ali moje vladanje moralo je svakako biti neobično, jer me je Koloman toli čudno, čudno gledao. Lucija se udaje. Ta strašna misao bila je zaokupila svu moju pamet, ta misao kopala mi je po glavi, ta misao tjerala mi je svu krv u srce. Dosjetih se, da sam pogriešio upitujuć dječaka, te ću u kratko odrezati:«

»E pa će otići, i neću joj više tumačiti pjesama. Učimo dalje, Kolomane!«

»Dječak me pogleda još čudnije.«

»Učimo dalje, Kolomane!« rekoh oštrije. Dječak sagnu glavu nad knjigu i nastavi čitati očajnu borbu Helvećana.«

»Ja dakako niesam već ništa čuo o Cezaru, latinsko čitanje Kolomanovo činilo mi se kao žubor fratarske litanije. Pustio sam, ga neka čita, šta hoće i kako hoće. Njekoliko puta upita me za ovu ili onu rieč, ali ja odgovorih i neodgovorih. Želio sam, da što prije obavimo zadaću. Bio sam odlučio izpričati se gospodji, da nemogu ostati kod objeda, jer da mi se je smučilo. U jedanput čuh kroz sjenku korake i njekoliko rieči. Za čas unidje Lucija a za njom onaj mladi, nacifrani gospodičić iz Medjumurja. Bilo mi je, da propadnem u zemlju. Digoh se naglo. Djevojka se nasmieši umiljato i reče«:

»Oprostite, gospodine Vladimire, da Vas bunim u Vašem poslu. Dolazim po zapoviedi majke, koja Vas moli, da za danas odpustite Kolomana, to jest, ako je dobar i marljiv bio — —«

»Dobar je bio, gospodično!« odvratih hladno.«

»Ah!« dosjeti se Lucija, »evo sam pogriešila. Čast mi je predstaviti Vam gospodina Karla plemenitog Repušića, rodjaka moje tetke; — gospodin Vladimir plemeniti Milković, učitelj mojega brata.«

»Ja se poklonih ozbiljno a tetkin rodjak, jedva me pogledav, kimnu glavom toli prezirno, toli drzovito, da su mi prsti počeli igrati. Neprogovoriv meni ni riečce okrenu se k mojemu učeniku: »A ide li Koloman već u latinske škole?« »Da!« odgovori mladić. »Šta to čitate?« nastavi Medjumurac uzev knjigu, koja je na stolu ležala, »Julija Cezara«! Pa govorite li već latinski?« »Malo!« odvrati Koloman pogledav mene. »A magjarski?« zapita opet Medjumurac. »Negovorim!« reče dječak.«

»To je zlo!« namrči se Repušić, »svaki pametan čovjek mora naučiti taj krasni jezik, bez kojega čovjek napredovati nemože i koji je Hrvatom neobhodno potreban, ako napredovati žele. To bi Kolomanov učitelj zapamtiti morao,« okrenu se gizdelin prema Luciji, kan da me tu ni neima. Djevojka bijaše sbunjena. Pogledav me zažari se sva. Ja odvratih taj pogled prezirno. Suviše sam bio uvrede čuo od gizdelina, a da mu neodgovorim. »Gospodine! rekoh, ja pravo ni neznam, tko ste i šta ste. Meni je to sve jedno. Vi ste tu izustili njeki prikor Kolomanovu učitelju, a to sam ja. Neznam, jeste li Hrvat ili nieste, premda Vam se ime svršava na »ić«. Nu Vaše uvrede nemogu prešutiti. Mi smo svoji ljudi, mi Hrvati, Bog nam je dao naš jezik, da se njime služimo, a to je naše prirodno pravo. Nije istina, da nam jedino njekakav mrtav jezik, kojega više nijedan živi narod negovori, može donieti spas; nije istina, da možemo samo onda sretni biti, ako svoj materinski jezik zaboravimo te se uz tudj, nama nesrodan jezik priljubimo. Samo malodušnici, ljudi prodajni, koji u sebe i u svoje povjerenja neimaju, oponašaju tudjinstvo, da, njime se ponose. Pametan, pošten čovjek toga uraditi neće. Kad je mladić dozrio, neka uči jezika ko-

liko mu drago: neka uči francezki, talijanski, englezki, druge slavenske jezike, u kojih ima obilje znanja čovječjega, pa ako mu je preostalo povrh svega toga vremena, neka u ime božje uči i magjarski i to zato, da se uvjeri, koliko ima u Magjara narodnjega ponosa, kako oni sve, što je njihovo, ljube i štuju, a ne da se po tom učenju otudji čovjek onomu plemenu, iz koga je niko, da zataji svoju kolievku zato, da uzmogne pri čardašu zveketati svojimi ostrugami. Ja bih smatrao velikim svojim griehom, da Kolomana za sada poučavam drugačije, nego li hrvatski. Jeste li me razumjeli?« Repušić ti na te rieči probliedi kao krpa. Osviestiv se poslije ponješto od te moralne ćuške, reče upravo bećarskim glasom Luciji: »A gdje je Vaša milostiva gospodja mati pobrala toga Ilirca, koji truje panslavističkimi idejami srce toga djeteta?« Lucija se trznu i reče: »Kolomane! podji k materi,« a pošto je dječak otišao bio, nastavi: »Vi ste se, gospodine Repušiću, vrlo čudno ponieli, ponieli tako, kako to nije običaj medju naobraženim svietom. Molim gospodina Milkovića za oproštenje, da je u našoj kući bio tako uvriedjen. U ostalom budi Vam za Vaše ravnanje rečeno, da ja upravo tako mislim, kogodj i gospodin Vladimir.« Gizdelina potresoše te rieči silno. Zažarivši se poče nješta buncati, što bi valjda izprikom biti imalo. Ja u istinu niesam znao, šta da radim. Bilo mi je, da poljubim djevojku za onu lekciju, što bješe Repušić od nje dobio, al se opet sjetih Kolomanovih rieči, da će se Lucija udati za Repušića; da, onaj oštri glas, kojim je gizdelina ukorila bila, probudi u meni sumnju, da tako samo djevojka mladiću govoriti smije, kad mu ima pravo zapoviedati. Sve troje stajasmo njeki čas kao tri kamena. Napokon se okrenu Lucija umiljato k meni i reče, kan da i ništa bilo nije, kroz smieh: »Da zbilja, gospodine Vladimire! Zaboravila sam posve. Pokazat ću Vam svoje krasne georgine. Znate, onomad sam Vam za njih govorila. Molim Vas, dodjite sa mnom. Oprostite, gospodine Repušiću! Doći ćemo odmah za Vami. Adieu!«

»Stajah časak zapanjen, jer o georginah nije bilo nikad govora izmedju mene i Lucije. Nu u brzo dosjetih se svrsi njezine domišljate doskočice i uhvatih ruku, koju mi je pružila bila. Repušić pako upropašćen pokloni se vrlo smiešno i podje uzbrdo u kuću. Kad je izčeznuo bio, pusti Lucija moju ruku i odmaknu se za dva koraka od mene, te će ozbiljno:«

»Šta Vam je, gospodine Milkoviću?«

»Ništa,« odvratih hladno, slegnuv ramenima. «

»Nepretvarajte se. Taj prostak Repušić Vas je razsrdio?«

»Takova kukavica nemože uvriediti čovjeka. Bio sam se ponješto razžestio, al to je minulo. Hvala Vam na obrani.«

»Ako nije to, šta Vam je dakle?«

»Ma ništa. Izvolite mi svoje georgine pokazati.«

»O njih neima sada govora. To je samo tako rečeno bilo.«

»Znam «

»Znate? Pa? Šta Vam je?«

»Meni je njekako težko bilo; niesam znao, šta da reknem. Napokon se dosjetih doskočici:«

»Pustimo to,« rekoh mirno, »o tom sada nije govora. Nu dozvolite, da Vam čestitam.«

»Meni? Zašto?«

»Ta Vi se udajete.«

»Ah sad razumijem! Ha! Ha! Ha!« udari djevojka pljesnuv rukama u glasan smieh. »Tko Vam to reče?«

»O tom nije vriedno govoriti. Samo da je Vaša udaja zaključena.«

»E pa hvala na Vašoj gratulaciji,« reče lukavo. »Vi valjda razumijete, da je vrlo važan čas u životu djevojke, kad ju kane udati, je l?«

»Da, da!« — odvratih jarostan.«

»Djevojka podnimi ruke, nagnu glavicu i pristupi korak bliže.«

»Gospodine Vladimire,« reče mekim glasom, »ja Vas razumijem, podpuno razumijem. Vam je žao, da se udajem. Zašto? Mislite l, da sam diete? Neprimite za zlo, što ću Vam reći. Razumijem Vas. Vi me ljubite, gospodine Vladimire, je l? Onaj ideal u Vaših pjesmah — ja sam. Je l?«

»Da, gospodično,« odvratih poniknuv nikom.«

»Dobro, da znamo,« nasmjehnu se Lucija. »O znam ja predobro, da ste mi to sto puta reći htjeli, ali niste smjeli. Ja sam se toj izjavi uklanjala, jer sam se je plašila.«

»Plašila?»

»Neznam. Bilo mi je čudno pri srcu.«

»A šta biste bili rekli, gospodično, da sam Vam odkrio tajnu srca svoga?«

»Bila bih Vam rekla, Vladimire,« reče Lucija pruživ mi ručicu, »da mi je drago, da me ljubite, da i ja Vas ljubim.«

»Vi se imate udati.«

»Da.«

»Za Repušića?«

»Da.«

»A ljubav? Ljubav?«

»Nebojte se. Već sam odlučila. Neću se udati.«

»Vaši roditelji i rodjaci?«

»Da se udajem? Mene se mora pitati. Učinih svojoj tetki koncesiju, neka dodje s Repušićem u Zagreb, da ga pogledam, da reknem »da« ili »ne«. U svom srcu bjeh već »ne« rekla prije, nego privolih, da nas Repušić pohodi. Jeste li zadovoljni, prijatelju moj?«

»Oh Eugene! Da znaš, kako mi je bilo u onaj čas. U jedan hip kao iz vedra neba dopade me sreća, za kojom sam toli dugo željkovao, koju gotovo nedostižnom smatrah. A ona mi to reče sama, čuješ li, sama — bez fraze, iskreno, priprostim izrazom. Mislio sam, da se je sav sviet preda mnom preobrazio. Htjedoh pred nju kleknuti, zagrliti ju, poljubiti ju; bio bih počinio najveće ludorije od same sreće i radosti. Stisnuh tu, malu mekanu ruku, koja je u mojoj počivala, stisnuh ju, brate

kao da ju gvoždjem k sebi prikovati radim i rekoh samo: »hvala, hvala, Lucijo!« a ona me zavuče za grmečak, odakle nas nitko nije mogao vidjeti, dignu se na svoje prstiće i poljubiv me živo u usta, šapnu: »Do vieka tvoja, dragane.«

»Vrlo energična djevojka!« promrmlja Eugen, koji je cielu pripoviest vrlo ozbiljno slušao bio. »Vrgla se u svoju mater.«

»A vjeruješ li ti, Eugene, da me ljubi, da me od srca ljubi?«

»Vjerujem za sad.«

»Za sad?«

»Pustimo to. Ali šta će roditelji reći, njezini roditelji, tvoji roditelji? Šta ćeš ti?«

»Neboj se, brate, ljubav neima samo krila, ljubav zna i raditi. Moji će roditelji pristati od srca, jer neće htjeti sinu svomu sreću pokvariti «

»Ali njezini? Njezini?«

»Njezinim zapovieda ona. Imetka imam ja, ima ona, i nedvojim, da će me zapasti dostojno mjesto, gdje ću moći raditi pošteno, marljivo.«

»Tvoja je nada vrlo brza. A poezija?«

»Poezija? Poezija? Tvoja pitanja dosadjuju. Misliš li ti, da ću se iznevjeriti svojim idealom? Držiš li me za mlitavca? Jedan ideal evo dostigoh — ljubovcu, još ću i drugi, ako Bog da, slobodu domovine.«

»Ti ideali, brate, često su oprečni.«

»Nerekoh li ti prije, kako je Lucija odpravila ohołog gizdelina, koji se je odmetnuo od svoje krvi. Može li takova djevojka protivna biti svetim težnjam svoga naroda?«

»Ali, molim, posao još nije izveden na čisto, kako se sve to svršilo?«

»Da zbilja. Podjosmo iz vrta u kuću. Tu bijaše sakupljeno oveliko družtvo. Repušić se primaknu odmah k Luciji, te joj je u pol glasa štošta šaputao, a ona mu je odgovarala vedro i veselo. Ja se zabavljah s gospodjom, pohvalih Kolo-

manovu revnost; govorio sam o svem i svačem, možebit mi je i luda koja rieč utekla. S Repušićem niesam govorio; gledao me je samo postrance čudnim okom. Ćutio je po svoj prilici inštinktivno, da sam ja zaprekom njegovoj ženitbi. Za objedom bijasmo vesele volje; Lucija je zbijala tri sta šala, sa mnom je vrlo malo govorila, mnogo više s Repušićem i to vrlo delikatno i udvorno. Kad je pri objedu Repušić s njom nazdravljen bio, zahvali se dugom peroracijom o sreći, ljepoti, i šta ja znam. Lucija smiešeći se kimnu malo glavom. Domaćin Dobranić gledao je sve te prizore posve ravnodušno, kan da se sve to njega netiče. Po objedu se razidje družtvo po kući i po vrtu. Samo domaćica, domaćin i tetka zaostaše u gospodjinoj sobi. Slutili smo, da imaju važna razloga. Lucija bijaše medju nama u vrtu. Repušić je govorio sto udvornih fraza, kojim se je od srca smijala. Na mene se nije nimalo obazirala. U jedan put javi komorkinja, da ju milostiva gospodja zove. Djevojka probliedi malko, pogleda me izpod oka i odleti pokloniv se družtvu. Gospoda u vrtu bijahu van reda vesela i ja s njima, samo me je kadkad stegnulo pri srcu. Repušića je mučila nestrpljivost. Sto puta pogleda na prozore kuće. Na jedan put — toga časa neću nikad zaboraviti — sidje milostiva tetka u vrt. Bijaše vrlo razdražena, blieda. Pokloniv se ceremomiozno družtvu, pridje k Repušiću i progovori mu nješto tiho. Stajah nedaleko od njih, te uhvatih po koju rieč. »Mi putujemo sutra!« reče tetka. Gizdelin se prepade. »Ništa?« zapita, »ništa!« odgovori tetka, a moje srce poskoči od radosti toli živo, da je htjelo puknuti. Saznah, da sam pobiedio, bijah blažen. Veselje družtva uminu, gosti se počeše razilaziti. I ja da podjem kući. Odilazeći naidjoh u hodniku na Luciju. Gorjela je od radosti. »Svršeno je,« šapnu mi; — »upitaše me svečano, je l mi Repušić po ćudi, a ja rekoh: Nije. Tetka me upita deset puta kujući ga u zviezde, a ja rekoh, da ga neću, i kad me tetka i opet zapita, zašto, odgovorih, da drugoga ljubim. Htjedoše saznati, koga; al toga

im jošte nerekoh, to ću sutra reći majci.« Djevojka htjede još dalje govoriti, ali u jedanput se otvoriše vrata, Lucija odleti mahnuvši mi rukom, a ja — ja dobrzah blažen amo, da ti javim svoju sreću, svoje blaženstvo. Šta, nije li to čitav roman?«

»Čitav nije,« odvrati Eugen mirno, »da vidimo, kakav će mu biti svršetak.«

Lucija se bila u istinu vrgla u svoju mater, to jest, proti njezinoj volji nije bilo, nije smjelo biti prigovora. Gospodji Dobranićki njekako je to godilo, gdje je vidjela svoju sliku i priliku, gdje se je nadati mogla, da će Lucija poći njezinim tragom. Nu ponješto se razlikovala kći Dobranićeva od svoje majke: srce joj bijaše nježnije, mekše, sve je ona ćutila dvojakom silom, sve se je življe kosnulo njezina srca. U duši djevojke, koja nije bila uzgojena nježnom brigom i mudrom pazkom roditelja, već je rasla kao divlja ružica, u toj duši probudi se njeki strani, čudnovati idealizam, neka nemirna čuvstvenost, koja je vazda težila za romantikom. Mati i nije marila, kako se ćud njezine kćeri razvija, nit je kušala poviriti dublje u Lucijinu dušu, mati se je samo kćerci veselila, kad bi ova pokazala njeku samostalnost ili svojeglavost. Pa gospodja Dobranićka nije ni imala kada baviti se uzgojem svoje djece. Koketerija ocvale gospodje, zanimive zgodice u družtvu, a pomama za modom toliko joj zadavahu brige, da se nije sjetila svoje dužnosti. Vladimir bijaše mladić živ, zanosan, posve idealne žice, k tomu liep i fin, Vladimir bijaše prvi mladić, s kojim se je Lucija za prvog cvieta svoga djevovanja češće sastajala, da, Vladimir bijaše i pjesnik. Zato bio je predobio Lucijino srce prije, nego se je nadao, pa kad ju htjedoše udati za posve nepoznata čovjeka, koga nije mogla ljubiti, koji nije ni imao prilike, pravo se upoznati s njom, nekmo li zavoljeti ju, uzprieči se njezina duša, i da nadje zaklon od napasti toga prosca, odkri mimo djevojački običaj svoju ljubav. Roditelji baš

se niesu mučili, da sklonu Luciju na udaju, koju je tetka Paulina zasnovala bila, znajući vrlo dobro, na što Repušić smjera. Magjarofilski, medjumurski vlastelin mišljaše, da je Lucija vrlo bogata partija, — jer je sviet sudeći po razkošnom životu gospodje Klare mislio, da su Dobranićevi zbilja bogati; — Repušić je znao nadalje, da je stari Dobranić čovjek važan u svojoj domovini, velik dostojanstvenik, čijom bi se pomoći lako do važne službe moglo doći u Hrvatskoj. A to je gospodin Repušić i htio. Njegovo je gospodarstvo propalo, njegovo imanje bilo je zaduženo, te je trebalo lieka. Premda je silno obožavao Magjariju i novog joj Mesiju Košuta, premda je malo cienio Hrvatsku, a ljuto zazirao od novog pokreta u toj zemlji, to se je sjetio, da se njegovo ime svršava na »ić«, da je njegovo pleme po pravici hrvatsko, da on dakle ima njekakovo pravo tražiti od nje zaslužbe i koristi, koje mu valjda nije htjela dati bogatija Magjarija. Bijaše to jedan od stotine onih odmetnika, koji domovinu samo onda traže, kad traže kakovu korist i čast, nu koji će joj ledja okrenuti, kad joj prieti pogibelj, da, koji će se urotiti sa svakim vragom proti svomu zavičaju. Repušić bijaše povrh toga čovjek slaba duha, laka uma, pijanica i kartaš. Premda ga je tetka Pavlina kitila, hvalila ter kovala u zviezde, niesu Dobranićevi vrlo uzhićeni bili s te ponude, naslućujući pravu namjeru toga Polumagjara.

Gospodja Dobranićka zapita drugog dana svoju kćer: »Zašto nećeš poći za Repušića?«

»Jer nemogu ljubiti toga gizdelina.«

»Znaš li ti, što je ljubav?«

»Znam, majko!«

»To jest onako iz romana i pjesama.«

»Ni po što.«

»Jučer reče pred tetkom, da ga nećeš, jer drugoga ljubiš.«

»Da, majko.«

»Mišljah, da je to bila samo doskočica, da se otmeš Repušiću.«

»Nimalo. To je bila živa istina.«

»Ti dakle zbilja ljubiš?«

»Da.«

»Koga?«

»Vladimira Milkovića.«

»Kolomanova učitelja?«

»Da, majčice.«

»Ti si diete, ti si poludila.«

»Niesam, niesam! Ja sam sve ozbiljno promislila.«

»Ozbiljno? Ti?«

»Ma da. Ja Vam nebih inače toli mirno govorila.«

»A molim te, što hoćeš s tim mladićem?«

»Eh! Udati se za njega.«

»Al je jošte mlad!«

»I ja sam mlađa. Prije mi sama reče, da sam diete.«

»Al čovjek još neima zvanja.«

»Imat će ga. Pametan je, dobar je i marljiv.«

»I ti ćeš ga čekati?«

»Dakako.«

»I neće ti dugo biti čekati?«

»Kako bi bilo! Ja ga ljubim.«

Gospodja Dobranićka nije mislila, da je to Lucijino čuvstvo toli ozbiljno, ona je sve to smatrala mladenačkim ljubakanjem, pjesničkom sanjarijom za zanesenim mladićem, kako to obično biva kod gradskih djevojaka. Razumieva se, da taj »prvi ljubavni roman« u onaj čas prestati mora, čim ozbiljni prosac pokuca na vrata. Napušteni mladić izpjeva njekoliko očajnih pjesmica o himbi svieta, o izdajstvu, — pa si onda traži drugi ideal. A djevojka? Prolije njekoliko suzica, uzdahne dva tri puta i podje za drugoga. Tako je barem gospodja Dobranićka shvatala za onda »prvu ljubav«. Željela je svom dušom, da se Lucija čim prije uda, ta to je

naravska želja svih matera, kojim ljepota počimlje venuti, dočim se krasota kćeri sve to ljepše razvija, u kratko, kći je materi na putu. Za Repušića nije gospodja Dobranićka ni najmanje zanesena bila, jer je znala, kakov je to svat, da nije nego Don Quixotte, koji ide samo za novcem, dočim je i gospodja Dobranićka tražila novaca za svoju kćer. Vazda je govorila, da želi Luciju udati prema staležu i uzgoju, — imetka nije nikad spominjala, a valjda je za to imala i razloga. A što znači uzgoj u ustiju većine gospodskih matera? Pri tom ima srce i duh vrlo malo posla. To nije nego stanovita svota vanjskih družtvenih forma, prilična vještina u brbljariji i gospodska raztrošnost. Tu se hoće dakako muža, koji se neplaši hira mode, koji se ne boji troška; tu se hoće puna kesa. Tako je računala i gospodja Dobranićka, ali poetička ljubav, jača nego obično, pokvari joj račun. Poznavala je i predobro svoju kćer.

Znala je, da je u djevojke kruta, neslomiva volja, živa strast. Lucija nije ništa tajila, izpoviedala je sve jasno i glasno, bez okolišanja, bez doskočica, govorila je toli krepko i odlučno, da je majka po naglasu Lucijinu ćutila sve ozbilje njezinih rieči, da, pri tih riečih sjetila se je i svoje mladosti, svojih hira, popustljivosti svoga otca, te potiho reče: »Da, takva bijah i ja, da, Lucija je Klarina kći!« Ali Klara mogla je, smjela je tako govoriti, Klara bijaše bogatašica, bogatstvo nam dopušta više hira, više slobode. Nu Lucija, uboga Lucija! Nije djevojka slutila, da joj nije sudjena gospodska sloboda, da nužda traži od njezina srca žrtvu, znala je samo to, da joj je do sada svaka djetinja voljica izpunjena bila, mislila je: Kad mogu imati haljinu, koju mi srce zaželi, moći ću valjda i ljubovnika izabrati po volji, — a Vladimir bijaše joj kruto po volji.

Gospodja bijaše u očitoj neprilici. U ovaj par nije ni smjela uzprotiviti se kćerci, znajući predobro, da bi kakovim prigovorom još većma uzjarila Lucijino čuvstvo, bojeći se ujedno,

da bi joj oštroumna djevojka na svaki prigovor uzvratiti mogla: Pa ti si sve to na svoje oči vidjela, ti si to obćenje s Vladimirom dopuštala, pače veselila mu se, ti si morala znati, da će od toga postati ljubav. Zato je gospodja šutila rekavši samo:

»Pustimo to za sada. Govorit ćemo više o tom.«

»Dobro, majčice!« kimnu kći, »bit će mi drago, al ja ću ti uviek samo jedno odgovoriti, ja ću ti bez kraja opetovati, da ljubim samo Vladimira, da drugoga neću.«

Gospodja podje k mužu svomu. Dobranić se začudi nemalo, kadno mu žena, taj toli riedki gost, stupi u sobu.

»Dobraniću!« reče Klara, »dodjoh k tebi, da te pitam za savjet.«

»Mene? Za savjet?«

»Da. Radi se o sreći naše kćeri. U takovom slučaju moraju se roditelji svakako dogovoriti. I ti sigurno želiš, da bude sretna?«

»To pitanje posve je suvišno. Ja ljubim djecu svoju, ja ću joj sve žrtvovati.«

»Čudno! A kad je Repušić došao u kuću, niesi pravo ni pitao, šta to biva.«

»Bilo je i suvišno pitati. Znao sam unapried, da će Lucija, kako je pametna, toga gizdelina, toga razpikuću odbiti.«

»Dobro. Dobraniću, odgovori mi na jedno pitanje.«

»Pitaj!«

»Kako mi stojimo?«

Dobranićevo se lice smrknu. Spustiv glavu provuče ruku preko čela i uzdahnu. Zatim će mirno:

»Ti bi to morala bolje znati. Ta ti gospodariš u kući.«

»Ja nikad neračunam. Računi su mi dosadni. Niesam vikla, mučiti glavu brojevi.«

»Znam, znam!« kimnu Dobranić smiešeći se sladogorko. Zatim izvadi iz pretinca pisaćeg stola knjižicu i dade ju ženi.

»Šta ću ja s tim?« upita ga Klara.

»Čitaj!« mahnu joj muž.

Klara otvori u čudu tu malu crnu knjižicu, zaviri radoznalim okom u nju i pročita naslov: »Naši dugovi«.

Gospodja pogledavši po drugi put zadnji list knjižice protrnu.

»Ti si me pitala,« nastavi Dobranić mirno, »a ja ti odgovorih pošteno. Ti si gospodarila, ja sam plaćao, držeći se strogo našega ugovora, držeći se vjerno obećanja, što ga dadoh tvojemu pokojnomu otcu. Samo kadkad te opomenuh nježno iz daleka, nu ti nehtjede o tom ništa čuti. Evo si zavirila u ovu knjižicu. Zadnji broj dovikuje ti strašnu istinu. Mi već neimamo imetka, mi imamo samo dugova i bojim se upitati sama sebe, što li će biti; neću da odgalim zlokobni zastor, koji nam krije budućnost. Sviet, istina Bog, o tom malo znade, jer imam samo dva vjerovnika, koji šute, jer su moji prijatelji, ali ti vjerovnici stari su. Neka umre jedan od njih, neka umrem ja, svršetak računa jest očita propast, stvar mora izići na vidjelo i sviet će vidjeti, da sve naše bogatstvo nije nego pozlaćeno ništavilo.«

»To je strašno! Strašno!« uzdisaše Klara.

»Da, Klaro, strašno! I moralo je doći do toga. Prieka sudbina lebdi nad romanom našega života, a krivi smo oboje. U onaj čas, kad me strastvena ljubav potjera u tvoje krilo, zaboravih, da sam muž, da sam gospodar, zaboravih, da je nježna strogost a ne slaba popustljivost znakom prave ljubavi. Popuštah tvojim nesretnim hirom, bijah slab. A ti — ti si htjela biti više od žene, tvoja silovita ćud pregnu razbiti onu medju, koju narav propisuje ženskoj glavi, tvoja strast baci te u vrtlog družtva, gdje si vazda prvenstvovati htjela, tvoja strast razpiri u tebi nepovjerenje, ljubomor, potaknu te na sliepu mržnju i nepravednu osvetu, po kojoj je majka moje djece postala nevjernicom.«

»Šuti za Boga!« jecaše Klara.

»Šutio sam mnogo godina, bio bih šutio i nadalje, zatvarao u sebi strašnu nesreću svoje duše, da niesi pokucala na moje srce. Sad ti moram odgovoriti do kraja. Da, nije to sve, što ti rekoh. Ljubav, ta dobra vila, bješe izčeznula iz naše obitelji, navlaš iz tvojega srca. Tvoja prazna duša srtala je sve dalje i dalje u buri ovog života; onaj nutarnji, suncoliki sjaj ljubavi htjela si zamieniti varavom luči plesnih svjetiljaka. Kamo te je to nagnalo? Tvoj imetak, moj imetak razplinuo se od tvoga gospodskoga mahnitanja: mi neimamo ništa, da, manje nego ništa, mi imamo samo dugova, mi neimamo ni korice da ostavimo svojoj djeci, naše pusto srce neima ni mrve ljubavi, koja jedina u sreći čovjeku utjehe daje i samo dobrota dvaju prijatelja i ove dvie ruke, koje danju i noću rade, prieče, da naša sramota neizidje na vidjelo. Ali nije to sve. U metežu zabavâ zaboravila si, da si majkom. Meni poslovi nedopuštaju, da se brinem za djecu, tebe prieče tvoje zabave, da na njih misliš. Kako su nam djeca uzgojena? Za ništa na svietu. Misliš li ti, da si izpunila svoju materinju dužnost, ako ti se sin mitom i molbom provuče kroz škole, pa kad stupi na prag zbiljskog života, vidi se, da je neznalica, koji nezna, kamo bi se djeo? Zar je dosta, da tvoja kći umije prstići preletjeti preko glasovira, čevrljati dvie tri rieči francuzki i naklapati o najnovijoj modi? Niesi li nikad pomislila, da je dječija duša tanko stabalce, koje valja gojiti, da nezahiri, nezakržljavi? Šta će od tvoje djece biti, kad ja oči stisnem, kad podju u sviet? Da još više! Tvoja me lakoumnost prisili, da se pred svietom gradim drugačijim, nego što jesam u duši. Sav narod teži k jednomu cilju, opire se vlasti, koja mu krati napredovati putem naravi i spasenja. Srce mi šapće: Pravo radi narod, a ja nesmijem koracati s njime, ja moram pristajati uz vlast. Zašto? Da tebe i djecu očuvam od propasti, da spasem svakdanji ovaj hljebac, što mi ga vlast daje, da nebudem lišen svoje službe. O Klaro! Klaro! Da ti je zaviriti u to

srce, da ti je gledati tu očajnu borbu raznih osjećaja, koji u njem bjesne, da ti je prebrojiti sve one gorke suze, koje za bezsnenih noći padaju na moje uzglavlje, oh onda bi istom oćutila, Klaro, koliko si sgriešila!«

Osvojen bolju klonu Dobranić na svoju stolicu i pokri rukama lice, a muklo jecanje prodiraše iz njegovih grudi. Klara se dignu naglo, ali osta na mjestu stojeći kao kamen. Lice joj bijaše bliedo na smrt, oči plamćahu poput noćne vatre, a ustnice joj drhtahu grčevito. Nereče ni riečce, a nije ni znala šta reći; bijaše biesna, i ćutila se krivom, zdvajaše, a nije si znala pomoći. Napokon iztisnu muklo:

»Zar neima nikakova spasenja?«

»Spasenja,« nasmije se Dobranić gorko, »kako ga ja mislim, neima, jer ja smatram spasenjem poštenje, mir duše i srce puno ljubavi. Spasenje, kako ga ti misliš, da se bar na oko izvučemo iz te kukavštine, možda!«

»Kako?« zapita brzo gospodja.

»To spasenje skopčano je s mojom duševnom sramotom, to spasenje visi o uspjehu politike, koja je protivna narodu. Pobiedi li narod, propali smo; propadne li narod, spaseni smo. Boljari znadu predobro, da moj glas ima i sada važnosti, da mogu još štošta izvojštiti, ako se dignem na noge. Ako predobijem kod nas znatan broj glasova u saboru, koji će se dići proti ilirskoj partaji, obećana mi je tolika nagrada, da se možemo očistiti dugova, da možemo do groba mirno živjeti.«

»A ti?«

»Ja? Ja? Oh nepitaj me! Ja se sto puta pitah — ali nebjeh jak, odgovoriti si. Nu pustimo to. Reci, zašto si me pitala, kako stojimo? Šta si ono spomenula Lucijinu sreću?«

»Djevojka odbi Repušića, jer da drugoga ljubi.«

»Znam; ta fraza je uspjeh tvoga uzgoja.«

»Nije to fraza.«

»Da što?«

»Živa istina.«

»Da zbilja ljubi?«

»Zbilja. Uvjerih se. Poznajem ju.«

»Koga?«

»Vladimira Milkovića, učitelja našega sina.«

»Vladimira?« planu Dobranić, »Vladimira?« opetova zamisliv se.

»Valjda uvidjaš, da je ta ljubav luda, nespretna. Mladić jošte neima zvanja; istom svršava nauke, mlad je.«

»Pa šta dakle?«

»Slutila sam, da nestojimo dobro. Zato te pitah. Mi nemožemo djetetu ništa dati, a za sreću Lucijinu moramo se brinuti. Lucija je pametna i liepa djevojka. Mnogo sam već o tom razmišljala. Poklonika ima dosta: sva je nada, da može dobiti dobra muža. Izaberimo joj najimućnijega. Lucija će biti sretna, imućtvo zeta bít će nam možebiti spas. Ja imam posve osnovanih nada. Znam za čovjeka vanredno bogata, — nije doduše mlad — koji mi je već deset puta prišapnuo: »Oh milostiva gospodjo, da mogu biti Vašim zetom!« Ti poznaješ Topolića, nobiliziranog veletržca.«

»Pa to, to ti srećom zoveš? Pfui, Klaro! Nije li dosta, da smo mi propali, da nam se je duša za vas život napunila čemerom? Nije li dosta, da je naš život izgubljen? I taj mladi, bujni život svoje kćeri hoćeš da privežeš uz dane izkipjela čovjeka, koga ona nemože ljubiti? Hoćeš da prodaš svoju kćer naše koristi radi? Oh to bi bila gadna trgovina! Nesretnice! Nepoznaješ li svoga djeteta, njezine ćudi? Niesi li opazila, da se je vrgla u svoju mater? Ta kakva bi bila posljedica toga braka, da ima sredstva, da ju na taj nenaravni savez prinukamo? U Lucije je živo, vatreno srcé, puno fantazije a ujedno i puno energije. Lucija je strastna i traži više ljúbavi, no obična djevojka; u zagrljaju iztrošenog trgovca nebi našla ni mrvice. Pa šta bi bilo? Tražila bi ju drugdje, — možda u zagrljaju konjaničkog častnika!«

7*

»Dobraniću!« škrinu Klara stisnuvši pesti.

»Da, u zagrljaju konjaničkog častnika, gospodjo! Je li to sreća? Nije. To bi samo bio nastavak našega romana.«

»Dosta! Dosta!« viknu Klara tražeći oduška svojemu gnjevu, »ja niesam amo došla, da me vriedjaš, da mi nabacuješ stare historije, za koje već nitko nepita. Došla sam radi sreće svoga djeteta, jer je napokon prva dužnost roditelja obskrbiti svoje diete. Uz nevolju neima sreće. Ja da želim svojoj kćeri pripraviti roman, a nebi li bio veći roman, da ju dademo onomu nezrelomu stihotvorcu, onomu šljivarskomu sinu? Kakvu bi si s njim sreću stekla? Nuder reci, što kaniš dakle uraditi?«

»Ja sam s tobom sklopio ugovor, da možeš po volji živjeti i gospodariti,« odgovori Dobranić odlučno, »i ti ćeš valjda sama priznati, da se držim točno toga ugovora, da ga ničim povriedio niesam, da sam se pače za to žrtvovao. Ali za djecu neklopismo ugovora, s djecom nećeš ti gospodariti. Ja sam tu otac i gospodar. Čudno ti shvataš sreću, ali je drugčije i nemožeš shvatati, jer si putem svoga života izgubila srce svoje. Nu ja ti velim još jednom, da svoje kćeri neprodajem. Šta imaš ti proti Vladimiru? Mlad je, i naša kći je mlada. Ali Vladimir je pošten, Vladimir je marljiv, Vladimir je iz stare, čestite obitelji, koja za skroman život imade dosta imetka, da, Vladimir će danas sutra biti vrstan i ugledan čovjek i nedvojim ni malo, da će za kratko steći mjesto, koje će mu povrh imetka nositi liepu zaslužbu. Šljivaru se rugaš? Dakako, tebi se hoće gospoštine, možda i barunije? Da, sada, nakon toliko gorkih izkustva, sad gdje mi već povratka neima, ćutim, koliko je prokletsvo po naš narod, da svatko teži samo za gospoštinom, za udobnošću, a malo tko mari za rad, malo tko je izmedju nas dosta jak, da obuzda svoj život prema svomu imetku.«

»Ti bi dakle pristao, da nam Lucija podje za toga mladića?« zapita Klara porugljivo.

»U ovaj par jošte nemože biti govora o ženitbi. Mladi bi se istom mogli uzeti, kad Vladimir dodje do kakova stalnoga mjesta. Ali stvar se mora već sada izvesti na čisto. Vladimir je učitelj našemu sinu i polazi svaki dan našu kuću. Tajno ljubakanje medju njim i mojom kćeri bez znanja roditelja mora prestati. Bolje je, neka se očito zna, da će jednom svoji biti. Pogibelj je svakako manja.«

»Ta ti tu govoriš, kan da ju je mladić već zaprosio?«

»Ja neću da gubim vrieme praznimi formami, a znam vrlo dobro, što mi valja raditi, da nepovriedim pristojnosti. Ali stvar se mora svršiti. Hoću da jedanput za svagda zakrčim put tvojim lakomim kombinacijam, i da neizvedem sve na čisto, umah sada nebi više Vladimir smio polazit naše kuće.«

»Šta ćeš učiniti?«

»Prepusti to meni!«

»Eh! radi, kako znaš! Želim ti dobru sreću! Ti ćeš odgovarati pred Bogom za budućnost svoje kćeri. Ako ti posao nepodje sretno za rukom, imat ću bar tu utjehu, da ja niesam ništa kriva.«

»Ti kan da to želiš? Dosta je. S Bogom!«

»Ti si danas ujedljiv više no ikada. Šta da odgovorim svojoj kćeri?«

»Ništa. Ja ću odgovoriti. S Bogom! Da, reci joj, neka k meni dodje.«

Gospodja ode zlovoljno i za malen čas stajaše Lucija pred otcem.

»Lucijo draga!« reče gospodin Dobranić. »Ti si odbila Repušića?«

»Jesam, dragi otče.«

»Zašto?«

»Jer ga nemogu gledati.«

»Ti reče, upitana zašto, da drugoga ljubiš.«

»Da, to sam rekla, dragi otče.«

»A reci mi, što to znači?«

»Što bi to značilo, dragi otče, nego živu istinu? Da, otče moj! Oprosti, da ti tako govorim, ali moram, moram. Prije niesam toga ni sama znala; nješta sam osjećala u srcu, bilo mi je od njekoga vremena u duši drugčije nego prije, nu nemogoh nikako razabrati, zašto sam toli razdražena, ili, kako mišljah, bolna. Majka me nije nikad pitala, šta mi je, već samo za nove haljine, za nakit; uviek mi priča, da moram velikom, bogatom gospodjom biti, da ću imati svoju kočiju, mnogo svilenih haljina, dragoga kamenja, i da će se sav sviet čuditi mojoj ljepoti. Govoraše mi uviek, da se moram udati za bogataša. Meni su se te rieči vrlo milile, premda pravo neznam, šta je to udaja i kako se djevojka udaje. Mišljah, bit će tako, kad majka veli, nego si baš niesam mnogo mučila glave za to. Učitelj našega Kolomana počeo mi je uzajmljivati knjiga. Čitala sam puno, zadubla sam se u te krasne pjesmice, da, učila sam ih na pamet i pri tom mi je tako dobro, tako ugodno bilo, kan da snivam san. Onda mi je Vladimir dao svoje pjesme — jer da znaš, i on umije vrlo liepe pjesme praviti — a te pjesme išle su mene. Ja sam to osjetila, ali mu niesam ništa rekla; poslije mi reče to sâm. Oh onda mi je istom igralo srce! Niesam znala, da ga ljubim, da on mene ljubi. Mislila sam samo, da mi se laskati želi; ta to čine i druga mlada gospoda gospodjam i djevojkam, kako sam to već sto puta čula u družtvu. I majka reče, da je to liep običaj. Nu kad je tetka Paulina došla s onim Magjarom Repušićem, kad ste me pitali, bi li za njega pošla, — onda — onda — mi se glava zavrtila, onda pomislih, kakov je Repušić, kakov Vladimir, — onda mi se smuči, te oćutih, da mi je Vladimir srcu drag.

Ne, ne i stoputa ne, reklo mi je moje srce. To mi je srce ćutilo i prije, kad je tetka Paulina govorila majci, neka me uda za onoga dosadnog čovjeka, pa si rekosmo ja i Vladimir, da se radi imamo, i kad mi je on to rekao, bilo mi je,

dragi otče, da sam najsretniji stvor na ovom svietu; pa da ste svi došli na mene, da ste me silom vukli k oltaru, da se je sve oko mene rušilo, bila bih vam sto puta odgovorila: »Ne, ne, ja neću Repušića, ja ljubim Vladimira!« To ti je, dragi otče, to je, Boga mi, ciela živa istina. Neznam, jesam li pravo uradila, ali drugačije niesam mogla. Oprosti mi, ako sam krivo uradila, ali kad je to tako liepo, tako milo i sladko, kad sam toliko sretna — toliko sretna!«

Djevojka udari u plač i kleknuvši složi glavu otcu na koljena. Starcu se pojavi svietla suza u oku. Pogledom neizmjerne ljubavi pogleda svoju kćer i položi drhtavu desnicu na njezinu glavu, a ona podignu glavu, pa će kroz plač dalje:

»Vidiš! To sam i majci rekla, kad me upita. Nu ona mi neodgovori pravo, otresnu se na me, pa me odpravi. Ta znaš, kako je čudna. Ti si dobar, ti ćeš me bolje razumjeti. Reci, otče mili, jesam li sgriešila?«

Dobranić je šutio jedan čas. Iskrene rieči Lucijine bjehu ga dirnule u srce, pa nije znao, što da kaže. Napokon se prenu, pa će blago:

»Pa reci pravo otcu: Zar zbilja toliko ljubiš toga Vladimira?«

»Oh! Oh! I kako!« nasmieši se djevojka kroz plač, sklapajući ruke.

»Ali da to nije pravo, — da ga odpravim od kuće?«

Dvojbenim okom pogleda Lucija otca, da odgonene, govori li zbilju; guste suze navrieše joj na oči, zatim se baci na otca, vapijući:

»Nemoj! Nemoj, tatice! Ako Boga znaš! Srce bi mi puklo!«

Otac ju dignu nježno, pogleda ju dva tri puta pronicavim okom, te reče:

»Neboj se, nevaljanko! Idi! Idi! Već ćeš čuti, kakva te kazna čeka. Neće ti srce pući.«

Zatim poljubi djevojku u čelo. Lucija skoknu, zagrli strastveno otca, poljubi ga u ruke i kliknu:

»Oh znala sam ja, da si ti dobar! Znala sam ja!«

»Idi, Lucijo! Diete moje!«

Djevojka stavi ruku na srce, nasmieši se još jednom smieškom mladjanog milja te izleti na vrata.

Ovaj put dokaza Dobranić, da je on gospodar u kući: ovaj put morade ponosita gospodja Klara uzmaknuti. Gospodin Dobranić pozva još istoga dana profesora Niemčića k sebi, te mu izpripovjedi na široko, što se je sbilo, pa ga ujedno zamoli, neka izpita Vladimira, a sam napisa obširno pismo otcu mladićevu, u kojem mu potanko razloži sgodjaje posljednjih dana. »Spectabilis domine, reče medju ostalim, »neobičan i čudan je to put, što ga odabrah. Tako će bez sumnje suditi ostali sviet. Nu po mojem mnienju nevalja se obazirati na ceremonije svieta; put, ako kanimo polučiti sretan cilj, može biti ovakov ili onakov, samo da je pošten. Zato i Vi nećete ovo moje pismo primiti za zlo; ta Vi vidite, da ništa nedržim do formula, da neznam za oholost. Nedvojim, da Vam je i Vladimir o tom pisao, nu njegovo pismo bit će plod fantazije, plod mladenačke ljubavi, koja negleda trieznim, hladnim okom na snošaje svieta. Ufam se tvrdo, da, sudeći po mojoj iskrenosti, nećete posumnjati, da se namećem, da svoju kćer naprtiti želim. Ni po što. Izpitao sam djevojku svoju, koju u dušu poznajem, uvjerio sam se, da je u nje ljubav iskrena, živa, da to nije prolazno ljubakanje po modi, a i Vašega sina poznajem: znam, da je čestit, iskren mladić, da je pun dara i revnosti, ter da će skorim zauzeti dično i dostojno mjesto u domovini, a moja će biti skrb, da mu pribavim zvanje, po kojem će se moći ženiti. Proći će do toga još koje vrieme. Šta zato? Mlad je, mlada je i moja kći, pa ako još počekaju godinu dana, neće biti kasno, nu svakako želim, da se posao već sada izvede na čisto pred svietom. Zašto? netreba mi dokazivati Vašemu izkušanomu razboru. Vi

ćete mi priznati, da to ište čast moje a i Vaše kuće, čast naših obitelji, posvećena od starine, do koje ljudi dan danas žalibože već malo drže, te nije čudo, da naše domaće obitelji jedna za drugom toli brzo propadaju, pa se vrlo bojim, da će hrvatska zemlja doživjeti generaciju, koja će služiti tudjinstvu, zaboraviv stara načela poštena i zdrava života.

Da se uvjerite, spectabilis domine, kako je ovo moje pismo ozbiljno mišljeno, da neostane u Vašem srcu ni najmanja sumnja o mojoj namjeri, odkrit ću Vam tajnu, za koju malo ljudi znade, tajnu, koja će Vas možebit zabušiti. Ali mi moje poštenje nalaže iskrenost. Uzmimo, da pristanete na ženitbu, za koju Vam pišem. Posve je naravski pri takovu poslu, da roditelji pri tom nepitaju samo za osjećaje svoje djece, već i za to, kako će se imetkom osigurati budućnost djece, to jest, Vi ćete reći: »Ja dajem svomu sinu toliko; koliko miraza dajete Vi svojoj kćeri?« Vi ćete me za to pitati, jer morate, jer je to posve pravo, a ja Vam moram na to posve pravo odgovoriti. Oh koliko me taj odgovor stoji muke, kako mi pero pri tom zapinje! Gotovo se stidim, i da niesam uvjeren, da bi ta udaja mojemu djetetu pravu sreću donieti mogla, šutio bih, nebih pristao na taj savez. Al ovako moram, da se danas sutra neuztrebam biediti s grieha, da niesam pokušao svoju kćer učiniti sretnom.

Spectabilis domine! Ja nemogu svojoj Luciji ništa dati na put budućeg života, jer sam siromah, jer sam zadužen, jer sam propao. Vi ćete se dakako čuditi, Vi ćete možda te moje rieči smatrati varkom, Vi ćete možebiti reći: »Skupac taj laže, on je bogat!« Moja obitelj, moje ime Vam je poznato. Ja sam od roditeljâ nasliedio liep imetak, a i moja žena bijaše baštinicom bogata otca; ja sam već od mnogo godina avni zvaničnik a sadanje moje zvanje je znatno. K tomu ste čuli valjda i to, da Zagrebčani moju kuću sjajnom, gospodskom smatraju. Sve je to istina, — ali znajte, da se je moj i ženin imetak razplinuo, jer — zašto da Vam to zatajim

— jer imam raztrošnu ženu. Da, ja sam i zadužen, i ako mi spomenete sjaj moje kuće, odgovorit ću Vam poslovicom: »Nije sve zlato, što se sjaji,« pa ako me dalje upitate, zašto se tolik sjaj tjera i dalje, mogu Vam na to odgovoriti samo to, da je čovjeka strah iznieti pred sviet svoju propast; ta i umirući čovjek želi da produži svoj život barem za jedan časak. Mogao bih i više odgovoriti za svoje opravdanje, izišo bih možda čišći pred Vašim licem, ali nesmijem. Tu tajnu svoga života moram zakopati u svoje srce, moram ju kroz sve muke života nositi do groba, kao što sužanj vuče za sobom verige svoje. Evo Vam zadajem tvrdu vjeru, da je sve istina, što Vam evo rekoh, a Vaša je sada izreći, hoće li Lucija biti Vladimirova žena. Vi vidite, da sam iskren, nu molim Vas, bila Vaša odluka kakova mu drago, nemojte pred sviet iznositi onu gorku istinu, koju Vam povjerih ovim pismom. Vi ćete me dakako pitati, zašto želim svoju kćer upravo s Vašim sinom svezati, nemogu li joj drugoga muža naći? Da, mogao sam, bilo je prilike, nedavno ju zaprosio vlastelin; dä, ima i njekoliko meni podčinjenih činovnika, koji bi smatrali velikom mojom milošću, da im dadem svoju kćer i bez svakoga miraza. Nu ja toga neću. Ja želim, da se moje diete neudade bez ljubavi, ja želim, da ju uklonim iz kruga ovoga zagrebačkog družtva, koje se diči samo vanjskim sjajem, a srca neima, koje živi i trati od dana do dana, nepitajući, što će sutra biti, koje nemari za dužnost, za sreću srca, koje nije ni hrvatsko, ni švabsko, ni magjarsko; ja želim, da se dobra moja Lucija povrati za vriednu majku i domaćicu onamo, gdje smo svi nikli, u onaj skromni, plemićki, drveni dvorac, gdje još ima poštenja i ljubavi, gdje neima komedije i lakoumnosti: ondje će — to tvrdo znam — sretna biti uz Vašega sina. Da, gospodine, ja se vruće molim Bogu, da je nepostigne onakova nesreća, kakova je snašla moju obitelj. Vi ste star, vriedan Hrvat, Vi me razumijete sigurno. Neobazirite se na to, da nestojim u onoj političkoj stranci, za koju se

Vi borite, u stranci naroda. Gvozdene kliešte sudbine drže me u skupu ljudi, koji bez obzira na narod rade za se. Ja se nemogu odavle maći. Bog mi oprostio taj grieh, s kojeg se u srcu kajem, ali nevjerujte, da svomu narodu neželim sreće, nevjerujte, da se odrekoh svoga staroga hrvatskoga plemena. Znam, da ću propasti, da će narod pobiediti, da će se izvinuti na slobodu iz onih muka, koje ga odasvuda biju. Bog blagoslovio narod! Ja mu nemogu doprinieti druge žrtve do onih muka i jada, koji razdiru moje srce, ja mu nemogu doprinieti nego svoje gorko uvjerenje, da sam svoju nesreću zaslužio. Novo će pleme osvanuti u Hrvatskoj, na novo će se po njem preobraziti naša domovina, a ja samo jedno želim, da nova generacija bude srcem plemenita, kao što je stara imenom bila, da ono poštene jezgre, što je od starine ostalo, spoji s idejami novoga vieka. Ja sam mrtav, ja rob svoje nesreće, ali moje diete je živo, dobro; moje diete nije zaslužilo nesreće. Naše je doba vrieme prevrata, prielaz iz staroga u novi sviet. To se pjeni, kuha, to vri i kipi. Da svoje diete bacim u taj vrtlog? Neću. Želim ga zakloniti, uzčuvati, a najbolja zaštita bit će joj Vaš sin, Vaša obitelj. Evo to su moje misli, moja čuvstva. Povjeravam ih Vama. Sudite, razabirite, važite! Pa ako ih shvatite s onim živim osjećajem, s kojim je to pismo pisano, zaista ćete primiti moju Luciju u krilo svoje obitelji.«

Dugo, dugo pisao je Dobranić to pismo. Ne jedanput zape mu pero na artiji, ne jedanput sustade mu drhtava ruka, ne jedanput posegnu desnica, da razdere izpovied sramote, grieha i nesreće, ali se brzo sjeti Dobranić Lucije, priegor mu tisnu s nova pero u ruku, a na trepavici muža pojavi se suza, sveta suza posvećena djetetu. Pa kad je stavio pod sve te čemerne redke svoje ime, kad je smotao list, da može poći u sviet, uzdahnu gospodin Dobranić duboko, kan da je odvalio kamen od srca, ali zadrhta u isti čas, jer hoće li to pismo uroditi plodom? Hoće li ta strašna žrtva, ta iz-

povied grieha donieti sreću? Neće li njegova suza pasti na suh kamen; ne prinosi li u ludo žrtvu, te je i sebe poružio bez koristi pred svietom, a prevarena će nada razdirati dobroj djevojci srce?

Dugo je oklievao, dugo se je kolebao gospodin Dobranić, držeći u ruci to kobno pismo. Napokon se prenu i odpravi pismo Vladimirovu otcu.

Još veća bojazan spopade Dobranića, kad je pismo otišlo bilo. Korio se na njeki način s lakoumnosti, da je tajnu svoga života povjerio bio posve stranu čovjeku, mužu, koji bijaše poznat zatočnik ilirske stranke. Kako je hrvatska krv u obće lako upaljiva, kako je stranačko bjesnilo za ono doba pod noge metalo svaki obzir, jer se tu bio boj na život i na smrt, mogao se je Dobranić posve temeljito bojati, da će politički protivnik u javnost iznieti njegovo toli iskreno pismo, u kom je Dobranić priznao svoj grieh proti narodu, svoju slaboću, po kom se je očito vidjelo, od kakovih se ljudi sastoji stranka protunarodna i koli je kukavno uvjerenje njezinih pristaša. Dobranić morade i to priznati, da to od staroga Milkovića baš nebi velik grieh bio, jer nije bio vezan na nikakov obzir prema Dobraniću. Zato proživi Lucijin otac ono njekoliko dana, dok nedodje odgovor, upravo na mukah. Pa i kad je taj zapečaćeni odgovor držao u svojih ruku, drhtao je kao šiba, bojao se je skinuti zavitak s pisma, kan da je u njem zapečaćena kuga. Ali napokon ga skinu, napokon pročita odgovor. Bijaše iskren i karakterističan. Evo što stari Milković odgovori: »Velemožni gospodine! Hvala Vam na Vašem pismu. Pokucali ste na moje srce, odkrivši svoje srce. Hvala Vam, razumijem Vas i žalim Vas. Nepoznajem ni Vas pobliže a ni Vaše kćeri. Moj Vladimir pisao mi je doduše o njoj. Kako, to ste Vi vrlo dobro unapried pogodili. Dječko je stihotvorac, pa je Vašu Luciju ljepše opjevao, nego što je majka božja na oltaru. Medjutim je svaka šala pol istine, i Vašoj gospodjici kćeri čast! Da Vi,

magnifice, moga dječaka, koga inter nos veoma ljubim, smatrate poštenim, pametnim i marljivim čovjekom, godi kruto mojemu otčinskomu srcu. Vidim iz njegova pisma, da se je mlada glava silno upalila, pak mi je to, vjerujte mi, mnogo draže, nego da računa na prste, koliko će mu njegova mlada donieti tvrdih škuda. Ja sam Vam stari Hrvat, pa velim, ter velim: Bez srca neima života. Neka im dakle bude po volji, kad se rado gledaju; nebude li sreće — to samo Bog zna — sami su krivi, mi peremo ruke. — Za tu ženitbu neka Vas dakle neboli glava; ja bar nekasnim ni časka, već blagoslivljem mlade povratom pošte od srca. Pak da i forma podpuno pred svietom bude sačuvana, naložio sam svomu Vladimiru, neka brže bolje obuče crni frak ili surku, gladke rukavice i svietle čižmice, i neka se dakle in plena forma predstavi Vašoj Velemožnosti, da zaprosi ruku Vaše gospodjice kćeri. Nedvojim, da će dječak oklievati, i ako malko zakasni, bit će valjda zato, što je od same radosti obukao lievu čižmu na desnu nogu. S tim bi dakle bili gotovi. Nota bene, spalio sam Vaše pismo, te Vam se netreba nimalo bojati, da bi ga tko treći čitati mogao. Ad vocem politika! Kad ste već dirnuli u tu nemilu žicu, reći ću Vam i ja svoje mnienje. Ja sam doduše stare škole čovjek, ali Boga mi korjenit Ilirac. Meni duša neda drugačije. Kad onako u svojoj tihoj sobi sjedim pak mislim, kad svoje srce zapitam, onda mi je težko pri duši, onda si sto puta velim: »Bože dragi! Što će biti od te siromašne hrvatske zemlje? Na sve ju strane motaju i miešaju, svakamo ju snube. A to je Boga mi od vjekova. Jesmo li zbilja samo zato na svietu, da soldate i štibru dajemo, jesmo li zbilja samo »misera contribuens plebs«? Ja velim sudeć po živoj naravi: Konj je konj, slon je slon, niti hoće da bude slon konjem, niti konj slonom. A zašto bi mi nješto drugoga bili ili postali, nego što jesmo od starine; zašto bi mi zavrgnuli svoje običaje, svoj materinski jezik, za što da budemo tudja podrepina? Kruto se čudim gospodi zagrebačke

županije. Čini mi se, da su poludili. Mi da govorimo i pišemo magjarski? A molim Vas, zašto? Hoćemo li biti pošteniji, pametniji? Magjari niesmo, to Bog zna; Hrvati da nebudemo, za naše ime da nas je sram! A što dakle k vragu? Majmuni i mazge, magnifice, velim ja. Da, mazge, to je prava rieč. Pol konja, pol magarca, niti pošteni čisti magarci. Neznam, hoće li biti bolje! Bojim se, jer mi smo se Hrvati malo kada boljega dočekali. Ali napokon gore biti nemože, pak ajde, da bude barem malo drugačije. Dok je tekla stara latinska litanija, bilo je pak je bilo; al kad me tko šilom bocne do krvi, k vragu, onda mi je dosta! Medjutim ufajmo se, da će Bog sve na dobro navrnuti. Vi se meni izpričavate, da nemožete za domovinu tako raditi, kako Vam srce kaže, da Vas je sudbina zaplela u klupko ljudi, koji nemare za svoj narod, već vjeruju u vječnost okamenjenih privilegija, koji misle, da je samo njima slobodno živjeti na tom svietu. Žao mi je, da je toli vrstna glava, kao što Vi, oteta narodu, žalim Vas od srca. Nieste toliko Vi krivi, koliko obćenita naša nesreća. Koliko vrstnih glava, koliko vrelih srdaca mora u našem narodu šutiti, nemože se iztaknuti u borbi naroda, jer ih siromaštvo sili, da služe, jer onaj svakdanji hljebac, kojim obitelj hrane, visi o milosti vlasti! Njima nemogu slabosti toliko u grieh upisati, koliko koriti moram druge, kojih nevežu nikakve spone. Ima kod nas bogataša, boljara, koji živu od znoja siromaškoga puka, ali se stide pribrojiti se onomu narodu, u kojem se njihovi otci proslaviše; koji preziru narod i njegov jezik, koji neimaju srca za domovinu, koji se pače pred stranim svietom stide priznati, da su Hrvati. U njihovih kućah nećete naći ni hrvatske knjige ni novina, njihova imena nećete naći u nijednom domorodnom družtvu, ni novčića niesu dali na oltar domovine, i hrvatski samo onda govore, kad svomu kočijašu opsuju Boga. To su pravi grješnici. Ali ima i drugih: ima ljudi, koji Vam hodaju u crvenih surkah kao raci, koji viču te se nadimlju po svih kavanah i krčmah, koji se svaki

dan opiju za milu našu narodnost a ništa nerade, nu kad prodje njeko vrieme, zašute, te postaju za novac uhode protivnika naroda, postaju Jude svoga roda. Oni će služiti za plaću i Bogu i vragu, nu popuhne li vjetar malo drugačije, vikat će na sva usta, da su od kolievke silni domorodci, te ištu u ime nagrade mastnu kakovu službu, premda bi zaslužili dvadeset i pet vrućih batina. To je prava kuga medju nama, to su najveći grješnici. Nu dosta te žalosti! Ako je Boga, bit će bolje. Vi pako, magnifice, nezdvajajte. Ufam se, da će naša djeca sretnija biti. Bog ih blagoslovi! A sada preporuča se u prijateljstvo Vaše Velemožnosti Vaš preponizni sluga Ivan plemeniti Milković.«

Kad je Dobranić ove redke pročitao, zadrhtaše mu ruke, navrieše mu suze na oči. Njeko tajno, nepojmivo čuvstvo osvoji njegovo razkidano srce. Na jedan čas kao da je zaboravio sve svoje jade; najživlja želja ljubljenoga djeteta, najživlja želja njegova srca postat će istinom. Ali onda ušulja mu se u srce tajna tuga. Iskrene, krepke rieči hrvatskoga šljivara dodirnuše se njegova srca. I on je tako mislio, tako ćutio, ali je morao šutiti, morao je nositi na svom obrazu krinku. Misao ga zanie u minule dane, u doba snage i zdravlja, u doba imućtva. Oh da se povrate ti liepi, zlatni dani, da kao njekad može srnuti u boj, da može sve svoje sile posvetiti narodu svomu! Ali zlatni ti dani minuše u nepovrat; od one zlokobne stranputice, na koju ga dovede taština, strast, ljubav za ženu, sada neljubljenu, nije ga mogla spasti smrtna ruka. Gvozdeni usud skuči ga pod nemio jaram, što ga je morao nositi do groba proti ćućenju, mišljenju, do kojeg ga dovede triezni muževni razbor. Ovog dana nepokaza se Dobranić nikomu; budan prosnivao je bjegunice ure, mirne suze tecijahu niz to navorano čemerom lice i samo san ga rieši one tihe, tajne pečali, koja je sada sladogorko nicala u njegovoj duši.

Veselo pozdraviše mladi radostnu viest; ta njima je sjala

samo ljubav, ona žarka zviezda na nebu života, od koje nevidiš ništa drugo. Šta su oni znali za krvave tajne čovječjega srca, šta su marili za preplet i zaplet svieta, za onu biesnu borbu, koja odvaja sina od otca, brata od brata? Kad Vladimir pred starim Dobranićem nataknu zlatni zaručni prsten na Lucijinu ruku, kad ju je smio poljubiti u djevojačko lice pred roditeljem, oh kan da su zapjevale u jedan glas sve ptice ovoga svieta, onda je snivao mladić, da to sunce na nebu nemože više zalaziti gledajući njihovo blaženstvo, onda je mislio, da mu sav život mora biti svietao i jasan.

Ali već u prve trenutke te jasne sreće pade sjenka i to sa lica gospodje Dobranićke. Klara je šutila, znajući, da joj ovaj put Dobranić neće popustiti. K tomu se je ponjekle i bojala suprotnuti se mužu. Zar je imala k tomu i pravo? U skrajnjem zakutku njezine duše driemala je savjest, a ta neumoljiva pratilica roda Adamova prišapnu oholoj Evinoj kćeri: »Tu ti neimaš prava govoriti. Ti si se potitrala sa srcem svojega muža, ti si mu raztepla sve, ti si od bogataša učinila siromaha, pače više, ti si ga prevarila, pogazila zakonsku vjeru. Sa tvojih grieha stenje sada pod jarmom biede i nevolje; njegov obstanak visi o niti, o hiru sudbine, jedan zadnji izdisaj stara čovjeka treba samo — i ciela sramota izići će na sviet.« To je šaptala savjest i Klara se je u duši jela, ali je šutila. I ona je gledala zaruke, i ona je blagoslovila djecu kao kad čovjek neskrušena srca brblja rieči molitve Gospodnje. I ona je gledala, kako su ta dva mlada lica od sreće sjala, ali trak toga nevinoga blaženstva nedodirnu se kamenog srca. Bludeći po vrtlogu bučnoga života, gdje pomamna strast dotjeruje živce do biesa, gdje se prolazne naslade redaju bezsvjestice u srcu, obnemože — i srce joj za živa umre. To blaženstvo činjaše joj se ludom djetinjarijom, prvim uzplamajem mlade krvi. Nju je dapače sva ta sreća ljuto pekla. Mrazna joj oholost bila je smislila toli liepu kombina-

ciju, po nesreći djeteta htjela je opet naći svoju sreću, ako se srećom može nazvati nezasitljiva sebičnost, koja sve proždire sebe radi. Bogat zet, to bijaše njezin ideal, jer bi bogat zet mogao spasti i punicu, njezine kočije, svilene haljine, soirè-e, hire strasti. Pa nebi li i Lucija bolje prošla? Ta bezbriga je istom prava sreća: poljubci ohladne po vremenu, zagrljaji samo su ceremonija naravi, da se stiče potomstvo, ako ga baš treba; žena uzimlje muža samo zato, da joj podade pečat zakonitosti pred svietom, jer kod zrele žene nećeš toli lasno opaziti krilatost vremena, koliko kod stare djevice.

Eto tako mišljaše, snovaše gospodja Klara. A sad? Razbila joj volja muževa čitavu osnovu, svu nadu: sad će biti Lucija kukavna šljivarka, koja će biti sita, ali će stanovati u drvenu dvoru, paziti na krave, plaćati težake i sama dojiti djecu. Da, oko njezina glasovira gradit će pauci svoju mrežu, deset punih godina nosit će na nedjelje i blagdane svoju jedinu, starovječnu haljinu a, na sajam neće se voziti u elegantnoj kočiji, već u »Arhi Noemovoj«, koju je Vladimirov djed nabavio. To je dakle imala biti budućnost njezine kćeri Lucije plemenite Dobranićeve!

Gospodja Dobranićka smiešila se pred svietom nadajući se tobože Lucijinoj sreći, ali taj smieh sjao se na njezinu licu kao slabo sunčano svjetlo na ledu, srce nije znalo za taj smieh. Što više, u duši je mrzila šljivarskoga Vladimira, koji je bio kriv, da je prekrasna njezina osnova pokvarena; mrzila je napokon svoje rodjeno djete, jer je po Luciji htjela vratiti u kuću prijašnje obilje, a ovamo je Lucija ludo ljubila dječka. Kći je više puta promatrala izpod oka majku, da uhodi tajnu njezine duše, jer je gospodja Klara od zaruka bila za čudo mučaljiva, sumorna i ćudljiva; dā jedanput ju upita:

»Majčice! Reci za Boga, šta ti je?«

»Meni? Ništa!« odgovori Klara.

»Ne, ne, ne! Nješta te boli. Vidim to. Tvoje neveselje daje mi se na žao, upravo sad u taj čas, gdje je moja sreća odlučena.«

Gospodja Dobranićka neodgovori ništa.

»Ded, majko! Govori!« privinu se Lucija nježno majci. »Gotovo mislim, da ti je žao, što sam zaručena s Vladimirom. Reci, zar se neveseliš sa mnom?«

»Veselim! Veselim!« odvrati Klara zlovoljno, gurnuvši kćer od sebe. »Molim te, idi, ti govoriš odviše ludo.«

Lucija nije dalje pitala; to neljubezno gurkanje uvriedi njezino djetinje srce živo, djevojka pogodi, — a u toj dobi ženske najbolje pogadjaju, — da nije svojoj majci u volji. To bijaše prva sjenka za prvih vedrih dana ljubavnog blaženstva.

Vladimir odsele češće polažaše Dobranićevu kuću, te bude svietu javno predstavljen Lucijinim zaručnikom. Kolomanove lekcije bijahu sada dakako nješto kraće, jer se razgovoru ljubavi hoće puno vremena. Za se je učio Vladimir vrlo mnogo, da poluči svoj cilj, jer su se roditelji dogovorili bili, da će se mladi istom onda vjenčati, kad Vladimir steče kakovo mjesto, a trebalo je skrbiti, da se Luciji barem, dakako iz oka iz boka, pripravi kakova oprema.

»Bilo što mu drago,« reče jednom Klara svomu mužu, »kad već svoju jedinicu udaješ za toga mladića, valjda je nećeš pustiti iz kuće kao kakvu prosjakinju, da nam se ti šljivari još pošteno narugaju. Dobavi još tih njekoliko kukavnih foforinti; to je onako jedino, što Luciji daješ.«

Sbilo se, te je u to doba tetka Pavlina opet pohodila Dobranićeve. Dobranić se nije pravo ni brinuo za nju, Klaru je taj posjet veselio, i nije veselio; bilo je težko Pavlini, vrlo jezičavoj ženi, govoriti svu istinu, nu bar ponjekle mogla je bližnjoj rodjakinji odkriti jade srca svoga. Jednog dana sjedjahu Klara i Pavlina same u vrtu, prvi put same.

»Ti udaješ dakle Luciju?« zapita tetka.

»Da,« reče Klara mrko.

»Za koga to?«

»Za Vladimira Milkovića.«

»Milkovića? Šta je taj čovjek?«

»Za sada ništa.«

»Ništa? Ele, ele! Ja toga nerazumijem! Je li možebiti bogataš?«

»Ah!« mahnu Klara, »kakov bogataš! Jurat! Šljivarski sin!«

»Nu kako je to došlo? Moga Repušića odbila je luda djevojka. Taj je bar njekakov vlastelin. K tomu si mi vazda govorila, da kaniš svojoj Luciji pribaviti bogata muža, pa si zato i Repušića dosta slabo podupirala.«

»Molim te, nepitaj me mnogo, draga Pavlino? Sve je to prekrasno. Za Repušića mi negovori mnogo, zadužen je do zla Boga. To ti valjda najbolje znaš. Pustimo radje to nemilo pitanje. Da, ja sam svojoj Luciji htjela pribaviti bogata muža, imala sam pače i kandidata, ali — — —«

»Nu šta »ali«?«

»Djevojka se zaljubila u učitelja moga Kolomana, u fantastična mladića — —«

»Ah to je dakle onaj drugi, onaj pravi, o kom je govorila, da ga ljubi!«

»Da,« kimnu Klara.

»Pa?«

»Pa Dobranić hoće pod svaku cienu, da djevojka za njega podje.«

»Dobranić! Zar je Klara prestala biti gospodaricom u ovoj kući?«

»Ovaj put da! I sama se začudih njegovoj energiji.«

»Tebi to dakle nije po volji?«

»Nije ni najmanje. Ta moje su ti ideje poznate.«

»Pak zaprieči stvar.«

»Prekasno. Mladi su već zaručeni.«

»Pa šta zato! Ala si čudna. Koliko se tih zaručenih parova već razišlo prije svatbe. Ja se zbilja čudim toj lakoumnosti roditeljâ. Juratu dati diete!«

»Ta ne sada, već kad dodje do mjesta.«

»Tebi bi drago bilo, da se to razvrgne?«

»Da pravo kažem, bi.«

»E pa razvrgni.«

»Dobranić nebi privolio.«

»Učini to proti njegovoj volji.«

»Kako? Očito nemogu!«

»Ah, potajno — mislim.«

»Ali kako, kako?«

»Prepusti to meni! Ja imam dobru metodu. Samo da nebude brzo svatbe. Pristaješ li?«

»Pristajem.«

»Dobro! Neboj se! Sve će izići na dobro.«

IV.

Napokon nadje se ona zemlja, koju je Košut badava na zemljovidu tražio — zemlja Hrvatska. Malena Gajeva pjesma: »Još Hrvatska nij' propala« bijaše živa kapljica, koja pade u mrtvo more narodne nesvjestice, a sada vrijaše zanosito more narodne samosviesti, dižući silne talase. Opjevana dičnim Pavlom Stoosom »tužna majka domovina« sbaci sa sebe ruho žalobe i trnov vienac, te se odjenu živim grimizom i zlatnom krunom: Hrvatska zanemarena, zaboravljena, zgažena i skovana Hrvatska izadje na vidjelo svieta, podignu smjelo svoje čelo poslije stogodišnjeg sanka, Hrvatska doviknu tudjim nametnikom i domaćim izdajicam: »Evo me! Živa sam. Neće me satrti ni vrag ni bies!« Bijaše to godina četrdeset i osma, ona godina, kad se silno srce naroda, donle nerazcvali pupolj, pod zrakami obće slobode širilo i razvilo u punu, prekrasnu ružu. Onaj duh, koji odpuhnu spletkara Louisa

Filipa sa priestolja Francije, dopre i do zelenih lugova našega doma. Petöfijeva pjesma »petnaesti ožujak« razplamti Magjare, Metternichovo silničtvo razdrobi se od prve navale u prah i pepeo, a i po Zagrebu gradu klicahu ljudi: »Evo slobode!« Da, žedan od vjekova poče uzhićen narod srkati taj čudo tvorni napitak. Divna li sna! Samo grješnik može ga prezreti, samo bezdušnik može ga prokleti. Tko nije onog časa doživio, nemože ni sanjati o njem; tko ga nije, makar djetetom, oćutio, taj nesmije govoriti o njem. To bijaše čudan svetak, tad bijaše svaki dan svetak, tad se nije razmišljalo, — jer nije bilo kada: — tad se je samo pjevalo. I drugi pjevahu o slobodi, i Niemci i Talijani i Magjari, i mi pjevasmo o slobodi — ali drugačije, jer oni pjevahu opielo, a mi im odgovorismo gromom puna, zdrava života. Sav sviet bijaše kao velika ogromna crkva, u kojoj se propovieda evangjelje slobode: ali oni drugi potisnuše se napried vičući: »Mi smo pravovjerni slobodnjaci, a oni Hrvati do vrata ondje roblje su, oni nisu vriedni slobode!«

Nu ta krika farizejskih duša po svietu, koje misle, da je sloboboda povlast samo njekim narodom od Boga podieljena, dočim su drugi narodi tobož odsudjeni, da do vieka trpe, šute i robuju — ta krika neustraši hrvatske duše i smjelom rukom posegnu naš narod, da ubere zasluženi plod sa drveta obćenite sreće.

Sav je glavni grad kipio, ništa se nije radilo, vesele budnice ozivahu se do kasne noći po ulicah zagrebačkih; svako diete, svaki starac, svaka žena nosila je na svojih prsih, na svom šeširu obilježje narodno — trobojnu hrvatsku kokardu. Dan na dan bilo svirke i slave, profesori ostaše bez djaka, škole postaše glavnimi stražami i kasarnami, veći djaci uhvatiše pušku, manji koracahu ponosito za velikim bubnjem, noseći na glavi nizku plavetnu kapicu sa hrvatskom trikolorom, a na prsih tri četiri svilene kokarde. »Imamo konštituciju!« vikalo se bez obzira na sve strane i tom rieči, koje

možebiti nije ni svaki deseti čovjek razumio, htjelo se reći, da je osvanuo raj na zemlji. Odsada će sve dobro biti, mišljaše svatko, odsad će se lakše disati, živjeti, sad je prestala svaka briga i muka. Nu oni protivnici narodni, kojim bijaše narodna kokarda trn u oku, koji dosele mišljahu, da nije moguće, da će Hrvat uzkrsnuti vedra lica iz prašine municipalnih prava, prestraviše se ljuto od tolikog narodnjeg slavlja; oni mračnjaci uzmakoše u svoje zakutke, da se uklone zaglušnomu glasu naroda, ili se razletješe kao upiri na sve strane svieta, nemogući podnositi svjetla onoga jasnoga dana, koji je svemu narodu osvanuo bio. Narod nije pitao, kamo sve to smjera, narod se je samo veselio želeći, da to veselje traje do vieka.

Sve je onda bilo vojnikom. Kroz Zagreb prolažahu silne krajiške čete u Italiju, bilo je tu crnog remenja svake vrsti, narančevih zavratnika iz Karlovca i Ogulina, tamnocrvenih iz Banovine, ružičastih iz Gradiške, žutih iz Like, sivih iz kitnjastoga Sriema. Narod zagrebački, oduševljen slobodom, pozdravljao je kličući te vrle krajiške junake, koji su hrlili gubiti glavu proti slobodi. Čudne li zagonetke, u kojoj se vazda vrtimo! Stara »gradjanska garda«, koja se je više od pol vieka šepirila u svojih frakovih, raztepe se u jedan mah, jer je sada prestala svaka povlast. »Narodna straža« počela se skupljati. Tko bijaše jak nositi oružje, morao je stupiti u »narodnu stražu«. Samo »mlada gospoda«, samo djaci dobaviše se privilegija, samo djaci stvoriše posebnu četu »djačku legiju«.

Jednog popodneva mjeseca ožujka 1848. vrvila je sila naroda po cjelini gradske »Ciglane« kraj carske barutane. Prvi put se je skupljala »djačka legija« pod oružjem. Svaki od »mlade gospode« pravnika i filozofa bio je nataknuo na glavu crven fes s modrom kićankom, svaki je imao na prsih vrpcu crvenu bielu i modru, svaki je imao težku pušku, bud piemontezku, bud francuzku od vremena Napoleona

Prvoga, kojih je karlovačka oružana za igrariju dosta imala. Ponosito stojahu mladi junaci, gledajući ozbiljno u razigranu svjetinu oko sebe, kan da su odlučili osvojiti čitav sviet, premda još niesu ni sanjali, kako se puška nabija. A i svjetina divila se je mladoj četi, i svjetina mišljaše, da će djačka legija zbilja osvojiti sviet. U prvom redu čete stajahu do sebe dva mlada pobratima — Vladimir i Eugen. Iz Vladimirovih očiju sievaše čudesan zanos. Dvojaka ga je ljubav oduševljavala: ljubav domovine, ljubav vjerenice. Eugen gledaše ozbiljno preda se, slušajući rieči zapovjednikove. Oba prijatelja stupiše za malo vremena u svoj stan u Pivarskoj ulici. I jedan i drugi stavi težku svoju pušku u kut. Eugen baci svoj fes na postelju te prodje rukom preko čela, dočim je Vladimir pridržao crvenkapu na glavi, sjeo k prozoru, uhvatio tamburicu te slagao davoriju: »Prosto zrakom ptica leti«; Eugen stajaše pred njim, promatrajući mirno zanos svoga pobratima. Iz Vladimirova grla razliegala se žarka Demetrova pjesma poput bure: svaki stih, svaka rieč plamtila je na njegovih ustih. Te velike sjajne oči svjetlucahu demonskim plamom, mlada lica obasjavala je nježna zorolika rumen, a prsa mu se nadimahu silovito. Pa kad sa treptećih ustana planuše rieči:

> Znam, da moji pradjedovi
> Cielim svietom gospodjahu;
> A ja — unuk da njihovi
> U robskome plazim prahu?

obujmi divlji zanos mladića. Baci tamburu, baci crvenkapu, podignu ponosito glavu, suze mu navrieše na oči i zanesen zagrli živo pobratima svoga:

»Oh! da mi je sada mrieti! Tolike sreće neću nikad doživjeti, ma i sto godina živio! Brate! Druže! Pobratime! Veseli se sa mnom! Jedva i vjerovati mogu. Ja sam ti najbogatiji čovjek na svietu. Tebe imam, pobratima svoga, desno krilo moje! Vjerenicu imam, srce moje! Slobodnu domovinu

imam, zviezdu moju. Pred mojim očima lebdijahu njekad ti ideali moji. Bojah se, da će me iznevjeriti sreća, da će mi bar jedno oteti, jer punog blaženstva na ovom svietu neima. Ali sada, dragi brate, dovinuh se tim idealom. U svom naručju držim tebe, pobratima, u svom srcu nosi me draga, a domovina je slobodna.«

Eugen se izvinu nježno zagrljaju svoga pobratima; bijaše tronut.

»Vladimire! Brate!« reče, »razumijem zanos tvojega srca. Tvoja je pjesnička duša kao čisto jezero, u koje se ogledava nebo božje. — Kad je nebo vedro, kad ono zlatno sunce na nebu sja, tvoja se duša veseli, tvoje srce klikće, ali kad se nebo natmuri, te se munje križaju nebom, i duša ti se namrači, srce plače i bjesni. Danas nam sja sunce bolje nade; tko ti jamči, brate, da se neće sutra nadviti oblak na naše nebo? Čas je u istinu ozbiljan, sav se sviet potrese do dna, ali pazi! prva električna iskra nije potekla od nas, već iz Francije. Uvaži samo jedno. Svi narodi svieta svezani su kao karike lanca: dodirne li se munjevna struja prve karike, prostrujit će vatrena sila i dalje, ali kako žar mine na prvoj, prestat će i u ostalih karikah Da nebude i sad tako! Istina, nada nam se javlja sada u liepoj slici, nada je sada vjerovnija; ali, brate, nade i želje nevalja nikada zamieniti s istinom, jer iz toga potiče najveća nesreća.«

»Zar si i sada pesimista?« zapita ga u čudu Vladimir.

»Niesam. Ali ja promatram svaku stvar do dna. Poviest mojega naroda kaže mi, da ga je sreća sto puta prevarila; zato se plašim svake prevelike sreće. A tako i sad. I moje je srce ovih dana življe poskočilo, — i pred mojim očima zadrhtalo je zlatno svjetlo, jer ti valjda znaš, da je u mene srca. Ali kadgodj mi se dovikuje na sva usta: »Dobit ćeš sve,« bojim se, da neću dobiti ništa. Vidiš, kad smo danas na Ciglani stajali u redu, mi »mladi vojnici slobode«, razmišljah o svem, što tu biva i nehotice svrnuh okom na staru pušku,

koju mi daše. Stara je kremenjarka francezka, a neima ni kremena. Šta ću s njom? Tom mrtvom luntom da obranim pravo svoje domovine! Da, da, to ti se vazda ponavlja, a ja mrzim komediju. Sapienti sat. Jedno nesmetni s uma. Neveseli se, nežalosti se nikada odviše; — kad drugi najviše kliknu, kad drugi plaču od zdvojenja, ti, brate, najviše razmišljaj i brani se onda od tudjega mnienja, od tudjega osjećaja. Nikoga nedrži kumirom, jer je svaki takov kumir samo čovjekom, koji ima hira, strasti kao i drugi ljudi, da, možebiti krije se za tim likom kukavna duša. Čuvaj se onih, koji najviše viču i rogobore: oni su ti kao ludi vojnici, koji ono malo svoga puščanoga praha raztroše u prvi mah, da grmi na sve strane bez cilja, a kad dodje zbiljska pogibelj, bace pušku, kleknu pred neprijateljem i mole sklopljenih ruku za milost. Takovih duša ima kod nas kao blata. U obće zaviri svakomu u dušu. Kadkad je čovjeku surka s vana svietla i čista i, kako si vatren, dat ćeš glavu, da je najčišći svetac, al kad tamo, razderana mu je podstava njegove duše. Ja ti jesam prijatelj. To valjda znaš, jer mi neživemo od jučer zajedno. U moje prijateljstvo možeš se uzdati kao u tvrdu pećinu, koja nikad pod tvojom nogom klonuti neće. Zato mi vjeruj. Pjesnik si, a ja, premda niesam pjesnikom, priznajem rado, da je pjesničtvo najuzvišenije zvanje ovoga svieta, povlast njeka od Boga, od koje i najljući silnik mora strepiti. Narod, dok imade pjesnika, živ je, narod mora imati pjesnika, ali cieli narod nesmije biti pjesnikom, cieli narod nesmije letjeti po oblacih, jer će golubinja njegova ćud povjerovati, a svatko će ga prevariti. Iluzije, fata morgana, smrt su naroda. Nu i pjesnik se nesmije odvrnuti od naravi, od istine. Neobuzdana fantazija, koja se vazda koleba medju plačem i smiehom, nije pravo pjesničtvo. Pravi pjesnik prorokom je istine, koju božanskom zrakom rezsvjetljuje, zato mora i stajati na tvrdu tlu, mora da bude podpun čovjek. Mi evo stojimo na pragu života; ja idem polaganije, ti koracaš brže.

To je i posve naravski, takova ti je ćud. Ti ćeš skoro uhvatiti svoje mjesto u čovječjem družtvu, ti ćeš se skoro oženiti. Nepišem ti toga u grieh, drago mi je dapače, da se ženiš s ljubavi, jer samo takov savez vodi k sreći, ali od potrebe je, da svoj novi život ozbiljno shvatiš. Ti gradiš obitelj. To može biti naš jedini spas. Obitelj neka ti bude tvrdjava tvoja; dok ona stoji živa i zdrava na okupu, neboj se vraga. Svoju ženu, svoju djecu nadahni duhom poštenja, slobode i rodoljublja, nitko ti nauditi neće; — pa dodju li gorki časovi na te, obitelj bit će ti sigurnim zaklonom proti svačijoj napasti. Tu na srcu svojih možeš se sit naplakati, bit će ti lakše, ali svaka suza tvoja past će poput blagoslovljenoga zrna u čuvstveno srce i rodit će plodom ljubavi i odvažnosti. Kad svaka obitelj hrvatska bude takova tvrdjava, onda je blizu dan spasenja. A ti širi taj zakon ljubavi i poštenja medju narodom, to je dužnost svih misaonih Hrvata. Šta marim ja za šarenu surku domorodkinje, kojoj narodne vrpce lete na plesu oko glave, kad pod tom surkom neima živa srca, kad bi ta vriedna domorodka radi sladkoga pogleda, radi uniforme kojega stranoga poručnika sbacila surku u isti čas? Šta marim ja za one majke, koje radi domorodstva, tobože, prikazuju prve junakinje u naših dobrovoljačkih predstavah, a kod kuće im djeca neznaju ni »otče naš« hrvatski moliti? Šta marim ja za one nadobudne mladiće, koji će u školi od samoga junačtva i rodoljublja poskidati zviezde s neba — dakako samo jezikom, koji, neznajući ništa o životu i svietu, drzovitim se smiehom rugaju misaonu čovjeku, ali kad izpuznu iz škole, misle samo na debelu plaću, na mastne komisije, u kratko, na punu kesu i gospodsku večeru? Kazat ću ti jedan primjer. Poznajem ti odvjetnika. Prije bio je strahovit rodoljub, govorio je samo o sreći narodnoj, o slobodi, o civilizaciji, sto puta je razlagao, koliko ima umna dara u našem puku i kako ga valja pridizati. Čitao je Thiersa i Migneta, umio je sve davorije na pamet, ali je najviše pjevao »marseillaisu«.

Jean Jacques Rousseau, Mirabeau, Volney bijahu njegovi svetci, da, pripoviedao mi je jedan njegov prijatelj, koji je sada kotarski sudac, te mi je toga svata opisao, da je taj vatreni rodoljub često branio i Robespierre-a. Nu odkad odvjetnikom postade, odkad je stupio u praktički život, gdje se istom vidi, što čovjek vriedi, dere i guli vatreni rodoljub siromašni, seoski puk do krvi. »Kako to,« upita ga jednom prijatelj sudac, »ti si patriot, demokrat, prijatelj puka, a onamo guliš narod, da je prava strahota?« »Eh,« odgovori odvjetnik na to, »teorija je liepa, i ja i sad čitam takove stvari, ali drugo je praksa. Ja ti hoću dobro da živim, a moja me savjest nimalo nepeče, jer je naš puk glupa marva, koji nezaslužuje van da ga čovjek pošteno guli.« — Takav ti je dosta velik dio naših domorodaca.«

»Ti, ti sve na crno obraćaš. Ima te pljeve medju nami, ali ima i čiste pšenice. A opet nije sve tako zlo, kako misliš.«

»Ima dobrih ljudi; ta gdje bismo bili, da neima dobrih ljudi medju nama. Ali nije precrno, što rekoh. Možda ćeš se sam o tom uvjeriti. Neželim ti toga, ali bojim se, da bi moglo nadoći vrieme — — —«

»Ti sve govoriš po zapiscih onoga staroga župnika.«

»Da. U njih ima pameti. Pa gledaj! Drugi narodi biju se za slobodu proti nam, mi ćemo se biti za svoju slobodu proti njim; tko se bije za pravu slobodu? Drugi nas grde, da smo silnici, a mi grdimo druge narode, da su silnici. Tko je silnik? Ali dosta je toga. Iz srca sam ti govorio, nesrdi se. Znam, da nije čovjeku milo, da mu smućuješ čašu radosti kapljom ozbiljna pelina, ali uvaži, ove su rieči poputbina najboljeg ti prijatelja na dugom putu života!«

»Da iz srca teku, znam. Zapamtit ću ih!« kliknu Vladidimir živo zagrliv pobratima.

Godine 1848., gdje se je sve na politiku bacilo bilo, gdje je sve kipjelo i vrelo, počivao je reć bi svakdanji posao; sve je samo letjelo u javnost, da nasiti svoju političku žedju, sav

sviet živio je gotovo cieli dan u kavanah, krčmah ili bar na ulici. Ponajživlja mjesta, kako to obično biva kod svakoga prevrata, bijahu kavane zagrebačke. Danju i noću stajahu vrata širom otvorena, danju i noću gorjele su tu svjetiljke, vijao se gust dim, a o zidu visio je u svakoj kavani zemljovid jugoslavenskih pokrajina, koje da svoju slobodu steći mogu. Svjetina, ugrijana viestmi o hrlih, svjetobornih dogodjajih, prikraćivala si je tu vrieme, pušeći, pjevajući, igrajući, psujući i gradeći fantastičke političke osnove. U Beču se bila podigla pučka vlada, u Pešti stajao je na čelu pokreta Ljudevit Košut, te je sabirao honvede, u Bačkoj i Banatu bjesnio je rat proti Srbom, trojednoj kraljevini bude imenovan ban Josip Jelačić, a vladalac, koji ga bješe na priedlog narodne skupštine u zagrebačkoj »Dvorani« imenovao, taj isti vladalac skinu ga s časti. Narod je kipio od jarosti, vikao na izdaju, a još većma pobjesni, kadno bude u lipnju 1848. izaslan baron Hrabovski za vladina komesara proti Jelačiću, da odvrati hrvatski narod od bana i da ga pokori ugarskomu ministarstvu. Glavni grad Zagreb skoči na noge. Vieće grada Zagreba baci pravednim gnjevom pod stol pismo Hrabovskoga izjaviv, da će krepko stajati uz zakonitoga bana Jelačića; vieće izdade za vladinim komesarom tjeralicu kao za kakvim zločincem, te pozva sve gradove i županije, neka isto čine, dà zaprosi i vladu srbske vojvodine, na čijem se tobož zemljištu nalazio Hrabovski, neka toga buntovnika i izdajicu uhvati i predade hrvatskomu sudu. Kad se je pako pročulo bilo, da dolazi zlokobni komesar iz Krajine, dignu se narodna garda i gradjanska straža prema Maksimiru da uhiti komesara. Najzad pade kobna rieč. »Gospodo! Hoćete li rat s Magjari?« upita Jelačić ban, i iz tisuću grla ozva se: »Hoćemo!« Sav narod skoči na oružje, čudesna pomama osvajaše dušu njegovu.

Ponajživlje bijahu u ono doba djačke kavane. Jedna stajaše na potoku tik kaptolske pivare. Kavana ta zvala se

je medju djaci »k biskupu straga« jer je sprieda bio trgovački dućan sa cimerom »k biskupu zagrebačkomu«. Druga po imenu »vražja kapelica« bila je u »tornju Bele četvrtoga« na južnom šetalištu kod Dveraca. Od mnogo godina sastajahu se bradati zagrebački pravnici i filosofi u zadimljenoj »vražjoj kapelici«, te ondje obavljahu orgije svoje. Medju gorostasnimi presvodjenimi zidinami te stare kule, bielo okrečene i s vremenom požutjele, bilo je vrlo malo kukavna pokućtva, sve klupe i stolovi kao u kakvoj kasarni, seoska prosta ura o zidu. Sa svoda je visjela žalostna uljenica, u razklimanom staklenom ormaru vidjelo se njekoliko čašica, njekoliko bočica pokvarena ruma i rakije i tanjir dvopeka, koji je bar pol godine stajao na istom mjestu. Usred kavane širio se star dugačak billard, komu je mastno sukno na sto mjesta bilo zakrpano. Billard taj služio je nadobudnoj mladeži, kad je trebalo, i za postelju, osobito, kad bi se vino ili rakija komu tomu vilin-sinu zaplela medju noge. Gospodar toj kavani bijaše u prijašnje vrieme vrlo čudan svat, po zanatu kavanar, ali uz to velik lihvar i još veći domorodac Zvao se Hržić. Tko nije umio hrvatski, nije dobio kod njega ni kapljice crne kave, da, stari Hržić bijaše tolik purista, da mlada gospoda niesu smjela tražiti »kipfela«, »zemljičaka« i »cigara«, već samo »rožčića«, »krušaca« i »smotaka«, i kadgodj je stari Hržić čuo kakovu tudju rieč, sasuo bi na ovog ili onog mladog gospodina cielu filipiku o izdaji domovine, jer da mladi sviet zanemaruje svoj materinski jezik. Od onog doba postade »vražja kapelica« stecištem radikalnih mladića, a Hržićev puristički duh vladao je u tornju Bele četvrtoga i onda, kadno Hržić ostavi onu zadimljenu špilju svomu nasljedniku Dianiću, takodjer radikalnomu domorodcu sa strahovitom trbušinom, komu bjehu Zagrebčani lucus a non lucendo prišili nadimak »Deutschbäck«. Ni stari Dianić nehtjede nikada ni riečce njemački govoriti, ilirska crven-kapa s mjesecem i zviezdom bijaše mu svetinja, uprkos vanrednoj trbušini nosio

je težku pušku narodne straže s osobitim ponosom, u kratko, bijaše to junak, koji se nije bojao ni vraga — već samo svoje plećate žene. Pred njom je u istinu drhtao, jer stara krupna »Dajčpekovica« imala je uz svoj crveni nos i strašno žilave šake, koje niesu nimalo znale za obična pravila etikete, i nejedanput padale su pestnice te ljubezne megere na široka ledja Dianićeva sve »coram populo«.

Njeko popodne u srpnju g. 1848. bilo je u »vražjoj kapelici« silne buke, da su stari svodovi kavanski sve grmili. Vrieme bijaše oblačno, kiša je silno padala, te je svatko tražio to zadimljeno zaklonište. K tomu važne novine sa svih strana, rat na Magjare zaključen, sva Krajina diže se listom, narodna se vojska skuplja na vrat na nos i djaci da se prijave dobrovoljno za vojnike.

Nije dakle nikakovo čudo, da je ta četa od jedno četrdeset mladića, sabijena u toli uzkom prostoru i zanesena obćenitim zanosom burne dobe, silno bučila. Kraj ormara sjedjaše »Dajčpekovica«, zarudjena lica, podnimljenih laktova. Snene oči bludjahu po kavani, po kojoj se savijahu oblaci gusta dima. Debeli gospodar pod crven-kapom bio se prislonio na billard, te je na trbušini motao palce. Samo kadkad klipsao je k ovomu ili onomu stolu, da donese crne kave, šljivovice i kako se već zvahu sve vrsti njegova kiselog nektara. Za dugačkimi stolovi i u dubokih izdubcih prozora sjedjahu gosti, pravnici, filozofi i mnogo jurata, sve sama smjela, odvažna čeljad, ponajviše bradata, a odjevena ponajviše fantastički. U njekom dubku prozora, podalje od ostale družbe bilo se je za stolom skupilo pet do šest mladih ljudi. U jednog izmedju njih bijaše lice široko, krepko, oči velike, kosa i brkovi crni kao gavranova krila. Nije imao na sebi surku kao ostali, nego modru poljsku čamarku, razgaljena prsa i konfederatku na glavi. Držao je glavu visoko, gledao je smjelo oko sebe, iz njegova oka sukljao je čudan plamen.

»Kakvi ste vi ljudi?« upita susjeda svoga, čovjeka suha, mrka, dugoljasta lica, rodom Ličanina.

»Zašto?« odvrati mu Ličanin, poniknute glave mirno.

»U vas neima pravoga duha. Revoluciju treba praviti, po Zagrebu barikade graditi. To je istom pravo veselje.«

»Proti komu?« zapita opet Ličanin.

»Ta, ta, ma proti komu god.«

Ličanin slegnu ramenima, ali drugi susjed, žestok crnomanjast filosof iz Primorja viknu lupivši Poljaka po ramenu:

»Ta zašto da se mi u Zagrebu bunimo! Mi idemo preko Drave proti Košutu, ondje ćemo imati posla, toga nam vlada nebrani, pače nas podupire, daje pušaka, praha — —«

»Eh! Eh! To nije pravo; ti bi morao, Mijo, u Primorje, pa dizati narod na revoluciju, a ti, Maksime,« okrenu se Poljak Ličaninu, »ti idi u Slavoniju kao povjerenik prevratnog odbora, da organizuješ ustanak.«

»Objesili bi me,« odvrati Ličanin mirno.

»Ta to bi za te prava čast i dika bila,« viknu Poljak pljesnuv rukama.

»Hvala liepa za tu slavu!« odsmjehnu se Ličanin.

»U vas neima pravoga duha!« nasmija se Poljak, iztrusiv svoju čašicu.

»Čujmo! Čujmo, gospodo!« viknu od drugoga stola odebeo, plavokos Zagorac rumena lica, »ah! ah! ah! Ele liepe pričice. Kako je naš Lazo danas izpit položio. Daj, Lazo!«

»Kazuj! Kazuj, Lazo!« odazvaše se sa svih strana glasovi.

Na to se dignu velika ljudeskara, poviša od svih ostalih. Lice mu je bilo koštunasto, oči tamne i žarke, glava okrugla a brada mu padaše do pojasa. U njem kan da je sve plamtilo i drhtalo. A za veće čudo, taj čovjek bijaše obučen kao pravi pravcati serežanin kordunaš. Crvena kapa, plavetne dimlije, a za pojasom dvie male puške, srebrom okovane. Svatko bio bi dao glavu, da je to serežanin iz Vališsela

ili Rakovice, ali u istinu bijaše to Lazo Kovačević, pravnik iz Sriema.

»Eh, braćo, kad želite, hoću,« reče Sriemac. »Kako znate, dozvoliše nam praviti examen. To je liepo, rekoh ja, ali ima tu vražka zadjevica, treba svakako nješta znati. Kad sam onako gledao svoja scripta, gdje mirno leže na stolu, a na njih se uhvatila prašina i paučina, sve mi se činilo, da u tih artijah mnogo stoji, što u mojoj glavi nestoji, pa rekoh: Lazo brate! Lako bi bilo, ajde dè, da te pitaju za »cvik«, »ferbl« i »billard«, ali »jus naturale, romanum, hungaricum« — jok, to neraste u tvojoj tikvi. Njekako mi klonu duša, pa da neidem na examen. Da vidim, je l to težko, rekoh. Pitam ja dakle prijana Milivoja, nek mi štogodj priča ex jure hungarico, da mi se uho njekako privikne. Govorio je koješta, neznam, je l pametno, je l ludo, tek znam, da toga nikad čuo niesam. Bome zlo. Ali se na sreću predomislih. Šta se bojiš, Lazo! rekoh. Jus naturale, naravsko pravo, — treba l to učiti? Jok. Ta valjda svatko od nas zna, što je naravski. Jus romanum, rimsko pravo? Niesu li Rimljani već davno umrli? Umrlo i njihovo pravo. Jus hungaricum, magjarsko pravo? Ta mi idemo sad na Magjare, šta da učimo njihovo pravo? Lazo diete! Idi na examen, šaptala mi duša. Kad mi u dobar čas krojač donese evo ovo serežansko odielo, jer ću, kako znate, za dobrovoljca u banovu vojsku. Eh kan da je od Boga bilo! Natučem crvenkapu, udarim toke na se, ogrnem evo ovu kabanicu, zataknem evo ove dvie uzdanice okovane, pa putuj na examen. Bože! Bože! Ali gospoda na me izvalila oči kao u svjetsko kakovo čudo. Nu ja zato i nehaj, već izvadi kubure svoje pa položi preda se, na stol, da me pomažu kod examena. Gospoda njekako čudno klimala glavom pa pitaj, a ja odgovaraj, Bog sveti znao, šta. Da, stari ćelavac upita me nješta za »oppositio«, a ja mu rekoh, da smo sad u opoziciji proti Švabam, na što mi odgovori: Kako da to neznam? A ja ću mu: Dosta je, clarissime, kad

mi velite »oppositio«, da neidem po toga vraga u apoteku. Gospoda pogledaše mene, pa onda sebe i rekoše mi napokon: »Primam habet«. Prvi red! Izvukoh se, hvala Bogu. Samo neznam, da li sam to magjarsko pravo znao ja ili moje kubure, da li su moje kubure prvi red dobile ili ja! Eh neka je, šta je! Tko zna bolje, rodilo mu polje! Slava Bogu! Još sam vaš, pa onda putuj Lazo u banovu vojsku. Gospodaru! Danas plaćam ja! Nosi pivnicu svoju. A Vi, braćo, ded! Što komu duša poželi! Živjela domovina! Živio Jelačić ban! Smrt izdajicam naroda!«

»Živio Lazo!« zagrmi grohotom ciela kavana; od pomamna veselja skočiše mlada gospoda na noge i za jedan tren podigoše Lazu na ramena svoja, dočim je gospodar od težka smieha objema rukama trbušinu držao. Pijana »Dajčpekovica« pako sunu iz svoje mamure u vis, te je od čuda izvalila oči na serežanina, koji je praćen od cike i vike svojih prijatelja u zraku lebdio. Vesela svojta uhvati se u kolo, zaigra biesno oko billarda, te udari pjevati u jedan glas:

»Igra kolo naokolo
U dvadeset i dva.«

Bijaše to paklena hajka sred gusta dima pri treptećoj uljenici, bijaše to prizor iz Tartara.

U taj čas otvoriše se naglo vrata i u kavanu stupiše dva mladića, Vladimir i malen grbav čovjek, šiljasta nosa, žacavih očiju, odjeven surkom i bielimi hlačami, a pokriven finim cilindrom. Taj mladić držao je pod rukom Vladimira. Obojica se zaustaviše kod vrata, nu čim ih spazi družtvo, razleti se, te doviknu došljakom:

»Zdravo, braćo! Dobro nam došli!«

Četa okruži prihodnike, propitkujući i rukujući se š njima, te ih napokon povede k stolu

»Hej! Šta vide moje oči? Vladimir dodje medju nas! Jeste li čuli? Sad će biti skoro konac i kraj svietu? Odakle

si se pobrao, ti zaljubljeni pustinjače?« čevrljao je ovaj krupni Zagorac.

»Jelte?« zapiskuta mali ovaj grbavac. »Pravo nevidjeno, nečuveno čudo! Naš djevičanski pjesnik dovuko se u ovu »špilju razbojnika«, kako sveto pismo veli. A znate li, čija je to zasluga? Dedte, pogodite? Moja, na moju dušu, moja. Ja sam ga dovukao u vaše kolo. Sad vidite, da ću s vremenom biti dobar fiškal. Nije htio, priečio se kao konj, nećkao se kao mlada, ali ja ga smotah.«

»Nebrbljaj toliko, Milivoju,« ukori ga Vladimir srdito gledajući grbavca.

»Ah šta ti, mudrijane, šuti!« otresnu se grbavac. »Ti već jesi takov žalostni fratar. Čujte, ljudi! Prava je sramota. Naš poeta laureatus htio je umahnuti bez traga, ni da nam nerekne s Bogom!«

»Ah! Ah!« začudiše se svi.

»Da se ženi, znate. Dobio je mjesto, to jest u križevačkoj županiji će ga dobiti. Sada ima štalicu i kravicu. Lako si ga njemu, joj si ga nama. Za koji dan odlazi, ja sam to nanjušio. Šta, da se s nama neoprosti? Ti moraš medju svetce u vražju kapelicu, rekoh mu, da pijemo bar u tvoje zdravlje.«

»Liep si ti svat!« klimaše Zagorac.

»Milivoj je brbljavac,« reče Vladimir dignuv se, »ta Vi ga poznajete odavna. Vjerujte, da se niesam htio odšuljati kao zločinac, da bih se svakako bio oprostio sa drugovi mojih djačkih ljeta, ako baš ne u vražjoj kapelici. Milivoj navali u moj stan, pa me dovuče amo. To Vam je. Ta ja i onako istom za njekoliko dana odlazim. Dakle nevjerujte tomu neopranomu jeziku.«

Grbavac htjede skočiti na noge, ali ga stisnu jaka šaka Ličanina.

»Pijmo dakle u zdravlje našega Vladimira,« viknu Lazo skočiv na billard dignuv punu čašu. »Živio, pjesniče naš! Cvala

ti sreća do sudnjega dana! Cvala ti vreća puna dukata! Cvala ti mlada i savijala se oko tebe kao što ruža oko zelenog bora! Dao ti Bog dječakâ, što u šipku košticâ. Evala! Ljudina si! Živio, brate Vladimire!«

»Živio Vladimir!« klikoše svi, samo grbonja ostade sjedeć, podupirući laktima glavu, Zagorac pako udariv se po trbuhu zapjeva:

»Primi, Vladko, čašicu,
Ter nam napij zdravicu,
Bog zna li k letu
Ćemo u veselju
Skup živjeti!«

I Vladko primi čašu i odzdravi:

»Mila braćo! Hvala na zdravici vašoj od srca! Primam ju, vraćam ju! Vi svi ste prijatelji mladosti moje, s vami se pobratih mladić! Mi svi smo sinovi našega roda, slavnog hrvatskog naroda! Svjedoci ste sreće i radosti moje u ovaj par, kad sam koraknuo u zbiljski život, gdje mi valja dokazati, da sam pošten Hrvat, da ću pošteno raditi za svoj dom! Nu nemarim govoriti o tom u taj svečani čas. Crni se oblaci nadvijaju nad naše glave, narod kipi i vri u sveti srćući boj! Sloboda nam poda krila! Braćo! Da pijemo u zdravlje naše majke, koja nas rodi i hrani, kojoj smo dužni posvetiti život, za koju nam valja, ako uztreba, mrieti! Pijmo u zdravlje te slavne, nesretne Hrvatske zemlje, koja je više prepatila no ikoja, više sreće zaslužila no ikoja, jer od one krvi srca, što joj preosta od stotine krvavih rana, davala je hrane još i drugim. Štujmo ju, ljubimo ju, presveta nam je. Pokažimo, da smo vriedni sinovi svaki na svojem mjestu, da smo jaki odbiti one sotonske navale, koje se od vjekova oko jadne majke naše sapliću. Prisegnimo, braćo! Živjela naša domovina.«

»Živjela domovina!« zagrmiše burna srca mladića. Čaše zveknuše, suze skočiše na oči, mladići se izljubiše a sa zanesenih ustiju orijaše se pjesma:

»Još Hrvatska nij' propala.«

Samo grbonja sjedjaše mirno, prezirno promatrajući to družtvo.

»Gazdo! Nosi vina!« viknu Lazo, »vina nosi!« pa zapjeva glasovito:

»Ustaj, ustaj slavski rode,
I duboki san svoj stresi!«

Družtvo se razredi u kolo, svaki dizaše čašu, svaki pjevaše od srca. Rumena lica mladićâ plamćahu svečanim žarom, a oči im se prevraćahu od divljeg zanosa. Pilo se i pilo. Samo grbonja sjedio je kao kamen. Tada priskoči Poljak ljutit i gurnu ga u rebra, ter viknu:

»A šta nepjevaš, šta nepjevaš, žabo?«

»Da, što sjediš kao panj?« riknu Lazo.

Malić probliedi izprva, ali se brzo prenu, skoči i uhvati čašu. Svi zašutiše mramorkom.

»Dragi ljudi,« prihvati Milivoj smiešeći se, »oprostite mi! Ja niesam poeta; s mojega jezika neteče med, a poslije toliko sladkih rieči moga predgovornika, komu jezik majstorski leti, bit će mi težko žacnuti vaša srca. Dam, što znam. Ja velim, lako prisizati, lako pjesmice kresati i čašice prazniti, ali sve su to trice, a mi smo kukavice. Danas nek se pije samo u zdravlje junakâ, koji će srnuti u boj za domovinu, koji se ne biju samo jezikom već i desnicom. Ja velim, Bog živio našega dobrovoljca Lazu i sve druge dobrovoljce, a ne sjediti u zapećku sa ženicom! Ja« — — ali grbonja nedoreče, jer ga Lazina šaka toli silno rinu, da je odletio u kut. Žamor zavlada kavanom. Razigran vinom i gnjevom skoči Vladimir pred grbonju, koji se je medjutim škripljući izpravio bio.

»Koga to misliš, koga misliš?« upita drhćući Vladimir.

Grbonja se nasmjehnu porugljivo.

»Govori! Govori!« škripaše Vladimir.

»Tebe!« izkesi se grbonja.

Vladimir skoči k stolu, da popadne nož.

»Pusti hulju!« zaustavi Lazo Vladimira. »Čuj, huljo!« kriknu zatim grbonji, »ako neočistiš mjesto, slomit ću ti rebra. Taj čovjek nesmije umrieti, već mora živjeti za narod.«

»Neslušaj ga, Vladimire! Napolje!« vikahu drugi.

»Ne! Ne! Ne! I stoputa ne!« kriknu Vladimir lupiv šakom o stol. »Šutite! Ja da niesam vriedan dati krv za svoj narod! Ja da se uklanjam u zapećak, dok se drugi biju! Ne! Evo tako mi Boga! Tako mi domovine! Tako mi poštenja moga! Evo vam prisižem, da ću s banom Jelačićem u rat. Ja se prije oženiti neću, dok se nesvrši rat.«

»Nemoj! Nemoj!« škrinu Lazo, al grbonja će mirno kroz smieh:

»Prisegao je.«

Bura zabuči kavanom, nejasni glasovi razdražene čete miešahu se burno, strepeći pritiskao se grbonja u kut, a sred kavane stajaše blied Vladimir, hvatajući se za srce. U taj par provali u kavanu Eugen, koji je posljednje rieči čuo bio. Gnjevan poskoči k pobratimu, uhvati ga za ruku i viknu:

»Ti si poludio.«

»Ne, ja idem u boj.«

»A Lucija?«

Vladimir klonu na stol. Medjutim bijaše se grbonja izvukao iz kavane. Hrlim korakom, gotovo bježeći, krenu prema Pivarskoj ulici i nakašlja se pred njekom kućom tri puta. U prvom spratu otvori se prozor.

»Šta je? Vi ste, Milivoju?« ozva se glas tetke Pauline magjarski.

»Da,« odvrati Milivoj magjarski. »Dobra ptičica sjednu na ljepak. Neće oženiti Lucije. Sutra više. Laku noć!«

»Hvala Bogu,« nasmija se Paulina, »laku noć!«

Milivoj pako poleti prema Jurjevskoj ulici, jer iz daleka ozivahu se glasovi goneće ga mladeži.

Dok je cielom domovinom plamtio obćenit zanos, te obarao svaki i najmanji narodu protivni pojav, popadala je do-

maće protivnike narodnjega pokreta prepast i strava. Još im je svitala nada, dok je novo magjarsko ministarstvo izdavalo zapoviedi po Hrvatskoj, nu kad zaori ratna trublja sa svih strana, kad se je narod hrpimice jatio pod zastave, ostavi ih i ta zadnja iskrica nade. Gnjev naroda diže se na njih osobito onda, kad se je saznalo, da je zagrebački načelnik Kamauf dobio potajni nalog od ugarskoga ministarstva, da ima četrdeset najodličnijih domoljuba uhvatiti te pod vojničkom pratnjom odpremiti u Peštu. Starac toga neučini i zasluži sebi hvalu naroda. Najvećma je kipjela jarost naroda na one Hrvate, koji su bezočnim cinizmom htjeli komad po komad Hrvatske baciti u tudjinsko ždrielo. Gospoda zagrebačke županije šiljahu u Požun i Peštu obširne tajne predstavke, gdje su svaki pojav narodnjeg pokreta dojavili ugarskoj vladi, gdje je od biskupa Haulika sve do zadnjega pisara u Zagrebu opisan svaki čovjek, koji se nije slagao s intencijami Košutove stranke. Ali tajna neostade tajnom. Ono njekoliko pisara koji u županiji ostadoše vjerni narodnoj stvari, zavuče se noću u pisarne, gdje su predstavke pod ključem stajale. Tu prepisaše potajno sve denuncijacije, a biskup Haulik i narodna stranka imala je prepise tih tajnih predstavaka prije u svojih ruku, nego su u Ugarsku odpremljene bile. Ban Jelačić raztjera napokon županijsku gospodu.

Videći se tako lišeni svoga zadnjega uporišta razletješe se protivnici roda na sve strane. Njekoji uskočiše preko Drave, da budu dionici magjarskoga pokreta, njeki potražiše u Štajerskoj mirno zaklonište, mnogi se zavukoše na svoja imanja, da ništa nečuju i nevide u svietu. Nu kako je vazda u takovo burno doba, zavlada proskripcija, s koje postrada mnogi po značaju inače pošten čovjek, koji nije razumio nove struje, vjerujući u vječnost feudalizma, dočim se s druge strane okoristiše plienom njeki tobož narodni vikači, koji poslije postadoše najvjerniji skutonoše njemačkoga absolutizma. A ta skrajnost bez hladna razbora zavuče domovinu

na put, gdje se počimalo zaboravljati staro pravo naše kraljevine, te se utirao put onomu času, kad se je imala po drugi put pojaviti ideja Josipa Drugoga, gdje je naša domovina imala spasti na austrijsku pokrajinu.

Gospodin Dobranić osta u Zagrebu, on nije nikamo bježao. Srce mu nije dalo, da učini, što su hrvatski prijatelji Košuta od njega zahtievali; on nije radio potajno proti narodu, a opet se je stidio javno izpovjediti, da mu je srce pristajalo uz narod, jer, reče u sebi, tko će mi vjerovati, da su moje rieči iskrene, ako izjavim sada, gdje su moji dosadanji drugovi poraženi, da pristajem uz narodnu stvar; da, reći će se, da sam lažac, da sam se prevjerio osobne koristi radi. Dobranić je šutio i šuteći strašne muke trpio. I na njega izli se obćenita jarost. Četa ugrijanih mladića razbi mu prozore, svake noći ozivahu se pod njegovim prozorom davorije, u kojih se proklinju »izdajice naroda«, a svaka kletva, grmeći kroz tihu noć, dodirnu se bolne njegove duše poput otrovne striele. Već je počelo bilo pristaše protunarodne stranke bacati sa službe, da, spomenulo se uz psovke i njegovo ime. Rodjakinje, dolazeći Klari, donašahu dnevice sve nove i nove novine, navlaš tetka Pavlina, koja se je stalno u Zagrebu nastanila bila. A ta »dobra duša« znala je turobna lica puna milosrdja i žalosti Klari izbrbljati sve, što se je nepovoljna i neprijazna o Dobraniću po gradu šaptalo i šuškalo, te bi kadkad pri tom zmijske suze prolila. Klara da pobjesni. Sa zloradim njekim veseljem saobći mužu svomu kap po kap toga ljutoga otrova, svaku psovku, svaku kletvu, a konac svakog zloradog govora bijaše oštar, ujedljiv ukor, da je Dobranić sam svojoj nesreći kriv, jer da je odbio bogata zeta. Da, napokon odluči uz pomoć Pavlininu riešiti se Vladimira, i primamiti opet bogataša, te prevariti Vladimira, Pavlinu i muža svoga.

Dobranić medjutim nebješe skinut sa službe. Bilo je uz svu graju i viku nješto razboritih ljudi, koji poznavahu od

prije njegov um, njegovu učenost, njegovo poštenje, koji navlaš izticahu to, da nije nikad bio biesnim strančarom, da je u svom zvanju bez obzira na politiku vazda sdušan i pravedan bio. Odlanu mu bar donjekle od strašnih muka, na koje ga je navijala vlastita žena i pokorna savjest. Dok je bio u zvanju, opet su ga vjerovnici štedili, opet je imao prehrane za svoju obitelj. Dobranić bijaše jedan od onih slabih ali plemenitih karaktera, kojih živa strast ili nehajstvo baci na krivu putanju, odakle im povratka neima, nu koji će, ma i skučeni sudbinom, i na tom krivom putu uzčuvati dobro srce, te gledaju što manje griešiti. Zajamčen bijaše Dobraniću obstanak, ali mu oteta nada, da će ikad polučiti veće, izdašnije mjesto. Život mu dosadi, duša mu bijaše umorna od tolikih jada. Samo da uda kćer, samo kćer da uda, svoju miljenicu, pa onda da može leći u grob! Sin mu Koloman slabo je mario za nauke, zato ga odluči dati u vojnike, i Koloman dobi zbilja bezplatno mjesto u vojničkom zavodu. A Klara? To ime probode Dobranićevo srce kao nož. Njekad mu je zvonilo kao glas srebrna zvona — danas napunjalo mu je dušu gorčinom i mukom. »Što će biti od Klare, ako umreš?« upita se Dobranić. »Zar je ona pitala, kamo ću ja dospjeti?« odgovori si gnjevno. »Neka je, šta je. Nemarim. Dok sam živ, držat ću prisegu zadanu njezinu otcu, vući ću ju za sobom, kao odsudjenik okove svoje, ali na pragu moga groba prestaje ta dužnost; u grobu ću mirno spavati, a ona neka traži milosrdja od Boga milosrdnika. Lucija, taj nježni cvietak nesmije poginuti u buri toga života Oh tu sreću mi je barem Bog dosudio, da ju vidim spasenu, zaklonjenu u naručju čestita muža.«

Tako je razmišljao Dobranić sjedeći u svojoj sobici. U jedanput otvoriše se vrata silovito, u sobu provali Klara. Bijaše uzrujana, oči joj sjahu čudnovato, te se nije moglo znati, da l se srdi, da l veseli, samo oko ustiju javljao se zlorad rug.

»Eto! Eto!« govoraše strastno i ujedljivo. »Sad je na moje izišlo. Dakako, tvoje kombinacije su mudre, ti si mužka glava, a ja glupa i luda žena. Ti snatriš o sreći svoga djeteta, misliš tu u zakutku, da je ljubavna igrarija lakoumna mladića živa istina. A sad — sad! Oh sramote!«

»Šta je za Boga?« viknu Dobranić probliediv i skočiv na noge.

»Šta?« nasmjehnu se Klara podnimiv ruke. »Vladimir je imao za koji dan poći na svoje novo službovanje. Je l?«

»Da.«

»Imao je za kratko oženiti našu kćer. Je l?«

»Ma da, da! Poći će, oženit će se.«

»Ha! Ha! Ha! Neće, neće,« grohotaše Klara.

»Jesi li poludila?« odvrati Dobranić drhćući.

»Ja sam dapače vrlo pametna; ja sada vidim, da sam i prije vrlo pametna bila, pametnija nego drugi ljudi. Negovorim od šale.«

»Nemuči me, ženo! Govori jasno!«

Gospodja sjede i poče suhoparno:

»Dakle da znaš. Vladimir, tvoj mili Vladimir odlučio je neprimiti službe, već se je upisao za dobrovoljca u vojsku ilirskoga bana Jelačića, da, zakleo se je javno, da se prije oženiti neće, dok se nesvrši rat. To je živa i ciela istina,« doda gospodja pogledav oštro muža svoga.

Dobranić zavrti glavom, klonu u stolac i prodje rukom preko čela.

»Nu šta sad velite, dragi gospodine supruže? A? Tko je pravo govorio, ja ili ti? Hoću li i danas dobiti lekciju kao što onda? Cvate li tvojoj kćeri sreća? Oh kad pomislim na to, kad pomislim na jadno svoje diete, srce mi hoće da pukne. Kakva sramota! Po čitavom Zagrebu trubilo i bubnjalo se o toj nesretnoj ženitbi, kojoj sam u srcu vazda protivna bila. To je lakoumno, to je prievara, grieh do Boga!«

»Vladimir! Vladimir da je to učinio!« reče Dobranić.

»Da.«

U to pokuca njetko na vrata.

»Slobodno!« reče Dobranić trznuv se.

U sobu stupi blied, smućen Vladimir. Klara se dignu brzo i ošinu mladića ljutim okom.

»Vladimire!« viknu Dobranić bolnim glasom, »jeste li Vi to zbilja učinili?«

»Jesam, velemožni gospodine!« odvrati mladić poniknute glave.

»Nesretniče!« uzdahnu Dobranić.

»To je ružno, sramotno, nepošteno!« planu Klara.

Vladimir dignu glavu ponosito, pogleda gospodju oštro, te će zatim mirno:

»Oprostite, milostiva gospodjo! Vaše su rieči oštre i možebit nepravedne. Vas, velemožni gospodine, molim, da me saslušate, pa da onda sudite. Spremao sam se, da podjem na mjesto, gdje me je služba čekala, na mjesto blizu moga otčinskoga doma. Kako sam rekao, imao sam prekjučer krenuti. Sjedjah sam u svojoj sobi osvojen sladkom mišlju, kako sad u ovaj čas, gdje nam na novo cvate sloboda, stojim i ja na pragu sreće svoje. Za malo vremena zagrlit ću svoju Luciju, djevojku, koju ljubim nada sve na ovom svietu, koja izpunja svu moju dušu, osvaja sve moje misli. Privest ćeš ju veselu u stari dvor svojih otaca i ondje sretno trajati dane svoga života. Bilo mi je, kan da me je nebeska ruka uljuljala u blažen san. Vidjeh u svojoj fantaziji cieli taj maleni, divni raj buduće sreće. Tad banu u moj stan Milivoj — ta Vi ga poznajete, milostiva gospodjo, onog ujedljivog grbavca — i udari vikati na me, da je sramota, što se neoprostih od svojih drugova, da sam oholica, da stare prijatelje prezirem, pošto sam se liepo smjestio. Neka nebudem kukavica, neka podjem s njime, jer da me prijatelji već čekaju. Otimah se dosadniku, za koga nikad pravo mario niesam, jer je neiskren čovjek,

otimah se i otimljući čudjah se njegovu sladkomu prijateljstvu, gdje mi inače niesmo mnogo obćili. Ali on nepopusti, te mi se svom silom svoga dosjetljivog jezika pope na dušu. Klonuh, jao zašto sam klonuo! Proklet onaj čas! Milivoj me zavuče u družtvo prijatelja, koji me klikujući dočekaše. Ondje se pjevalo, pilo, nazdravljalo. I mene nazdraviše. U jedanput sbaci Milivoj svoju sladku krinku rekavši, da nevalja nazdraviti onih, koji sa ženom ostaju u zapećku, već one plemenite mladiće, koji idu kao dobrovoljci krv proljevati za domovinu. Ta me ubode u srce, jer se ticala mene. Ja ga upitah oštro, koga misli, a on nakesiv svoje djavolsko lice, izjavi bezočno, da misli mene. Bijah ugrijan pjesmom, zanosom, vinom. Krv mi skoči u glavu, srce mi zadrhta, oči mi se smutiše, plamćah sa takve rugobe. Na očigled tolikih mladića nabaciti mi, da sam kukavica, da sam strašivica, da se kanim toviti i sladiti, dok drugi proljevaju krv za slobodu doma! Moj se ponos uzprieči, prenuh se u svoju muževnu snagu i zakleh se javno, da ću poći u sveti boj, da se oženiti neću, dok se nesvrši rat.«

»A je li ta prisega valjana u takovu stanju?« upita zlobno gospodja.

»Vi se varate, milostiva gospodjo; moja pamet bijaše čista i evo Vam kažem, da je Lucija plačući kraj mene stajala, da je svoje mile ruke oko mojega vrata savila, tako mi Boga, i opet bih se zakleo bio. Zar sam mogao, smio inače, zar bih vriedan bio pokazati se u družtvu ljudi, da niesam taj pakleni rug utjerao u laž? Nikad niesam htio biti vojnikom, moja se ćud opire tomu stališu. Htijah mirno služiti domovini svojoj, ali te sramote podnositi nemogu, da mi se nabacuje, da niesam jak žrtvovati za domovinu, koliko i drugi, da tražim toplu peć, dok drugi lete pred ždriela topova. Da, kad mi je kob tako ukobila, i na to mjesto me potisnula, hoću da dokažem, da imam srčanosti, koliko i drugi, da sam sin stare junačke obitelji. Ljubim Luciju, tako mi Boga, ljubit ću

ju do vieka, ali više ljubim domovinu svoju; nikad neću ostaviti sladke svoje žene, kad mojom bude, ali nikad neću radi žene ostaviti domovinu svoju. Srce mi puca, zdvajam, moje oči nevidješe sanka, misli mi razdiru pamet, da je zloba — oh znam nije to slučaj — morala naslati upravo u ovaj čas to izkušanje, al ja nemogu drugačije, poštenje, prisega me veže — ja moram u boj!«

»Eh pa idite si u taj boj!« reče gospodja Klara zlorado, »ali nerecite, da moje diete ljubite; priznajte, da je sve Vaše ljubakanje komedija bila, kojom osramotiste moju kćer pred svietom. Vama je dakle ta Vaša domovina, ta imaginacija draža, nego gospodska, plemenita kći! Idite s tim svojim ilirskim banom, jer bih gotovo povjerovala, da Vam je ciela domorodna igra samo zgodna izlika, da se izvinete zadanoj vjeri.«

»Milostiva gospodjo!« planu mladić, »nemojte dalje! Ja takve uvrede neću i nemogu podnositi. Možebit neznate Vi, što znači sveta rieč domovina, pa mojega čuvstva nerazumijete. Znam, da Vam niesam po ćudi; ja niesam gladko počešljan gospodičić, koji smrdi samo po pomadi, ja niesam zagrebački sin, komu je najmilije zvanje služiti u družtvu gospodja poput harlekina ili majmuna, pa ako sam i priprost mladić, to niesam kukavica, i ja Vam zabranjujem, da moje najsvetije čuvstvo stavljate na ruglo, da toli svetu stvar kao što je borba za slobodu domovine upotriebim izlikom, pod kojom bih sramotno ostaviti mogao Luciju, djevojku milu i dragu, koju ću ljubiti do vieka, koja će mojom ženom biti, kad se s banom pobjediteljem u svoju slobodnu domovinu povratim.«

»Oh i to!« zagrohota Klara, »to je suviše, mladi gospodine! Mislite li, da je Lucija toli luda, da će na Vas čekati? Izbijte si to iz glave. Ja Vam velim, niti će se Jelačić povratiti kao ban pobjeditelj, niti će Lucija Vaša žena biti.«

»Da neće? Mislite! O gospodine Dobraniću, govorite Vi.

Vi ste muž, Vi ste otac, gospodar! Vi ste jaki ocieniti moja čuvstva bolje, nego Vaša gospodja! Govorite Vi.«

Dobranić se probudi kao oda sna. Nemila viest bila se je poput striele dodirnula njegova srca. Bijaše kao omamljen. Prenuv se reče samo u kratko:

»Klaro, izidji, — pa poslije pošlji Luciju.«

»A zašto nebih« — — suprotnu se Klara.

»Izidji, velim ti,« zapovjedi Dobranić. Gnjevno izidje gospodja, lupivši silovito vratima. Dobranić i Vladimir bijahu na samu.

Gospodin Dobranić dignu se i prošeta dva, tri puta po sobi amo tamo, zatim se zaustavi pred mladićem i reče:

»Vi ste veliku nesreću počinili, mladi prijatelju, veću nego možebiti i sami slutite.«

»Jesam li ja toj nesreći kriv?«

»Ponješto jeste, to jest, Vaša fantazija je kriva. Vi ste poeta, idealista. Pred Vašima očima lebde sami ideali.«

»Oh gospodine! nemojte tako! Šta vriedi, recite mi, mladić bez ideala, šta vriedi muž bez uzvišena cilja života? Kamo li bi dospjelo ljudstvo, da sve samo hladnim razborom mjerimo, a srca nikad neupitamo? Recite mi, jesam li mogao drugačije?«

»Srce mi puca od žalosti,« reče Dobranić ganut, stavivši ruku na Vladimirovo rame, »ali priznajem, da nieste mogli drugačije uraditi. I ja bih na Vašem mjestu isto učinio bio. Da, da, to je sudbina.«

»Hvala Vam za Vaše priznanje, velemožni gospodine; to mi je ponajjača utjeha u toj težkoj borbi; ali nevjerujem, da je to sudbina, da je to sliep slučaj. Sve mi se sluti, da je to himba, spletka i zavist učinila, ona prokleta, kod nas toli česta zavist, koja nepoznaje veće radosti nego zlopakom nogom sgaziti — pa i bez razloga — sgaziti sreću bližnjega.«

»Vama se sluti? Moguće! Imate li dokaza?«

»Neimam, samo sumnjam, da me je Milivoj zaveo u stupicu. Ali možda mu činim krivo, jer je uviek bio pecav i zlopak. To je već u njegovoj naravi.«

»Bilo što mu drago, govorimo ozbiljno. Vi ćete ići, to znam, jer ste karakter. Neće Vas pratiti moja kletva, već moj blagoslov. Idite povratite se zdravi i cieli. Vi neznate, kamo će Vas sudbina ponieti, a tko će to znati! Medju narodi svieta zapodjela se krvava razpra, krvav metež Pleme udara na pleme, a svako veli, da se bije za svoju slobodu. Pazite! Čija će sloboda nadvladati; hoće li sloboda nadvladati, neće li robstvo? Neće li medjusobna mržnja, medjusobna nepravičnost uroditi otrovnim plodom? Ja se bojim. Vjerujte mi, imam i suviše izkustva, zavirio sam u koječije karte. Da, da — Vi me gledate u čudu. Nitko nesumnja o plemenitosti namjere, a namjera je zamet, pričekajte plod. Ja velim, treći će žnjeti.«

»Oh Vi toli crno slikate, velemožni gospodine! Što da se radi, može li se drugačije raditi?«

»Nemože, istina je. Kob je tako Hrvatom ukobila, da iz jedne skrajnosti lete u drugu, da vagu potisnu sad na ovu, sad na onu stranu, i jezičac njihove tezulje nestoji nikad na pravom mjestu. Mi smo slabi, vrlo slabi i onda, kad se cienimo najjačimi, mi samo služimo i služimo sav svoj viek, a nikad sebi. Plemenit je uzplamaj sadanjih dana, nu pitajte za deset, pitajte za pet, za dvie godine, gdje je taj plamen, nije li samo nješto pepela ostalo? Vama je to dakako crno. Eh da. Mladosti je sve crno, što nesieva poput zlatnoga sunca, i tko se posumnjati drzne, da niesu svi ideali namah izvedivi, izdajica je domovine. Ali doći će ljeta, i Vi ćete biti hladniji i mirniji kraj svega Vašega pjesničkoga zanosa, i Vi ćete vidjeti, koli daleko stoji želja i nada od istine i uspjeha. Zapamtite ove rieči, sjetite ih se, kad mene više nebude.«

Mladić stajaše zamišljen pred Dobranićem, ali brzo podignu glavu.

»Biedite li me, da hrlim, kamo i drugi?«

»Nebiedim. Vaš je naum plemenit, pa — sad su svi ljudi kod nas fantaste, pjesnici, djeca; nu Vi ćete jednom biti muž, doći će drugi dani; onda budite trezniji, hladniji: nas može spasti samo razbor, muževnost i ponos. Vječito to kolebanje ubija naše sile.«

»Velemožni gospodine!« odvrati mladić tronut, »hvala Vam na tolikom povjerenju, što mi izkazujete u čas, gdje sam nehotice Vašemu srcu zadao ljutu bol; otčinske su to rieči, koje izlaze iz Vaših ustiju. Nikad neću zaboraviti nauka, što mi evo dadoste. Znam, da izlazi iz plemenita srca. Poznajem ja svu biedu jadne svoje domovine i jer ju poznajem, jer znam, da će se moj narod izkopati iz zla samo, ako mu svaki sin pregne raditi s podpunom snagom i znanjem, ako bude pripravan žrtvovati sve, upravo zato odlučih i ja posvetiti svojoj rodnoj zemlji desnicu svoju. Da Bog da, da se ova sveta zemlja, koju je huda sreća i tudja zavist raztrojila i razčetverila, opet sklopi u jednu sretnu, slobodnu cjelinu. Nu pustimo sada to. Dozvolite, da Vam govorim o Luciji. Vi ste čuli one okrutne rieči, što je netom izustila Vaša gospodja supruga. Mislite li i Vi tako? Kanite li i Vi oteti mi Lucijino srce , oteti Luciju, te muke, koje mi srce ciepaju, povećati. Nesmijem li se nadati, ako se zdrav povratim, da će me dočekati mili naručaji Vaše kćeri, da ću moći od bojišta poći k oltaru? Ne, ne, Vi nemislite tako! Oh u Vas je srce dobro, plemenito. Vi nećete ubiti moje nade.«

Dobraniću skočiše suze na oči i podav ruku Vladimiru reče:

»Ne, mladi prijatelju, nemislim kao moja žena, neubijam Vaše nade. Ali Lucija neka sama govori.«

Zatim otvori vrata i viknu:

»Lucijo! Lucijo! Dodji.«

Za malen časak unidje djevojka blieda na smrt zaplakanih očiju. Koracala je polagano, grudi joj se silno nadi-

male, a stupiv u sobu pogleda mladića okom, punim boli i žalosti, okom, kakovim gleda na smrt ranjena srna lovca.

»Lucijo!« reče Dobranić, »Vladimir polazi za dobrovoljca u rat.«

»Znam,« dahnu Lucija i u isti čas iztisnu joj se suza na oko.

»Tvoja se svatba nemože sada ovršiti.«

»Znam!« jecaše djévojka tiho.

»A što veliš ti?« zapita otac.

Djevojka neodgovori u prvi čas, zatim pogleda mladića i baci se otcu na grudi kriknuvši:

»Oh ja sam nesretna, neizmjerno nesretna, otče!«

Otac pritisnu diete jače na svoje grudi i poljubi djevojku u čelo, a Vladimir, blied na smrt, drhtaše kao šiba.

»A što veliš na to?« zapita Dobranić nježno, »bi li ga zaustavili?«

»Pridržali?« planu Lucija, ali nastavi turobno: »Znam, da to nije moguće. Kad idu svi, mora i on, ta zakleo se je.«

»Riešavaš li ga njegove zadane vjere?«

»Traži li on, da ga riešim?«

»Netražim, netražim!« planu mladić, »draga vjerenice moja!«

»Oh onda, onda ću čekati, dok se povrati!« reče djevojka iskreno, pruživši mladiću desnicu. »Da, otče! Čekat ću ga, jer mi je drag, otče, ah vrlo drag. Oh reci i ti, da ga čekati smijem. Reci mi tu rieč, molim te Boga radi, jer se plašim majke.«

»Majke?«

»Da. Kivna je na Vladimira, neće o njem ni da čuje. Grozi mi se. Veli, da ga ostaviti moram, a ja nemogu, nemogu, prije bi mi srce puklo.«

»Neboj se, kćeri«, reći će starac. »Ti ga ljubiš, pa možeš na njega čekati.«

»Oh po sto puta Vam hvala,« kliknu Vladimir i skoči

Dobraniću cjelivati ruke, »Vi ste moj drugi otac, Vi ste mi najveći dobrotvor na svietu.«

I strastno zagrli mladić djevojku, koja spusti glavu na njegova prsa.

»Evo! kunem Vam se, gospodine Dobraniću,« reče mladić tronut staviv ruku djevojci na glavu, »da ću Lucijine ljubavi vriedan biti, da će me njezina slika obodravati u ljutom boju, da ću joj do groha biti štitom i obranom, ako se sretno povratim iz rata.«

Dobranić položi ruke na glave mladih i progovori:

»Djeco moja! Nadah se, da će vaša sreća brža biti, ali eto na pragu njezinu snadje vas težko izkušanje; sudbina odmaknu sreću dalje i stavi medju vas dugotrajan možda, krvav rat. Nu pregorite to izkušanje, pokažite, da vam je srce jako, da se zbilja ljubite. Bog će dati, da to izkušanje savladate, a vaša sreća bit će veća, čim su ovi časovi gorči. Podjite, Vladimire, u sveti boj za domovinu našu, borite se junački i povratite se zdravi, a ja ću moju milu kćerku čuvati kao zenicu oka i s njom zajedno moliti za Vaše zdravlje, za pobjedu, za Vašu i Lucijinu sreću. Sada, djeco, idite pa si recite, što vam je na srcu, a ti, Lucijo, kaži majci, neka k meni dodje.«

Oboje poljubiše Dobraniću ruke te podjoše zajedno u vrt, Klara pako stupi za kratak čas opet u sobu svoga muža.

»Ti si me zvao?«

»Da. Sjedni. Imam ti nješto priobćiti.«

»Da čujem,« odvrati Klara sjednuvši.

»Ti si se ružno poniela prema mladiću.«

»Onako, kako je zaslužio.«

»Nije istina. Ti neimaš srca, neznaš uvažiti njegovih osjećaja za domovinu.«

»Šta je meni do domovine, meni je do djeteta moga.«

»A meni, misliš, nije? Nu pustimo to. Ja slutim, da je mladić naveden bio u zanjku.«

»Neznam, nepitam. Bješe mu se čuvati.«

»Ako udjem u trag spletci, joj si ga onomu.«

»To govori onomu, koga se tiče. Ja neznam, nepitam za to. Molim te, govori o stvari. Neimam kada čekati. Moram još obaviti njekoliko pohoda.«

»Dobro, govorit ću ti u kratko. Zapamti, da je vjenčanje naše kćeri samo odgodjeno; poslije rata će se mladi uzeti.«

»Dobraniću, ti si poludio!« viknu žena skočivši na noge.

»Mir! velim ti!« zagrmi Dobranić, »ni rieči više, to je moja tvrda volja. Da se niesi usudila ni najmanje suprotnuti, niti djevojci dosadjivati ili odvraćati ju. Jesi li razumjela?«

»Al ako ti na vrat dodje bankrot?«

»Otale! Otale! Nesrećo moga života!« kriknu Dobranić i pokaza joj vrata. Klara ode nerekavši rieči.

VI.

U ranu zoru dignu se vojska iz Zagreba. Visoko se vijahu hrvatske zastave, gromorno udarahu bubnjevi, a zvukovi trubalja prodirahu jutarnji zrak. Veselo je lepršala zastava rumena biela i modra, vijala se poput čudesna cvieta nad glavami junaka. U rano jutro stupaše pod svetom zastavom i mlad hrvatski dobrovoljac Vladimir. Puška mu bijaše laka poput pera, telećak ga nije tištio, ta stupao je sa sto i sto plemenitih srdaca, stupao je k najsvetijoj žrtvi za slobodu svojega naroda, a pred njim skakutaše po bistrom zraku o zlatnom suncu hrvatski stieg — stara ta svetinja. Glasovito zasvira svirka davoriju: »Prosto zrakom ptica leti!« a uz to klicaše narod oduševljen, razdragan; uz njega stupaše pobratim Evgenij, da ga izprati na pohodu dokraj Zagreba. Lucije nije bilo uz njega, ali na svom srcu imao je milu joj sliku, mekan uvojak njezine kose i ružicu, koju mu dade djevojka na razstanku, u svom srcu nosio je Lucijinu pri-

segu, da će mu vjerna biti do groba, nosio je onu žarku neodoljivu ljubav, koja ga je sokolila na sveti boj. Zato stupaše lako, zato se poigravao s težkom svojom puškom. Lice mu je cvalo, srce skakalo, grlo kliktalo u žive glasove hrvatske davorije. Gotovo si mislio, mladić ide na pir. Ali Evgenij nebijaše toli veseo. Poniknute glave stupao je uz svoga druga, premda nije ostavljao drage, premda je ostajao u domovini. Nakraj grada umuknu svirka, zaniemiše bubnjevi. Bataljun se zaustavi. Vojnici spustiše puške na zemlju, bilo im je dano mirovati njekoliko časaka, i za to kratko vrieme dieliti se od svojih dragih. Tu se je imao i Vladimir oprostiti od svoga pobratima. Evo još stoji četa ciela. Bože! Krasni, birani momci. Živa krv, svaki nosi u svom srcu nebeski plamen. Kako im oči sjaju, kako im je vedro čelo, kako sievaju bajoneti i ljeska se lašteno remenje! Sad, sad će misliš udariti na juriš, oboriti neprijatelja. Ali dodje zadnji časak mira. Majka stoji kraj sina, žena do muža, tu kane tiha suza, tu zadrhta nježan šapat, tu provali jecaj. Kako da tu neklone i najsrčanije srce, kako da se tu nesmuti i najbistrije oko? Ta ljudi smo. Tu stoji četa na svetom tlu zavičaja svoga, ali što će biti ondje u stranom svietu, gdje odasvuda zieva crno zjalo smrtonosna topa, gdje se iz svakoga grma peri ubojit nož, gdje je biesno kopito spremno bez smilovanja pogaziti najuzvišenije srce, gdje te na vratih očekuje smrt? Oh liepo je junački mrieti za slobodu, za domovinu svoju, ali i junak umire težko. Liepa četa! Kakva li će biti, kad se povrati? Hoće li donieti zastavu cielu i slavnu, neće li mnogo tih milih očiju zaludu tražiti svoje drago, s kojim se oprosti na ovom mjestu? Vladimir stajaše na strani držeći pušku pri nogû, a uz njega Evgenij. Prijatelji šućahu. Kad je srce prepuno, vazda se šuti. Dva, tri puta kan da se je Vladimir pošaliti, nasmjehnuti htio, al kad mu oko zape na zvoniku svetoga Kralja, kad spazi u daljini Za-

greb, gdje pliva u jutarnjem rumenilu, preleti mu preko čela oblačak, smuti mu se oko.

»Ti ćeš mi pisati, Vladimire?« iztisnu Evgenij.

»I ti meni,« odvrati dobrovoljac.

»Da.«

»Jesi li našao Milivoja?«

»Niesam; hulja umaknu iz Zagreba a nezna se, kamo.«

»Molim te, pohodi kadšto Luciju i otca. Piši mi sve na tanko, čuješ li, sve. Sjećaj ju mene. Reci, neka svaki dan o zapadu sunca spomene ime moje, i ja ću u taj čas njezino. Tako ćemo barem u duhu biti zajedno.«

»Hoću, hoću,« kimnu Evgenij glavom. »Neimaj brige. Čuvat ću djevojku, bit ću ti zamjenikom.«

»Oho!« pošali se Vladimir, »to je vrlo opasno, prijatelju. Takvi si zamjenici kadšto prisvajaju podpuno gospodstvo, te znadu iztisnuti onoga, koga zastupaju.«

»Neimaj brige! Ja niesam poeta, ja sam prozaik.«

Na časak zašutiše oba. Častnici se počeše skupljati, zapovjednik je dielio zapoviedi. Vidjelo se, da će četa skoro krenuti. Svakoga je zgrabilo za srce. Evgenij uhvati Vladidimira za ruku:

»Brate!« reče, »čas je blizu, dieliti se je. Prvi put se dielimo ovako — mi, koji smo zajedno porasli od malih nogu. Niesam mislio, da ću te ovako izpratiti. — Vladimire! Tebe je tudja zloba jarila, tvoje mlado pjesničko srce uzplamti i potjera te u boj. Plemenit si, slava tebi. Bog te blagoslovio na tvom putu, Bog te štitio pri svakom koraku, ali čuvaj se i ti. Tvoja je ćud lako upaljiva. Nesrni ludo u pogibelj! Sjećaj se Lucije i svoga pobratima. Povrati nam se pobjeditelj, donesi na svojoj puški ne samo krvavi lovor-vienac nego i maslinu sretnoga mira. Čuvaj si glave, vriedna je, da misli i snuje još dugo godina o sreći naroda. Tebe uznieše krila fantazije, ti si se ugledao u Niemca Körnera. Oh koliko vruće želim, da tvoji ideali postanu istinom, ali ideal pjesnika toli

je krasan, toli sjajan, da ga se mirna pamet gotovo boji. Čuvaj se za rod, za rad. Nosit ćeš pušku, junački ćeš ju nositi, ali ti niesi rodjen za pušku. Bog zna, kakvi će dani doći na nas, jer smo promjenljivi, lakovjerni. Možda dodje mrtvilo na nas, pa će trebati plamenih duša, da nas ogriju nebeskom vatrom. Takva je tvoja duša.«

»Idi, idi, molim te,« nasmjehnu se pod silu Vladimir, »liepo li me sokoliš na rat. Znam ja, da neidem na dvoranski ples, gdje čovjeka samo liepe oči rane; ali vjeruj mi, ja svoje glave toli jeftino prodati neću. Čekaj, čekaj samo, brate! Sjedit ćemo mi još kao starci i susjedi na svom imanju u zapećku pušeći duge lule, pa ću ja našoj dječici pričati, kako smo pod Jelačićem Košuta tukli. Čekaj, čekaj — —«

U to zagrmi bubanj. »U red!« zaori zapovied. Vladimirom prostruji vrela krv poput munje, srce mu se stisnu. Živo zagrli Evgena i poljubiv ga tri puta, dahnu: »S Bogom, brate!« — »Sretno pošo! Bog te pratio i povratio.« Sad se iztrgnu Vladimir prijatelju iz naručja, pogleda prema Zagrebu i još jednom iztisnuv: »Čuvaj mi Luciju!« pohrli u red.

»Pozor! Na počast!« zaori zapovied. I opet zagrmiše bubnji, zasvira svirka. Sad viknu zapovjednik: »Na rame Desno kret! Napried stupaj!« Vladimir mahnu Evgenu, narod klikovaše, a četa krenu u daleki kraj. U tihoj sobici pako sred Zagreba padahu u taj čas iz djevojačkih očiju vrele suze na meko uzglavje, Lucija plakaše za svojim Vladimirom.

Gospodja Klara nije prigovarala Lucijinim suzam. S jedne strane bojala se je ponješto muža svoga, s druge se je uvjerila, da djevojka Vladimira zbilja ljubi. Istinska tuga tjerala je dakle njezinoj kćeri suze na oči, a takve suze teku bezobzirce, takvih suza nemožeš zaustaviti; prigovori mogu samo pomnožati bol, povećati ljubav. K tomu se plašila oka Evgenova, koji je često pohodio Dobranića i pri tom tješio Luciju. Kadno donese prvo kratko pisamce Vladimirovo, pi-

sano poslije prelaza Jelačićeve vojske kod Drave, kliktala je djevojka od veselja, dă, bijaše toli uzhićena, da ga je poljubila pred Evgenom, primjetivši vrlo naivno, da će ratu svakako skoro kraj biti, kad je ban u toli kratko vrieme prevalio toliko puta, neizgubiv pri tom nijednoga momka. Evgen se pri tom nasmieši gorko, ali nehtjede ni riečce prigovoriti djevojci, nehtjede joj ukloniti izpred očiju koprenu te sladke obmane. Šta je ona znala, gdje je Ugarska, kolika je Ugarska; šta je ta zanesena djevojačka pamet znala, da se tu bije boj na život i smrt, biesan boj bez smilovanja! Ta njezino mlado srce nije imalo širokog svjetskog vidika. I otac pristajaše uz njezino blaženo vjerovanje, misleći, da je neznanje djevojci najbolja utjeha. A tek kad je sama bila u vrtu, nevidjena, nečuvena od nikoga, kako je taj kratki u taboru olovkom pisani listić pritiskala na svoje srce, kako je vjerno i pobožno promatrala svako slovce, kan da iz svakoga pismena sieva Vladimirovo oko. Kratko bijaše to pisamce, ali u tih njekoliko priprostih rieči htjede Vladimir skupiti sve osjećaje srca svoga. »Premila, presladka Lucijo,« pisa, »draga vjerenice moja! Nemogu ti pisati nego ovo malo rieči. Nedadu mi zli ljudi; sad mi valja držati pušku a ne pero. Šta da ti reknem? Da te ljubim i sto puta ljubim. Neznam ni sam, kako sam amo došao. Ništa niesam vidio ni čuo, nego tvoju milu sliku vidio, Lucijo, nego čuo one zadnje rieči na razstanku: »Vladimire! Uztrajat ću do smrti! Do vieka ću te ljubiti!« Malo je koja noć prošla, a da niesam o tebi snivao. Jesi li ti o meni, mila djevojko? Oh znam, da jesi. Misli na me, snivaj o meni, moli Boga za me. Znam, da ću onda ostati zdrav, kao što sam sad. Poljubi ovo pismo, i ja sam ga poljubio. Ljubi me, ljubi, ljubi, kao što tebe tvoj Vladimir.«

Inače pisa Vladimir svomu pobratimu:

»Evo me na pragu,« reče, »na pragu krvavog hrama, gdje će Davoru pasti tisuće žrtava. Hoću li i ja medju njima

biti? Težko bi mi bilo umrieti, ti znaš, zašto, ali nebih mario poginuti, ako samo moja domovina sretna, slobodna bude. Nejedanput opomenuo si me, da se čuvam iluzija, vazda si me krstio idealistom. Bojim se, da si bar ponješto pravo govorio. Čudno je, da ti hrvatski mladić, polazeći u boj, tako piše. Nije to Boga mi kukavština, ali inače nemogu ti pisati. Je li već koja od želja narodnih izpunjena? Imamo li Krajinu, imamo li Dalmaciju? Hoćemo li ju skoro dobiti? Tako ja pitam sto puta ljude, koji bi to mogli znati. Sve mi vele: Pričekajte, bit će svega, sada u ratno doba nije tomu hora. Bit će gaće, ali kad će? Neće li nam poslije reći, sad je prekasno. Ti valjda pitaš, što li me nuka, da tako pišem? Čuj, evo zato. Na Dravi nam uzeše naše hrvatske zastave i dadoše crnožute. Šta to znači? pitam ja. Zar nije kraljevina Hrvatska naviestila rat? Zar nije ta trobojna zastava vriedna i dostojna, da se pronosi svietom? Jesam li jošte hrvatski junak, ili vojnik pod tudjom komandom? Častnici Nehrvati, koji su krotki bili, dok smo u našem zavičaju bili, koji bi se nasmiešili, kad smo viknuli: »Živio!« sada čudnovato dižu glavu i gledju mrko našu hrvatsku uniformu. Da, brate, preko noći se to promienilo, toplomjer mojega zanosa pao je znatno. Medjutim bilo što bilo, natrag nemogu, dužnost me zove, ja moram zajedno s tom bujicom plivati. Bog dao, da nepotonem, da živu glavu iznesem na brieg, gdje me moja Lucija čeka. Oh, brate, pazi na nju, molim te, pazi. Mi ćemo sada hrlo napried i nedvojim, da će biti skoro okršaja. Svakako ću gledati, da ti pošaljem njekoliko redaka.«

Eugen pokaza Vladimirovo pismo Dobraniću. Stari gospodin pročita ga pozorno, pa reče napokon uz turoban posmjeh:

»Da, idealista je naš dragi Vladimir; eto već mu je na pol klonula duša. Svi smo Hrvati manje više idealiste: svakomu vjerujemo, svatko nam se smije. Stara je to pjesma, prijatelju moj. Mnogo i mnogo će trebati vremena, mnogo

kajanja i gorka izkustva, dok dodjemo do prave, zdrave pameti. Vjerujte meni. Niesam nikakov pesimista, niti sam neprijatelj naroda, koji navlaš pesimistički govori, da potjera narod u drugu skrajnost, ali imam izkustva od mnogo godina, poznajem i naše ljude. Čuvajte se na putu svoga života, vjerujte samo malo, da Vas nada neprevari preljuto. Znam, da ste hladniji nego Vladimir, komu se krila široko i visoko krile pod oblake. Jedno Vas ipak molim, nepokazujte toga pisma Luciji, a još manje mojoj ženi; a meni priobćite svaku najmanju viest o Vladimiru. Ljubim ga, kao da mi je rodjeni sin; pošten je, pametan je skroz i skroz. A i njegovu otcu pišite revno. Starac, premda je rodoljub, zdvaja. Drugomu negovorite ništa o njem. Vi znate, kakvo je vrieme, kako kod nas kipi. Tko u toj graji izrekne samo jednu samostalnu misao, bude odmah proglašen izdajicom. Rieka se izvila iz svoga vrela i teče burnim mahom; kamo će izteći, to Bog zna.«

Evgen nije medjutim imao prilike javiti Dobraniću daljnih viesti o Vladimiru. Samo dva tri puta dao je po ranjenih častnicih, koji se od ratišta u Zagreb povratiše, pozdraviti pobratima i dragu. Častnici pripoviedali, da je čovjek junačan, da je povišen na čast poručnika, da su ga na pohodu samo mimogred vidjeli, gdje nije bilo prilike pisati. Ali pisma nebijaše ni poslije. Ljut boj bio je planuo na svih stranah Ugarske i Italije, a i sam carski grad Beč pobuni se. Ljuto se hrvahu širom Ugarske čete, bojna sreća nagibala čas na jednu čas na drugu stranu; sva Europa plamćaše živim plamenom; tko je tu mogao nagadjati, gdje će konac biti i kakov?

Grad Zagreb življaše u to doba u vrućici, u nadi, u strahu. Svatko je njekoga miloga i dragoga imao u vojsci. Sve novi i novi bataljoni narodne vojske skupljali se po županijah, sve je hrlilo na medju. U Zagrebu gotovo nije bilo vojske, već je službu obavljala narodna straža. Samo kadkad

prolazile bi krajiške čete u Italiju i Ugarsku. S Jelačićevom vojskom gotovo nije saveza bilo, van što su dolazile službene depeše i kratki buletini. Još nebješe dovedena munjevna žica do Zagreba, još nebješe ni parovoza. Putem trome pošte dolazile su viesti u glavni grad, kadkad samo dva tri tiskana zagonetna redka, pomno sastavljena, dvojbena, nerazumljiva. Možda se je kod glavnog zapovjedničtva više znalo, ali nije se javiti htjelo. A ti se suhoparni redci tiskali, liepili po uglovih, dielili medju narod. Pa ako je kadkad i koja pobjeda dojavljena bila, ah tu bijaše samo broj mrtvih i ranjenih naznačen. Ali tko je ranjen, tko li poginuo, toga nije spomenuo taj kratki, nemilostivi broj. Evgen je služio tada kod županije, radio je od jutra do mraka, ali u ono malo vremena, što mu je preostalo bilo od posla, učio je i učio sve novine, viesti, buletine, kao da ih na pamet kani naučiti. Pomno je sliedio svaki pokret Jelačićeve vojske na zemljovidu, razpitivao se kod častnika, u bojnom odsjeku banskoga vieća. Badava. Dobio je viesti u obće; o Vladimiru, o njegovoj četi nije ništa mogao saznati. Kako li mu bijaše pri duši, kad bi svaku večer stupio u stan Dobranićev, kad bi mu blieda, zaplakanih očiju na susret izletjela Lucija, kad bi drhćući upitala:

»Šta je? jeste li čuli za Vladimira?« a on joj morade odvratiti:

»Ništa.«

Njekog dana stupi Klara iznenada u Dobranićevu sobu i stavi, nerekavši ništa, list novina na njegov stol.

»Šta je?« zapita ju muž u čudu.

»Čitaj,« odvrati žena mirno.

Dobranić pogleda pobliže i spazi mjesto crvenkom obilježeno. »Bitka — juriš na bajonete. — Naši tri puta suzbiti, ponoviše juriš. Nadvladaše uz velike žrtve. Palo je žalibože dosta častnika, medju njima junački poručnik Vladimir Milković.«

Dobranić protrnu. Novine mu padoše iz ruku. To bijaše strašan, nenadan udarac. Al nereče ništa.

»Eh! Pa šta veliš?« zapita žena hladno.

»Ja — ja —« pentaše suprug prošav rukom preko znojnog čela i zašuti.

»To je konac tvoga romana. Slutila sam, da će tako biti. Vladimir bijaše žestoke krvi, nije se štedio, našao je smrt. Žalim ga. Toli mlad, pa mrtav!«

»Ali Bog zna, je l istina. Novine lažu.«

»No hvala Bogu, valjda ta debela pismena neće lagati.«

»Da, da! Pravo veliš. Ta debela pismena nelažu. To je prava pravcata smrt! Jadni mladiću! To je strašno, užasno.«

»Ali naša kći! Naša kći.«

»Valjda joj niesi rekla?«

»Niesam luda.«

»Ali napokon joj moramo odkriti našu zgodu.«

»Dakako, ali pametno.«

»Bože! Bože! Glava mi se vrti. Je l to prst božji?«

»Jest. Okrutna je ruka božja. Hvala Bogu, da ja ništa kriva niesam.«

»Klaro!« kriknu Dobranić biesan.

»Smiri se! Neviči! Neću više o tom govoriti. Bilo je tako sudjeno.«

»Sudjeno, zar zbilja sudjeno?«

»Da što?«

»Oh! Oh! Da sam to slutio! Moje nade! — — Moja Lucijo! — — Prokleta bila bjesnoća naroda, koja za žrtve ište nevinu krv! Toli mlad, toli mlad! Pa mrtav! Pa ništa! Lucijo! Moja Lucijo!«

Dobranić klonu u se, kan da ga je dirnuo grom. Bilo je, kao da ga je spopala tiha nesvjestica, grozna čama. Sjedio je poniknute glave kao kamen, samo kadkad bi se trznuo, samo kadkad uzdahnuo. Klara stojaše pred tim čovjekom niema, Klara gledaše te podrtine junačkog njekad čovjeka hladnim

okom bez samilosti. Gotovo bi čovjek pomislio, da joj njegovo očajanje godi, da mu se veseli. U zakutku ustnica te ocvale naličene dame, kan da je tajna ruka upisala zlopaku izpovied: Drago mi je, da je na moje izašlo, da će biti po mojoj volji.

Dok se to zbivalo u Dobranićevoj sobi, unidje Evgen u stan gospodje Klare kao svaki dan. U prvoj sobi nenadje nikoga. Podje u drugu. Tu sjedjaše Lucija vezući za gjergjefom. Evgen se pokloni smjerno.

»Dobar dan, gospodjice! Marljivi i uviek marljivi.«

»Ah Vi, gospodine Evgene,« reče djevojka dignuvši glavu. »Dobar dan! Da sam marljiva? Šta da radim? Vrieme teče lagano. Kažite mi za Boga, hoće li jednom kraj biti tomu strašnomu ratu? Zašto se ljudi toliko trzaju i tuku?«

»Hoće, hoće, ako Bog da!« utješi ju Evgen.

»Ako Bog da! hvala na takvoj utjesi! Ali ako Bog neda? A! Molim Vas, što pišu novine?«

»Oprostite mi, gospodično! Danas niesam još ništa čitao Uh, glava mi još i sad šumi. Od rana jutra do mraka bio sam u uredu, niesam ništa ni jeo, van njekoliko zalogaja u kancelariji. Trebalo je jedan bataljun odpremiti na Dravu. Sluga mi donese novine. Evo ih! Još su smotane. Vidite, da pravo govorim. Ali reko bih, da neće ništa važna biti.«

»Dajte, da vidim!« Lucija uze novine otvori list i uze čitati. »Kako da nije ništa važna? Nevidite li na čelu lista, ta debela pismena s ratišta! Vi ste sliep čovjek.«

»Eh, Vam kuca srce pojače! Da vidimo! Čitat ću.«

»Hvala liepa! Mogu i sama. Bitka! — vidite li! Žestok juriš na bajonete! Naši tri puta suzbiti — juriš, nadvladaše! Jao! Isuse!« kriknu djevojka, uhvati se za srce i klonu bez sviesti u naslonjač.

»Šta je za Boga!« priskoči Evgen prestravljen, zgrabi list, zaviri unj, zgnječiv ga lupi se šakom u čelo i kao da mu trista otrovnih striela prorazilo srce zajauknu:

»Vladimire! Moj Vladimire!«

U taj par doleti gospodja Klara. U jedan tren pregleda cieli prizor.

»Šta je, gospodine Petroviću?»

»Šta je? Na, čitajte! Vladimir, moj Vladimir, Lucijin Vladimir mrtav, oh Bože, mrtav.«

»Znam! Ali za Boga, kako ste to smjeli Luciji reći? Lucijo! Moja Lucijo! Osviesti se! Čuj! Majka ti je tu! Nečuje ništa. To je nespretno bilo, gospodine Petroviću. Kako ste mogli — — — ta Vi znate, da još na njega misli. Uh! Kako ste mogli!«

»Niesam ja! Niesam, milostiva gospodjo! Dadoh joj novine! Niesam ni sam znao. Kako i bih, da sam samo slutio. Bože, Bože! Ne, ne, to nije moguće! Moj Vladimir mrtav!«

»Kako nije moguće, kad je njegovo ime debelo u novinah štampano? Svakako je nespretno bilo. Trebalo je pomno čitati. Ta i sami znate, kako Vam rekoh, da djevojka još uviek na njega misli.«

»Još misli, gospodjo?« odvrati Evgen kroz gorak posmjeh, »kako Vi to velite, još misli? A jeste li se nadali, da će prestati na njega misliti, da će uspomenu toga plemenitoga mladića ikad izbaciti iz svojega srca?«

»Molim Vas, kad je mrtav.«

»Mrtav! Mrtav! Mrtav!« zarida Evgen, »da, da, s mojom krivnjom mrtav! Mlado mu je srce uzkipjelo bilo od rodoljubiva zanosa, te je srnuo u smrtonosnu pogibelj, a ja ga niesam zaustavljao. Ja, ja sam kriv njegovoj smrti.«

»Molim Vas, gospodine Evgene, pustite to naricanje; pomozite mi radje, da osviestim kćer! Što bi Vi krivi bili? Sam si je kriv. Nebješe mu poći u boj! Ta pomozite, za Boga, vidite, kako bez sviesti, blieda leži. Bože, Bože! Brže dajte octa! Doktora! Sad valja ponajprije pomoći živim, a onda istom oplakivati mrtve.«

Sve to govoraše Klara njekim nehajnim hladnim glasom

motajući se oko Lucije, ali tako, kao da je poput glumice sve te pokrete naučila bila. Evgen stajaše časak niem i svrnu okom na tu bezćutnu, pomodnu komedijašicu, okom najvećeg priezira, zatim poleti k vratima; ali kako ih otvori, pojavi se na pragu gospodin Dobranić. Strašno li se bješe izobrazio.

»Šta je?« izlanu drhćućim glasom, »Lucija zna —«

»Zna, zna,« potvrdi Evgen glavom.

»Pustite me!« reče starac, pokroči snažnim korakom napried, odrinu silovito Klaru od djevojke i kleknu pred kćer. Shrvan od težke boli spusti siedu glavu u djevojčino krilo i viknu kroz plač:

»Oh Lucijo! Jedino uzdanje moje! Lucijo, mila kćeri moja! Što smo Bogu skrivili, te njegova ruka na tvoju, na moju glavu toli težko pada!«

Gorko plakanje starčevo zaguši se u krilu djevojčinu.

»Ali Dobraniću! Molim te, šta tu plačeš kao malo diete! Nije li te sram?« reče Klara, kad je Evgen po liečnika otišao bio, »ta nije ti umrla kći!«

Dobranić dignu glavu i zapilji veliko svoje oko u Klaru. Zatim skoči na noge, uhvati ženu za ruku i iztisnu škripljuć:

»Kći mi nije umrla, da! A gore je, nego da mi je umrla. Znaš li ti, što to znači srce, hudi demone moga života, što znači živo ljubeće srce? Ah!« doda smijući se grohotom, »tebe pitam za srce, tebe, koja niesi nikad srca imala, tebe, koja si me prvim cjelovom zavarala. Znaš li ti, da će se ova djevojka, tvoja krv, od zdvojna sna probuditi na najstrašnije kine i muke? A tko joj zada sve te strahotne jade, tko joj izmami te krvave suze, tko joj sgazi to bujno, iskreno srce? Ti — ti! Njezina mati, koja je htjela njezinom svodiljom biti.«

»Dobraniću! Dobraniću! Zar si pobjesnio!«

»Šuti, naličena megero!« viknu starac biesno stišćuć poput gvoždja Klarinu ruku. »Da, ti! Oh! Ti me smatraš starim izkipjelim tupoglavcem, koji nije jak domisliti se himbi. Al kad

sam bezsnen ležao u postelji i zurio u taj crni, nemilostivi mrak, onda mi se razplitahu misli poput tanke paučine, onda mi puče medju očima, ter se dosjetih istini. Tvoje je to djelo, tvoja spletka, tvoja himba. Uklonit si htjela mladića, a sada pada kaplja po kaplja rumene mu mlade krvi kao prokletstvo na tvoju glavu, al i kaplja po kaplja kao otrov u čašu toga mladog, nježnog života. A to se zove majka! Jesi li zbilja to diete pod srcem nosila, il ti je podmetnuto, te si mu gora od tigrice?«

»Dobraniću! Dobraniću!« škripaše plamtećih očiju žena.

Tad unidje Evgen sa liečnikom. Oboje se prenuše u mir. Doktor obadje djevojci bilo, stavi uho na srce i reče:

»Octa!«

Donesoše ga. I natare djevojci sljepočice, stavi joj octa pod nos. Srce poče jače kucati. Lucija se trznu dva tri puta, napokon otvori oči i pogleda u čudu oko sebe.

»Šta vam je,« reče slabim glasom, »šta me toli čudno gledate? A čemu gospodin doktor? Ta niesam bolestna. Uh, ala sam imala strašan san. Snilo mi se, da je Vladimir poginuo, vidjela sam, gdje krvav, mrtav leži na zemlji. Strašno mi je bilo, htjela sam da i ja poginem. Hvala Bogu, da je san,« nasmjehnu se blago.

Nitko neodgovori, ali djevojka oštro pogleda otca i Evgena i reče:

»Nu recite, recite, da je san!«

Te skrenu okom na pod. Tu ležahu sgnječene novine. Djevojka zadrhta, sunu u vis, zaleti se k novinam, zgrabi list, pogleda, vrisnu, baci ih, uhvati se za glavu i zavapi iz dna srca svoga:

»Ne, ne, ne, ne! Nije san, nije san! Istina! Jao! Bože! Vladimir, moj Vladimir mrtav! Ubiše ga, ubiše mi srce moje.«

Liečnik priskoči, da pridrži djevojku, koja u njegovo naručje klonu.

»Milostiva gospodjo!« reče Klari, »priredite postelju za

gospodjicu. Smjesta mora da legne. Žestoka bol potresla je njezine živce toliko, da se bojim opasnih posljedica. U koliko mi bude moguće, radit ću, da odklonim pogibelj. I zbilja odpremiše Luciju u ložnicu. Kako doktor proreče, uhvati ju žestoka vrućica. Kao mahnita buncaše djevojka cielu noć dozivljući stoputa dragoga sad biesno, sad milo, sad kroz smieh, sad kroz plač. A svaki vapaj plamtećih očiju bijaše oštar nož u srce Dobranićevo, koji poput vjerna stražanina bdijaše cielu noć kraj jedinice svoje. No prema jutru izdade ga snaga i kad je svieća gotovo dogorjela bila, klonu mu težka glava na razjadjena prsa.

Ljuta bolest hrvala je uztrajno nesretnu djevojku, da, za prvo vrieme bijaše vrućica toli žestoka, da se je i sam liečnik bojao za Lucijin život. Nu djevojka bijaše jaka, krepki joj organizam ote se žestokoj navali i bolest se prevrnu na bolje. Za sve ovo vrieme pazio i čuvao je Dobranić svoju kćer reć bi zavidnim okom te je, koliko je moguće bilo, uklanjao od nje Klaru. Strašne muke prepatio je uz to ljubeći otac, kojim bijahu žive svjedočice crte njegova lica. Taj njekad živi, duhoviti obraz bijaše sada žut, navoran, drhtav, žarke one oči, koje za mladjih godina ponosito plamćahu u sviet, sada se smutiše, pobliediše. Tužne bludjahu po zemlji, kan da nješta traže, a kad je Dobranić za tihe noći sam sjedio uz driemajuću kćer, svrnuo bi okom na miljenicu svoju i po koja vruća suza kanu na njegovu ruku. Toli nježno, toli milo negleda ni majka svojega čeda u kolievci. I kako nebi! Za njim stajaše izgubljen život, u njem življaše jošte sviest, da je po svojih sposobnostih mogao postati dičnim čovjekom, pred njim se neotvaraše put sretne budućnosti, već bieda i nevolja. Domovina ga prezire, žena začetnica svega zla, izdala ga, lakoumna ćud nedarovita sina neobećavaše mu nade, stari ga prijatelji odnemariše, samo jedno ljubeće srce, jedna iskrena duša bila mu je ostala, njegova kći, a i nad tim blagom lebdila je smrt. Bijaše sa-

trven, mlitav, bijaše diete bez volje; samo jedna želja živjela je u njegovoj duši, da spase, da izbavi ljubljeno diete, kojeg mu je prieka kob navalice srce ranila bila. Još i to da propadne, oh onda je mogao samo požaliti, da se je ikad rodio na sviet, onda je valjalo poluditi ili ubiti se, jer mu se krivično činilo, da se njegova slabost ljuće kazni, nego mnoge opačine velikih zlotvora i izdajica. Ali na sreću ukloni što jakost tiela, što vještina liečnika smrtnu pogibelj od mile Lucijine glave. Oh koliko mu je kliktala u potaji duša, kad mu rekoše, da će živjeti dalje, kad je vidio, da se mironosan san spušta na vedje toga bliedog angjela, koji ga je jedino vezao s ovim svietom.

Medjutim je radio i tražio Evgen na sve ruke, da sazna pobliže viesti o smrti Vladimirovoj, koja je u ratnom buletinu toli strašnom kratkoćom javljena bila. Napokon saznade potankosti, da se već nije sumnjati moglo o smrti nesretnoga mladića. Sve viesti javiše, da je kumpanija Vladimirova bila žestoko navalila na selo, gdje su magjarski pješaci ušančeni bili. Poslije drugoga juriša provališe naši krajišnici u selo, te po kućah i ulicah uzplamti žestok boj. Već su počeli Magjari uzmicati, naši ih bezobzirce gonili, a pred svima Vladimir sa svojom četom. Tada nahrupi iznenada četa honvedskih husara u naše redove i mnogo naših bude sasječeno. Husarski častnik izpali svoj pištolj na mladoga poručnika Milkovića, koji se mrtav sruši u jamu kraj puta. Krajišnici moradoše ostaviti selo i svoju mrtvu braću, ranjenike njekako sretno ukloniše. Evgen nezadovoljan time, dade pisati u Peštu, nebi li dobio kakovih glasova, ali saznade samo toliko po magjarskih novinah, da su Krajišnici kod sela U. potučeni bili od husara, da je palo mnogo Hrvata, medju njima i njekoliko častnika i da su svi na seoskom groblju u jednoj jami zakopani. Za imena njihova nije se dakako znalo, jer su husari sve ranjenike i uhvaćenike posjekli, te nije bilo koga pitati za ime i zavičaj mrtvih. Sve to dojavi Evgen

staromu Dobraniću a i Vladimirovu otcu. Dobranić slegnu ramenima, razširi ruke i reče turobno:

»Mrtav! Bog je tako htio. Tu neima lieka ni utjehe. Strašna zbilja neda se zabašuriti, neda se tajiti od svieta. Vjerujte mi, mladi prijatelju, da me Vladimirova smrt stoji njekoliko godina života, a moju kćerku stoji cielu njezinu sreću. Molim Vas, štedite ju, da bar spasem vjerenicu Vašega prijatelja. Ja sam star i slab, ona mi je sve, što na svietu imam; pomozite mi pri tom poslu.«

Lucija se oporavljala pomalo, ali se napokon oporavi posve. Na mlada joj lica povratiše se opet rumene ružice, crne joj oči počeše opet sievati, ali duša je svejednako bolovala. Čitave dane znala je u svojoj sobi poniknute glave sjediti i skrštene ruke držati u krilu. Bijaše ohladnila, otupila za ovaj sviet, njezino srce kan da je zamrlo bilo. Niti je pitala, nit se brinula, što po svietu biva. Samo kadkad sinula bi joj suza u oku, samo kadkad izvadila bi iz stolčića svoga Vladimirove pjesme, čitala ih, poljubila i suzami orosila, a onda opet zaniemi, kan da je na javi snivala. Jednom kasno u večer, kad je tako sama sjedila, udje Evgen u sobu.

»Ah dobar dan, gospodine Evgene!« pozdravi ga djevojka slabim glasom, »kako da nieste prije došli? Očekivala sam Vas ja i moj otac. S Vama mogu barem o Vladimiru razgovarati; Vi, njegov pobratim od djetinstva, znate toliko o njem pričati, a svaka najmanja crtica o milom mi vjereniku godi mojemu srcu.«

»Oprostite, mila gospodjice, da niesam prije, da sam toli kasno došao, i to na kratak čas.«

»Na kratak čas? Kako to?«

»Dodjoh oprostiti se, gospodjice,« reče Evgen tronutim glasom, uhvativ djevojku za ruku.

»Oprostiti!« prepade se djevojka.

»Da, moram već sutra u Slavoniju, gdje me čeka služba. Nemislim, da će me skoro zapasti sreća, vidjeti Vas i Vašu

vriednu obitelj. Ostajte zdravi, gospodjice Lucijo, uz milu sliku pokojnoga Vam vjerenika pridržite i njegova vjerna pobratima u pameti. Ta nas dvoje bijasmo najbliži Vladimirovu srcu. Bog Vas štitio i okriepio. Do vieka bit ću Vam vjeran prijatelj!«

»Dakle me i Vi ostavljate,« odvrati djevojka turobno, »i tu utjehu da izgubim, a moj otac je star, pa mu i samomu utjehe treba. Sve oko mene vene i gine i ja ostajem sama na svietu kao samotno, suho drvo sred polja. Zašto nije i mene bolest skončala, bolje bi bilo.«

»Nemojte tako, gospodjice! Vi ste mladi, krepki. Svaka rana zacieli po vremenu, svaka se težka bolest preboli. Vi imate otca i majku! Bar za njih morate živjeti.«

»Živjeti! Molim Vas, je li to život? Ja neživem, ja brojim samo dane. Moje srce je otupilo. Tu, tu!« nastavi pokazavši na srce, »neće nikad više ljubavi biti, nikad. Vjerujte. Zbilo se što mu drago, moje srce nije nego raka, u kojoj je Vladimirovo ime zakopano. Ostajte mi prijateljem, molim Vas liepo. Bit će mi vazda utjehom, da diše stvor na svietu, koji u svom srcu nosi ljubav prama Vladimiru, kao što ju ja nosim, da jedan dio boli, koja mi težko pritište dušu, pada i na Vaše srce. S Bogom, dragi gospodine Evgene.«

»Gospodjice Lucijo!« reče mladić poslije časka, »mi smo sad sami. Dozvolite mi rieč i nepišite mi je u grieh.«

»Govorite samo!«

»Da! medju mojim i Vašim srcem postoji svet savez: veže ih ljubav za junačkog mladića, koji je pao za slobodu domovine, komu se duša medju zviezdami vije. Hoćete li, da taj savez nerazdruživ bude, da zajednički posvetimo život uspomeni prijatelja?«

Djevojka ga pogleda u čudu.

»To jest,« reče, »Vi prosite moju ruku.«

»Da! Nepišite mi toga u grieh. Nije to sebičnost, kunem Vam se. Ja hoću da budem Vašim zaštitnikom.«

»Nesmatram ja to uvredom moga srca, sebičnošću Ni po što! To je u mojih očiju plemenita žrtva, koju mi nudjate. Ali hvala Vam, nemogu, neću. Ja Vas ljubim kao brata, nemogu kao vjerenika; i Vi me neljubite, znam. A sav svoj život želite mi pokloniti! Ne, ne Evgene, ja nesmijem te žrtve primiti. Ja bih sgriešila. Vi sebi morate naći srce, koje će Vas iskreno ljubiti. Vaša plemenita duša zaslužila je tu nagradu od sudbine. Ja nemogu ljubiti, niti ljubavi hiniti. Šta će Vam neveseo, nujan stvor, koji pod silu grleći živoga misli na mrtvoga?«

»Ali vrieme pokriva grobnicu travom, rana će zacieliti, a nitko na svietu neće Vam misli na Vladimira manje u grieh upisati, nego ja.«

»Neću, Evgene, neću. Prije bih mogla žrtvovati se drugomu, koga neštujem, neljubim, nego li Vam.«

»Pa s Bogom, Lucijo, Bog Vas štitio. Odbiste me, ali zato bit ćete mi mila i draga kao i prije.«

»I Vi meni, dragi prijatelju! S Bogom.«

Evgen poljubi djevojku u ruku i izadje naglo, a ona oćuti, da je u onaj par i opet izgubila iskrenu dušu.

VIII.

U Zagrebu življaše tada njeki gospodin Topolković ili možebiti plemeniti gospodin Topolković; bar je imao plemićku krunu nad monogramom svoga pečata i svojih džepnih rubaca, a pisao se vazda: »de Topolcovich«. Nije se pitalo, odkuda je, šta li je, jer je imao novaca, vrlo puno novaca, i jer je zagrebački magistrat za putni list običavao pitati samo ljude, koji su bili uhvaćeni na kakvoj kradji. Težko je bilo opisati Topolkovićevu sliku, kogodj i ćud; u istinu poznavalo ga je samo vrlo malo ljudi skroz i skroz. Bijaše čovjek ovisok i žilav. Na pomno obrijanom žućkastom licu nije bilo ni brade ni brkova, tako da se nije razabrati moglo, bi l ti

brkovi plavi ili sivi bili, da ih ima. Ni po kosi niesi mogao ništa pogoditi, jer je gospodin »de Topolcovich« imao plavu gladku vlasulju. Hodao je krepko, gledao je svojim sivim očima sigurno, pače drzovito, bijaše tanan i vit, — njeki govorahu, da si poput ženske tielo stezuje; nikad nije nosio nego svietle rukavice, gladke cipelice, vazda bijaše odjeven po »journalu«, a iz prsnog džepa virila mu je uviek svilena marama. Govorio je kratko, hladno, ponosito, kadkad i nebi ni progovorio, već bi se samo ozbiljno nasmiešio. Oponašao je u obće reć bi englezkog »gentlemana«. U kratko bijaše to slika nejasnih obrisa i bliedih boja, koju ćeš odmah zaboraviti, čim ti se izmakne očima, nu Zagrebčani pamtili ga vrlo dobro, jer ga je svagdje vidjeti bilo. Strasti niesi nikad vidio na njegovu licu, i nije moguće bilo uvrebati, kakve je ćudi. Da li je naobražen ili nije, nikako se nije znati moglo; govorio je njekoliko jezika, dakako s nješta dialektičkim prizvukom; bacio bi koju o politici, znao je dosta zemljopisa ter je opisivao vrlo živo Pariz, Rim, Mletke, Carigrad, pače i Boston, jer je valjda sam ondje bio. Često bi spomenuo vrlo prijateljski ime ovog ili onog stranog poslanika ili generalnog konzula. Bijaše osobit prijatelj liepe književnosti, gotovo »bel esprit«. U kazalištu je imao svoju ložu, kod svakog koncerta si ga vidio; sa vojničkimi častnici se je biljario, s umirovljenimi činovnici šahirao, sa starimi gospodjami vistirao. Premda Hrvat, nije nikad pokazivao, kojoj političkoj stranci pripada; prijateljevao je s kolovodjami svih političkih stranaka, da, polazio je razne kuće, koje se niesu nimalo slagale u politici. Ljudi su to gledali bez prigovora, premda bi se komu drugomu takov politički indiferentizam u grieh upisao bio. Za njegovo pravo zvanje nije se znalo, jer u obće ništa ozbiljna radio nije. Njeki govorahu, da je austrijski politički agent, koji sve u Beč javlja, šta u Zagrebu biva. Nu sviet je za ono doba u sav glas po ulicah i kavanah vikao sve, šta misli, da nije ni trebalo taj-

nih agenata, pa Bog zna, da li je u gospodina »de Topolcovich« dosta fin nos bio za političkoga uhodu. Kadkad bi dakako uzeo u ruke koje strane novine, te si ovo ili ono zabilježio u svoju bilježnicu, ali samo onda, kad su ga ljudi gledali. Za dvoje znalo se sigurno, prvo, da je neženja, jer se je ciela njegova obitelj sastojala od stara ćorava sluge i bolonjezkog psića, koji ga je čitav dan pratio; drugo, da je bogat, jer je bio gospodski uredjen, jer je silno i hladnokrvno trošio, gotovim plaćao, te bijaše kumirom svih markera i konobara. Šta više, gospodin »de Topolcovih« imao je u svojoj službi pet do šest zakutnih mešetara i mešetatarica, koji njegove novce na zaloge, mjenice, obveznice uzajmljivahu lakoumnoj gospodi uz sto i još više postotaka. Sam svojom rukom nije nikad uzajmljivao i u istinu je malo ljudi znalo za to njegovo poslovanje. Sviet se je čudio, da u Topolkovića neima osobite pasije, kako ju svaki imućan čovjek ima i imati može; materam bijaše uzorom solidna mladoženje. Zato je i rado gledan bio na kućnih zabavah, gdje je bilo kćeri za udaju. Nu sviet se je u tom varao. Kad je spetio prvi put kakovu mladu ženu ili djevojku, zatreptile bi mu odebele ustnice, munuo bi žar žućkastim licem, a oči bi mu sievnule, kao mački o tamnoj polnoći. Istom onda stao je žensku mjeriti, je l krupna ili nježna, je l žarka ili sentimentalna, je l požudna ili hladna. Za taj posao znadjahu samo njegove žrtve, ali su i znale, da je Topolković »vukodlakom«, u kom gori potajni oganj, koji sve užiže i i uništuje. Uništivanje bijaše mu hranom života. Bijaše sličan čovjeku, koji bez milosti utrgne svakog dana najljepši cviet, da ga može zataknuti za dugme, a na večer ga baci na smetište. Topolković je tražio svoje žrtve svuda neplašeći se nikakvih zapreka, a za obično veselje služile su mu njemačke glumice ili talijanske pjevačice, koje su se u Zagreb zabludile bile po svom zanatu. Toj zabavi posvećivao je osobitu

revnost i diplomaciju, i smišljao je u pojedinih slučajevih osobite doskočice.

Nad Dobranićevom kućom hvatao se mrak sudbine. Duše staroga Dobranića primala se bezćutna melankolija, kao što se hvata mah staroga hrasta. Sina mu iztjeraše sramotno iz vojske radi ciganskih dugova. Govorilo se, da je stupio u francezku legiju stranaca, te da je po svoj prilici zaglavio u ratu na Kabile; smrt ote negovoj jedinici poštena vjerenika, djevojka bijaše svejednako turobna, a njegova žena bijaše mu sada sto puta odurnija, jer se je i sad izticala u družtvu svojom gadnom koketerijom, kao kakva stara kazalištna kulisa, koja jošte pokazuje tragova njegdanjeg grimiza i zlata. Voljela je gladovati i nukati kćer i muža si na gladovanje, samo da može objesiti na se pomodnu krpu; ta i njezino srce nebijaše nego krpa.

Pomalo izčezavahu zrake snivane i željene slobode u nevid; — umorena, proriedjena povrati se hrvatska vojska u svoj zavičaj i razidje se tiho. Narodne stečevine počeše se topiti poput leda, nad žrtvami od g. 1845. iztrunuše krstovi. Bože moj! Sve je to bajka bila, sve su to bila »fata morgana« u pustinji narodne poviesti. Na obzorje dizao se pomalo mrk oblak — absolutizam i uzanj stran jezik, strani ljudi, koji su nas imali navlačiti na tudj kalup. Zagreb, taj bučni, živi Zagreb oniemi, riedko tko se jošte mrgodio, većina dobrih Zagrebčana priučavala se nemisliti ništa, da misao neutekne na jezik. Zaniemiše davorije pred omjerenim korakom novorodjenih žandara, dočim su njegdanji častnici narodne vojske prepisivali tudje sastavke, dočim je slavljeni njekad Lisinski gladovao, a Vraz sve više uvidjao, da neima komu pjevati, dočim je ban Jellačić sjedio satrven u svojih dvorih, čujući samo u snu klicanje blaženog naroda.

U ono doba poče gospodin Topolković češće polaziti Dobranićevu kuću. Bijaše od vajkada gost u toj kući, a gospodja Klara mislila je posve ozbiljno kao mnoge majke, da

će moći toga bogataša privezati uz Luciju i spasti po tom i sebe. Da, bilo je toli daleko došlo, da je zagonetni gentleman izjavio, da će uzeti Luciju. Nu romantička epizoda sa Vladimirom zakrči svaku dalnju razpravu o tom poslu. Ni Klara, ni Topolković nedodirnuše se toga pitanja. Bogataš dolazio doduše rjedje, ali neizosta nikada. Kad se je pročulo, da je Vladimir poginuo, bijaše Topolković opet češći gost. Dočim je prije dolazio svakih osam dana, sad si ga mogao vidjeti svaki drugi dan kod Klare. I sada nije bilo govora o Luciji, pače je Topolković njezinoj materi govorio toli sladko i sentimentalno, da je sviet već šaptati počeo, koliku eto sreću ima Dobranićka pod stare dane. Lucija, pogružena u svoju žalost nije ni marila, što se u kući radi, djevojka nije mislila nego na Vladimira. Klara nije tomu ni malo prigovarala, pače je davala kćeri novaca na mise za spas Vladimirove duše. Al opet je snovala, kako bi Topolkovića mogla svezati s Lucijom, jer se napokon uzrok njezine namjere nije ni malo promienio bio. Klari je bilo samo do toga stalo, da se otme financijalnoj propasti, da može kao i prije gospodski živjeti. Klara je tu sliedila osobitu taktiku. S jedne strane htjede svojim duhom i dosjetkom — jer ta kukavna duša bijaše svakako duhovita — razigravati živce blaziranog bogataša, s druge strana pokazivala mu je liepu svoju jedinicu, koja se je po svojoj turobnosti za ljude Topolkovićeve vrsti »pikantnom« zvati mogla. Tako će se, umovaše gospodja Klara, Topolković sve više približiti Luciji i moj naum poći će mi napokon za rukom. Nu i gospodin »de Topolcovich«, vještak u toj struci, shvatio je Klarine namjere, te im se podao posvema. Izprva počeo je manje nježno govoriti materi, te je više puta spominjao kćerino ime, zatim se govorilo o budućnosti djevojke, kako je vrla i vriedna, kako bi za toliku žalost sreću zaslužila, i da se napokon udati mora. Logičkim putem došlo se opet na prvanju namjeru; gentleman, stisnuv nježno majci ruku, izjavi, da je pripravan oženiti kćer.

Tad se sbiše u kratko vrieme od dva mjeseca dana silovite promjene u Dobranićevoj kući. Jednog jutra bude mu saobćeno, da je umirovljen; njegovo mjesto dobi Niemac iz Beča, jer se govorilo, da Dobranić nespada u novi viek; malo zatim umre jedan od njegovih glavnih vjerovnika, a pri kraju drugoga mjeseca odkaza mu drugi vjerovnik, bivši takodjer umirovljen, glavnicu. To bijaše za Dobranića očita propast. Bilo mu je, da poludi. Nit je pravo jeo ni pio, govorio je bez saveza, noću nije oka stisnuo, a vazdan je na cielom tielu drhtao. Samo pred Klarom se je sprezao. Njoj javi posve mirno:

»Ženo! propali smo. Mene baciše u mir, glavnice su nam odkazane, a neimamo novaca. Kuću i sve, što imamo, prodat će nam. Kad dodje sud na ovrhu, treba sve dati popisati, nijednu stvarcu da mi nezatajiš, a najmanje svoje krpetine i zlatne nakite. Mi ćemo imati na godinu dvie sto forinti, jer sto forinti morat ću dati vjerovnikom. Ako me sreća posluži, naći ću si mjesto pisara kod odvjetnika. To ti velim, da znaš. Po tom uredi naše gospodarstvo.«

Klara neodvrati ništa. Te suhe, strahovite rieči starca muža saletješe joj pamet, dušu i srce toli silovito, da nije mogla od užasa iztisnuti rieči. To bijaše dakle tragični svršetak njezina veličja! Danas jošte stajala je kuća Dobranićeva, danas jošte živu sve uspomene njegdanjega sjaja, a sutra survat će se sve to u nepamet, ljudi će zaboraviti to ime, i ako ga spomenu, bit će samo sramota, a slavna Klara, kći staroplemićkog roda, uzor svih pomodnih dama, želja svih gizdelina, slavna ta Klara zaglavit će svoje dane neveselo u sobici pod krovom. Nerekavši ništa podje u svoju sebu i baci se na divan. Silne suze provrieše iz tih očiju, koje su njekad znale samo za smieh, zamamljive te oči bludile su sada po pustinji izgubljena života i svaka stvarca, koja joj se nametnu u taj par očima, sjećala ju je prošlih dana, ter probudi u njezinoj duši gorku uspomenu na njeg-

danje gospodstvo. Sto prizora iz boljeg života munu joj glavom. Gotovo se je pokajala, ali je bilo prekasno.

U to najavi služkinja Topolkovića. Klara skoči hrlo na noge i obrisa si oči. Na glas toga imena sievnuše joj oči. Došljak koraknu klanjajući se prema gospodarici, prihvati desnicu i poljubi ju. Zatim stavi šešir na stolčić i spusti se posve nehajno kraj nje na divan.

»Kako Vam služi zdravlje, milostiva gospodjo?«

»Nješto me glava boli, ali dobro, prijatelju,« odvrati gospodja pod silu.

»Ali Vaše oči su crvene, Vi ste plakali. Šta Vam je?«

»Ništa, ništa!« reći će gospodja.

»Ne, ne! Recite mi, šta je. Ja to želim znati, Klaro.«

Gospodja se neodazva njegovu pozivu, već se baci licem zdvojno na uzglavje divana i udari u glasan plač.

Topolković promatraše jedan časak mirno plačuću ženu. Napokon dignu se i reče prijaznim glasom:

»Vi dakle neimate prijateljskoga povjerenja prama meni? Eh kad nećete Vi, a ono moram ja govoriti.«

Žena dignu u čudu glavu.

Da, da,« nastavi bogataš, »niesam se tomu nepovjerenju od Vas nadao. Dopustite, da ja odgonenem tu zagonetku Vaših zaplakanih očiju. Gospodin Dobranić je, kako čujem, u financijalnoj neprilici. Ponajprije ga umiroviše, zatim pritisnuše ga vjerovnici — —«

»Tko Vam to reče?« planu kao uvriedjena gospodja.

»Dosta je, da znam, a ja znam, da je to živa istina.«

»Jest, oh jest! To je strašno!« potvrdi Klara zdvojno.

»Ugodno nije nikako, to dopuštam. Ja sam medjutim već od više vremena znao, da se primiče katastrofa, nu kako sam delikatan, nehtjedoh ništa o toj stvari spomenuti. Nerazumijem medjutim, zašto ste mi to zatajili. Kako smo intimni, nebi medju nama smjelo biti tajne. Čini se, da me nesmatrate onolikim prijateljem, kolik Vam u istinu jesam.«

»Ja Vas nerazumijem pravo.«

»Vi vrlo dobro znate, da sam bogat, da sam bogatiji, nego li možebiti mislite. S druge strane ste valjda uvjereni, da Vašoj kući svako dobro želim, da, moja je tvrda odluka, svezati se s Vašom obitelji. Ja, koji sam toliko godina života potratio samujuć, došao sam do te dobe, gdje čovjek čezne za kućnim mirom, za domaćom udobnosti, koja je neženji uzkraćena. Ja sada faktički živem na ulici, u gostioni ili u stranih kućah, a kod kuće samo spavam. Vidite, to mi je već dodijalo. Znam, da me Lucija neće ljubiti kao kakav ideal, kakvoga svoga plesača. Nu pošto je Vladimir poginuo, nije joj srce nitko zaokupio, bar nitko živ, a mrtvoga suparnika nebojim se ni malo. K tomu bit će djevojka valjda toliko pametna, da će se sklonuti na taj savez, kad joj razložite, da Vam propast prieti i da je samo ona kadra spasti roditelje od sramote. Njezino je srce od naravi meko, a tim mekše sada, gdje ga je žalost silno potresla. Preuzet ću pod tom pogodbom Vaše dugove, zapisat ću za slučaj svoje smrti Luciji sav imetak, a stanovati i gospodarit ćemo zajedno. Mislim, da će Vam taj arangement po volji biti.«

»Ah Topolkoviću, Topolkoviću!« uhvati gospodja gizdelina za ruku, »Vi ste naš dobrotvor. Još nevidjeh plemenitijegu srca. Kako da Vam zahvalim? Šta bi od nas bilo, da Vas nije? Vi ste pravi andjeo čuvar naše obitelji.«

»Nehvalite mi odviše,« nasmjehnu se Topolković, »pri tom ima i nješta egoizma, jer želim Luciju imati. Nu hoće li ona zbilja htjeti? To mi valja svakako znati.«

»Kako neće? Valjda nije poludila. Mora,« zabrblja se Klara posve vesela. »Prepustite to samo meni.«

»Dobro. Sutra ću doći po odgovor. Adieu, Klaro!« reče Topolković, stisnu ženi ruku i ode uz gracijozan poklon.

Vesela srca koracaše Klara po svojoj sobi. Sve je spaseno, ona će održati u družtvu dostojno mjesto. Te i takove misli motahu se staroj koketi po glavi, dok je Dobranić u

svom zakutku zdvajao od paklenih muka, dok je Lucija, zadubena u minule dane u svojoj sobi radila. Klara se postavi pred ogledalo, naravna svoju koifuru, utre ostanke suza i podje ravno k Luciji. Djevojka se tomu pohodu ponješto začudi, jer majka nije nikada dolazila k njoj. Gospodja Dobranićka sjedne na stolčić, poče posve mirna lica po stolu bubnjati i prihvati:

»Draga kćeri! Imam ti reći ozbiljnu rieč. Ali molim, budi mirna i razborita.«

»Šta je za Boga, majko?«

»Radi se o tvojoj budućnosti, o sreći tvojih roditelja. Tvoj je otac ostario a ni ja niesam više mlada. Ti si dospjela do godina, gdje se druge djevojke udavaju, ti pače vidiš, da je mnogo tvojih vršnjakinja i prijateljica udato. A neudata nemožeš ostati, jer si gospodski, jer niesi na rad uzgojena. Tvojim roditeljem ipak treba podpore, da, podpore, moje diete. Velika je nesreća došla na nas, veća nego i pomisliti možeš. Tvoj je otac izgubio službu.«

»Izgubio službu! Za ime božje!« viknu djevojka skočivši na noge.

»Da, to jest, bacili su ga mir. Mjesto njekoliko tisuća imat će dvjesta forinti na godinu; to je toliko, koliko ništa. Mi smo tvojoj gouvernanti prije više plaćali. Ali nije to sve. Mi smo zaduženi, vrlo zaduženi, vjerovnici traže novce svoje, mi ih neimamo. Prodat će nam kuću, prodati sve, da isto uzglavlje, na koje tvoj siedi otac polaže svoju zabrinutu glavu Propali smo.«

»Majko! Majko!« briznu djevojka u plač, »za ime božje, to je strašno, užasno! Zar neima pomoći, zar neima prijatelja!«

»Neima, kćeri; samo sretni ljudi imaju prijatelja. Da, tvoj otac neće imati gdje počivati, tvoji roditelji neće imati kruha. Prstom će ljudi na nas pokazivati.«

»Prestani, majko, za ime božje, prestani! Poludit ću. Al ne, ne, ja sam mlada, krepka, imam zdrave ruke, ja ću raditi, ja ću Vas hraniti.«

»Nevaraj se, kćeri moja, tvoje ruke niesu za rad, ti i neznaš ništa, čim bi nas hraniti mogla.«

»Zar nas nemože nitko spasti?«

»Može.«

»Tko, za Boga?«

»Ti, Lucijo.«

Lucija uzmaknu plaho, pogledavši majku.

»Ja? Ja, majko? Ta hoću, hoću! Ali nerazumijem te. Reci, kako?«

»Jedan put si živo ljubila, i samo jedan put ljubi se istinski, a i to samo za vrieme. Mi ti učinismo po volji, htjedosmo te Vladimiru dati. Ali nije ti bio sudjen, ugrabi ga smrt. Znam, da drugoga ljubiti nećeš.«

»I neću, majko!«

»Ali udati se moraš.«

»Ni toga neću, majko, nikad neću.«

»Moraš, Lucijo, velim ti. Poslušaj me mirno. Roditelji te nemogu hraniti, niti ti njih, pače ni same sebe nemožeš hraniti. Da si bogata, nebih te nutkala; udaja nije najveća sreća. Šta ćeš ovako bez korice hljeba? Živjeti moraš. Služavkom nemožeš biti, služba bi te ubila. Mogla bi se zakopati u samostan. Ali uvaži: ti imaš otca i majku, koji će stradati bez pomoći, ti imaš roditelje, koji su ti život dali. Imadu li ti stariji pravo tražiti, da im milo vratiš za drago? Imaju, i božja zapovied nalaže djeci. Žrtvuj se za otca, ako već nećeš za mene. Pa nije to ni žrtva. Ljubavi nemožeš dati, netreba ti je ni žrtvovati. Udaj se, bit ćeš obskrbljena za sav svoj viek, a s tobom i tvoji roditelji. Priučit ćeš se pomalo prijateljstvu svojega budućega druga; mjesto slasti ljubavi uživat ćeš slasti svieta. Pa koliko ih se udaje bez ljubavi!« Klara zašuti i pogleda kćer.

»Oh majko! Ja da se udam, gdje me još peče rana na srcu! Nemojte, majko, tako Vam Boga, nemojte me ubijati. Možda ima ipak kakovo drugo sredstvo.«

»Neima, Lucijo! Sve sam promislila i nebih ni bila amo došla, da ga ima. Ako neuradiš, kako ti velim, prosjaci smo.«

»Majko! Majko!« uhvati se djevojka za glavu, »ta to je strašno, užasno.«

»Jest, al se to mienjati neda.«

»A za koga da podjem?« viknu djevojka koraknuvši napried.

»Za vriedna i čestita, za imućna čovjeka, koji te obožava — za gospodina Topolkovića.«

»Ne! Ne! Ne!« kriknu djevojka, braneći se rukama, »za svakoga na svietu, ali za njega neću.«

»Zašto? Što ti je skrivio?«

»Ništa,« jecaše djevojka klonuvši na sjedalo i pokrivši rukama lice, »ništa, ali kad se nasmjehne, kan da vidim vraga pred sobom; kad me njegovo oko pogodi, kan da me se hladna zmija dodirnula. Udajte me za kogagod, uzmite mi tielo i dušu, ali za Topolkovića nemojte.«

»Ali drugoga neima, a što si tu spomenula, nije nego antipatija, koja će s vremenom minuti. Samo slušaj, kako je dobar. Zapisuje ti sav svoj veliki imetak, kad umre; izplatit će otcu sve dugove, ti ćeš živjeti kao grofica — —«

»Dosta, dosta, majko! Netreba mi gospodstva, volim živjeti o suhu hljebu, nego plivati u obilju, što si ga moram kupiti grleći odurna mi čovjeka. Vladimire! Moj Vladimire! To li ima biti tvoja zamjena! Nebi li se digao iz groba, da me prokuneš, kad bi takovim savezom osramotila tvoju uspomenu? Neću, majko, ma šta bilo, neću.«

»Nikako nećeš!« iztisnu jadljivo gospodja dignuvši se brzo.

»Ne!«

»Dobro. Učini, što znaš. Ali ti velim, nenadaj se od mene smilovanju ni suzi, nedodji mi na moje grudi, kad bude sgrbljen, skučen, star, gladan hodao tvoj nesretni otac na prosjačkom štapu po ovom gradu, gdje su mu se njekad gospoda klanjala, kad bude zaludu kucao na zatvorena vrata, koja su se njekad pred njegovom kočijom razletjela, kad budu njegove suze padale na tvrdi kamen; nedolazi mi onda pred moje lice, kad budu ljudi šaptali: »Jadni starac neima ni kruha. Kći, kojoj je dao život, mogla ga je spasti, a nije ga htjela spasti radi lude ljubavi za mrtva čovjeka, koji u grobu gnije,« kad budu ljudi prstom na te pokazivali vičući: »To je ta prokleta, bezdušna kći!«

»Majko! Za ime Boga!« vapijaše Lucija kleknuvši pred gospodju.

»Moram ti reći sve — sve. Tvoj otac nespava, nejede, nepije, već obilazi kao lud po svojoj sobi. Poludit će, a tomu ćeš ti kriva biti i samo ti! Radi, što ti drago, ali nenadaj se božjoj milosti!« Polagano stupaše gospodja prema vratima, dočim je Lucija plačući klečala i mladu svoju glavu na koljena spuštala.

Klara se zaustavi kod vrata držeći kvaku, kan da nješta očekuje. U njezinu srcu nebijaše smilovanja majke, koja u toli užasnu času sažaljiva diete, u njezinu oku sievala je ona hladna, vrebajuća iskra sebičnosti, koja nemisli nego na svoje želje. Djevojka se strese u jedan mah kao od groznice, podignu glavu i dignu se na noge.

»Stanite, majko!« reče pod silu mirno, drhćući na cielom tielu. »Evo me, uzmite me! Činite od mene, što hoćete, neka je po Vašoj volji!«

»Lucijo! Kćeri!« razširi Klara ruke i baci se na kćerine grudi! »Oh milo, drago diete moje! Spasiteljice naša! Znala sam ja, da je u tebe meko, ćutljivo srce, da ćeš se žrtvovati za svoga otca.«

Još je dulje gladila i milovala kćer, ali kad ju ostavi,

da javi svomu intimnomu prijatelju Topolkoviću radostnu viest, pade djevojka natražke na stolicu i zavapi iz dna duše:

»Vladimire! Moj Vladimire! Zašto si me ostavio?«

Na skoro idjaše po gradu tajni šapat, da se neukrotivi lav gospodin »Topolcovich« ženi, Lucija Dobranićeva da ga je sretno ukrotila, ali šapat bude sve glasniji i prometnu se napokon javnim govorom. Sto i sto pitanja sasulo se na gospodju Klaru, na »sretnu majku«, kako joj ljudi govorahu. Klara ponajprije slegnu ramenom, poslije se nasmieši, poslije žmirnu, poslije potvrdi samo glavom, a najzad pokazivaše krasne darove, što ih Topolković ravno iz Beča donese Luciji. Lucija gledaše hladno, mirno preda se, susretajući Topolkovića ponositom udvornosti, dočim je on od dana do dana bivao sladji i dosadniji. Dobranić bijaše spasen: budući mu zet izplati dugove, to jest, dade hipotekarne dugove prenieti na svoje ime. Dosta ga dražili i bockali njegovi prijatelji, pred kojima se prije zakleo, da te ženske neima, koja bi ga stalno privezati mogla, nu »nepobjedivi lav« nasmjehnu se genijalno i reče: »Radite vi, kako znate; ja znam, što radim. Lucija je jedan od najpikantnijih pojava u Zagrebu i vriedi svakako, da čovjek donjekle promieni svoja fratarska načela.«

Stari Dobranić, komu žena nepriobći svoga dogovora, nije ni slutio, koliko je Lucijino srce s te buduće udaje razjadjeno. Znao je doduše, da je to od kćeri žrtva, ali mišljaše, da je ta žrtva laka. Nije doduše Topolkovića rado gledao, ali ta antipatija nebijaše mu u toj nevolji dovoljnim razlogom, da se uzprotivi savezu, koji ga je napokon spasao od propasti. Topolković, poznavajući ćud starčevu, izkazivaše mu osobito, gotovo sinovlje počitanje, i nikad ga nebi drugačije zvao van: »Dragi papa!« Govorio je puno o budućem gospodarstvu, o imanju u Zagorju, za koje se pogadja i gdje će svi skupa ljetovati, samo prve godine da će s Lucijom putovati u Italiju. Pitao je više puta Klaru, kakve boje da bude pokućtvo u salonu, kakove da se tapete

stave u boudoir i više toga. K tomu bi svaki put djevojci donio kakav dar. Klara bijaše blažena, blaženija no ikada, jer stojeći na rubu gotove propasti, eto se opet povrati u staro veličje. S kolikim triumfom gledaše, vozeći se u novoj kočiji Topolkovićevoj, na znanice, koje su prije malo časa bud zlorada lica šaptale o skoroj katastrofi, bud gledale ju okom hinjena milosrdja!

Jednog dana dodje Topolković opet u Dobranićevu kuću.

»Draga mamà!« reče Klari, »danas je prekrasan dan. Ja sam već odredio, da popodne moja kočija dodje. Vi se morate sa papa-om izvesti u Maksimir. Svježi zrak služi mu izvrstno. Rumen se vraća na njegova lica.«

»Drage volje, ali Lucija je boležljiva. Već tri dana muči ju glavobolja, ta i Vi predobro znate, da joj je liečnik zabranio izlaziti iz kuće.«

»Znam, znam, da, mamà, pa nebih ni za živu glavu dopustio, da se mila moja zaručnica izveze. Lucija mora svakako kod kuće ostati, a zato morate se Vi izvezti. Ja Vas dapače molim, ja to zahtievam, mamà. Ta Lucija rado samuje, pa je i služinčad kod kuće. Da zbilja, danas svirat će vojnička glasba u maksimirskom perivoju, pa da se pred zavidnim svietom nječim pohvaliti imate, donio sam Vam nov shawl. Najnovija je parižka moda. Dobio sam ga od svoga agenta iz Beča. U Zagrebu o toj novosti još ni nesanjaju!«

Po tih riečih izvadi Topolković iz škatulje, koju je sa sobom donio bio, u istinu liep shawl.

»Ah Topolkoviću! Topolkoviću! To je prekrasno, to je divno!« kliknu Klara ogrnuvši se odmah novim darom i gledajući se preko ramena. »Divim se Vašemu ukusu. Oh kako će naše gospodje popucati od jeda! Hvala, dragi Topolkoviću! Primam Vašu ponudu. Dobro, moja Lucica neka ostane kod kuće, a ja ću se s Dobranićem izvezti. I Vi ćete s nama?«

»Žalibože nemogu. Baš sam danas naručio tapetara i

stolara, da se dogovorim radi našega pokućtva. Moram ljude goniti na posao, jer, draga mama, govorili Vi sto puta, da se oprema u kratko svršiti nemože, to želim svakako, da mi Lucija za dva mjeseca milom ženom bude.«

»Gle, gle! Kako Vi pod taj sladki jaram brzate kao — —«

»Da, draga mama. Srdite li se možebiti?«

»Kako to čudno pitate?«

»Pardon! Nu s Bogom, draga mama! Imam posla, silna posla. Dakle točno u dva sata stajat će moja kočija pred Vašim vratima i bit će do večera na Vašu službu.«

»Dobro! S Bogom, Topolkoviću.«

U dva sata povezoše se Dobranić i Klara u Maksimir. Iz prva se otac njekako protivio, jer mu je dosadilo bilo kititi se tudjim zlatom. Nu Klara nepopusti. Ta kako da se Zagrebkinje nečude novomu shawlu! Te prilike nije propustiti smjela. Ta nije li druga koja shawl naručiti i Klaru prestignuti mogla? Dobranić popusti, čovjek gotovo već nije imao svoje volje. Na odlazku poljubi otac kćer u usta, opomenuv ju, neka se čuva, a mati dodirnuvši se usnom čelà Lucijina reče u kratko:

»Adieu! Idemo, idemo! Kola već čekaju.« Lucija bijaše sama i u toj samoći njekako zadovoljnija. Sad je bar slobodno misliti mogla. I to je utjeha. Sjede za stolčić i poče vezti svoje ime u maramu — za opremu. Suza za suzom pade na vezivo. Za opremu! Bože! Kako se druge djevojke vesele tomu poslu, a ona kao da je vezla svoje mrtvačko pokrivalo. Da je to za Vladimira! Ah zašto se je proti njoj sve splelo i urotilo? Ruke s vezivom klonuše joj u krilo, pusti glavu natražke na naslon i poče snivati o minulih danih, o prvom cvietu, o prvoj pjesmi, o prvom cjelovu Vladimirovu. Zlatni dani, zašto uminuste u nepovrat?«

Koraci pred vratih probudiše ju od sladkih sanja. Brzo dignu glavu. U sobu stupi Topolković, Lucija stisnu usnice,

da sakrije svoju zlovolju, nu nješto se začudi, kako ju zaručnik iznenada pohodi.

»Dobar dan, draga Lucijo,« reče Topolković nježno pristupiv k djevojci i pruživ joj ruku.

»Dobar dan, gospodine Topolkoviću,« odvrati ona dodirnuv se njegovih prsti.

»Vi se čudite, da sam došao, je l? Zabrinuh se za Vaše zdravlje; mišljah, da će Vam dosadno biti samovati. Zato obavih brzo svoj posao, i pohitih amo.«

»Hvala na Vašoj brizi.«

»Kako Vam je?«

»Malo lakše, — glavobolja je popustila.«

»Hvala Bogu! Vrlo sam zabrinut bio. Hoće li mi moja mila zaručnica dozvoliti, da ju pozabavim, dok se nevrate roditelji?«

»Molim, ako Vam nebude dosadno.«

»Lucijo! Meni? Kraj Vas? Kako to govorite? Al da! Mal da nezaboravih. Dokazat ću Vam, da uviek na Vas mislim Vi ljubite cvieće, to znam. Evo!« nastavi Topolković pošav k stolcu, gdje je šešir ostavio bio i izvadi iz papira krasnu kiticu bielih ruža, »to je najljepša vrst ruža, što ju mogoh naći u cielom gradu, divna oblika, divna mirisa i dar dostojan toli divne djevice, kao što ste Vi, Lucijo! Molim Vas, primite ih.«

»Zaista su divne!» nasmjehnu se djevojka sladogorko, pogledavši na krasno cvieće.

»Hvala Vam, gospodine Topolkoviću!« nastavi primivši kiticu, koju prinese k nosu.

Topolkoviću sinuše oči i uzmaknu za korak.

»Ali čudan — čudan je to miris — toli jak — toli — ja — ne — znam,« pentaše djevojka glavinjajući — »ja — ja — ah!« jeknu, glava joj klonu natražke, vedje se sklopiše, ruka klonu i biele ruže padoše na pod.

»Ha!« trznu se Topolković, »dobra je ljekarnikova narkoza.«

Brci mu se uzvinuše, usne zadrhtaše, oči zaškiljiše, zaiskriv se biesnim plamenom. Skoči, zaključa vrata. Lucija bude žrtvom vampira.

*
* *

Djevojka se probudi, pootvori oči, prodje rukom preko čela. Skoči, ogleda se, vrisnu. Noga joj zape o nješto; pogleda na zemlju, pogazila je biele ruže. U sobi nebijaše nikoga. I opet vrisnu.

»Šta je za ime Boga! milostiva gospodjice!« zapita služkinja.

»Šta je? Šta je? — Ništa — ništa!« buncaše Lucija pritisnuvši šaku na lievu sljepočicu, a desnom grabeći si srce. »Ništa. Al čekaj, čekaj! Je l tkogodj ovdje bio?«

»Ma da!«

»Tko, reci, tko?«

»Ta Vaš zaručnik, gospodično!«

»Moj zaručnik!« disaše Lucija glavinjajući, »da, da, ah da! Moj zaručnik! Sad znam! Idi! Dobro je! Idi!«

Služavka pogleda u čudu Luciju i ode.

Lucijino lice porumeni tamnim žarom, oči joj igrahu ognjicom, reć bi, skočit će iz vedja. Stiskaše zube, stiskaše usne, stiskaše šakama srce svoje, cielim tielom joj drhtaše groznica.

»Oh! Oh! Oh!« zajauknu iz dna duše. »Prevara, zasjeda! Da, da, da! Lucijo! Lucijo!« provali u glasan plač i pokrivši lice rukama, pade bez sviesti na zemlju. Kad se gospodja Klara kući povrati, nadje kćer u postelji, gdje sieva od vrućice. Služinčad nije znala nego da je gospodin Topolković došo i skoro otišo. Badava je pitala kćer. Lucija samo mahnu, šapćući kroz vrućicu:

»Ništa! Ništa! Zlo!«

Dobranić plakaše gorko u svojoj sobi, Klara ga nepusti k bolestnici. Bilo mu je, da poludi. Gospodja obilažaše mračna lica očima Lucijinu sobu. Spazi pogažene ruže. Strašna misao munu joj glavom i kleknu pred postelju zaklinjati kćer, neka govori, što joj je, ali Lucija pogleda na to majku toli gnjevno, toli strahovito i škrinu:

»Majko! Ti si me ubila! Nepitaj me! Idi! Molim te, idi mi izpred očiju.«

Tri dana nebi zaručnika, četvrtog dodje. Klara ga pozva u svoju sobu. Tu govorahu dugo i dugo na samu. Odilazeći bio je Topolković van reda blied, Lucije nije ni vidio, ni vidjeti smio.

Lucija je opet išla za svojim poslom, ali bijaše tupa, sumrtva. Niti je pitala, što oko nje biva, nit što se u svietu radi. Govorila nije gotovo ništa, ali lica joj se posvema izobraziše. Njeko mračno ozbilje pojavi se na njih, ni u snu nije bilo oko tih ustiju smieha, stiskala ih je kao da su od gvoždja, gledala je preda se kao kip od kamena; samo za tihe noći plakaše i plačući šaptaše u mrak:

»Otče moj! Primi ovu žrtvu od kćeri svoje!« Majka ju tješila, ali ona nije slušala majke. Od prezira bi joj zadrhtnule usne i rekla bi hladno:

»Šutite, majko, netreba mi utjehe! Gledajte, da se skoro udadem.«

Jedan jedini put bijaše s Topolkovićem na samu. Zaručnik htjede izmaknuti za Klarom, al ga Lucija zaustavi:

»Gospodine Topolkoviću!« viknu, »ostajte ovdje!«

»Što želite, Lucijo?«

»Vi ćete me oženiti?« reče djevojka podnimivši ruke.

»Ma — da, Lucijo! Čemu to pitanje?«

»Dobro. Da nieste moj zaručnik, rekla bih Vam, da ste zlotvor.«

»Ali — moja strastvena ljubav — oprostite, angjele moj!«

»Šutite, netreba mi rieči. Odgovarajte samo.«

»Hoću.«

»Kad će biti naše vjenčanje?«

»Kada? — — Za mjesec dana.«

»Dobro. Vi ćete meni zapisati svoj imetak, ako prije umrete nego ja, je l?«

»Da, ali — — kako Vam je to na pamet došlo?«

»Onako. Ali što će biti, ako ja prije Vas umrem?«

»To nije moguće!«

»Odgovorite! Što će biti?«

»Što bi bilo?«

»Reći ću Vam ja. Vi ćete pol svoga imetka momu otcu zapisati.«

»Lucijo! Lucijo! Čemu te misli?«

»Hoćete li? Recite brzo!«

Zaručnik izvalivši oči uzmaknu i zapenta:

»Hoću! Hoću!«

»Dobro! To se mora pismeno narediti, a ja Vam se kunem, da ću Vam vjerna biti, dok budem živa.«

Svečanost zaruka bude obavljena, za četrnaest dana imalo je biti vjenčanje. Prvi put bi Topolković ozvan s Lucijom. Zaručnik pripoviedaše, kako je udesno uredio stan, a Lucija je govorila s njim o tom do najtanjih potankosti. Htjela je i vidjeti stan, nu na to nije zaručnik pristao, jer da ju želi iznenaditi Izprave o imetku imao je na dan vjenčanja predati otcu. Više no ikad posjećivala je Lucija zabave, koncerte i kazalište i pri tom se smijala glasno. Dospje osmi dan prije vjenčanja, a baš je bio oglašen maškarni ples u reduti. Djevojka htjede svakako poći, ali bez krinke.

»Valjda ćete mi dozvoliti,« reče zaručniku, »da se prije svatbe još jedanput sita naplešem?« Zaručnik prista.

Točno u sedam sati dodje njegova kočija po Luciju i njezinu mater. Uz to posla krasnu kiticu i izpriku, da će nješta kasnije doći na ples, jer da ima posla sa svojim odvjetnikom

radi onih izprava, Lucija neka medjutim slobodno pleše. Vesela lica stupi djevojka s materom u dvoranu, samo u zakutcih njezinih ustiju opažao si njeku gorčinu, da si mogao podvojiti o iskrenosti veselja. Čevrljala je puno, pače razdraženo. Plesala je kao mahnita, da su joj lica sievala, a od časa do časa popila bi jednim mahom čašu ledne limunade. Klara bijaše blažena, te je primala sa svih strana čestitke radi dobre partije.

»Gdje je Topolković toli dugo?« upita Klara u jedanput kćer.

»Neznam,« slegnu Lucija ramenima, »valjda ima posla za vjenčanje. Doći će. Al vidi, majko. Onaj modri domino pri stupu nemiče se s mjesta i gleda u me kao zmija. To je čudno, dosadno.«

»Negledaj ga! Valjda kakov tajni adorateur, koji se srdi, da mu se izpred nosa udaješ.«

»Bit će tako. Sad ide kotiljon. S Bogom, majko! Evo gospodina poručnika. Molim, gospodine, povedite me prije kredenci. Vruće mi je. Hoću čašu limunade, ali da je hladna.«

»Al, gospodično, Vi ste vrući.«

»Molim, nikakva prigovora,« nasmija se Lucija.

Figure kotiljonske razplitahu se hrlo. Kao bura lećahu parovi po glasbi »walzera«, a medju njima i Lucija, kojoj uvojci skakutahu oko glave kao zmije. Dodje izbor gospodja. Tad pogleda Lucija po dvorani; tu joj zape oko na modrom dominu. Trznu se, nasmjehnu se, podje ravno k dominu, prikopča mu na prsa papirnatu zviezdu. A on se pokloni, nerekav ni rieči, i uhvati Luciju. I zavrti ju dva puta oko sebe, a stisnuv ju gvozdenim rukama k svojim prsima poleti hrlo, biesno dvoranom, da joj nesta poda izpod nogu, da joj nesta daha, da su se svieće vrtile oko nje kao divlji ognjevi.

»Dosta! Dosta!« izdisaše djevojka drhćući i pade kao bez sebe na bližnju stolicu. A domino osta pred njom stojeć i zurio je nepomično u djevojku.

»Tko si ti, masko?« upita Lucija, »reci mi ime svoje?«

»Sutra!« odvrati domino promienjenim glasom, pokloni se i ode iz dvorane.

Već bješe ponoć minula, družtvo poče pomalo ostavljati dvoranu.

»Topolkovića neće biti,« reče Klara zabrinuta, »liepa li zaručnika! To je sramota.«

»Istina,« potvrdi djevojka, »al nemarim. Ti znaš, da ga neljubim. Ali sutra ću saznati ime modrog domina. Ajdemo, majko! Otac je sam.»

Mati i kći ostaviše dvoranu, a Topolkovićeva kočija poveze ih opet kući.

Lucija klonu u tvrdosan, ali ni u snu nije imala mira od modrog domina. Vazda stajaše pred njom sliedeći ju svojim oštrim, neumoljivim okom. Kušala je udaljiti se od njega, ali bijaše prikovana kao u čarobnu kolu, bilo joj je kao zvierci, koju je oko ljutice zmije začaralo. I kad se u kasno jutro probudi, ponajprije pomisli na domina. Djevojka nije ni sama znala, zašto ju taj čudnovati pojav toli živo zaokuplja; bijaše to nješto od radoznalosti, nješto od straha.

Mučeći se tom mišlju i pogadjajući sjedila je po podne u u svojoj sobi. Jedan časak pomisli, da se je Topolković pošalio bio, al se brzo dosjeti, da su oči domina bile crne i žarke, dočim je nemili joj zaručnik imao bliede, mutne. U to donese služavka u sobu malen smotak i preda ga Luciji. Reče, da ga je poštar donio. Nestrpljivo pograbi ga djevojka i pogleda nadpis. Tu je stajalo njezino ime upisano od nepoznate ruke. Srce joj nješta življe uzigra. Drhćući skinu ovitak.

Šta to pade iz papira! Njezina slika! Uveo cvietak sa crvenom vrpcom! »Isuse Bože!« zavapi djevojka, tresući se na svem tielu. »Ta tu sliku, taj cvietak dadoh Vladimiru, kad je polazio u rat! Tko je to dobio, tko je to donio?« Uzjarena pogleda dalje, nadje smotano pisamce. Hrlo ga otvori, vrisnu

kao luda, zaglavinja i pade na stolac. Na uzkrik doleti majka.

»Šta je za ime Boga?« zapita prestravljena, uhvativši djevojku za obje ruke, ali Lucija ležaše bez sviesti. Tad spazi Klara na podu pismo, dignu i preleti očima sliedeće redke: »Gospodično Lucijo! Vraćam Vam, što ste mi njekad dali na put. Tada bijaše to moje, sada već nije. Dajte to onomu, za koga se morate radi svoje sramote udati, za koga se udajete i radi koristi svoje. Neimam prava koriti Vas, prigovarati Vam; ta bijah mrtav za cieli sviet Povrativ se u svoj zavičaj vidjeh sve, čuh sve i požalih, da zbilja poginuo niesam. Budite sretni, za me više nepitajte. Modri domino, Vladimir Milković.«

Gospodja Dobranićka zapanji se od strave i prepasti. Vladimir živ, Vladimir u Zagrebu! Čovjek, koji je poginuo u Magjarskoj, da je bio pod krinkom na plesu, Vladimir da da je plesao s Lucijom! Sve to činjaše se gospodji groznom bajkom. To nije moguće. Tu valjda njekakov zlobnik ili zavidnik zbija grješnu šalu. Da, sve će to šala biti, reče si Klara, podje ka kćeri i poče ju drmati. Djevojka progleda kao iz sna. Oči joj zurile u majku toli strašno, nepomično, kao kad ludjak u bjesnilu gleda u sviet.

»Lucijo, dušo, osviesti se,« tješila ju mati, »što si se tako preplašila? Valjda nevjeruješ, da je ta bajka istinita, da je Vladimir živ? Mrtvi se nevraćaju iz groba. To je zlobna šala. Ljudi se srde na nas; žao im je tvoje buduće sreće. To je bez sumnje pakost koje suparnice učinila.«

»Šuti, majko, šuti,« odvrati djevojka kao bez sviesti, »varaš se; Vladimir je živ. To pismo jasan je svjedok; poznajem svaki potez njegova pera. Sjećam se njegovih očiju, razumijem sad, zašto me je strastveno stiskao na svoja prsa. Vladimir!« kriknu djevojka skočivši na noge, i poče po sobi letjeti kao luda, »živ ljubljenik moga srca, on me se dotako, moja glava počivala je na njegovu ramenu. Oh Bože!

Bože! poludit ću! A ja — sgažena, osramoćena. uništena, nevriedna, da stupim predanj. Ja, ja! propala djevojka! Majko! Majko! To je Vaše djelo. Ubili ste me, izvadili ste mi srce.«

»Lucijo!« planu Klara, »obuzdaj ludu svoju strast. Zar sam znala, da se je taj mladić, koga smatrasmo mrtvim izbavio?«

»Vladimire! Moj Vladimire!« jecaše djevojka, »ti si kraj mene bio, mene se dotaknuo — ti žudjenje moje! Okrutniče! Ni rieči niesi reko, tko si. Ni toli milosrdan niesi bio, da grješnicu izpitaš za njezin grieh. Oh to je okrutno. Ne ne, ne, nije moguće. To je varka, obmana. Pravo govori majka, varaju me zavidnici!« Djevojka skoči i iztrgnu majci pismo, da ga i opet pročita. »Da, da, da!« kriknu, »njegova je ruka, njegova, ona ista, koja me je slavila u žarkih pjesmah, sada me proklinje. Majko, vratite mi moju sreću, moju ljubav, moje srce. Vi ste mi to ugrabili — Vi!«

»Lucijo! Jesi li poludila?«

»Niesam,« odgovori djevojka, »ja sam pri zdravoj pameti ha, ha, ha! pri zdravoj pameti.«

Zatim otvorivši ormar izvadi šešir i ogrtač.

»Šta ćeš, za Boga!« upita Klara skočivši pred nju.

»Idem ga potražit. U cielom gradu ću ga tražiti. Reći ću mu, da niesam vriedna njegove ljubavi, ali ću mu pripoviedati cielu tu strašnu priču mojega života. Reći ću mu, da niesam po svojoj volji, po svojem griehu pala i postala nevriednom, reći ću mu, da je spletka majka i sila zlotvora svemu tomu kriva.«

»Lucijo, ti si pobjesnila!« kriknu Klara staviviši se pred vrata, »ti nećeš ni koraka iz kuće.«

»Moram ga naći, moram. Zavrgnut me može, mora, jer niesam ja više za njega, al prezirati me nesmije, jeste li čuli, majko!« osovi djevojka glavu i zapilji oči svoje u Klaru. »Vi to najbolje znate, da me nesmije prezirati.«

»Nikamo nećeš! Lucijo, kćeri! Pomisli, što radiš! Odlučila si, žrtvovati se za otca, ti za Vladimira nemožeš poći. Po tom, što se je sbilo, možeš samo Topolkovićevom biti. Vladimir je za tebe mrtav. Hoćeš li javnim škandalom uzbuniti grad, da te ostavi i Topolković, da nam neostane od tebe, nego sramota, čije posljedice može samo udaja pokriti. Lucijo! Draga, sladka Lucijo, zaklinjem te živim Bogom u ime siedoga otca, nemoj gubiti sebe, roditelja svojih! Gdje ćeš ga tražiti, gdje ćeš ga naći?«

Lucija spusti glavu, zamisli se. Zatim poče obučena amo tamo hodati po sobi, zaustavi se, podje opet, sjednu, pokri rukama lice i briznu od srca plakati.«

»Lucijo! Kćeri! Nemoj!«

Djevojka joj mahnu rukom.

»Lucijo!«

»Majko,« zapenta djevojka kroz plač, »molim Vas, pustite me, pustite me na samu. Neću ga tražiti, ostat ću kod kuće; pravo ste rekli, udat ću se, žrtvovat ću se; al tako Vam Boga, ostavite me, da se naplačem, da se natugujem do smrti. Idite! Idite!«

Klara posluša kćer i udalji se namah, da naloži služinčadi, neka nepusti Lucije iz kuće.

Sav Zagreb uzrujavao se silno, pripoviedajući si cio roman o Vladimiru Milkoviću, koji da je uskrsnuo od mrtvih, te kao grom iz vedra neba osvanuo u Zagrebu. Gatalo, preklapalo, primišljalo se koješta, ali nebijaše sumnje, da se je živ povratio iz Magjarske, da je govorio s njekoliko znanaca i da je ostavio poštom grad te valjda pošao u Beč. Tetka Pavlina dokazivala je tu novinu vrlo obširno Dobranićevim, nemareći ni malo za Luciju, kojoj je svaka rieč nožem u srce bila. »Došo, prošo, pa je dobro!« govorila je dobra teta, »reci: »Hvala Bogu!« draga Lucice; niesi ti prva ni zadnja, kojoj se to dogodilo. Muža imaš na uzici. Budi pametna, drži se toga, jer, draga dušice — no valjda me razu-

miješ — koledar se nešali; tvojoj udaji netreba nego mala ceremonija popa, da i po imenu budeš, što u istinu jesi. Medju sobom možemo već tako govoriti.«

Gospodina Topolkovića nebi prvog, al ni drugog ni trećeg dana. Klara se veoma začudi. Dodje četvrto podne, ni sada ni glasa o njem. Klara se počela uznemirivati i odluči potražiti zaručnika. Posla služkinju u njegov stan. Sva vrata bijahu zaključana. Isto popodne dodje u kuću Dobranićevu gospodin Krajačić, čovjek suhonjav, gladak i sladak po vanjštini, al vrlo oštar u istini. Po svom zanatu bijaše odvjetnik, a poznavao je Dobranića vrlo dobro, jer je stari gospodin za prijašnjih godina gospodinu Krajačiću, tada siromašnu juratu, priskrbio bio hranu u raznih zagrebačkih kućah.

Krajačić zapita služkinju:

»Je li gospodin Dobranić kod kuće?«

»Da, gospodine, izvolite se potruditi u njegovu sobu, ondje nakraj hodnika.«

Odvjetnik stupi u sobu starca, koji se ponješta lecnu s toga pojava.

»Servus humillimus, magnifice domine,« pokloni se Krajačić nehajno, snimi svoj šešir u sobi, stavi ga na postelju i baci unj svoje rukavice. Zatim sjednu do starca, prebaci noge, stavi očalin na nos, te izvukav iz džepa papir pruži ga starcu, koji ga je niem gledao.

»Iz ovog papira razabrat ćete, magnifice, da sam punomoćnik gospodina Topolkovića.«

»Ali Vi ste valjda došli radi onih ženitbenih izprava?«

»O tom mi nije ništa poznato, te neimam posve nikakve upute.«

»Da što je?«

»Moj je posao posve druge naravi. Po obveznici, čiji izvor evo u svojih ruku imam, dugujete Vi Topolkoviću znamenitu svotu, koja je uz šestpostotne kamate uknjižena

na Vašu kuću. Evo obveznice; Vi valjda netajite svoga podpisa?«

Šta bi ga tajio? Ali — — —«

»Molim, molim, magnifice, odmah ću Vam razjasniti, koja mi prilika dozvoli sreću, pohoditi Vašu velecienjenu kuću. Gospodin Topolković predao mi je tu obveznicu, da glavnicu što prije utjeram, cum sua causa dakako. Dodjoh, da Vam odkažem glavnicu, te mi izvolite reći, kada da dodjem po novce? Odkazni je, mislim, rok četrnaest dana, da, da! Evo izvolite sami vidjeti, četrnaest dana.«

»Gospodine! Vi se varate,« pentaše Dobranić blied drhćuć i dižuć se laktima sa naslonjača, »gospodin Topolković bit će za koji dan mojim zetom. To nije moguće. Ja moram sam s njime o tom govoriti. Da pošaljemo po njega.«

»Prištedite si trud, magnifice; gospodina Topolkovića neima u Zagrebu i nevjerujem, da će se skoro povratiti. Preselio se u Beč, jer da je ondje život ugodniji.«

»Al — al — Topolković — oženit će moju kćer —« kriknu starac skočiv prema odvjetniku.

»Da, zbilja! Da se riešim i u tom naloga svoga klienta. Gospodin Topolković opunovlastio me je, neka Vam izjavim, da darove ostavlja Vašoj gospodjici kćeri, nu okolnosti da su se tako promienile, da gospodjice Lucije nikako oženiti neće.«

»Ne — ne — neće?« zavapi iz dubine srca. Lice mu porumenje silno, usne počeše drhtati, noge klecati, zaglavinja i sruši se natražke u naslonjač. Kap ga se bila dirnula.

IX.

Godine i godine uminuše preko svieta, a uz godine i ljudi kao uvelo lišće o vjetru. Kolo poviesti vrtilo se u silovitih mahovih, mienjajuć neodoljivom silom carstva i kraljeve, satirući silovite, mudro izhitrene naume. Bijaše zimska večer,

vani je vijao snieg, a kraj peći plemićkoga dvora sjedjahu u govoru dva zrela muža, dva od mladosti prijatelja — Evgen i Vladimir, sjedjahu kao pred godinami u sobici udove Jage. I njih se je vrieme dodirnulo bilo. Evgen bješe od mlada stabla postao krepkim, punim hrastom, koga se nije dotako crv, — muž zrio, krepak, jezgrovit, ozbiljan kao za mladih dana. I Vladimir se bio okriepio do muža, ali drugačije. Vrankosa mu bijaše gusta, crna brada dugačka, al o sljepočicah i u bujnoj bradi poče̊še se javljati srebrne niti; po bliedom, ozbiljnom licu križale se čudne crte, tajnovita ona pismena, u kojih je vrieme zapisalo cielu poviest ljudskoga života. Crne mu oči sievale su i sada živo, a kadšto spustile bi se vedje kao od umora, i duboka melankolija toga čudnoga pogleda kan da je reći htjela: U tih dubinah zakopano je izkušano srce.

»Da, da, Evgene,« nasmjehnu se Vladimir gorko, »ti si kraćim putem došao do svoga cilja, ti već godine i godine sjediš u ovom dvorcu svojih djedova a u kolu mile obitelji, a mene bacala je kob amo i tamo, kao što bura baca po talasih lomnu korablju. Nu što hasne sve refleksije; poviest nevraća svojih žrtava! Čuj dakle u kratko golu istinu. Tane husarskoga častnika svali me u jamu kraj puta. Naše novine pisahu, kako sam istom kasno saznao, da sam poginuo, da su me zakopali u zajednički grob. Ali bijah živ, premda na smrt ranjen. Pobirući mrtvace namjeriše se honvedski grobari na me i osjetiše, da u meni jošte tinja iskra života. Pobraše me, ponesoše, uzmičući od carske vojske, dalje, sve dalje u Ugarsku, dok nedodjoh u bolnicu, u kukavno mjestance za Debrecinom. Rat nezna za nježnost. Bacalo me amo i tamo kao suvišan teret, koga opet baciti nesmiješ. Dugo bijah gotovo bez sebe, malo po malo cielila je moja rana, nu kad pogibelj od rane minu, shrva me ljuta vrućica i opet padoh na dugo vremena u postelju. Čudim se i sam, kako sam iznio živu glavu, a još većma čudio se magjarski

moj liečnik, koji me uvjeravaše, da on takova slučaja još vidio nije, i da je moja narav vragometno žilava. Bijah slab, u meni samo plamečak života, i dok je vani bjesnila bura, gdje se hrvahu do dva svieta, kako pjesnik veli, ležah bezposlen, prikovan na kukavnu postelju, medju stranimi ljudmi, koji poprieko gledahu hrvatsku uniformu, ležah odkinut od svega svieta daleko od svoga zavičaja, od svojih prijatelja, od — — — zaručnice svoje. Magjari uzmicahu a vucijahu mene zarobljenika od mjesta do mjesta. U Magjarsku navališe Rusi. Sad razplamti sav gnjev, sva jarost toga strastvenog plemena na sve, što je slavensko bilo. I ja im bijah trn u oku. Čitao sam dnevice mržnju iz njihova oka. Poslaše me u tvrdjavu, u Komoran. Da sdvojim. Pisah i pisah pisma u Hrvatsku, da se bar zna, da sam živ. Pisah tebi, otcu, Dobraniću — njoj; ali ni odkud odgovora. Nijedno pismo nedodje na svoje mjesto. Zlokobna, tajna ruka morala je sva pisma uništiti, neka ostanem mrtav za rod, za dom, za svoje drage. I ostah mrtav. Komoran bude obsjednut od Austrijanaca, ali Klapka se opiraše svom silom. Moje zdravlje poče iznova ginuti, i dok su bombe letjele u grad, dok su im komoranski topovi krupno odgovarali, ležah u vrućici, a u mojoj glavi sievale su strahovite slike o medjusobnom klanju i hrvanju naroda. I sam znaš, kako je Komoran pao. Budem slobodan. Bože, kakova to bješe sloboda! Ni koraknuti niesam mogao, sviet me je gledao okom milosrdja, iz kojega čita bolestnik sigurnu smrt. U tih prvih časovih slobode u bolnici čuh samo kadkad prasak od njekoliko pušaka, a kad upitah, šta to znači, odvratio bi mi čuvar: »Eh opet su honveda mušketali.« Nasitih se biede i svieta, razljutih se na sve čovječanstvo. Nakon njekoliko mjeseci ojačih se dosta, da se povratim kući. Htjedoh ti pisati, pisati njoj. Neučinih toga. Tajna radoznalost zaustavljaše mi ruku. Neznadu li, da sam živ, misle li jošte, da sam mrtav, sjećaju li se jošte mojega imena, jesu li mi vjerni? ta pitanja mu-

čila su moju dušu. Izmjenice prikazivahu se mojoj mašti čarobne slike sreće i mrke prikaze zdvojnosti. Sumnja, ljubomor porodi se u mom srcu. Bojao sam se povratka, jer sam stoputa pomislio, kako bi to bilo, da se mrtvac digne iz groba, kako bi on neopazice sviet promatrati, prosuditi mogao, kako bi čuti mogao, što ljudi u istinu o njem sude i govore? Otezao sam od dana do dana. Liečnik mi pače reče, da nesmijem odmah na toli dalek put, da moram u kupelj, i kad izjavih, da neimam k tomu novaca, posla me država na svoj trošak u češku kupelj, da si popravim zdravlje. Ozdravih Sad da vidim Hrvatsku, otca si, tebe i nju. U Beču da se odmorim. Slučaj me nanese na zemljaka djaka, koji mi javi glasove iz domovine; nebijahu veseli. Zavjerih ga vjerom, da ništa nejavi u domovinu o meni, jer da svoju obitelj iznenaditi kanim. Još mi reče djak, neka negovorim odviše slobodoumno, jer da bih mogao imati neprilike, grad da je pun policajnih špiuna svakoga jezika — a i za Hrvate da ima špiun. A znaš li, tko je? — Milivoj, njegdanji radikalac, demon moga života, bijaše policajni špiun.«

»Milivoj!«

»Da. Nu pustimo to. Dodjoh pod večer u Zagreb. Plakao sam videći svoj dom, boravište svoje mladosti. Srce mi se čudnovato treslo od straha, radosti, nade i sumnje. Još časak, dva i sva istina stajat će pred mojim očima. Koga da pitam, komu da se javim? Dosjetih se. Podjoh ravno k udovici Jagi, staroj našoj hraniteljici. Baka znade za sve, rekoh, ona će mi javiti, što se za vrieme mojega mrtvovanja sbilo.

Jaga se prestravi prepoznavši me, jer i ona mišljaše, da sam mrtav, kao i svi moji znanci. Pripovjedih joj u kratko, kako sam iznio glavu. Zatim mi poče ona pričati, što se je medjutim sbilo. Doznadoh, da si ostavio Zagreb, da mi je umro moj otac, i što je gore — doznadoh, da je Lucija za me propala, da ju je utrgo prije reda izmet od čovjeka, izkipjela

duša, lihvar — uhoda. Da ti kažem, kako mi je pri duši bilo? Oh nikad, nikad u svom životu neoćutih tolike boli. Bješnjah u duši, htjedoh pohitit u kuću nevjernice, osramotit ju javno pred svietom, prokleti ju. Predomislih se, rekoh: Bilo bi ludo. Ta ti si za nju mrtav, sada je gospodarica svoja; ima li mrtav zaručnik pravo pitati živu zaručnicu, da li mu je vjerna preko groba, da li je ostala čista? Ali vidjet ju morah. Podjoh pod krinkom na ples. Gledah ju, vidjeh ju veselu, pomamnu, da, njezina ruka dotakla se moje, njezina glava počivala je na mojem ramenu, njezine grudi na mojem srcu. Bijah joj toli blizu, da sam ćutio žarki joj dah, a opet daleko od nje, kao da nas dieli more, jer — ah, jer vidjeh očite znakove Lucijine sramote. Brate! Ti poznaješ moje srce, znaš, kako je ludo, da će zatreptjeti kao list o svakom vjetricu. Brate! Samo ti možeš prosuditi, kako mi je pri duši bilo, kad pogledah oko sebe. Svetinje, o kojih snivah, bjehu pogažene; tisuće vrlih sinova proliše krv svoju zaludu, za tudju korist, željena sloboda, za koju stradah i ja, postade ruglom, a plaća za one tisuće krvavih žrtava bijaše gluho, tudjinsko robstvo, kraj kojega se veseljahu sinovi naše domovine, grabeći tudje, mastne službe. Izgubih otca, izgubih dragu, sve izgubih na ovom svietu. Za ludost sam dakle živio, osjećao, pjevao, trpio, proljevao svoju krv; sve, sve zaludu, ja ludjak, ja prevaren, ja tudji rob! Prokleh i sebe i ovaj sviet, zdvajah o čovječanstvu, smatrah vjeru, poštenje ljubav, slobodu, domovinu ludom bajkom. Odieliti se od toga svieta, to bijaše jedina misao moja. Ostavih Zagreb, taj otudjeni, prodajni Zagreb, njekad ognjište svih mojih želja. Pohodih grob svoga otca, pa onda da krenem u sviet. Jednog dana nadjoh se na »Molo di San Carlo« u Trstu, stranac medju stranci. Za mnom stajaše bučni taj trgovački grad, gdje carstvuje lakomost, gdje čovjek čovjeka jede, — preda mnom pusto more, bezkrajno kao što moja zdvojnost. Onamo

za more hotio sam poći, da poput Kolumba odkrijem nov sviet, da odkrijem ljudi i srdaca.

Neznam, što mi je bilo, ali srce mi spopade neizmjerna tuga. Sve više i više gubio sam se u svoju žalost, duša mi šapnu: Ta ludjače! Ti prezireš ljude, koji su te prevarili, a opet ideš medju ljude! Vrtoglavica me uhvati, zavrisnuh i bacih se s kraja u more. Nepoginuh ipak. Probudiv se, nadjoh se u kabini pomorskog kapetana, čovjeka žilava i čvorasta, koji je kraj postelje sjedio. Bijaše Dalmatinac i imao je sutradan odjedriti u južnu Ameriku. Dokaza mi, kako su me prošle noći njegovi mornari iznieli iz vode na brod, pa me upita, tko sam, odakle sam, i što me je ponukalo, da se sam usmrtim? Lice mu bijaše toli pošteno i prijazno, da me je k njemu vezalo osobito pouzdanje, te mu odkrih svu dušu kao izpovjedniku. A on se nasmija grohotom: »Šta!« reče, »toli zdrav, toli jak i pametan, pa usmrtiti se! Jeste li poludili, čovječe? Nije li Vas stid? Vi ste sanjar, fantasta! Šta, da neima poštenih ljudi u svietu, da neima pametna posla? Zasuknite rukave. prijatelju, pa se latite posla i okanite se sanjarija. Slobode Vam se hoće, za slobodu treba ozbiljno raditi. Znate šta! Ja jedrim u Buenos Ayres. Uzet ću Vas za mornara; dosta ste jaki, pa će te po vražki raditi i minut će Vas te Vaše mušice. A ondje na južnom kopnu ima dosta naših ljudi, naći će se i pametna posla.« Poslušah čestitoga Dalmatinca. Vjeruj, da sam se iznova pokrstio bio. Radio sam na brodu, što su mi ruke dale, radio sam biesno, samo da zaboravim svoje misli, da ih utopim u dubokom moru. Kadkad me je sgrabilo za srce, ali pod silu pjevah veselu pjesmu, da se otresem sjete. Tako stigoh i neopazice u Buenos Ayres. Divota južnoga neba, bujnost i žar blagoslovljene zemlje nadahnu me novim životom. Da, to je novi sviet, rekoh si sam, Bog zna, kakovi su tu ljudi? Treći dan dodje kapetan vesela lica iz grada na brod i podje ravno k meni:

»Eto sreće!« viknu vesela lica. »Dodjite, gospodine Milkoviću. U ovom gradu ima puno dalmatinskih trogovaca, čitava naselbina. Bijasmo sinoć zajedno i govoreći što šta, navlaš o milom nam domu, moradoh trgovcem na tanko pripoviedati, što kod nas biva. Tada se sjetih i Vas i pripovjedih družtvu sve Vaše romantičke zgode. Silno je to pripoviedanje zanimalo naše ljude, navlaš staroga trgovca Lazarovića, silna bogataša i velika rodoljuba. Upita me, šta će taj mladić ovdje, a ja mu odvratih, da neznam ni sam. Neka dodje u moju kuću, viknu starac, naći ću mu ja posla. Izliečit ću ga ja.«

To reče kapetan i povede me u kuću Lazarovića, gdje sam i ostao. Starac bijaše pravedan, strog, štedljiv i točan, sve ga je visoko cienilo. Trgovina mu je cvala na široko. Po njegovu naputku radio sam u njegovu poslu. Radio sam kao mrav, kao da za se radim; dah slobodne zemlje, krasota prirode preporodi me. Postadoh ljubimcem starca, postah poslovodjom ciele trgovine, cielog imanja, a najzad postah mužem njegove jedinice, mlade krasne republikanke od hrvatskih roditelja, koja je i sada srce moje obitelji, a kad starac preminu, budem ja, taj izkušani šljivarski sin, glavom velike trgovačke kuće i gospodarom znatna imetka. Tada doletješe prvi glasovi iz staroga svieta, da se Evropa miče, da je i naša jadna, sgažena domovina planula na mladu slobodu. Prenuh se u se. Gledah to divno, zlatom i grimizom protkano more, po kojem bjeh iz nevolje dojedrio na nenadanu sreću, gledah tu bujnost, taj šar, ali težka čežnja osvojaše mi srce. I klikoh: Divna si zemljo kraj južnoga žala, pod tim sjajnim nebom — blagoslovljena, ali domovina niesi, već ja imam sirotu majku, krasnu postojbinu! Ondje mi je kolievka stala, ondje mladost cvala, ondje mi leži otac i majka. Oh toj zemlji mojoj treba ruke pomoćnice, treba rada i borbe, toj zemlji moram služiti i ja. Od onda mi nebi obstanka na drugoj strani mora. Poprodah sve svoje imanje

i prebrodih sa svojom ženom široku pučinu, da se vratim u mile hrvatske zelengore, pod stari otčinski krov, da se iza dugih burnih dana svratim na svoje mjesto, da svoje zdrave ruke, svoju trieznu pamet posvetim slobodi i sreći naroda, kojega sam sin. I opet smo susjedi, Evgene moj, i opet sjedimo zajedno, kao njekad kod udovice Jage. Nesreća nas je razstavila, sreća opet sastavila.«

»Zdravo, uzkrsnuli brate, medju živimi! U horu povratio te je brod na rodni žal, u borbu živih, poštenih ljudi. Živ si, hvala Bogu, ali spomenimo i mrtve. Ti si me za njih pitao, i jedna duša me je na umoru molila, da ti dojavim istinu, — Lucija. Bio sam dočuo, da si živ, pisao, razpitivao sam po cieloj zemlji za te. Ali ni odkud odgovora; trag ti se zameo bio i nitko nije ni sanjao, da ti sreća cvate na drugom briegu oceana. Nu čuj me dalje! Kad spazih, da je sila krutog absolutizma pritisla našu zemlju, da su nas sanci godine 1848. prevarili, odrekoh se službe, jer nehtjedoh skloniti šije pod jaram tudjih birokrata. Dodjoh u Zagreb. Prvo mi bijaše, da potražim Dobranićeve, nebi li štogodj za te saznao. Već odprije bjeh čuo, da su propali. Bože! Užasna li prizora! Dodjoh u sobicu pod krovom u gornjem gradu. Mišljah, da sam došao u stan prosjački, u zadušljivu atmosferu biede. Sve bijaše kukavno, siromašno. Na stolcu kraj prozora sjedjaše mlada ženska, blieda, upala, koža i kost, siguran plien smrti, — to bijaše Lucija. Prepozna me odmah. Blieda joj lica porumenješe kao od stida, poče drhtati i gorko se smiešiti. Sjedoh do nje. »Hvala Vam, prijatelju, da ste došli,« reče slabim glasom pruživši mi suhu, hladnu ruku. »Dajte da Vam u njekoliko rieči opišem strašnu nesreću, koja me je bez krivnje moje zastigla. Nesmijem puno govorit, liečnik mi je zabranio. Vladimir je živ, to valjda znate; gdje je, to Bog zna. Nu ako se ikad s njim sastanete, izručite mu moj zadnji pozdrav i ove rieči. Vi znate, koliko ga ljubljah, kako li ga žalih. Za mene nije više bilo života. Tad

navali težko zlo na nas. Moj otac stajaše na rubu propasti; rekoše mi, da ga mogu spasti, ako se udam za bogataša. Neljubeći nikoga van otca na svietu, htjedoh prinieti žrtvu i poći za zlotvora, koji nam obeća spasenje. Ali to bijaše sotona, vukodlak. Omami me, da zasiti prokletu požudu svoju, a poslije ostavi mene, otca i upropasti naš dom. Budući zaručnicom, ludovala, mahnitala sam, da se sama uništim, življah u vječnoj vrućici. Propadasmo posve, prodaše nam sve. Siromasi smo, neimamo kadkad ni korice hljeba. Porodih diete, umrlo je. Mene uhvati bolest, koje, kako vidite, preboljeti neću. A moj jadni, moj siromašni otac piše od zore do mraka, da zasluži koju krajcaru za svoju bolestnu kćer. Očajanje ga ubija, pije od zdvojnosti. A mati, oprostio joj Bog griehe, bludi po gradu i pije. Evo to je poviest moje nesreće. Jesam li to zaslužila?« To reče Lucija i poče od srca tiho plakati. Bijah joj tješiteljem do smrti, jer naskoro umre od bolesti, koju si sama pribaviti htjede. I otac joj preminu. Bijaše po smrti kćerinoj izgubljen, ljudska podrtina u otrcanom ruhu. Gledah ga ne jedanput sa strane, kako bi, idući od kuće na posao, zamaknuo za kućna vrata, izvadio iz njedara bocu i napio se rakije. Rakija ga i ubi. Mati, grješna mati i sada žive. Ako podješ Zagrebom, pa te na ulici spopadne ružna baka u odrpanoj svilenoj mantili, ter ti veli: »Gospodine, dajte mi groš, da si kupim kruha!« znaj, da je to stara Klara Dobranićka. Tako propade po ženi staro hrvatsko pleme.«

Vladimir sjedjaše poniknute glave kao kamen, samo niz blieda lica potekoše dvie vrele suze, koje se žarile o veselom svjetlu kamina.

»Nebudi mrtvih, Evgene!« šapnu napokon, »zaklinjem te. Šuti. Sudbina hara stare korjenike hrvatske, stanovnike onih tihih dvoraca, koji bi mogli biti četovodjami narodne vojske. Lucijo! Jadna Lucijo! Oprosti! Ti si bila nevin cvietak u buri svieta; majka te izda, zloba te zgazi. Oh Evgene! Hoće

li ikad prestati taj očajni boj hrvatskoga roda, u kojem pogibaju tisuće nevinih žrtava, u kojem se troši u ludo toliko krasnih glava, u kojem se uništuju karakteri?«

»Hoće, brate! Bog će dati! Skupimo se u obitelj svoju, u to svetilište čovječjeg roda! Obitelj nek je poštena, hrvatska. Ulijmo u srca svojih žena ljubav za rod, za skromnost, za sve, što je plemenito. Dižimo djecu do krepkih, valjanih ljudi, u kojih je srca i poštenja, koji zaziru od mita i podlosti, koji živu i dišu cielom dušom za sreću, slobodu hrvatskoga roda. Obitelj naša, tvrdjava naša. Ti bijaše sanjar; ondje za oceonom izliečila je nesreća tvoju bolest. Ti si valjan, radin čovjek bez predsuda, bez sebičnosti i zavisti. Radimo za sav rod! To je nam dužnost, to nam budi lozinka naša! Sjećaj se rieči mojega pokojnoga strica župnika: »Mnogo će trebati vremena, dok se sve u narodu pročisti, dok bude krepko i jasno. Ali bilo što bilo, ti stoj uviek uz svoj narod, uz pravicu. Ozbiljno vrši svoju dužnost za narod. Budi čitav čovjek!« Što nećemo mi, doživjet će naša djeca, ali raditi moramo.«

»Da! Hoćemo, brate,« kliknu Vladimir, »radit ćemo krepko i tvrdo do groba. Kunem ti se živim Bogom!«

Kanarinčeva ljubovca.

Izlazeć njekom ulicom u Zagrebu, opazit ćeš na desnoj strani kuću vrlo kukavnu na tri sprata neračunajući sobe pod krovom. Čudna je to gradjevina bez pravoga lika, sliepljena u razno vrieme bez ikakve osnove, puna zakutaka, hodnika, visokih dimnjaka, krovića i okanaca razne veličine. Stoji tu pod krivim, razčupanim krovom kao pijana ljudeskara pod naherenim, odrpanim šeširom. Nehotice ti se namiće misao, da je tu gromadu brvana, pletera, ilovače, opeka i vapna skrpao njekakov ludjak ili pijanac. Nu nepitam, kada i kako je postala. Gospodar kuće nije ni malo mario — sad je već pokojni — za »reformatorski duh vremena«, za pravilnost sloga i arhitektoničku ljepotu i kako se već zovu sve te fraze »ludskastih piskara«, koji bi htjeli, da bude svaki kokošnjak, svaki kotac — da oprostite — sazidan po zakonih ljepote. Pokojni kućegospodar bijaše po svom jeziku strahovit rodoljub, uslied svoje trbušine neobičan flegmatik. Da ste mu rekli, da tu rugobu valja porušiti, da je i onako klimava i čadjava, da sve to nije nego šupalj opanak, bio bi vam se ljudski nasmijao u brk.

»Šta? Porušiti?« znao je odgovoriti kroz smieh, lupkajuć debelimi prsti po trbušini, »valjda niesam pojeo ludih gljiva. Ta kuća stoji posve dobro, a vriedi više nego vaše zidane parade sa vapnenim cviećem. To vam je zlatna ruda, Kalifornija. Dok sam živ, neću ni klinca na njoj maknuti, ma

graktali na me piskari, koliko ih volja. Ja istinabog nebih htio u njoj stanovati i netreba mi toga, hvala Bogu, ali ta, kako velite, kućetina, nosi više kamata, nego li akcije svih vaših štedionica, pa ako je i drvena, bolje je drvo, nego li papir.«

Jednoč je govorio tako i meni taj trokatni, drveni Krezo bubnjajući po svojoj velikoj, srebrnoj burmutici, skupljajući debele usne na glup smieh i iztičuć oblinu svoga trbuha osobitom grandecom, a ja nehoteći dalje dosadjivati njegovu »rodoljubblju«, niesam kušao razlagati tomu cincaru zakona ljepote i dužnosti gradjanina za obću korist, to jest sklonuti ga na kakovo poljepšanje i rekoh mu naprosto: »S Bogom!«

Kraj toga vazda mi je oko zapinjalo na toj krpariji, kadgodj bih prošao kraj nje. Nješta sam se ljutio, da to ruglo stoji svejednako usred našega liepoga Zagreba, dok se daleko u polju već dižu tvrde, čiste i liepe ma i malene kućarice, sve plod poštena znoja. Nješto me je mučila i radoznalost. Zlatna ruda! Kalifornija! Po čemu? Kako? Naskoro mi se nadade prilika, da zavirim toj arhitektoničkoj nemani u utrobu. Po svom zvanju omjerih ju od glave do pete, progledah joj »dušu i srce«. Sad razumjeh, zašto debeli taj konzervativac svoju ogromnu gajbu smatra malom Kalifornijom. U nijednoj kući našega glavnoga grada neima toliko stanovnika, koliko u ovoj; nijedna nenosi toliko kamata, koliko ova, gorkih dakako, do Boga krvavih. Sve te komorice, izbice, sobice, svi ti čadjavi, nizki, vlažni i truli zakutci puni su puncati živih ljudi. Pa kakovih! Bože moj! Neima te rieči, pod koju da strpam svu tu čeljad. Reko bih »žuljevi« su to ili »kurja oka« zagrebačkoga žiteljstva. Il bih rekao »mjehuri« su to čovječjega družtva. Težaci, koji se nehrane nego lukom i kuružnjakom; zakutni pisari, koji jadne kliente hvataju po ulici; protjerani činovnici, koji se hrane dugom; kotlokrpe, koji spavaju na gnjiloj slami; djevojke po imenu švelje, koje su nikle iz truleža ljudstva i kojim je pošten

zanat preslab za život, a opet živu; hrome ili jednooke dvorkinje, piljarice, krojači krpači, nažigači svjetiljaka, — sve na pol golo, sve gladno, uviek gladno. Puna torba djece, a pol torbe nezakonske. Pa to sred sriede glavnoga grada? Danas? Da. Živa istina, prava pravcata Kalifornija. Tko si vičan čistoći i redu, tko rado gledaš zdrava i vesela lica, ne svrni okom amo. Srce bi te zaboljelo. Čitavu knjigu valjalo bi napisati, da obrediš sve te bliede, suhonjave stvorove, kojih je nemila šaka sudbine bacila u taj kukavni kut; iz svakoga para tih mutnih, driemnih, obumrlih očiju viri po jedna žalostna, lako rješiva zagonetka. Nu ja niesam voljan pisati zapisnike ljudske biede, niti premetati utočišta nevolje. Dobra je tuj malo vidjeti, sreće ni malo. Čemu da pišući razžalostim i sebe i vas? Ali stante! Ostajmo u toj kući! Podjite za mnom preko uzkih, klimavih stepenica u prvi, drugi i treći sprat. Nagnite glavu, da nelupite čelom u čadjave stepenice. Mrak je tu i u pol dana, gotova noć. Ni prsta nebi vidio pred sobom, da se ovdje i ondje nekrade koji tračak kroz škulju na pol razvaljenoga krova. Pa kakva izpara! Čisto te duši. Zaboravljaš vedro, plavetno nebo, svježi proljetni zrak. Sretnih li zločinaca, kojim je sud dosudio tamnicu! Bar se kadkad mogu nagledati neba, nadisati zraka, a toplo jelo ih grije. Skupo li se kadšto kupuje poštenje, gorka je kadšto sloboda! To vidiš ovdje, to osjećaš tu. Vi fine gospodjice čitate pohlepno parižke grozote od Eugena Sue-a sjedeći na meku divanu, i suza samilosti kane na knjižicu zlatom vezanu. Vi žalite te parižke stvorove, kojih smisli mašta pjesnikova. Al čitajte na požutjelom licu, u mutnih očiju, u tih dronjcih, ah vidjele biste, da netreba po nevolju ići u Pariz, da bieda stanuje u vašem susjedstvu. Eno hodnika! Koracaj pomalo. Stare daske drkću pod tobom, mogle bi se slomiti. Eno ti nakraj hodnika vrata, pokucaj, unidji! Ah! U mraku svjetlo! Sunčana zraka zablene ti oči, zeleno lišće, mirisavo cvieće na prozorčiću omami te, a veselo tralaliče kraj prozora zlatolika ptičica. O

tu je čisto, svietlo, tu možeš disati slobodno voljko. Sobica je malena, kutasta. Matematik bi joj reko paralelepipedon, a ja velim, da je to nutrina ogromna jajeta — biela bjelcata. Ni prašak nije drktao o sunčanoj zraci, koja je koso prodirala kroz okance, ni najmanje nîti paučine niesi vidio o zidu. Je l ta sobica zbilja u tom trošnom duplju, ili je to drugi sviet? upitah se nehotice. Malo je toga bilo vidjeti u njoj. Stara, široka postelja, na seljačku sazdana, na njoj visoko nakrcana uzglavja i perine, a ta gromada perja bijaše pokrivena šarenim gunjem. Kraj peći visjela je vrlo čadjava slika, — ne znam, da l sveta Marija ili sveta Kata, ali po zlatnom kolobaru bijaše svakako član litanije svih svetih, pred kojim je gorjelo srebrno kandilo. Još si vidio o zidu starinsku rdjavu sliku njeke ženske, policu sa njekoliko starovječnih čaša i tanjura i s uljenicom. U kutu stajaše velika drvena škrinja i čudan ormar sa sto pretinaca, a sred sobe stol i stolac. Pa to vam je po prilici sve. Nu bilo je i živih stvorova u toj izbici. Ponajprije u zelenoj gajbici ptičica uzvijojla — kanarinac, žut kao žganac. Mila, duše mi, živinica, drobna, nježna, hrla kao vragoljak. Žuto joj se perje ljeskalo kao zlato, oči joj sievale kao crn biser, a te sitne ruž časte nožice bijahu toli fine, taj ružičasti kljunić toli gladak! Ta ni fina gospodjica neumije toli nježno premetati nožica. Po sto puta skoknu od šibke na šibku, naheri glavicu, protegnu vratić, strese kreljuti, kljunu dva tri puta u komadić šećera. Zatim skoči na rub čaške, koja je na dnu gajbice stajala. Zavinu glavicu, pogleda crnim okom u vodu i skoči u čašku — u vodu. Da vidiš čeprkanja! Žutić zaroni, izroni glavom, udari krilcima, voda prska širom u sto svietlih kapljica. Sad skočila ptica na šibku, strese se, čisti se. U kljuniću joj osta pavuljica. Malić ju stavi pod noge, pa čupa, pa se igra. Sunce sieva, list se zeleni, ruža cvjeta na prozoru, malić udari cip! cip! a poslije se otvori gr'oce i žuti vražić viče i tralaliče; kako mu od veselja igra to malo,

drobno ptičje srdašce! Nu nije kanarinac sam. Kako će on Bogorodici paliti kandilo; ta to je malen žut poganin! Kraj njega do okanca sjedi ženska, ako je ženska. U prvi mah ne možeš toga razabrati. Kako da vam ju opišem? Nije to lak posao. Jeste li kada vidjeli ljudeskaru od stražmeštra ili harambašu serežanina? Silna pleća, je l? Grdne kosti, šta? Ni za pol prsta nebijaše manja ta mužko-baba kraj kanarinca. Ruke su joj krupne, velike, široke nožurine, što stoje u papučah od crvene kože. Nedaj Bože, da ta noga ljudski korakne: kuća bi se srušila. Stara, velika glavurda bijaše svezana crnom svilenom maramom preko čela, niz koje se spuštahu dva sieda uvojka. Pa kakovo lice! Dugo, široko, mužko. Mrka koža nabire se u njem u sto nabora, u sto oštrih crta. Usta su joj široka, nos dug kvrgast, zavinut na lievu stranu preko debelih usana. Crne oči su ženskoj neobično velike, okrugle, a gledaju bez plama, bez iskre u sviet iznad debelih mjedenih očala, koje su spuzle do pol nosa. Ženska je sieda, al ima za čudo pod nosom silne crne brkove, gotovo kao mužka glava. Na njoj je crna, pozelenjela suknja i dugačak, pokrpan burnus od tamno-zelene svile. Prava je to grdoba, je l? Ali nebiste se preplašili, da se i na noge digne, nu se dići nemože, jer je gotovo viša od svoje sobice. A u tom brkatom garavom licu drkće tolika blagost, tolika plahost, da te njeko tajno smilovanje uhvati za srce; te oči gledaju u sviet, kao kad diete gleda šibu učiteljevu, te debele usne vazda trepte, kao da vazda Boga mole. Neima slikara, da pogodi lice, kad ga čudno obasjava proljetno sunce, da pogodi taj kontrast, gdje se iz stare izpucane kore tiela izvija zelena grančica duše. Ta i ja, kako vidite, samo nagadjam, natucam tražeći pravu rieč, ali ćutim, da je našao niesam. A kad progovori ta silna mužko-baba! Grmi, mislite, je l? A da! Piskuta, piskuta. Govor joj je tanko, plačljivo, izprekidano pojanje, bez promjene, bez naglasa. Slušaj ju jednu uru, zaboljet će te glava. Čisto mi je godilo,

kad sam, obašav to cielo bludište ljudske nevolje, zašao u to čisto gnjezdašce, koje mi se činilo kao rumena krpica na gnjiloj jabuci, kao treptaj zvjezdice kroz mutne oblake. Sustavih se smjerno na vratih, kao da sam stupio na prag starinske crkvice u pustinji.

Starica kan da se stresla s mojega pohoda, i krenuvši glavom pogleda me sumnjivo preko naočala. Zatim se dignu, pokroči pognuta dva, tri koraka prama meni, gledajući me svejednako što u čudu, što u strahu.

»Dobar dan, gospodjo,« pozdravih ju uljudno.

»Recite: »gospodjice«, odvrati mi ona i bilo je kan da se je pri toj rieči sladogorko nasmjehnula.

»Dakle dobar dan, gospodjice,« popravih se učtivo, čudeći se u duši, kako nije ni ružnost ni starost mogla izbrisati taštine iz toga uveloga srca. I tu je možda sakriven njekakov roman, prišapnu mi moja radoznalost, ali neprogovorih dakako o tom ni besjedice, jer niesam ni smio po svom javnom zvanju. Javih se naprosto, tko sam i kako se zovem, dodah, neka oprosti, da ju bunim, nu moj pohod da neide nju već kuću, koju valja pregledati, jer se veli, da je trošna i da se ruši. Zato neka dozvoli, da i njezin stan na brzo pregledam. Stara gospodjica slušala je nagnute glave moje rieči pobožno, upirući tupe oči u me, držeći ruke na trbuhu, a kad dokrajčih, nakašlja se čudno kan da traži rieči i misli, mahnu lievom rukom preda se i zapiskuta:

»Dajte, dajte! Milostivi gospodine! Samo pogledajte. Ta vi ste ljudi od zakona, vi to smijete, a da i nepokucate.«

Neznadoh, je l te rieči rekla naprosto od duše bez primisalja ili se je u njih skrivao kakov žalac, jer znam po izkustvu, da siromašna čeljad nevidi rado u svom stanu gospodu, koja kuće ruše, bud se ljudi stide svoga ubožtva, bud se boje, da će ih ta nemila gospoda lišiti stana. U takovih su prilikah stare ženske najzubatije, pa znadu kadšto dohvatiti i sjekiru.

Starica uzdahnu po svojih riečih dva tri puta, valjda da pribere friške sape za nove rieči, i dok je mjernik ogledavao tavanice, pod, zidine i peć, nebi li našao kakovu pukotinu, sliedila ga starica njekako sumnjivim okom, pa će napokon gotovo kroz plač i smieh reći:

»Hm! Hm! Da! Kuća stara, e njekad je mlada bila! Sve se iztroši kao i mi ljudi. Gubiš kosu, gubiš zube, oko ti oslabi, ruka ti klone. To je već tako u svietu, i mi nepromienismo toga zakona. Pak dodje smrt i svemu je kraj,« završi — spustivši glavu na prsa.

»Da, odvratih, eto baš i mi dodjosmo, da vidimo, ima li toj starici kući još lieka, ili je baš na smrt oboljela.«

»Molim Vas, milostivi gospodine, nemjerite sve na svietu jednim rifom. Gdje je više blagoslova i ljudskoga bogatstva, tu mora dakako sve biti po žnorici, ali bogčiji morate malo kroz prste gledati. U ovoj kući Vam prebivaju ljudi, koji na dan samo jednu jestvinu a na godinu samo jedan put mesa jedu. Da, da, pod ovim krovom Vam je gotovo svaki dan veliki petak, pak često u godini i badnjak. Aj Bog, da su si ovdje našli škuljicu, kamo će izmučeni položiti ob noć glavu. Nevolja drži te temelje, drži taj krov i ufam se, milost božja neće dopustiti, da nam se stara rebra krova sruše na glavu.«

»Vi dakle mislite, gospodjice, da je taj Vaš gospodin kućegazda dobročinac ubožadi?«

»Hm!« nastavi stara oklievajući, »nije ni dobročinac ni zločinac. Onako. Svatko traži svoje. Da znate, u toj kući Vam je osobiti red, kojemu se svaki stanar pokoriti mora i sve se to pravi na pismu pred sudom, da nebude kasnije duge pravde.«

»Kakov red?« zapitah ja.

»Tu se neplaća svakoga mjeseca, već svake subote, i tko do subote o podne nije platio kvartira, mora u ponedje-

ljak u jutro iz kuće. Naš kućegazda drži se toga zakona, pak došlo sto sudske gospode, on od toga odstupiti neće.«

»A živite li bar jeftino u toj kućarici?«

»Bože moj! Danas su skupa vremena, velika daća, pa gospodari i sirotinju šarafe. Evo za ovu moju sobicu plaćam pet forinti.«

»Tu pod krovom pet forinti?!«

»Da, da! Muka je to, kad se krajcara na krajcaru slaže, — ali, molim Vam se milo, milostivi gospodine,« produlji stara drhtavim glasom ter sklapajući ruke, i činilo mi se, da su joj dvie suze zablisnule u očiju, »nerušite kuće, pustite, neka se u njoj dohranim do groba.«

»Po čemu Vam je toliko omiljela, gospodjice? Za te novce možete drugdje kud i kamo bolji stan dobiti u zdravoj, novoj, zidanoj kući.«

»Neću, neću, hvala!« odmahnu mi rukom, »ja nemislim iz te kuće živa izaći. Samo jedanput želim se jošte seliti, onamo, k svetomu Roku. Znate, navika je; već dvadeset i pet godina živim pod ovim krovom, pak onda« — — — tu umuknu starica i pogleda u zemlju, kan da je njekoliko rieči, njekoliko misli progutnula. Možda joj je jezik zapeo na minulih uspomenah, koje su to staro srce nemilo stezale. Brzo podignu opet glavu, pogleda me milo i opetova drhtavim usnama:

»Molim Vam se milo, nerušite te kuće, to bi bila moja smrt. Bit će Vam za dušu.«

»Pa zar se Vi nebojite tu stanovati?« zapitah u čudu.

»Zašto da se bojim?«

»Ma od vatre?«

»Ah,« nasmjehnu se stara, »ja Vam svaku večer poklobučim žeravicu u pećnici, kad si skuham kavu. Naučila sam se od mladosti paziti na vatru. Imam na krovu pred prozorom i netreska u loncu, pak se pomolim svaku večer svetomu Florijanu.«

»Al mogli bi Vas okrasti, ili biste, kako ste slabi, na tih vratolomnih stepenicah u toj tmini mogli uvriediti glavu.«

»Okrasti! Ha! Ha! S mojim siromaštvom nebi se nitko pomogao. Ta ja ništa i neimam. Za stepenice i tminu nije me strah. Od ovo dugo vremena naučila sam se i u tmini na to, i moja noga zna, kamo treba stati. Samo nemojte rušiti kuće, milostivi gospodine.«

Nesrušismo kuće. Niesmo je dakako poštedili na staričine molbe, jer zakon nemari za suze i navike, već mjernici rekoše, da to ruglo još kojih desetak godina može stajati, ako se ovdje i ondje pokrpa. S njeke strane srdio sam se, da će ta kućetina stajati i nadalje u liepom Zagrebu kao kržljava kupina u kitnom perivoju, ali sjetivši se staričine molbe, njenih suza, opet mi je s druge strane drago bilo, da »Kalifornija« nije već sada pala žrtvom estetske i graditeljske strogosti.

Stara gospodjica tvrdo je vjerovala, da sam ja občuvao kuću od propasti, te me pohodi, da mi suznim očima zahvali na toj tobožnjoj dobroti. Izvinjavah se i ovako i onako, odklanjajuć od sebe tu vrlo dvojbenu zaslugu i odbijajući sve na mnienje mjernikovo, ali badava.

»Znam ja, što znam, milostivi gospodine,« reče gospodjica smiešeći se i krećući glavom, da je šareno cvieće na starovječnom joj šeširu poskakivalo. »Vi ste čedni, Vi mi nećete priznati, da ste to na moju molbu učinili. Eh! Eh! Da nije mene, nebi već danas stajala daska na daski. Dobro! Dobro! Neću ništa više govoriti. Bog blagoslovio i Vas i Vašu dječicu. Da, da! Vi ste taj mjernik.«

Meni je sve to gotovo smiešno bilo, nu videći, da tu nepomažu nikakovi argumenti, okanih se uvjeravanja i poželjeh starici, neka zdrava poživi još mnogo godina u svojoj sobici pod krovom.

To je bilo pa se i zaboravilo. Uminula godina, dvie; pred moje oči dodje u javnom poslu sto i sto drugih lica, i slika

stare gospodjice pod krovom mal se ne izbrisa iz moje pameti, jer za svega toga vremena nedodje mi nego dva, tri euta na oči, gdje ju vidjeh na ulici idući u crkvu. Da pravo reknem, bila je na ulici smješnija nego u svojoj sobici, gdje sp prikazivala kao starovječna glava u malenu okviru. I ozbiljan čovjek, u koga ima i srca i samilosti, koji se neveseli prirodjenoj nakaznosti, morao se je u prvi mah nehotice nasmjehnuti, gledajući, kako ta figura iz prošloga vieka, ružna i nespretna tapka velikim nožurinama po taracu u uzkoj izlizanoj suknji, dočim je čudno načipkana mantila letjela za njom poput kreljuti, a crveno makovo cvieće drhtalo na malenu crnu šeširiću, koji je jedvice pokrivao tjeme njezine glave.

Još smješnija mi se učini starica, kad bi me na ulici pozdravila. Široko joj se lice raztegnu, usne produljiše na prijazan tobož posmjeh, oči se stisnuše kan da će kihnuti. Uvuče glavu medju ramena, kimnu, gotovo da čučne tielom, i makovo cvieće zatrepti jače. Pa pomislite, sve to uradi ženska velika, nespretna, stara, uvažite one nožurine, one ručetine i uza sve to taj sladogorki smieh. S daleka bi mi takovom prilikom zafijuknula ko fućkalica:

»Dobar dan, milostivi gospodine!« a po tom stidno poniknula očima i pritegnula krila svoje starovječne mantile., Kako da se tu nehotice nenasmjehneš?

Više puta navrnula bi se njezina slika u moju pamet Mišljah, predomišljah: Šta je ta čudna, smiešna starica? Zašto joj je škuljica pod krovom te kućetine toliko omiljela? Ne jedanput razsrdih se. Eto ti zagonetke pred nosom, a nemožeš je riešiti. Sto puta odlučih izpitati ju pobliže, ali starica bijaše toli smjerna, čedna i uljudna, iz njezina govora razabrah dapače njeku finoću, trag boljega uzgoja, da me je gotovo stid bilo, dosadjivati joj kojekakvim izpitkivanjem. Nu dodje čas i prilika, gdje mi se smiri moja radoznalost.

Neznam, hoću li [illegible] ti pričajući o starici djevici, k tomu vrlo [illegible] kako neću, jer u toj priči neima ljubavnih [illegible] esnih prizora, zamamljivih opisa i zanimiv[illegible] taj prigovarat će mi, što sam posegao pod [illegible] drvenjare u izbu stare grdobe. Nu ta moja [illegible] taj ukor neplaši me nimalo, taj strah od prig[illegible] moga pera nikako sklonuti, da staroj djevici nep[illegible] kakovu takovu uspomenu. Čovjek idući poljem često ostavlja sve nježno cvieće, sve rumene jagode i crne kupine na miru, i ubere koji grbav šipak, pa ga promatra. Recite, da je to hir, svejedno mi je. Tako je, i tako vam je bilo s tom starom djevicom.

Njekog dana sjedjah radeći za svojim pisaćim stolom. Vrieme pohoda bijaše minulo, ono dosadno pokuckavanje na vratih prestalo, a ja budući sit čevrljanja i prazna razgovora, hvaljah Bogu, da je pokora današnjega dana sretno ovršena, da mi pero, nebunjeno ničim, može crtati brazde po artiji. Ali tek što zamočih, pokuca njetko tri puta na vrata, najprije tihano, kan da je vrata prstom dirnuo, poslije nješto jače, a najzad kao da je tko zvekirom lupio.

»Slobodno!« viknuh trznuv se od ljutine, bacih pero na stran i pogledah prema vratima,. koja se polagano otvarahu. Bilo je pod večer; na stolu stajala je prikrivena svjetiljka, te je samo moj stol razsvjetljivala, dočim se je po ostaloj sobi sterala tmina. Poglednuh u taj mrak. Njekakva velika spodoba šušnu kroz vrata, zatvori ih pomno za sobom, i poče se gotovo skakućuć približavati meni. Razpoznah ju po obrisih, bila je to stara ona gospodjica izpod krova.

»Ah! Vi ste, gospodjice! Dobar večer!« pozdravih ju, smiriv ponješto svoj gnjev.

»Ja sam! Ja sam! milostivi gospodine! Bog Vam dao dobar večer!« zatezaše starica rieči gotovo plačući i stojeći preda mnom kao ukopana.

»Sjednite! molim Vas!«

»Hvala! Hvala!« izusnu starica drhćući i zakrenu glavom.

»Al sjednite, molim Vas,« ponovih oštrije.

»Eh, kad zapoviedate, milostivi gospodine!« odvrati plaho, spustivši svoju tjelesinu na stolac, da je počeo pucati i pri tom zatrepti opet djevici ono nesretno makovo cvieće navrh tjemena.

Plamen svjetiljke padaše izpod svjetlobrana upravo na lice sgrbljene starice. Pogledah, gotovo se prepadoh. Čudno se preobrazila, živo rumenilo žarilo je to staro krupno lice, svaka je mišica u njem drhtala. Debele usne bjehu zinule, oči se pomicahu s jedne strane na drugu. Starica bijaše sva zadahćena, negovoraše ništa, te je samo okrajke svoje mantile čupkala drhtavom rukom. Iz njezinih crta razabirao sam njeku prepast, njeki strah, kan da ju vode na stratište.

»Što želite, gospodjice?« upitah ju mirno.

Časak mi neodgovori ništa, spusti glavu i poče glavinjajući mantilu čupkati. Onda dignu glavu, pogleda me čudno, stisnu usne na plač, a iz očiju skoči suza za suzom. Bilo mi je njekako čudno pri duši. Tad će starica, gušeći plač, sitnim svojim glasom:

»Oprostite, milostivi gospodine, molim Vas, oprostite.«

»Ali molim, gospodjice, što da Vam oprostim? Vi ste nemirni, uzrujani, šta Vam je? Umirite se, recite mi slobodno, što Vam je pri srcu?«

»Ah!« uzdahnu stara sve glavinjajući, kan da se nemože domisliti riečim. »Jeste li čuli, kako su jučer pri svetom Marku zvonili u sva zvona?«

»Niesam, bar se nesjećam, možda sam od posla prečuo zvonjavu.«

»Da, da,« nastavi stara gotovo kroz plač, »zvonili na umiranje, zvonili. Oh zašto mi je Bog to učinio?« i pri tom prodje krupnim dlanom preko suznih očiju.

»Je l Vam možebiti tko od roda umro?«

»Ta ja neimam roda na svietu.«

»Čemu dakle Vaša žalost?«

»Umrla je gospodja Žirovićka. Jeste li ju poznavali?«

»Po vidu jesam. Umrla dakle? Bila je već vrlo stara.«

»Dakako stara. Eh, svatko mora umrieti! Da, da. Osobito stari ljudi rado umiru. Tako je, toga nemožemo mienjati. Pa sam se toga i uviek bojala. Da sam bar ja prije nje umrla, nebih se bila naužila toga straha, te nesreće. Ali tako, zlo po me.«

Začudih se tim čudnim riečim tim više, jer je stara djevica radi smrti Žirovićkine više sebe nego pokojnicu žalila.

»Je l Vam prijateljica bila,« upitah, »jeste li mnogo s njome obćili?«

»Obćila? Niesam. Od dvadeset godina nevidjeh joj lica nego dva, tri puta s daleka. Izlazila nije gotovo nikada, nikad me nije pustila preda se. Samo bi mi svakog mjeseca pet forinti poslala.«

»Ah! Razumijem. Bila Vam je dobrotvorka.«

»To jest, dobrotvorka pod moraš. Tako je njekako učinjeno od naših starih. Neznam pravo ni sama, kako, zašto. Pače se je vrlo na me srdila, što mi mora tih krvavih pet forinti pošiljati do svoje smrti. Sluga, koji bi mi donio svakoga mjeseca novce, znao mi je često reći, kako me je klela, davajući novce. Bila je skupa, a i kako skupa. Ali sad je i tomu kraj,« završi stara žalobno, spustivši i složivši ruke na krilu kao što na smrt ranjena ptica spušta kreljuti.

Šućasmo časak oboje, dakako od neprilike. Naslućivao sam doduše, da će stara gospodjica nješta zamoliti; ali opet mi nije posao posve jasan bio, nikako pako nehtjedoh uvriediti tanku joj ćud, jer je bila osjetljiva; djevojka nasuprot nije njekako htjela progovoriti od plahosti i stidljivosti. Guste suze provrieše joj iz oka, tražeći si put u brazdah toga staroga krupnoga lica. Od plača kan da joj napokon odlanu, te progovori bojažljivo ovako:

»Da, da, sad je zlo! Ono pet forinti bilo mi je pol života, baš stanarina za me i za mojega kanarinca. Hrane nam netreba mnogo, naučili smo se na svagdanju mrvicu. Odjeće netreba žutomu ptiću, jer mu ju gospodin Bog daje badava, a ja imam od svoje mladosti dosta do groba. Eto, imali bismo sav živež, da nam nije jučer tih pet forinti stara Žirovićka odniela u grob. To je pokvarilo sve moje račune. Jučer, kad su tako zvonili, prekrstih se i rekoh: Bog zna, koju je dobru dušicu Bog uzeo k sebi. Mora da je bogata, kad toliko zvone, jer siromah nemože na smrti platiti nego malo zvonce. Ali jedva sam to rekla bila, eto ti k meni u sobu stare šoštarice Lize, koja pazi na kuću, pak mi veli: »Znate li, za koga zvone? Za Žirovićku. Bog joj dao duši lako, ali skupa je baba bila, ta nije ni božjoj dušici na svietu mrvice priuštila nego svojoj staroj mački. Da, da, Žirovićka umrla, frajlice, sad je Vaših pet forinti fuć! Bome je dobro u ova zla vremena imati pet forinti, a težko ih je izgubiti. Lako je Vama bilo; ja, ja od magistrata nedobivam nego forintu, ta da, ja sam prosta bogica, gospodski ljudi dobivaju više. S Bogom!« Tako mi govoraše šoštarica, milostivi gospodine, i zaklopi za sobom vrata. Meni je na prvu njezinu rieč bilo, kan da mi je tko klin zabio u srce i kako je dalje brbljala, sve mi se maglilo pred očima, a kad je izišla, tako me je srce davilo, da sam se jedva sita naplakati mogla. Oh milostivi gospodine, nije to šala, kad čovjeku sve stanje na vlasu visi, kao što meni ubogoj bogici. Tako sam si to liepo na krajcaru sračunala bila i mislila, da će tako biti do mirne smrti. A sad mi je smrt račun prekrižila i neznam, kamo bih se djela. Bože, Bože! Groza me popada. Doći će plaćni dan, a ja neću imati čim platiti. Pak ćemo se morat seliti, ja i moj kanarinac, a dvadeset i pet godina bdijem i snijem u toj luknjici pod krovom. Ta poznam ja gospodara. Tjerat će me. Što ću, kamo bih se djela?« reče izvrnuvši ruke.

»Pa Vi posve nikoga neimate?«

»Ni žive dušice, koja bi mi svieću na grobu palila. Šta? Ja sam davno ostavila i zaboravila sviet. Moja sobičica mi je sve, a nitko me nerazumije nego mala žuta ptičica, moj kanarinac.«

»Nedolazite nikamo?«

»Nikamo, milostivi gospodine, van što idem kadkad u crkvu. Pak nepoznajem ljudi, nego dvie, tri babe u našoj kući onako po vidu, i kramaricu, gdje kupujem svoje potrebice. Ja i niesam više za sviet. Bože, Bože, neznam, kamo bih se djela?«

Starica je sve to govorila njekim čudnim naglasom čas zavlačeći rieči, kan da ih se boji izreći, čas brzajući, kan da ih se želi skoro riešiti, ali vazda kroz strah i prepast, vazda uz guste suze.

»Nezdvajajte, gospodjice,« utješih ju ja, »ta nećete zato propasti, što je Žirovićka umrla. Ako Vam ja mogu pomoći, drage volje. Recite samo.«

Nezgrapno lice izmieni se u jedan čas, čelom prosu joj se vedrina a usne nakriviše joj se opet na posmieh.

»Da,« — reče hrlo — »kad mi je ono Liza rekla — znate za magistrat — sinulo mi je u glavi — sjetih se na Vas — znate od onda, kad ste nam kuću rušiti htjeli — druge dakako dobivaju — mole cara — caricu — sve prince; ja toga nemogu — mene je, vjerujte, sram. Sve mislim, da ima još siromašnijih od mene. Zašto da im preotmem tu mrvicu? Ta imala sam dosele dosta. I Bog i duša, nikad niesam nikoga molila za krajcaru, niti varoškoj gospodi dosadjivala. Ali sad — sad,« sklopi starica ruke, i pogleda zdvojno preda se, »sad je koncu kraj, sad se utapljam. Oprostite, milostivi gospodine, sram me je, voljela bih propasti u crnu zemlju, ali — —«

»Razumijem Vas, draga gospodjice! Smirite se. Vi tražite pomoć na ruku, kakovu sirote po gradu dobivaju. Dobro.

Zašto bi Vas sram bilo? Toliko ste godina u Zagrebu. Ostarjeli ste, neimate se čim prehraniti, za posao su Vam se ruke ukočile.«

»Da, da! Ukočile, Boga mi ukočile. Na gledajte sami, milostivi gospodine, na, gledajte sami,« doda pruživši preda se ruke. »I oči me izdale. Kad ostariš, dodje na te svaka bieda, popuca šav na sve strane. Plela sam ja čarape za strane, šivala do božjega mraka. Ali čim si bliže grobu, tim se više kočiš, dok se čisto na vieke ne ukočiš. Pak su došle i mašine, netreba nego nogom gurnuti kotač, pak same šivaju, i dok sam ja rukom šivala jednu košulju, sašila je mašina i tri i četiri, a novaca za takvo šivalo niesam imala; sad dakako nebi više išlo ni s mašinom, jer kad sedamdesetu na ledjih nosiš, nepomažu više ni kotači.«

»Sedamdeset Vam je godina?«

»I četiri mjeseca. Prošloga Miholja bilo mi je ravno sedamdeset.«

»Dobro. Gledat ćemo, da Vam obćina naknadi, što ste po Žirovićkinoj smrti izgubili.«

»Oh ljubim Vam sto puta ruke, milostivi gospodine,« viknu stara pljesnuvši dlanima i htjede posegnuti za mojim rukama, da jih poljubi.

»Pustite,« odvratih uzmaknuvši, »ali zbilja, molim Vas, recite mi svoje ime, da ga zabilježim, jer ga moram pred gospodom spomenuti.«

Tu zadrhta starica, kan da ju je njetko bocnuo u srce. Poniknu, porumeni i časak neodgovori ništa. Reć bi da ju je stid bilo izreći ime.

Napokon podignu glavu, nagnu tielo prema meni i šapnu, da si ju jedva čuti mogao, jednim dahom:

»Amalija plemenita Lenić Remetinska.

Lecnuh se nješto na to ime, na taj plemićki predikat, razumjeh njezino oklievanje, ali neopazih ništa. Dakle stara

plemićka, hrvatska kći pod krovom! Brzo napisah molbenicu za podporu te joj rekoh, neka podpiše.

»Neznam,« odgovori Amalija krećući glavom i smiešeći se sladogorko, »znala sam, zaboravila sam. Duga su to ljeta, Bože moj, a niesam imala komu pisati. Oh da i niesam nikada ni pisati znala, bolje bi bilo po me. Štampano još ajde čitam po danu na očale; pri svieći nevidim ništa, pak i onako mi netreba gotovo nikada svieće. To Vam je dan danas skupa roba. Stavit ću križ, milostivi gospodine, i to će dosta biti.«

»Dosta,« rekoh pruživ joj pero, da ga se dotakne, što ona učini sa dva prsta ali njekako bojažljivo, kan da vragu prodaje dušu.

»Tako, sad je sve u redu,« završih složivši artiju. »Sad možete kući ići i mirno spavati, a kad izidje za Vas dobra odluka, poručit ću Vam.«

Stara se podignu na moj poziv. Upirući oči u me, gledala me je tako milo i plaho, kan da me jošte za nješta umoliti želi.

»Gospodine!« šapnu stidno, »hoće li mnogo gospode pri tom biti, kad se bude čitala moja inštancija?«

»Neće, samo tri, četiri gospodina.«

»Hoće li se moje ime u novinah štampati?«

»Neće, gospodjice Amalijo, nebojte se!«

»Hvala Bogu!« uzdahnu stara djevica, stavivši desnu ruku na prsa, kao da joj se zbilja kamen s prsiju odvalio. Zatim se dignu na odlazak, reć bi čisto vedra i vesela.

»Bog Vam platio sto puta Vašu muku, milostivi gospodine,« propenta i poče se čudnovato klanjati glavom i pregibati gornje tielo, da je ono makovo cvieće opet silovito treptilo. Tako uzmicaše klanjajući se prema vratima idući natražke, da mi neokrene ledja, a pri tom je svejednako govorila:

»Blagoslovio Vas i Vašu dječicu Bog i majka božja! Ljubim ruke! Ponizna službenica Vaša!«

Tako dodje nazadujući do vrata, gdje se zaustavi, brzo za sebe posegne, da uhvati kvaku, da otvori vrata. Još jednom pokloni se, štono se veli »do crne zemlje«, zamumlja nješto i iztisnu se hrlo iz sobe.

Još sam čuo težke njezine korake na hodniku. Raztvorih papir i pročitah ime: Amalija plemenita Lenić Remetinska. I uminuše koraci u nesluh, ali ja još držah pred sobom artiju, pa sam čitao i opet čitao: Amalija plemenita Lenić Remetinska.

Po mojoj glavi vrzlo se sto kombinacija. Ta stara ružna djevica — plemenita hrvatska gospodjica — pod krovom nad trećim katom podrtine, — ta zdvojnost radi njekoliko kukavnih forinti — ta težko izrečena molba — i kad ju upitah za ime, to oklievanje, u kome se tajila zadnja iskrica plemićkoga ponosa. Pak zaboravila pisati, a umjela je i žalila je, da je ikad pisati umjela. I uza sve to ova čudna smjernost, blagost i stidljivost, one rumene ruže djevičanskoga stida na tom uvelom, grubom licu! Mene su te protivštine sasvim sbunile. Znao sam o njoj mnogo više no prije, ali sad mi se činilo još teže skinuti pečat s te tajne, sa toga starohrvatskoga imena siromašne starice. Amalija plemenita Lenić Remetinska! U tih riečih mora da se skriva čudnovata priča, kakovih ima na stotine u toj liepoj ali tužnoj hrvatskoj zemlji, priča srca, koje je kroz viekove kucalo u slavlju a najzad ga usud baci u taman zakutak, da još njekoliko časaka kuca i puca.

Gospodjici Amaliji dozvoliše zbilja podporu, baš onih pet forinti, što ih je izgubila bila po Žirovićkinoj smrti.

Javit ću joj sam tu veselu viest, rekoh i krenuh jedno popodne put zlokobne, strahovite daščare na tri sprata

Prevaliv sretno vratolomne stepenice, pokucah na vrata.

plemenite gospodjice i kad mi se iznutra ozva tanahnim glasom: »Slobodno!« pritisnuh kvaku i unidjoh.

Na moj pojav sunu gospodjica Amalija, kan da ju je tko bio pošinuo u vis. Stajaše kao svieća, zinu i zurila ukočenim očima u mene. Ali mi nereče ni rieči, pače me ni nepozdravi. Bilo ju je očito strah, a ta bojazan stezala joj je grlo, te nije mogla iztisnuti rieči. To razabrah odmah iz prestravljena, izkrivljena lica staričina. Da nestoji duže u mukah, reći ću joj u brzo:

»Dobar dan, gospodjice! Eh dobro je. Sad Vam se netreba bojati ničije smrti. Što Vam je Žirovićka odniela, to Vam je gradska obćina povratila, a obćina neumire, dok je Zagreba.«

Da ste ju vidjeli! Nemogu toga preobražaja izraziti riečmi. Bojazan bješe to staračko lice protegnula u duljinu, radost raztegnu ga u širinu. Amalija uzdahnu silovito, a pri tom se je gotovo cielim tielom uzvinula, zatim se pokloni tri puta, kan da Turčin klanja, kan da je nasred sriede prelomljena, ali ni da je pisnula. Doljnja joj usnica poče podrhtavati, mišice lica trzahu se gotovo smiešno, kan da si ih taknuo munjevnom žicom, suza za suzom rinula se iz oka. Amalija razširi dlanove, kan da je razapeta, pokroči prema meni i htjede silom dohvatiti moju ruku, da ju poljubi.

Niesam slikar, široke refleksije nemile mi se. Ali u taj čas požalih, da neumijem slikati. Bog i duša, bio bih naslikao tu staru plemenitu gospodjicu, bio bih kušao kistom oponašati taj čudni, nespretni, smiešni, ali i ganutljivi izjav njezine radosti. Bože moj, pomislih zadubiv se za tren u refleksije, koliko ima biednika, a pružiš li im slamku u toj biedi, misle, da su najveći dobrosrećnici na ovom svietu. Samo nesretnici mogu nas naučiti, što je prava mjera sreće. Tobožnja nesreća nije u sto prilika nego drzovitost ljudske lakomosti. Pet forinti na mjesec! Ta bogataš gizdelin potroši u to vrieme

dva puta više za crnilo svojih čizama, a ovoj je starici to spasenje života.

Napokon — silne su suze prokanule bile iz njezinih očiju — povrati joj se rieč.

»Ma — ma —,« uze Amalija pentati, »majčice božja! Ta milostivi gospodine! Neznam, kako sam to zaslužila! I Bog platio gospodi varoškoj sto puta tu dobrotu! Bog platio i Bogorodica! Ljubim Vam ruke, milostivi gospodine, ljubim Vam ruke. Bog dao svim dobrim ljudem dielak raja, koji misle na tužnoj zemlji dalje od svoje vlastite kože!

Branjah se od toga klanjanja i blagoslivljanja, kako sam bolje znao. Bilo me je malo ne stid, da mi se za gotovo nikakvu zaslugu izkazuje tolika hvala. Ali starici tecijahu rieči zahvalnice poput vode tekućice, koje niesi jak zaustaviti, i pri tom previjale joj se usnice s lieva na desno a s desna na lievo. Stajasmo tako čas prama sebi, ja šuteć, stara brbljajući, dok ona uzdahnuvši neiztisnu:

»Oh! Gospodine! Dobra, zlatna dušice, kako ću ja Vama i slavnoj gospodi taj dug naplatiti?»

»Možete,« odvratih ponješto drzovito, našto me ona njekako čudno nepovjerljivo pogleda. Valjda je mislila, da sam rad s njome se potitrati.

»A da!« reći će napokon u čudu.

»Da, da,« nasmieših se ja, »nije to šala, već prava istina. Ali šta tu stojimo? Sjednimo radje časak. Nješta sam umoran. To jest, ako dozvolite, ako Vam niesam na putu.«

»Oh! Molim! Oprostite!« izmuca stara od neprilike, »lude sam pameti! Oprostite;« i pri tih riečih prigurnu mi drvenu stolicu.

Sjednuvši domahnuh joj, neka i ona sjedne. Istom nakon časka stisnu se Amalija u svoj zakutak pri tavanskom prozoru i spusti se na stolicu kraj kanarinca.

Meni je u toj škuljici voljko bilo; kao ono prvi put zaboravih, da sjedim pod krovom podrte kuće, da sjedim na

drvenoj stolici. Zrake sunčane padahu koso preko rumenoga cvieća kroz uzani okvir tavanskog prozora. Na sunčanom zlatu ljeskale se zlatoliko pavuljice kanarinca, koji je u svojoj krletci toli živo skakutao i mene toli pametno gledao kao da je čovjek; to sunčano zlato padalo je i na lice Amalijino, na njezine ružne, ali srećom obasjane crte, na njene bistre suze radostnice. Stiskala je ponješto vedje, na trepavicah drhtao po koji sjajan biser. Svjetloba učini te vapnom obieljene zidove, te drvene tavanice i stare slike, umilnijimi. Sve je, reć bi, od sunčanog zlata treptilo. Neznam, je li drugim, ali meni je tako. Ja Vam volim boraviti u ljubku zakutku drvena, starohrvatskog plemićkog dvorca, nego li u dvorani visoke palače, kadifom obloženoj. Možda je to puka predsuda, ali ja je se nemogu otresti. Sve mi se čini, da u tih prostorijah ima više zdrava srca.

Amalija, spustiv glavu i složivši ruke na krilu, kan da je čekala, što ću joj reći. Čovjek pisac ima u sebi vazda nješto više srčanosti ili da bolje reknem drzovitosti od ostalih ljudi. I ja pribrah više svoje sile, te ću Amaliji:

»Vi ste me, draga gospodjice, prije pitali, kako da mi se odužite, a ja odgovorih, da mi se možete odužiti. Je l tako?«

»Da, da,« potvrdi stara plaho.

»Nedvojim, da se mojim riečim čudite, jer po svoj prilici ni neslutite, što od Vas tražim.«

»Istina je.«

»Oprostite mi, ali ja sam Vam velik prijatelj starinâ, priča, pripoviesti o naših starih hrvatskih porodicah.«

»Ah!«

»Da! I to staro, zdravo sjeme toli je riedko dan danas posijano, da čovjek jedva koje zrnce pobrati može. Badava, stara krv gine, nov se izvija sviet. Sav se sviet izjednači jednim razom, povodi po jednoj mjeri. Neznam, da li je bolji stari sviet, da li novi. Vidite, ja o tom mislim na svoj način.

Imam Vam starih novaca, kovani su prije mnogo stotina godina. Ali još je na njih sve jasno i srebro je čisto. Imam i nješta novih. Glava je dakako bolje izrezana i ona dvoglava ptica, i pismo je, istina, finije, ali se to brzo ostruže, crveni bakar izlazi izpod srebra.«

»Istina, istina,« potvrdi stara glavom.

»Neznam, jeste li me pravo razumjeli. Hrvati su danas manje hrvatski, no prije. Sve hoće biti na dlaku jednako s ostalim svietom. Meni to nije pravo. Ruža nek ostane ruža, ljubica nek uviek cvate ljubicom, trešnja se neciepi na šljivu. A opet svaki cviet sjaje svojom bojom, miriše svojim mirisom. Ludo bi bilo, htjeti sve cvieće promieniti u ruže; napokon bi nam i liepe ruže dosadile. Mi Hrvati, bojim se, gubimo staru boju, stari miris. Jeste li me razumjeli, gospodjice?«

»Ah, kako niesam! O tom sam i ja često razmišljala, sjedeći do ovoga prozora i gledajući iz tamnog zakutka, kako se mjesec diže nad goru. Pa ne jednoč rekoh mjesecu: Ej! Je l mjeseče! Gore su iste, ljudi su drugačiji.«

»Eto, to je. Pravo rekoste; vidim, da me razumijete. Ja dakle ljubim hrvatsku starinu. Zato molim Vas za nješto.«

»Molite, molite, milostivi gospodine, ja sam Vaša pokorna službenica.«

»Vi se zovete Amalija plemenita Lenić Remetinska.«

»Na Vašu službu.«

»Vi ste kći stare, hrvatske obitelji.«

»Vrlo stare, gospodine.«

»Recite mi, kako ste dospjeli pod krov ove podrtine, i zašto Vam je toli mila, kad velite, da tude boravite toliko godina, i da Vam se neće nikako izaći iz nje.«

»To jest,« reče stara, »Vi biste htjeli čuti pripoviest moga života i svršetak moje obitelji, jer sam ja na svietu zadnja Remetinska.«

»Da, gospodjice!«

Amalija poniknu nikom, poče u krilu trzati svoje prste i stisnu usne. Disala je ponješto življe, a na čelo navuče joj se reć bi mrak. Začudih se. To ponizno, obumrlo lice uozbilji se za jedan hip. Mišljah, da mi te crte prikazuju nadgrobni kameni kip kojega hrvatskoga junaka od prije trista godina.

Požalih, da je moja literatska radoznalost posegla u tajne staričina srca i već da opozovem svoju nedelikatnu molbu, ali iznenada podignu stara glavu, pogleda me mirno i bilo mi je, da joj se lice, glas i stas promieniše. Mirno mi reče:

»Gospodine! Stara sam. Sve, zašto me pitate, zakopala sam u svoje srce. Zaboravila sam, što sam, čija sam bila, jer sam to htjela zaboraviti. Vi hoćete ta mrtva vremena da povratite, hoćete da pokojnike probudite iz groba. Izim mene još je Žirovićka za to znala; sada nezna izim mene nitko. Pak što će Vam to? Ljepše je čuti veselu pjesmu ševe i veselu pripoviest nego fijuk ćuka po noći i tužne pričice. Bolje, da jedan čovjek svoju žalost čuva, pak da ju ponese sa sobom u grob, nego da naša žalost žive i poslije naše smrti medju ljudstvom.«

Nemogoh se dosta načuditi, kako starica sada posve drugim načinom govori, toli ozbiljno, toli bistro, dočim je prije govorila ponizno, izprekidane rieči.

»Nemojte, gospodjice, netražim više toga od Vas. Oprostite, neću da Vam tajne izvadim iz srca. Razumijem, da bi Vas kruto boljelo ponoviti jade, koje ste već sami zaboravili. Neću da s nova otvorim staru ranu.«

»Zaboravila?« nasmjehnu se Amalija. »Rekla sam to, ali sve jošte živo držim u pameti. A sad Vam baš hoću pripoviedati, sad me morate slušati. Nego, gospodine, to je moja tajna, sada neka bude i Vaša, — i dok sam živa, mora pred svietom ostati tajna.«

»Hoće, gospodjice!«

»Slušajte me, gospodine. Evo kako me sada vidite, uboga sam bogica, moram prosjačiti, oh — — čini mi se, da sam ostalomu svietu stara, dosadna maškara, koja je na ovoj božjoj zemljici čisto suvišna, jer neima od čega živjeti i za što živjeti. Smiju mi se, mislim, jer sam ružna. Znam, da niesam nikad liepa bila, ali za moje mladosti niesu mi se smijali. Njekad, njekad bilo je sve to drugačije. Na putu u Bistricu u našem Zagorju stoji Vam drven dvorac na brdu. Visok je na jedan pod a ima, kako se dobro sjećam, na čelu njekakvu finu izrezanu galeriju. Dobro ga je vidjeti, jer se iztiče izmedju šumskih bregova na visoku brdu. Baš je kao star siv soko, ako ga nije koji Švaba pregradio i pobielio. Stara je kuća bila, jer se sjećam, da je bila urezana na gredi godina 1630, a onda je dvor istom popravljen bio. Dvorac naše familije stojao je na istom mjestu i duže, tako mi barem kazivahu ljudi, i u starih pismih da je tako zapisano. Vjerujem to; u crkvi svetoga Petra pod brdom imala je naša familija svoju raku a tu su zapisani mrtvaci i od 300 godina. To Vam je Remetinec, ondje se rodih nevoljna ja. Ondje sam i rasla i odrasla i bilo mi je, to pamtim živo, kao da sam kakovo drvo, korienom duboko usadjeno u remetinskoj šumi. Malo kada bih došla u Zagreb, na sajam možda za pet godina jedanput. Ali nikako mi se nije dalo ostati, bilo mi je, kao kad ribu izvadiš iz vode, gledala sam, da se brže bolje vratim u svoje gniezdo. Znala sam su za svaki hrast, za svaki kut, nu poznavala sam gotovo svakoga vrabca; ali gle lude pameti, ta Vi ste pitali za ljude, ne za vrabce.«

Već sam Vam rekla, da su Lenićevi od sto i sto godina stanovali u Remetincu, što su ga dobili od neznam već kojega kralja za njekakvo junačtvo. Nije to dakako bilo nikakvo bogatstvo u našem dvorcu, nit su ondje rasle škude i cekini, ali nije bilo dana bez svakdanjega kruha. Da, bilo je dosta kruha i onda, kad je car Franjo od petnaest krajcara načinio groš, ljudi su tomu govorili, da je car postao bankrot.

Sjećam se takodjer, da smo imali dosta, kad je bio veliki glad. Bilo je dašto kadkad mraza, kadkad tuče ili suše, ali to se i preboljelo. Ta te nevolje ima po čitavom svietu, pak tusta ljeta popravljaju suha. Takva stara šljivarija Vam je kao stara ura. Ide, bije godinu, dvie i deset godina. Kadkad zapne, leti prebrzo, vuče se polagano, ali sve se to lako popravi i ura bije, kan da i ništa bilo nije. Potrebice bile su male, gospodari remetinski pametni, sinova vazda više od djevojaka, ali opet nije bilo koša djece, koja izjedaju kuću. Još je bilo i to: imanje se nije nikad dielilo. Dječaci bijahu zdravi, kršni i našli bi vazda bogate nevjeste, a uz to bijahu mužkarci Lenići ne samo gospodari već i veliki sudci, kapetani u vojsci, podžupani, gdjekoji i župnik ili kanonik, koji doduše nije imao djece, ali liepih novaca, kojih spade makar i po kapljica na Lenićevu kuću. Djevojke iz Remetinca bile su po svem Zagorju na glasu za ljepotice, i kad se je reklo »remetinska ženska plešina« znalo se, da to znači najljepša djevojka u Zagorju. Žensko lice istina nije sve na svietu, jer ga vrieme ofuri, kao što mraz liep cviet, ali su remetinske djevojke bile i dobre gospodarice, stidne, poštene, pobožne ženske. Zato su se i plemeniti mladići ili kako se govorilo »kišuri« jagmili za njima. Sve su se dobro udomile, bilo ih je, kako mi se pričalo, koje su se udale za grofe i barone. Što je pako najviše vriedilo, rodbina je bila složna u svojem, pak si je tu slogu bila načinila za svoj zakon, komu nije trebalo kraljevskoga pečata. Imanje se nije smjelo dieliti, na jednom mužkarcu moralo je uviek ostati. Drugi mužkarci se školali, porasli, postali gospodom i liepo se oženili, a djevojke bile su i kruto pod materinjom pazkom i kuhačom, dok se dobro neudaše.

Još se naši stari držali i toga zakona, da je svaki sin, svaka kći morala pomagati djedovsku kuću, ako se desila kakva neprilika ili nesreća. Staro gniezdo nek bude uviek stalno i čvrsto, reklo se, sinci i kćerke nek se za to brinu,

makar i podigli svoj vlastiti krov. Ljubav rodbine bila je svim sveta zapovied, a te ljubavi držala se pošteno i sva djeca. Sve Zagorje je Leniće poštivalo, to Vam pamtim dobro, premda našega plemena ondje više neima, a po našoj djedovskoj brazdi ore tudji plug. »He, Lenićevi,« reklo bi se, »da, to su ljudi,« ili: »Poštena duša, vitežki čovjek, kan da mu je u Remetincu zibka stala,« »čestita kao remetinska djevojka« i više takovih rieči bilo. Lenići držali se uviek stare hrvatske navade, brkati sinovi slušali otca i majku kao da su još drobni dječaci u gimnaziji, djevojke mele, prale, parile, kuhale, ribale kao da su služavke i joj si djevojci naše familije, da joj je došlo na pamet povesti se za luđimi frajlicami u susjedstvu. Sve su imale jednako odielo, niti koja bolje, niti koja gore, da nebude medju ženskadijom zavisti. Ništa nije smjela imati na sebi od svile nego tanke vrpce. Svaka je morala učiti, kako se miesi kruh, kako se težakom žganci kuhaju, kako se vino pretače. Niesu smjele govoriti nego hrvatski, niesu smjele čitati nego molitvenik, »Robinsona«, »Genofevu« ili »sokačku knjigu«; zimi morale su presti kraj peći, a kad je bila ura počinku, morale kćeri i sinovi — makar husari bili — kleknuti u sobi pred razpelo i moliti večernju molitvicu. Možebit je to mnogim smiešno bilo, jer se vrieme mienja a i ljudi i njihove navade. Lenići se niesu u tu promjenu podavali. Samo da Vam jedno reknem. Izim mojega nesretnoga brata — Bog mu dao duši lako, — nije nijedan Lenić oblačio švabskih hlača, a nauhvice, koje je nosila moja šukunbaba, nosila sam i ja, dok sam ih imala.

Pri tih riečih uzdahnu stara, skrsti ruke na prsih i bilo je, kan da joj je suza sinula u oku. Za časak nastavi opet:

»Jednu sam Vam zaboravila reći. Lenići bi se ženili samo sa plemkinjami iz susjedstva, djevojke bi se udavale samo za Hrvate, a u staru rodbinsku kuću nedaj Bog da bi se koja tudjega roda djevojka priudala bila. To kvari krv, govorili moji stari, tudjinka dovodi tudje navade, prevrne se

stari zakon, prevrne se kuća, kuća ide na razsulo, protepe se. Žena tudjinka gospodska je, hoće, da ju drugi služe, navlači sve na svoj kalup, nezna za rod, grabi samo za se, pak kako će s djecom govoriti, kako ih učiti molitvu Gospodnju? Bili smo tako u kumstvu, srodstvu i tastbini sa svim Zagorjem i nije bilo gotovo živice, za kojom nebi bilo Lenićeva kuma ili kumice, to jest, ako su stari Hrvati bili. Moja ženska pamet nezna, da li je taj zakon bio dobar ili loš, da svaki ostane pod svojim dimnjakom, za svojim plotom; ali je istina, da su Lenići, mužki i ženski bili vazda zdrava, jaka čeljad, mužkarci kao gore, djevojke kršne. Istina je i to, da su Lenići propali, kad su od svoga staroga zakona odstupili. Prvi odstupi moj pokojni otac, nezapamtio si gospodin Bog njegovih grieha! Liep gospodin moj roditelj. Jeste li ikada vidjeli sliku svetoga Ivana apostola? Fino lice, liepa brada, jasne oči, široka pleća, jaka prsa. Takav bijaše moj otac — nu, Lenićeva krv. Otac i majka pazili na njega kao na najplemenitiju voćku u vrtu. I s razlogom, jer nam se pleme utanjilo bilo, staro stablo našega plemena počelo se sušiti. Tako biva i u šumi. Hrastić poraste, doraste do hrasta, zeleni se i petsto godina. Najedanput ga izdaje snaga, žile mu venu, gine, pada i samo korien ostaje pod zemljom, kao što ostatci staroga plemena u grobu. Moj pokojni otac bio je jošte jedini pravi Lenić. Imao je još i bratića, velika gospodina, koji je služio kod magjarske kancelarije u Beču, pak je u penziji ostao ondje. Nu bečki Lenić bijaše neženja, a takav mužkarac bez polovice svoje i nevriedi za pravoga čovjeka. Ondje u tudjini jeo je svoju penziju, stiskao svoje groše i hranio uza se Njemkinju gospodaricu, koja ga je varala na sve strane. To je bio prvi grieh proti starim navadam naše kuće, jer prije oženio bi se svaki Lenić, ako nije išao u popove, koji se nesmiju ženiti. Za moga otca govorili mi stari ljudi — jer sam ja rada razpitkivala za našu prošlost — da je za mladosti bio vražki čovjek, najljepši, naj-

jači plemićki mladić u čitavom Zagorju. Nepoznavah ga za mlada, jer sam njegova kći, te po njem ugledala sviet, ali kakovo mu je lice bilo pod starost, rekla bih, da je za mladih ljeta morao biti preliep. Roditelji, mazeći ga, poslali pokojnog mi otca ovamo u Zagreb, u škole, i da im se zadnja grančica neizkvari, dadoše ga u plemićki konvikt. Kad je izučio škole, povrati se k roditeljem, županija ga primi za pristava, kasnije bude u našem kraju i veliki sudac. Onda je u Hrvatskoj drugačije bilo. Ako si bio gdjegodj vlastelin, pa onda kako tako izškolan, nije ti falila velika ili bar mala sudčija. Sad je dakako, kako mi vele, drugačije. I sami znate, da su roditelji moga otca namah tjerali po ženu. Uze zbilja po starom običaju plemenitu gospodjicu iz susjedstva, — moju majku, koja mu u kuću donese liep imetak, te je remetinski dvor baš liepo uredjen bio, kao nikad. Govorili mi stari ljudi, da mi je majka ljepota nad ljepotom bila, k tomu gospodja fina ali i radina. Rekoše mi i to, da je bila tiha, blaga, sanjarske ćudi. Sve to pričam samo po čuvenju, jer ja svoje majke poznavala niesam; prerano mi legnu u grob. Neznam, kako se je s mojim otcem slagala; čula sam, da nije baš najbolje. Ona da je bila ozbiljna, mirna, on razmažen, žestok mladić, pak je možebiti kremen kresnuo ob ocjel. Tako se bar govorilo; neznam, je li istina, jer i sami znate, da sviet svašta govori a ni polovica polovice nije istina. Ali Bog dao mrtvim vječni pokoj! Najprije imali sina, diete, veli se, milo i drago, pametno kao čovjek, okretno kao vjeverica. Kolike radosti! Dakako! Uz liepog sinčića neće pleme zahiriti. Nas ženske i onako nebroje u ništa, premda bez ženskih opet nebi bilo mužkih. Kratka im je bila radost. Dodjoše boginje, uzeše im sina. Sad je trebalo misliti na novu mladinu, da neizgine starina. Tada godinu dana po bratovoj smrti rodih se ja žalostna. Bože moj! Zašto sam se rodila? Rad mene umre mati, moja dobra, dobra mati!«

Sad nije starica mogla dalje govoriti, srce joj skakalo

od težke žalosti, suze curile curkom iz starih očiju i uz veseli cijuk kanarinca čulo se glasno jecanje stare gospodjice Amalije. Šutio sam tronut, niesam htio tješeći povećati žalost Stara utre suze i prihvati na novo:

»Ta da! Molim Vas, milostivi gospodine, recite sami, jesam li ja kriva, da mi je umrla mati? Rekoše drugi, da jesam; umrla je, jer me je rodila. Jesam li ja, jadna jadnica, rekla, da me rodi, da radjajući me umre? Jesam li to htjela, željela? Bog mi je svjedok, niesam, jer niesam nejaka imala volje i želje, pa da sam je imala, živim se kunem Bogom i danas, kako sam se sto puta u nevolji svoga života klela, evo i danas, kako se je na meni bieda svega svieta slomila, dala bih dragovoljno staru svoju glavu, i sto puta bih rado više prepatila za jedan cjelov majke svoje. Ta znam, da bi me ljubila bila, jer majka mora ljubiti svoje čedo. Tako zapovieda Bog i hoće narav. Ali to najveće blago izmaklo mi na vieke. Mene poslije nije nitko ljubio, a ni ja — Bog mi oprostio taj grieh — niesam nikoga ljubila, jer niesam ljubiti mogla. Znam ja, što četvrta zapovied božja veli, znam, da je to sveti zakon, koji se slušati mora. Silila sam se, vjerujte mi, sto puta na ljubav, ali moje srce priečilo se kao mahnito i šaptalo mi: Ludo! Nećutiš li one udarce, one psovke i kletve na te? Nevidiš li one mrke oči, koje te pogledom proklinju, one izkrivljene usne, koje ti se rugaju i malo da nepljunu na te? A još ti se hoće koga ljubiti? Niesam nikoga mrzila, ali ni ljubila, moje srce bijaše Vam kao kamen ni vruć ni leden. Mislila sam, da mi je nečisti duh šaptao takove rieči. Nije. Kadkad — bila sam već razborita djevojka — utekla bih se pod brdo na malo župno groblje, gdje mi je ležala u raci mati, da tražim ljubavi. »Majko! Majko!« kliknuh, ali kamen se na grobu nemaknu, majka se neodazva, pod nemilostnom zemljom ležalo je u prahu ono biće, kojega nikad nevidjeh, za kojega bih jedan pogled dala bila oba svoja oka, jer samo jedna iskra žive ljubavi

bila bi me spasla za cieli viek. Zaludu, tako mi je sudjeno bilo, kan da me je Bog prokleo u povojih. Koliko sam puta klečeći na majčinoj gluhoj grobnici zavapila: »Oj da se radje rodila niesam!« Ali suza je za suzom pala, hladna je zemlja sve moje suze progutala, i ni biljka utjehe neprocvate mi iz nje. Vi možebiti pravo nerazumijete, gospodine, kako mi i sad srce tuguje, gdje su evo prošla tolika ljeta. Vi ćete mi reći: Majka ti je umrla, žalost je to velika, ali ostao ti je jedini otac. Niesam, vjere, zavidna, ali stoputa zavidjela sam djeci, da mogu onako sladko od srca izreći ime »otac«. Meni ta sreća nije dana bila. Moj otac mrzio me od srca, mrzio do groba.

Težka je to rieč, kad ju mora izreći rodjena kći, a i sami možete vjerovati, da je to ciela istina, kad Vam ju veli kći, koja je za svoga vieka tražila ljubav, ali je našla nije, koja bi Bog zna što dala i sad, da Vam može pripoviedati za otčevu ljubav. Nu nestidim se reći Vam sve, jer sam rada, da znate sve, a koliko ja znam, nije mi to nikakov grieh. Otac moj, — Bog ga u raju tješio, — mislio je kao i drugi ljudi. Mati me je rodila i pri mom porodu umrla, to je već bio pred otcem grieh, jer nije s majkom više mogao imati djece, pošto je umrla. Bila sam i ženska. Ej, da sam mužka glava, nebi me možda ćako mrzio bio, jer s mužkarcem neizumire ime, prenosi se dalje na buduća vremena; a ženska, ako se uda, izgubi svoje ime, a tako i njezina djeca, ako su poštena i zakonska. Po meni se dakle staro pleme Lenićevih nije moglo dalje držati. Još ima jedan razlog, što me je otac toli ljuto mrzio. Svi Lenićevi sinovi bijahu krasni, sve Lenićeve kćeri liepe kao jabuke, a ja sam, kako i sad vidite, ružna... i bila sam od poroda ružna. To je moga otca jadilo više, nego sve na svietu. Čini mi se, da mu se je sgadilo, kad bi me pogledao. To Vam je sve toli jasno, da ćete njegovu mržnju i sami razumjeti. Nu jedno Vam nije još jasno, a i to je nemala kvaka, koju sam i ja istom kasnije razumjela.

Rekoh Vam, da mi je pokojna mati dosta imetka doniela u kuću, ali pod takovu obvezu i način, da materinstvo ostane samo na njezinoj djeci i da se neima pretočiti u Lenićko imanje, ako bi se druga djeca i druga loza našla. U ono vrieme bila se je stara kuća dobrano iztrošila. Neznam, da li su tomu kriva bila zla ljeta, nerodica ili moj pokojni otac, koji je, kako ljudi vele, rado igrao karte i gubio mnogo novaca, koji su po tom dakako izgubljeni bili za gospodarstvo. U moje materinstvo nije mogao dirnuti, tako je odredila mati, a sam nije imao dosta prihoda za svoj trošak i za svoje gospodarstvo. Bila sam mu, što se veli, kamen na putu. Od svoje zibke niesam izkusila dobra. Dali me na dojište njekakvoj seljakinji u selo za njekoliko kukavnih klipova kuruze, za svieće i sapun, pak jer je naša kmetica bila, odpustili joj nješta težaka. Pitam Vas, niesu li me tako vrgli na samu milost božju, jer ta kmetica sigurno me nije povijala u pamuk, nit me hranila mliekom i medom. Otac moj nebi nikad pitao za svoju kćer, a nije materin jedini brat, čovjek bez djece, vrlo zadužen, koji se je na pokojnu majku srdio, što mu nije ništa od svoga diela ostavila. Tako se grizli otac i ujak medj sobom, obojica me mrzila, nit se brinula za me, pače i jedan i drugi, mislim, želio je, da umrem. Na žalost neumrieh, živa sam i sad biedna starica, preživjela sam obojicu. Kamo sreće, da sam skoro za majkom umrla, bar bi bila danas pri njoj, pri Bogu, bar bi bila našla na nebu ljubavi, koje niesam mogla naći na zemlji. Bog je, kako vidite, drugačije sudio. Dodje vrieme, prohodih, pa ma kako gladovala i pod kmetskom šibom plakala, opet mi ojačale kosti i mišice i ružna Malčika, »to strašilo«, kako mi se reklo, postajalo od dana do dana jače. Uzeše me nevoljnu opet u otčinsku kuću. Stara sam, slaba, ali još mi je pamet bistra, još su mi djetinska ljeta na pameti.

Sjećam se dosta toga, ali dobra se nesjećam. Gotovo nikad nevidjeh otčeva lica. Bio je činovnik pri županiji, išao je po

zvanju, vozio se na zabave gospodi, rado je hodio u lov, a bilo je bučnih zabava i u našem dvorcu, gdje se dakako nije smjela pokazivati ružna Malčika. Živjela sam gotovo samo u družinskoj sobi medju slugami i težaci, s njima sam bdila, s njima spavala, s njima jela žgance i kašu. Samo nedjeljom poveo bi me otac sa sobom u crkvu. Tad bi me čišće odjenuli, na njegova kola stavili, a tu sam sjedila plaha uz njega, a on bi mi riedko kada rekao rieč. Gotovo sam se veselila, kad po koju nedjelju nije bilo otca kod kuće, da nemoram s njim u crkvu, toliko sam ga se bojala. Na mlado ljeto ili otčev god morala sam mu dakako čestitati. Pošla bih plaha u gornji sprat dvorca, ušla u sobu i koracala pomalo prema njemu, noseći kiticu cvieća. Niesam mogla pod živu glavu iztisnuti ono njekoliko rieči, što sam reći htjela. Otac iztrgnuo bi mi cvieće, bacio ga na stol i viknuo: — Dobro! Dobro! i jedva mu se dotakoh ruke, da ju poljubim, iztrgnuo bi ju silovito, i kan da me je gurnuo od sebe. Suze mi dodjoše u taj par na oči, nješta mi je paralo srce, okrenuh se jedva, te se vraćah zapinjući nogom u družinsku sobu. Bilo mi je zlo pri srcu, ah kako zlo! Mlado moje srce žalilo je, da nemože omiliti jednomu stvoru, od kojega se može nadati ljubavi, mlada duša nije si znala pomoći, kako da se izvine iz te težke biede, koja joj bijaše strašnom mukom.

Jedan jedini dan u godini bio mi je njekako lakši od ostalih. Bože moj, koliko veselih dana imaju drugi i biedni ljudi u godini, ta i naša se družina veselila na zlatne orahe o božiću; na crvena pisana jaja o uskrsu. Ja niesam znala za to veselje. Gledala sam ga, sjedeći postrance, a kad su se drugi smijali, pjevali i šalili, meni je bilo na plač. Ta ja niesam spadala u njihovo kolo, a svoga kola niesam imala. Jedan jedini dan, rekoh, bio mi je drag, a upravo taj dan je drugim nemio. To Vam je mrtvi god. Taj dan naprtio bi me otac na svoja kola, povezao pod brieg do župne crkve i poveo na groblje, tik crkvenoga zida, gdje je raka naše obi-

telji, gdje i moja pokojna majka počiva. Tu bijahu na kamen postavljene svjetiljke lojanice u staklenih čaškah, tu je ležao vienac jesenskog cvieća.

»Tu su ti djedovi sahranjeni, tu ti leži majka zakopana,« rekao bi mi otac hladno, »moli za starije otčenaš, moli majku za oproštenje.« — Za oproštenje! Oh! Ta samo krivcu se oprašta, a što sam ja kriva bila? Te su me rieči u prvi mah ubole u srce. Premda bijah malo, nerazumno curče, osjećala sam, što je pravica, što li krivica i uvreda. Suze sve se stiskale na moje oči i plačući počeh moliti otčenaš, što me nauči stara služavka, plačući sam molila, moleći sam plakala, ništa niesam vidjela od ostaloga svieta nego one male svjetiljke, onaj jesenski vienac. Od plača mi odlanu, gotovo sam sretna bila sred tih suza. Ludo je diete slutilo, da pod tim kamenom truhne srce, možda jedino srce, koje bi ga ljubilo bilo, da nije prestalo kucati. Recite sami, milostivi gospodine, niesam li biedna, niesam li nesretna, kad moju tugu mogu samo ublažiti suze, kad mi je bio najveseliji dan godine mrtvi god!

Nego moje živovanje u družinskoj sobi nije moglo potrajati do vieka. Bila sam ipak plemenita djevojka; niesu me mogli odhraniti za kravaricu. K tomu je materin brat — s mržnje dakako na otca, ni po što s ljubavi za me — po svietu vikao, kolika je to sramota, da Lenić zapušta svoju jedinicu, kćerku »mile mu sestre«, kako se diete nezna ni križati, — što dakako nije istina bila. Na mojega otca digla se po cielom Zagorju graja, kako sam čula — i napokon odpremi me u samostan varaždinski na tri godine dana. Trebalo je dosta vremena, da koludrice tu nečešljanu, divlju djevojku privedu u red. Šta! Rasla sam donle medju kravari i konjari, mogla sam bezposlice bluditi po trnju i grmlju, po prašini i sniegu, a nitko nije ni pitao za me; a sad najedanput hodaj mirno i pobožno, utegnuta, obuvena sjedi cieli dan za knjigom i pletivom. Mnogo je to muke, mnogo suza

stajalo; koliko sam puta u kutu stajala, klečala, sukneni jezik nosila i koliko puta za kaznu postila! Koludrice me niesu rado gledale. Bila sam svojeglava, otresita. Druge djevojke smijale mi se i rugale, jer sam ružna bila. Bila sam čitavomu samostanu na ruglo, o mene se otirao, što je rieč, svaki bies. To me je kruto peklo, to se je ljuto zajelo u moje srce; postah još divljija, nedružih se ni s kim. Nu zato niesam bila tupa i glupa. Motala sam te svoje knjižice kao ma koja u školi, znala računati u glavi, da su sve poniknule preda mnom, pismo mi je dakako debelo bilo rad mojih težkih ruku a i s pletivom sam se dosta namučila. Tako su me koludrice hvalile za ono, što sam znala, a kudile za ono, za što sam nespretna bila, drugarice pako smijale se nespretnosti mojoj a zavidjale mi moje znanje. Zato se niesam ništa brinula, niesam gledala ni lievo ni desno, zatvorila se u se i najdraže mi je bilo, kad sam mogla samovati sa svojimi knjigami. Tri godine probavila sam tako u varaždinskom samostanu, niesu bile Bog zna kako vedre i vesele, ali rekla bih najveselije, što sam ih ikad doživjela. Za svega toga nepohodi me otac nijedanput. Pisala sam mu čestitke na god i mlado ljeto, ali nikad nedobih odgovora. Otac učini sa mojimi pismi valjda ono isto, što je s mojim cviećem učinio bio. Na izmaku treće godine dade me častna sestra glavarica jednog jutra k sebi pozvati. Niesam u istinu znala, zašto; drugarice moje stiskale za mnom glave, huškale, šuškale i nagadjale, da je ružna Malčika valjda opet počinila kakovo zlo, te će za to kažnjena biti. Udjoh u sobu glavarice, ali na svoje veliko čudo spazih, da do nje sjedi moj otac. Pohitih k njemu, da ga poljubim u ruku. Ovaj put mi to dopusti i taknu se usnom njekako moje kose, što je valjda pred opaticom imao biti poljubac.

»Amalijo,« reče mirno i suho, »došao sam po te. Tri godine si ovdje učila i valjda nješto naučila.«

»Jest, jest,« potvrdi koludrica, »Amalija je dobra uče-

nica, nemogu se na nju potužiti, samo joj ženske radnje njekako neidu od ruke.«

Nehotice svrnu moj otac okom na moje ruke, nasmjehnu se ironički i pogleda me gotovo prezirno.

»Ta da,« reče, »neidu joj od ruke, jer joj je prevelika. Neznam, ta cura sasvim se je izvrgla iz našega roda.«

Zadrhtah, zažarih se pri tih riečih.

Povratih se s otcem u stari naš dvorac remetinski. Lako si možete pomisliti, kako mi je srce kucalo, kad vidjeh toranj župne crkve i naš starinski dvorac. Plakala sam — neznam, da li od radosti — ali plakala sam od srca. Bila sam za tri godine zrelija, pače za više, jer divljom djevojkom, neznalicom ostavila bjeh prije tri godine otčinski krov, sad se povratih mirnija, čednija, pa sam se bila i nješto naučila. Mogla sam dakle više misliti, više osjećati. Družina u dvorcu gledala je njekako u čudu ružnu Malčiku; služavka, od koje bjeh naučila molitvu Gospodnju, nije nikako vjerovati htjela, da umijem čitati i pisati. Prvo mi je bilo, da ogledam dvorac i gospodarstvo. Staje, gumno, hliev, suša, kuružnjak, zdenac, pasja koliba, sve je stajalo na istom mjestu, sve sam to pozdravila kao stare znance, da, i onaj siedi, sgrbljeni hrastovi stup pri prelazu u kupušnjaku. Bilo mi je, kan da sve to staro drvlje i kamenje ima srca i oči, da me i ono pozdravlja. Nu kako su mi oči obilazile po svih tih milih stvarih, nješta me sjeklo u srce. Činilo mi se, da je sve trošnije, njekako zapušteno, da sve to njekako truhne i gine. Ovdje, ondje falilo na prozoru staklo, u ogradi kolac, u krovu bila ovdje, ondje škulja, a dimnjaku bila je stara kapa odpala. Od moga odlazka nije se ništa popravljalo, služinčad je gospodarila po svojoj volji, otac išao po svojoj želji, kuća bijaše nečista, dvorište blatno, a cvietnjak upravo podivljao od samoga drača. Neima sumnje, gospodarstvo išlo je na gore, nije bilo ruke, koja bi sve redila bila. Meni se to gadilo, a navlaš zato, jer sam se u samostanu priučila čistoći.

Niesam htjela ni smjela pitati otca za razlog tomu propadanju. Kao i prije odbijao se je od mene, govorio samo toliko, koliko se moralo, vladao se, kao da sam mu teretom, koga se otresti nemože.

Niesam pače ni blizu njega stanovala. U našem dvorcu bio je njekakav starinski toranj, a u njem sobica, na spodobu ove, u kojoj sad živem. Tu mi sobicu dade otac za stan, sam je stanovao na drugom kraju kuće a medju nama bilo je dosta soba, vazda zaključanih kao u kakvu gradu, gdje neborave gospodari. Stisnuh se u svoj kutić, kako sam bolje znala, uresih ga cviećem, slikami, i vjerujte, bilo je sve čisto kao što ovdje. Ovo siromaštvo, što u mojoj sobici još i sad stoji, stajalo je i u tornju remetinskog dvora. Netreba ni spomenuti, da sam i grob svoje majke pohodila, i često polazila. Sad me je istom pri grobu boljelo srce, sad, budući pametnija, ćutila sam istom, kolika je to žalost i bieda neimati majke. Za dječake je lakše; dječaci su vjetrogonje, ali kćeri se hoće majčino oko, majčina ruka, hoće se majčino srce. Vidite, svega toga niesam imala.

Ja Vam odviše brbljam, je l, milostivi gospodine? Eh oprostite, mi ženske uviek više govorimo, nego što treba; nu govorit ću kraće, da Vam nedosadim. Neznam, što je onda u me ušlo bilo, kao njekakva vrućica, kao njekakva žedja. Htjela sam da popravim, poljepšam gospodarstvo. To je dakako smiešno od mlade djevojke, koja, odhranjena u samostanu, nezna upravo ništa o gospodarstvu. Ali volja mi je bila jaka, srce vragometno, a niesam ni luda bila, pa sam se tako turala i gurala kroz te svakdanje brige. Nered mi je dosadjivao, htjela sam pokazati, da jesam za nješta na svietu, ako sam i ružna, nadala sam se, da ću možebit radeći s vremenom omiliti otcu. Uzeh ključe od pivnice i spremnice k sebi, pazila sam na težake, zatvarala mlieko, stajala kod bačava, kad se je vino pretakalo, i kod krava, kad se je dojilo. Tjerala sam služinčad, da mete, pere, bieli, prede,

u kratko, zabadala sam svoje prste svakamo. Sad da ste vidjeli služinčad! Sve je na me zarežilo, jer sam ih gonila iz nereda u red, jer sam im pazila na duge prste, ter nedala, da mi otca okradu. Sve je bilo pod ključem i mojim okom. Prije je cielo selo živjelo od naše kuće, trošilo se na otčev račun, jelo se, pilo se, grabilo se po volji. Kad bijah djetetom, nije me nitko gledao, kan da ništa nebrojim. Sad, kad narastoh do djevojke, gledalo me sve, ali poprieko, gospodine. Nikad me nebi služinčad medj sobom drugačije zvala nego »grdi vrag«. Učinili mi kojekakve psine, podmitali ovo ili ono, bacali klipove pod noge, ali ja sam to vidjela i nevidjela, a kad uminu njekoliko godina, ter postah veća i jača, pokazivala sam im po vražki zube, i sve je drhtalo od mene kao soldati od stražmeštra. Zalazili i tužeći me k mojemu otcu. Nu ako moj starac i nije za me imao nikakve ljubavi, uvidjao je opet, da sam gospodarstvu od hasne i da pribirem više novca. Ništarije služavke vidjale predobro, da niesam otcu u miloj volji, pak se je na me smišljalo svašta, da me posve odkinu od njega. Nu kad bi kakva baba ili služavka došla pred njega, da mi prišije krivu krpicu, uzeo bi otac drenovaču iz kuta, pak bi, nerekav ni rieči, iztjerao ovu ili onu lažicu preko stepenica. Ljubavi njegove niesam si dakako steći mogla, ma se znojila danju i noću. U obće bio je moj otac čudan svat, kakovih dan danas već neima. Kao da ste ga izrezali iz drenova drva. Što je zamislio, moralo se ovršiti, makar popucao sviet, govorio je vrlo malo i medj drugim svietom. Znalo je i u družtvu minuti pol ure, a da nije iztisnuo slovke. Držao je glavu ravno, kao da mu na kolcu stoji, brijao se je svake subote, ali mu brkovi niesu smjeli segnuti preko gornje ustnice, a dlake njegove brade stršile izpod podbradka; nosio je na desnoj ruci uviek glacé-rukavicu, a na lievoj duge nokte. Za gospodarstvo nije se nikada brinuo.

U takovu plemićkom dvorcu ima dosta svakdanjih briga. Ali kad bi mu tko o tih malicah progovorio, znale su mu nosnice podrhtavati, kao da ga je bocnula konjska muha. Puštao je sve na mojoj brizi. Bio je strastven lovac, najradje išao je na vuke i lisice. Kad je za zimske noći snieg o mjesečini sievao kao biser, znao bi se otac dići od večere, prebaciti dvocievku i odmaknuti u debeli snieg za vukom. Ljudi su o njem pričali, da umije vučji jezik i da doziva ob noć u šumi vukove. Ja mu pri tom niesam smjela prigovoriti. Jedan jedini put pokušala sam, ali on mi okrenu ledja, navuče kučmu na glavu i ode. Moji objedi, moje večere bijahu dosta tužne. Sjedila sam uz otca kao lutka, a on je prsti bubnjao po stolu, gledao u zemlju ili s prozora, pa je pri tom čačkao zube. Najzad poljubila bi ga u ruku, rekavši: »Laku noć!« a on bi bubnjajući dalje odgovorio: »Laku noć!« Rado se igrao na kavalira, to je već bilo u krvi svih Lenića. Kadkad je sjedio kartajući se za stolom, gubio mnogo i mnogo novaca; ali on Vam nije govorio ni slovke više, nego što za karte treba, niti dlačica na bradi nebi se makla, i kad je morao drugim pri kraju igre platiti 50, ili 100 a kadkada i više forinti, nasmjehnuo bi se samo lagacko, kan da nije ništa. Sa starijimi familijami obćio je rado, najradje sa grofovi i baroni. Pri toj prilici razvezao bi se tomu inače šutljivomu čovjeku jezik, te je pričao stare bajčice o plemićkom životu, kao na primjer onu o Patačiću i Matačiću, no Vi ju valjda znate. Gospodjam plemićkim udvarao se bolje nego kakov mladić, koji je za ženitbu. Što da trošim rieči; kakov je bio, takov je bio, čudak doista, ali sviet mu toga nije pisao u grieh.

I ja sam se napokon priučila tomu životu, primila sam ga, kakav je bio, jer nije bio drugačiji. Na ljubav ga niesam siliti mogla, jer kad srce negovori od sebe, neima zapoviedi ni molbe. Kretala sam se ob dan po gospodarstvu, a pod noć zavukla bih se u svoju sobičicu u tornju, ondje čitala, ra-

čunala i Bogu se molila. Kadkad je došlo na me, te sam gorko plakala, zašto da sam tako od svega svieta napuštena, neljubljena. I tu Vam moram reći, da se niesam ni s kim u susjedstvu polazila, pače niesam išla ni na proštenje. Kad bih se pred crkvom srela s kojom vlastelinkom ili plemićkom kćeri, pozdravila sam ih samo mimogred. Niesam se nikako htjela miešat u tu svojtu, a mislim, da je to bilo i njima drago; bar sam to vidjela na njegovu licu. Kadkad mi je bilo u mojoj samoći, da poludim. Bacila sam molitvenik, srdila se na cieli sviet, da me zapušta, srdila se — Bog mi prosti griehe — na božju providnost, što je dopustila, da toli ružna izidjem na sviet. Postavila bih se luda pred zrcalo, da vidim, jesam li zbilja toliko ružna. A što si odgovorih?

»Jesi Malčiko, jesi ružna kao kakvo strašilo.«

Pregrizla sam to i gospodarila dalje, misleći: tako je i nije drugčije. Amen. Dani su mi tekli kao voda na mlinskom kolu ili kao otčenaš iz ustiju sliepca, sve jedno te isto. Nije to dakako nikakva radost, ali se krštena duša napokon priuči.

Najedanput se taj tihi mir izvrnuo čudno, pak me pogodilo kao striela s vedra neba. Bila sam već zrela djevojka, pak u toj dobi vidi ženska bome na oba oka. Otac mi podje dva, tri puta u grad, donese sa sobom nove haljine, cipele i rukavice, počeo si farbati i kosu. Šta je to? pomislih ja. Onda je mimo običaja izostajao po duže vremena od kuće. Kad je pako kod kuće sjedio, bijaše nestrpljiv, kan da ga nješto goni i huška. Jelo mu nije bilo po volji, grdio je cielo gospodarstvo, a toga prije nije nikad činio. Otresnuo bi se na me i na služinčad, sve je bježalo od njega, sve se je krstilo pred njim. Počelo se po selu šuškat i šaptat, po koja riečca doletjela i do mojega uha. Kadkad spazih, kako mi se ova ili ona kuma smije, ova ili ona služavka na me kesi.

Jedne večeri lupila se baš u dvorištu pod jabukom kuruza. Bilo je tiho i vedro. Nadošle susjede, posjednule sa služavkami u kolo, tu se lupilo, pjevalo i preklapalo po staroj navadi. Otca nebijaše opet kod kuće, a ja sidjoh po večeri, da prigledam, da li se ljudski radi i da li je svatko dobio svoj večernji obrok. Idući sjenom po hodniku prema kućnim vratima, dočuh, kako se družina grohotom smije. Zaustavih se, da saznam, čemu toliko smieha? Stajala sam u mraku, mene nije nitko vidjeti mogao, a ja sam sve vidjela i čula.

»Ej, ej!« reći će ujedljivo prva naša susjeda — »ej! Dakle i tomu carstvu bit će kraj! Hvalite Bogu, da se je desila prilika.

»I hvalimo,« odvrati hohočući jedna naša služavka, koja već nije mogla mlieka krasti niti prodavati u selo kao prije, »i hvalimo; onaj »grdi vrag«, ona Malčika neće već ključevi zveketati po kući i mjerit nam sirutku na napršnjake.«

»Istina«, kimnu na to stara naša kuharica, »pušljiva je to plemenština pod njezinim gospodarstvom. Prije ajde mogla si je božja duša kadkad zaklati po koju guščicu i prištediti blazinicu, ali odkada taj »grdi vrag« svuda svoj nos ima, čuva guščice kao vrag grieśne duše i pobire svaku pavuljicu po dvorištu.«

»A Bog zna, nije li ta novina laž?« zapita susjeda.

»Ne, nije,« reče kuharica, »ja to znam i predobro znam. Žirovićevi ljudi su mi to pripoviedali. Ja vam velim, poslije tri kralja ženi se naš gospodar, dobit ćemo novu gospodaricu, a taj »grdi vrag«, naša muka, poći će u kut.«

Te rieči bile su mojemu srcu nož, morala sam se u tmini prisloniti na zid hodnika, da nepadnem na zemlju. Stajala sam tu njekoliko časova kao bez sviesti, zatim se povratih u svoju sobicu; tu padoh licem na uzglavlje svoje postelje, pak sam dugo gorko, pregorko plakala. Što sam ja imala na svietu? U mojem životu bili svi dani redomice

neveseli, živjela sam za se gotovo van svieta. Ali bila sam barem njekako svojom gospodaricom, nije mi trebalo komu se klanjati, niti za čije hire obuzdavati svoju volju. I te male nevesele slobode da budem lišena, da dobijem maćuhu! Oh pri toj rieči »maćuha« zazeblo me je do dna duše. Od maćuhe nemože dobra biti, to mi se vazda vrzlo po glavi. Tješila sam se, da to nije moguće, otac da je pristar, nagnuća za ženske niesam nikad kod njega opazila bila, gospodarice nije trebalo, ta ja sam bila u kući, pa je pod mojom rukom sve uspievalo; pak rekoh si, moj otac ljubio je i pokojnicu majku, pričalo se, da joj je obećao pred smrt, da se oženiti više neće. Ne, nije moguće, to nije nego luda brbljarija, koju je babji jezik smislio. Tako sam se luda tješila za prvi mah. Ali moje očajanje nije mi dalo mirovati. Sve više i više dubila sam se u žalostne misli, dozivala si u svoju pamet svaku i najmanju zgodicu, a moja utjeha, zadnja iskrica moje nade prevrnula se u goru žalost i ljući plač. Sjetih se, da si je otac dobavio nove haljine, da je često zalazio k Žirovićevim, da je od dana do dana bio sve više razdražen, pak mi je puklo medju očima. Ali koju da žensku uzme od Žirovićevih? Dvie kćeri bijahu udate, a jedna mala još nije bila za udaju. Koja je imala postati mojom maćuhom? Ta neizvjestnost rovala mi je po srcu ljuće od crva. Cielu noć niesam stisnula oka, klečeći kraj postelje molila sam se Bogu, neka odvrati to zlo od mene, kroz plač dozivala sam svoju majku, neka me biednu zaštiti. Za dva dana dodje otac, pozva me k sebi i reče:

»Malčiko! Pobrini se, da mi kuća bude čista, sve neka se popravi, pobieli, opere. Zaključane sobe otvori, prozrači, navlake skini s pokućtva, obriši prah, priredi posteljinu.«

»Hoću, otče,« odvratih mu ja plaho a pri tom svijalo mi se srce od težke muke. Nu dalje ga niesam smjela pitati, toliko me je strah bilo od njega. Ali on nastavi sam:

»Malčiko! Oženit ću se. Dobit ćeš majku. Budi joj po-

korna, slušaj ju, velim ti, to je moja volja; ona će ovdje biti gospodarica. Nepravi nikakve neprilike, zapamti si to. Ona će mojom ženom, gospodaricom u ovoj kući biti.«

Neodgovorih ništa, premda mi je srce puno rieči bilo, da pukne. Stajah pred otcem kao ukopana. Najednoč mi se zamagli, sve mi je crno bilo pred očima, padoh pred otcem na koljena i zavapih kroz plač:

»Otče! Otče!« Više rieči niesam smogla. Ali moj otac neču ni tih, uzev šešir ode od kuće. Buduće nedjelje saznah u crkvi, koja da mi je ženska sudjena za maćuhu. Poslije prodike oglasi župnik, da će gospodin Lenić remetinski uzeti gospodjicu Luciju Röderovu. Pri tom svrnuše se svačije oči najprije na mene, pa onda na drugu osobu, koja je kraj velikoga oltara na klupi naprama meni klečala, te me pod cielom misom njekako drzovito motrila. Ona tobož od stida spusti lice na molitvenik, a u meni se potreslo srce, duša, pamet, kao da mi je djavo navijao živce, počeh od muke drhtati i jedva se izvukoh iz crkve.

Sad sam znala, što me čeka. Mišljah, da će otac uzeti kakovu usidjelicu ili udovicu iz našega kraja. Ali me i ta kukavna nada prevari. Znate li, tko je bila ta Lucija Röderova? Guvernanta kod Žirovićeve najmladje kćeri, njekakova Švabica, koja je po kazalištih plesala prije, nego je postala guvernantom. Samo njekoliko puti bila sam tu žensku prije vidjela, samo njekoliko rieči iz njezinih usti pred crkvom čula, ali i to je dosta bilo, da mi se do kraja odurila. Bila je dosta mlada, imala je i fino lice, plavu kosu svietlu poput zlata, mala usta i modre sjajne oči, nu njekako nije bila kao što naše djevojke friška, crvena, već njekako privenula, prisuha, a mazala je, kako se vidjelo, i svoje lice. Gledala je uviek pobožno u zemlju kao stidljiva djevojčica, u crkvi živo iz molitvenika čitala, da su joj se usne neprestano pomicale, govorila je svojoj učenici ozbiljno i nosila se posve priprosto. Čovjek bio bi mislio, da je ka-

kova svetica, samo su joj male nožice bile uviek za čudo fino obuvene, pak ih je prebacivala, da pravo kažem, kao srnka, da im se je svatko čudio, jer to dakako nepristaje uz sveticu. Da, svetica; srce me od te ženske i prije odbijalo, ali poslije izkusih, da je to paklena zmija, da je to stvor, u kojega neima ni trunka srca, koja bi dosta griešna bila zaklati i otca i muža svoga, samo da sebi, svojoj prokletoj oholosti ugodi.

Oženili se zbilja, došla u kuću mjesto moje majke! Majke! Majke! — uzdahnu starica Amalija i poslije toliko godina skočile joj suze na oči — oprosti, svetice draga, majčice mila u grobu, da i sad tvoje sladko ime spominjem uz tu zmiju, kojoj, oprosti mi Bog griehe, nemogu ni u grobu oprostiti, što nam je žao učinila. Do sada bila sam čamila u očistilištu, sada me je zla moja sreća gurnula u živ pakao. Kad pomislim na ona ljeta, kad pomislim, kako sada kukavna živem, duše mi, čini mi se ova moja biedna sobica pravim rajem. Veli se, da smo mi ljudi stvoreni po spodobi božjoj, da nam je Bog stvarajuć sviet nadahnuo svoju dušu. Nu svijajući se pod nemilim jarmom maćuhinstva, često sam o tom podvojila, moliti prestala, pa sam i kako morala stiskati zube, da mi kletva neizleti na usta. Prije vjenčanja bila je samo jedan put u našoj kući. Pozdravih ju, a ona mi odzdravi smiešeći se sladko i kiselo, i pružila mi dva prsta kao od milosti. Kad pako dodje otčevom ženom u starinski naš dvor, nije imala za me ni dva prsta. Ključe od gospodarstva uze mi namah, »grdi vrag« morao je zbilja u kut. Služinčad se je tomu i kako veselila i meni se očito rugala. Pa imali se čemu veseliti. Ta švabska plesačica, to Vam je bila istom gospodarica. Prije nego sam ja uzde pritegnula bila, krala je samo služinčad; sad su i maćuha i služinčad krali sve u liepoj slozi, sve na račun moga otca. O redu ni govora, šta je Švabica i znala o gospodarstvu! Vrt je podivljao, naša polja stala su najgore, kad si došao u vino-

grade, kan da samo vinjage vidiš; napokon smo kupovali od kramara jaja, masla, od pekara kruh. Nije li to najveća sramota za pošteno plemićko gospodartvo, gospodine? Iz prvine htjela sam se njekako prikladati novomu redu, kad nije drugčije bilo, htjela sam maćuhu pomagati, da kući bude manja šteta. Rekoh joj dobrim ovo i ono, htjedoh ju neuku upućivati, prišapnuh joj, neka pazi služinčadi na prste. Kakvu sam hvalu dobila za to? Otresnula se na mene. Neka se nebrinem za njezine poslove, ona da je gospodarica i zna, šta raditi treba. Ja da sam tajna uhoda, pa valjda pazim i na nju. Tužila me i otcu, koji me izgrdi ter mi oštro zabrani, neka se nemiešam u gospodarstvo. Dobro, pomislih, nećete, pa ću se zavući u svoju sobu. Tad poče maćuha, da sam liena ništarija, koja nije ni za što na svietu. Dade mi čitav tovar kudjelje, da ju izpredem, dala mi rpu stare kuhinjske rubenine, da ju krpam. Radila sam u noć, da su mi skoro izcurile oči, da su prsti krvavi bili, al čim sam više radila, tim mi je više davala, da niesam mogla svršiti svoga posla, pa onda me opet karala i tužila otcu, da joj prkosim, da sam liena, a otac bi opet sve gromove sasuo na me.

Tako se je postavila medj njega i mene, tako me je odkidala još više od roditelja moga. Pri objedu i večeri sjedjah iz prvine i ja pri stolu s otcem i maćuhom. Morala sam gledati to gotovo djetinsko draganje i milovanje mlade gospodarice. Gotovo sam se stidila. Otac bijaše u istinu kao sliep, nije vidio nego mladu svoju gospoju, mene nije ni pogledao, niti mi odzdravio. Njoj je sipao pune šake ljubavi, meni ni da je mrvica od njegova srca pala. Uvidjeh predobro, da je njekad kazalištna plesačica bila. Znala se oko mojega otca okretati kao mačka, pazila, da mu pripravi njeko osobito jelo, namieštala mu uzglavje na divanu, kad je po objedu driemati htio, punila mu tursku lulu i sama ju zapalila, da mu tobože bude sladja. Doniela bi mu na večer papuče, ili kad je pri hladnu vremenu izašao, kabanicu i

shawl, zamotala ga brižno, a sve to djetinjajuć i tepajući. Otac se nebi od milja i lagodnosti ni mako, tolika briga bila mu je mila i draga, on je sve te milosti i dragosti primao za znakove ljubavi, i nejedanput bi gladeći Lucijino lice rekao, koliko Bogu hvali, da je za svoga života našao bar jednu dušu, koja ga ljubi. To je dakako mene išlo, pa me zbilja ranilo u srce. Sve te silne laske nebijahu nego fino smišljena komedija. Lucija, kako ćete kasnije vidjeti, nije imala ni trunka srca. Već po tom možete suditi, kakva je bila. Kad je otac bio kod kuće, odievala se moja maćuha na čudan, fantastičan način. Imali smo u svojem dvorcu slike starih poganskih božica. Tako se po prilici odievala i moja maćuha. Vazda je bila pred otcem gladka, svietla, zamamljiva, njezinoj priprostoj, pobožnoj nošnji guvernante nije sada bilo ni traga. Moj otac nije s nje ni oka skinuti mogao, navlastito kad mu je uz gitaru za večernjeg sumraka pjevala tugaljive pjesme, pri čem je silno okretala oči. Nego i to nije bio nego puki teatar. Maćuha je imala punu škrinjicu pomada, vodica, bjelila i rumenila za lice i usne, i praška za kosu, sto kojekakvih kefica, nožića i drugih kojekakvih čudnih stvarca, o kojih niesam ni znala, zašto služe. Meni se uviek činilo, da je maškara, i ma kako ja ružna bila, nikad si niesam željela njezine ljepote, koja je i onako samo farbana bila. Imala je svoju posebnu ložnicu, u koju nije nitko ući smio, pa ni sam otac do jedanaest sati predpodne. Jednom — otca nebijaše kod kuće — trebalo je na polju obaviti važan posao. Maćuhina vrata bijahu zatvorena, ljudi niesu smjeli kod nje pokucati, dodjoše dakle k meni, neka ja govorim maćuhi. Nije mi se njekako htjelo u prvi mah, nu napokon se odvažih, ta posao bio je prešan, a ja prava kći njezinog zakonitog muža. Tu nije dakle zamjere biti moglo. Podjem k njoj, pokucam, otvorim vrata. Nebijahu zaključana. Ta otca nije bilo kod kuće, a drugomu nije se nadala. Maćuha se zaleti kao furija na me, pak me stala

grdit i ružiti, pače kleti, da je strahota bila. Prepadoh se do dna duše, videći ju pred sobom. Boga mi, toliko ružna niesam bila ni ja. Lice joj bilo bielo i žuto, usne bliede, uvele, imala je velike zelene i modre podočnjake, a od sve one zlatolike, bujne kose visio je samo »mišji repić« niz ledja. Drhtala je na svem tielu, usne joj trepetale od biesa, oči se okretale kao djavolu, a kad je na mene dizala svoje nokte, činilo mi se, da će mi izkopati oči. Iztjera me na polje nehoteći ni saslušati, po što sam došla. Od onog časa zamrzi sto puti gore na mene. Bila sam nehotice odkrila, da je sva njezina ljepota laž, bojala se, da ću to razglasiti med svietom, ali ja toga učinila niesam. Niesam od onda imala ni mirna časka u kući, da, toliko je otca nahuckala, da me je batinom tuko; čujete, gospodine, tukao, pa zabranio, da nesmijem više sjediti za njegovim stolom. Sad niesam imala na svietu živa stvora, niesam imala mjestanca na zemlji, koje mi nije paklom bilo, nego svoju sobičicu i majčin grob. U toj sam sobici jela i pila, spavala i bdila, radila i čitala. Ta samoća bijaše mi njekom utjehom, bar nije nitko dirao u mene, niesam vidjela mrkih lica niti čula psovaka i kletvi. Ali ni taj tužni mir nepriušti mi maćuha. Kad se jedne nedjelje povratih iz crkve, spazih, da su mi sve knjige odnieli. Zapitah služavku za razlog. Reče mi, da je gospodja zapovjedila, da se odnesu. Ni čitati mi niesu dali. Šta više! Izlazila sam malo kada, samo bih kadkad pohodila crkvu i majčin grob. Bilo me je stid pokazivati se pred svietom. Haljine mi bijahu stare i trošne, maćuha nije htjela dati novih. Bila sam sva skrpana. I njih je bilo stid. Ta maćuha vozila se po kraju u svili i kadifi, ja sam išla u crkvu pješke u krpah. Otac mi zabrani po naputku Lucijinu, da bez njegove dozvole nesmijem izlaziti iz dvorca, i da nebude prikora od svieta, raztrubiše, da mi se mieša po glavi, da sam suluda, pak da zato nesmijem medju sviet niti iz kuće.

Ha! Ha! — nasmija se starica Amalija pri tih riečih njekako muklo i užasno, da me je srce zazeblo. — Luda sam bila, da, da sam bila nakovanj ljudskoga nepoštenja, da sam se dala turati od takove nevriedne ženske. I recite, zar bi kakovo čudo bilo, da mi se je prevrnula pamet u tolikoj biedi? Nu, hvala Bogu, glava mi osta zdrava, samo je na moju dušu pao čudan mrak, moje srce napunilo se gorkom žuči, čemernim jadom. Zamrzih na sviet i na sve, što je po svietu ljudsku spodobu nosilo. Hvalila sam Bogu, da je služavka, koja bi mi obično doniela jelo, ostavila sobicu, samo da nevidim čovječjega lica. Meni je gotovo draže bilo slušati sa okanca moje kule glas zvieri po gori, nego li pjesmu iz čovječjeg grla. Sve više zaboravljah, da spadam medju ljudske stvorove; činilo mi se, da sam ura, koje nenavijaju; samo molitvenik na mojem stolu, samo slika majke božje nad mojom posteljom sjetila bi me, da sam krštena duša. Sjetiše me i crkvena zvona, ah ta mila zvona, kojih zvonka pjesan leti preko dola i brda, preko luga i polja, ta zvona, koja su mi nosila pozdrav od majčina groba! Kad bi sred večernje tišine njihov sklad zatreptio zrakom, klekla bih biedna biednica sred svoje sobice, dizala ruke k nebu. Tad oćutih, da sam više od čovječjeg stvora, da sam angjelom.

Znala je Lucija, zašto me je odkinula od otca. Moje oči nedopirahu do njega, mogla je raditi od njega, što je htjela, i zbilja ga omotala kao pauk muhu, dok starac nepade posve u njezine mreže. Sve je mogla od njega imati, pak je ljudski sisala njegovu krv, kao vukodlačica kakva. Gospodarila je za se. Svu rubeninu i onu od pokojne majke dala je obilježiti znakom svoga imena, a na isti način srebrninu i srebrne posude, a sve to doniela je pokojna mati u kuću. Na vjenčani dan pokloni joj otac i majčin zlatni nakit, njezine dragulje, a to je sve po pravici moje bilo. Šutila sam. Što da sam uraditi imala, komu da se pritužim? I onaj kukavni rodjak moje majke bio je umro. Da sam

imala na silu uteći i zvati svoga otca pred sud? Toga niesam smjela od sramote. Otac je otac, po njem imam život, ma i čemeran bio. K tomu bjeh izgubila svaku volju, svaku želju, pustila sam, neka to srce kuca u meni, nek me te noge nose do smrti, za koju sam Boga toli vruće molila. Bog me neusliša, tu sjedim jošte i sada. Lucija je prodavala marljivo prirod gospodarstva. Zlo se je gospodarilo, ali je imanje liepo, al su godine dobre bile, dakle je nješto nos moralo. Novce pohranila brižna maćuha za se u gradu u štedionici. Otcu se je tužila, da je prirod loš, pa je tražila od njega svejednako novaca za kućne potrebe i za svoje gospodske troške. Otac bi se kadkada smrknuo, tako mi služinčad reče, al bi joj dao. Jelo se, pilo se, gostilo se, vozilo se u Zagreb, u Beč, kupovalo se ondje zlata i srebra. Za kućno posoblje, za dvorac i gospodarstvene zgrade, za stoku trošilo se vrlo malo. Dakako, maćuhi se nije htjelo ulagati u kuću, njoj je draže bilo, što se lako gibati daje. Čut ćete, zašto. Nu odkuda otcu toliki novci? Plaća mu nebijaše velika, ni prihod moga materinstva, što ga je bez obzira trošio otac, sve to nije dosizalo za grofovsko živovanje, pri gospodarstvu neima gotovine, a prihod od priroda spravljala je maćuha za se, te bi otcu predložila kojekakve račune, kojih nije izpitivao nikad. Dakle se na imanje uzajmljivalo bez kraja i konca. Lucija je otca prešala, otac je uzimao novce uz velike kamate, da plati maćuhin trošak i stare kamate.

Mal da nezaboravih jedno. Maćuha rodi otcu sina, premda je bilo ponješto rano, kako ljudi govorahu. Sad pomislite, koliko je to veselje u kući bilo. Na dan krštenja pokloni moj otac djetetu od samoga veselja četiri tisuće forinti, te ih dade dakako u pohranu majci, koja porodi plemenu Lenićevu nova potomka. Otac bijaše toli sliep, te nije ni brojio vrieme, kad se u zakonu može roditi diete. Nu taj sinak umre za njekoliko mjeseci, što je maćuhu više srdilo nego žalostilo, jer

je mislila po mužkarcu Lenićeva imena dobiti sve u svoje šake i držati starca još jače na uzdi. Nu kad joj smrt odnese tu nadu, skupljala sve više, što je gibivo. Dakako da je postala i baštinicom onoga krstnog dara pokojnoga djeteta. Tako su išle godine, s njima rasli i dugovi. Jednom ljeti u mjesecu srpnju bijahu otac i maćuha baš u njekakvoj kupelji kod Beča. Za njihova odsuća bijah nješta slobodnija, mogla sam bar šetat po bližnjoj šumici. Bila sam i jaka, te mi služinčad nije smjela ništa. Idjah šumskom stazom posve sama, kad u jedan put spazim, gdje pandur pred sobom tjera djevojku, koja je pod pazuhom nosila svežnjić. Pogledam bolje, al na svoje veliko čudo spazih, da je to Eva, koja je mnogo godina služila kod Žirovićevih. Čini mi se, da nije baš žalostna bila. Poznala sam djevojku dobro, pa ju zapitah:

»Kamo ti, Evo?«

U prvi mah neodgovori ništa, al će mjesto nje reći stražar:

»Ukrala je kod gospoštine njekoliko srebrnih žlica, koje sretno kod nje nadjosmo. Prošibali smo ju, kako treba, a sad će biti protjerana preko medje. To Vam je, frajlice.«

»Da, podmetnuše mi ih vrazi,« ciknu djevojka jadovito, »htjeli me ukloniti od kuće!« Tad kan da se je nječemu dosjetila, izvadi iz džepa srebrn novac, dade ga stražaru i reče: »Pustite me, dobri čovječe, da malo počinem. Imam toj gospodjici nješta reći, a Vas molim za milost, gospodjice Amalijo, da me slušate. Dajte za Vašu dušu.«

Bilo mi je težko odbiti molbu, a i pandur, neprotiveći se ni najmanje, odvrati:

»Slobodno. Svoje si dobila, pa sve jedno je, hoćeš li čas prije ili poslije preko medje.«

Eva sjede pod hrast, sjedoh i ja. Bijaše zaplakana, jadovita, govorila je kao da zmija psiče.

»Za oproštaj prišapnut ću Vam rieč, frajlice, vrlo Vas se tiče. Vjerujte mi, niesam tatica. Bila sam se nješto pova-

dila s gospodjom, zagrozih se, da ću kojekakve tajne odati ženi mladoga gospodina i Vašemu otcu. Podmetnuše mi žlice, prošibaše, protjeraše nekrivu. Bog im to zapisao! Dobra sreća, tu Vam mogu reći istinu. Pazite se. Po svietu se govori, da ludujete. Znam, da je to bajka, koju na Vas smisli maćuha. Čula sam, kako su Žirovićevi medju sobom o tom govorili. Znam i više. Lucija bila je kod nas guvernanta kćeri, al je bila i draga našega mladoga gospodina. Pobožna dušica znala je za ključanicom bolje griešiti nego mi šugave ovce pred svietom. Griešilo se tajno, ali stara gospodja Žirovićka ima vražje oči i zateče pobožnu Luciju na griehu. Sad je bilo vike i krike. Lucija reče posve mirno, da će od mladoga gospodina postati majkom, da će ga tužiti, da će zapriečiti ženitbu njegovu, o kojoj se je onda radilo. Nju niesu mogli otjerati i prošibati kao mene sirotu, jer Lucija spada pod drugo carstvo. Pogodili se s njom. Odlučili su naprtiti ju za ženu Vašemu otcu. Ona je na to pristala, Žirovićevi Vašega starca motali i pozivali, mamili, bilo prilike, a Lucija fina. Bilo, pak je postala Vašom maćuhom na nesreću božju. Njezino mužko diete nije bilo sin Vašega otca, već mladoga našega gospodina. To Vam je živa istina; ja sam čula sve te pregovore, čula sam kasnije i to, kako Lucija Vašega otca i Vas zatire, što od Vas rade, kako Vas nište i kako će Lenićevi biti prosjaci. To su medj sobom govorili Žirovićevi, a ja sam prisluškivala. Na,« reče napokon posegnuv u njedra, »ukrala sam Luciji pisma, što ih dobi od mladoga, a i njemu uzeh njekoliko njezinih. Sama sam ta pisma nosila, a uzela ih zato, da se osvetim tim nepoštenim dušam. Nu mene tjeraju iz kraja. Držite Vi pisma, branite se njima, kako znate; Vama, mislim, biti će od bolje hasne. A sad s Bogom! Pazite se, frajlice!«

To rekavši skoči Eva, uze svežnjić i krenu dalje u šumu pod stražom.

Ja sam se kamenila, sievalo mi je pred očima, grizlo me u srcu. Bila sam oniemila, jedva smogoh iztisnuti rieč Evi na odzdrav. Bilo mi je, kan da snivam, ali opet nije bio san, ta držala sam pisma u drhćućih ruku. Digoh se i u isti čas šinu mi sva krv u glavu; da sam u onaj čas Luciju pred sobom imala, bila bih grješnici izkopala te mačje njezine oči. Pohitih kući, što su me noge nosile. U svojoj sobici zapalih brzo svieću. Na stolu preda mnom stajahu pisma. Gledala sam ih izpod oka, niesam ih se izprva smjela dodirnuti, pritiskala sam ruke k sebi, kao da se žeravice bojim. U jedanput ih spopadoh, malo nerazderah. Čitala sam, gutala sam ta prokleta slova, te vrele ponude, tu paklenu vatru, te ukore, prietnje, tu griešnu izpovied Lucije, da će majkom postati, a poslije, kako se oprašta od mladoga, jer mora poći za staroga, da pokrije svoj grieh i neosramoti Žirovićeva imena. Pa kako je pisala o mom otcu, koli podlo, prosto, porugljivo, kako se sama žalila, da iz naručja mladca mora uteći od nevolje u krilo iztrošena starca. Istina, istina, istina sve to crno na bielom, a ona moga otca gladi, ljubi, mazi, zove ga sladkim, pružila mu pod njegov porod kopile. Bože! Strašno mi je bilo u onaj čas. U mojem srcu pribralo se toliko žuči i otrova, kao da sam zmija. Moja utroba gorjela je kao živ oganj. Smijala sam se i plakala od žalosti, da su moga otca zapleli u takovu mrežu. Bilo mi je žao, da ga nema kod kuće, da mu nemogu u isti hip sve izjaviti, odkriti svu grjehotu i sramotu, koja na njegovu glavu spada. Al u taj par zazvonilo izpod briega večernje zvono. Kao da me je nješta dirnulo u srce. Niesam se više smijala, moja krv se ohladi, glava mi nije više gorjela. Uzeh pisma, te ih sakrih u škulju pod drvenom tavanicom. za koju nije nitko znao osim mene. Pak podjoh k prozoru. Tu sam klekla gledajući plavetno čisto ono nebo i zlatne zvjezdice, molila sam dugo i dugo Boga, neka me njegov duh razsvieti, što da jadna učinim.

Otac se povrati s maćuhom u Remetinec. Nerekoh mu ništa o strašnoj tajni, nepokazah mu onih podlih pisama Bila sam se tako odlučila, premisliv si sve, što bi od toga postati moglo. Dokazi su jasni, Lucija nemože svoga pisma zatajiti, otac bi pobjesnio, bio bi najnesretniji čovjek na svietu! Tu nesreću imala sam mu ja odkriti, njegova neljubljena jedinica. Zar je moja namjera bila i biti mogla učiniti otca nesretnim? Ni po što. Al morala sam ga braniti, očuvati od propasti, jer sam razumjela, da mu uz lakoumnu, podlu maćuhu propada sve imanje. Smislim napokon sve i odlučim se tvrdo. Jednog dana ode moj otac na osam dana u Zagreb za uredskim poslom. Ja ni pet ni šest već maćuhi u sobu.

»Dobar dan, maćuho,« rekoh u kratko postavivši se pred nju.

Lucija dignu glavu, ponajprije ljutito, zatim u čudu i otresnu se na me:

»Šta si došla? Šta tražiš? Zar ti je otac dozvolio, da ostaviš svoje duplje! Idi mi izpred očiju!«

»Neidem, Lucijo,« odvratih krepko, »a dozvolih sama sebi, da te pohodim, jer ti imam reći važnu, vrlo važnu rieč.«

»Netreba mi tvojih rieči, nedosadjuj mi, imam pametnijega posla.«

»Dosadila ti ja ili nedosadila, velim ti naprosto, da neidem! Ti me moraš slušati, jer se radi o tvojoj glavi; da, da, gledaj me samo, o tvojoj glavi se radi.«

To rekavši sjedoh, nemareći dalje za prigovore, na stolicu naprama njoj. Nu Lucija nije dalje ni prigovarala. Dignu glavu, trznu se, probliedi, izvali oči na mene i riknu napokon:

»Jesi li poludila?«

»Niesam,« odvratih joj, »ti doduše pričaš po svietu, da se u mojoj glavi mieša, nu evo vidiš, kako sam mirna, kako ti ozbiljno i pametno govorim.«

»Šta ćeš?« škrinu maćuha.

»Čuj me! Prije svega reći ću ti, da nedolazim radi sebe. Niesam, Bog zna, kako blizu bila otčevu srcu, ali ti si me odrinula izpred njegovih očiju, klevetala si na me, gaziš me, evo na meni, plemićkoj kćeri, vise krpe, mučiš me težkim poslom, raztrubila si, da ludujem, odkinula si me od svieta, učinila, da je otac na mene zamrzio, nedaš mi, da pohodim grob svoje majke, i da možeš, ti bi mi svojimi nokti izvadila iz srca ufanje u Boga. Sušim se kao drvo, tupim, glupim, niesam ni za što na svietu i toliko sam žalostna i i biedna, da sam zaboravila plakati, da neznam više, što je posmjeh čovječjega lica. U svojoj tužnoj samoći mislim skoro, da je čovječje pleme na svietu izumrlo, da na zemlji neživu nego djavoli. Evo što si od mene učinila! Al sve neka bi ti prošteno bilo, jer se to mene tiče, mene, koja sam i onako odlučena od hude sreće, da sav sviet na meni drva ciepa, a napokon niesi od mene primila nikakve dobrote. Nego drugo ti, šarena zmijo, nemogu oprostiti. Ti ubijaš moga roditelja, zatireš mu dom. Aj to nećeš, prokletnice jadna!«

»Pobjesnila si!« skoči maćuha bliedeć i drhćući.

»Sjedi, sjedi!« primjetih joj. »Amalija nije luda. Govori ti posve čistu istinu i bolje po tebe, da me mirno slušaš Kao torica u kokošnjak uvukla si se ti tudjinka u ovu staru hrvatsku kuću, od toliko vjekova Bogom blagoslovljenu. Da si poštena ženska, da moga otca ljubiš, da si mu bar zahvalna, pak da si mu rodila zdravo mužko čedo, po kojem bi naše pleme dalje raslo i da imaš uz to zrno milosrdja za mene sirotu, koja niesam kriva, da sam ženska, — ta klečala bih pred tobom, noge ti ljubila, za sveticu poštivala, pak radila za tebe dan i noć. Al ti niesi takva, ti niesi nego griešna bludnica.«

»Amalijo!« kriknu maćuha i zaleti se u mene, kao da će me rukama zadaviti, nu ja ju samo lako gurnuh, te je opet na stolicu klonula.

»Da, Lucijo, bludnica si. Tebe nije srce dovuklo u ovu kuću, niti te ljubav drži ovdje. Skakala si po kazalištu kao plesačica, a kad si se naskakala, postala si guvernanta, došla si amo u kraj divljih Hrvata, za koje si mislila, da su dosta glupi, da se od tebe mogu naučiti pameti, jer si cienila, da mladim Hrvaticam netreba srca, što ga i onako neimaš. Postala si guvernantom kod Žirovićevih, je l? Bilo ti je dobro, al nije ti bilo dosta. I postala si više, to jest dragom mladoga gospodina Žirovića.«

Lucija tresla se je za toga moga govora, kan da ju groznica hvata, a pri zadnjoj rieči kriknu, kao da ju je zmija ujela u srce.

»Vidiš, da sam te pogodila,« rekoh joj. »Da, bila si draga mladoga Žirovića, koji je drugu bogatu vlastelinku oženiti imao. Sgriešila si s njim proti božjoj zapoviedi, htjela si pobjesniti, čuvši, da ćeš ostati na cjedilu. Naputiše te za nevolju na moga staroga otca, a ti si to liepo primila, ta imala si postati još više, remetinskom vlastelinkom. Svojim mazalom zasliepila si mu oči, a k oltaru božjemu doniela mu pod srcem plod tudje griešne ljubavi i kad je taj grieh izišo na sviet, položila si ga na ruke zamamljenomu starcu i rekla: »Evo ti od mene mladoga Lenića!« Oj Lucijo, reci, nije li zadnja ženska na svietu poštenija od tebe? Ti gladiš otca, al ga u isti čas plieniš, ti ga cjeluješ svojim prodajnim ustima, ali mu u isti čas kuhaš otrov, varajući ga za gospodarstvo, ti ćeš mu izsisati zadnju krajcaru, da, starac stenje pod dugom, dok ti sebi sgrćeš u potaji hiljade. Ti sve, što je naše, domaće prezireš, mrziš, guraš nogom, pljuješ po nama, al nam hoćeš do zadnje kapi krvi izprešati sve, što imamo od starine. Sladka i gladka, bielo i rumeno pofarbana, noseći na usnah prijazan smieh, u očiju pobožan pogled i milostive suze, došla si medju nas ljuta grabilica, gora od vukodlaka, koji ljudem ob noć izpija krv. Reci, reci, Lucijo, niesi li bludnica, jer ubijaš dušu, tielo, srce, obitelj, samo da

zvierskimi nokti možeš u kratak čas prigrabiti ono, što su stari plemeniti ljudi kroz stotine godina stekli?«

Mišljah, da će me Lucija na te rieči ubiti, jer sam govorila kao mahnita, jer mi je krv kuhala u srcu i u glavi. Ali Lucija nemaknu se, složenih u krilu ruku sjedila je preda mnom kao kamen i gledala u zemlju. Lice joj kadkada drhtnulo, usne joj se stiskale, vidjeh, da i u njoj nješta strašno kuha, mirovala je kao zmija, koja videći pred sobom neprijatelja, vreba kako će sunuti, skočit i oviti mu se o grlo, da ga zadavi.

Napokon skoči, lica joj porumenješe, oči joj sievnuše, bila je kao pijana i smiešeći se vražki dokriknu mi:

»Ti to veliš, ti to veliš? Ti si to čula? Al gdje su ti dokazi? Ha! Ha! Ha!«

»Neboj se, imam ih crno na bielom.«

»Pokaži.«

»Neću, niesam luda.«

»Imaš ih? Lažeš! Daj da vidimo; prije nevjerujem.«

»Nevjeruj slobodno! Otac će vjerovat, kad ih vidi, tvoje pismo Žiroviću, tvoju ruku. Tebi ih neću dati; ubiti me možeš, dobit ih nećeš.«

»Ti ćeš ih dati otcu?«

»Hm! tko zna? Bude li potrebno, hoću.«

»Bude li potrebno? Kako to misliš? Ti me mrziš i imaš me za što mrziti. Kako bi mogla neosvetiti se meni? Što da učinim, da mi se neosvetiš? Ima li načina pogodbe?«

»Ima.«

»Reci.«

»Da pisma pokažem otcu, uvidio bi, da je prevaren, nesretan. Ti ga neljubiš, možebit ljubi on tebe. Da sazna, što se sbilo, zamrzio bi na te, na cieli sviet. Da zna, da na groblju leži kopile pod njegovim grbom, sdvojio bi, poludio bi.«

»Istina.«

»Vidiš, ja toga neću. Otac mi je.«

»Već šta?«

»Zla si, popravi se. Čemu uništit otca? Evo me vidiš, ružna sam. Ostat ću djevojka, kunem ti se. Još si dosta mlada, možeš ne samo otca već i mene preživjeti. Vidiš, da sam kukavna. Ti si gadna, gadna grješnica. Ali nelaži, nevaraj, nekradi, nerobi i možeš mirovati od mene; nu udariš li u staru žicu, sve ću odati otcu.«

»Sve ću učiniti, kako veliš,» odvrati drhćući žena.

»Nevjerujem ti. Znam, da lažeš i umiješ dobro łagati.«

»Što želiš?«

»Povrati gospodarstvo mojim rukama. Ja ću voditi račune; ti možeš trošiti, gospodjom biti, samo nesmiješ ludo trošiti, nesmiješ krasti.«

I opet zašuti Lucija, kan da se nječemu domišlja. Najednoč poče joj brada podrhtavati, oči se stiskati, žena kleknu preda me, obujmi mi koljena i viknu kroz plač:

»Amalijo! Amalijo! Bolja si od angjela, a ja gora od djavola. Što si rekla, istina je. Vidim, ti znaš za sve moje griehe. Hoćeš me štediti. Niesam toga vriedna. Štediš me, jer nećeš da ubijaš otca. O sgriešila, sgriešila sam, moja je duša do vieka prokleta. Ti me hoćeš izbaviti, griešnu dušu iz propasti izvaditi. Ti si angjeo, spasiteljica moja, neka bude sve, sve po tvojem — —«

Dalje nije maćuha mogla govoriti od silnih jecaja, od ljuta plača. Pritiskala je klečeći glavu na moja koljena, stiskala mi noge rukama, glavinjala — — no i meni su išle suze na oči. Rekoh si, divlja si, prosta si, prežestoko si govorila. Grješnica je, evo se kaje.

Pridigoh ju, a ona — — — poljubi me.

* * *

Sjedila sam opet za otčevim stolom, nosila sam opet ključe pri sebi, otac me je njekako čudno gledao, maćuha

milo gledala, služinčad se čudila, da je »grdi vrag« opet izišao iz zakutka. Poslovi, reče maćuha, da joj dosadjuju, ja sam ju za oproštenje molila, udobrila se, opametila se, gospodarstvo da me veseli, pa neka mi bude. Otac se čudio doduše, al mislim, da mu je drago bilo. Eto, rekoh si, nije li tako bolje? Da sam sve otcu odkrila, kolike nesreće! Luciju bio bi protjerao, mene bi bio još većma zamrzio, a sam bi bio očajao. Lucija se kaje, okrutno bi bilo zatvoriti grješnici put k spasenju. Varka neka ostane prikrivena, sve može bolje biti, samo ako ona bude dobra. Maćuha je odsele manje trošila, ja sam dobivala nove haljine, povezla bi se s njom kadkad u crkvu, mogla sam po volji pohoditi majčin grob. Kolike za me sreće! Sad mi se je povratio smieh, povratiše mi se i suze, a maćuha povrati mi opet knjige.

Tako se udobrilo sve, srce mi je kucalo zadovoljnije, spavala sam mirnije i kao da se je sav božji sviet sve više vraćao k mojemu srcu. Pa i tomu sam se čudila — maćuha me kadkada nutkala, neka idem s otcem u grad što šta kupovati. Jednoč se povratih ranije no obično kući. Otac bio je zaostao u gradu. Nadjoh u svojoj sobici maćuhu. Začudih se nemalo. Smiešeći se reče mi, da sam nemarna, da se nebrinem za svoju sobicu, sama da mi je sve pospremila, uredila, pače cvieće na prozore namjestila. Začudih se tolikoj dobroti. Kad Lucija izidje, pogledah u svoj ormar, al tu bijaše sve razmetano. To me njekako žacnulo. Njetko je prekapao moj ormar, maćuha je pospremila. Hm! Da nije tražila pisma? Čuvala sam se. Uzeh pisma izpod tavanice, ponesoh ih na tavan tornja u zabitan, taman kutić, gdje su samo golubovi noćili. Više puti u noći bilo mi je kan da pred mojim vratima čujem tih korak. Lecnuh se. Odlučih, da ću pripaziti. Ostavih svieću, neka gori, te se zavukoh na tavan, odakle sam s prozora vidjeti mogla, tko otvorenim triemom pred moja vrata hoda. Spazih zbilja maćuhu. Pred vratima nagnu glavu i pogleda kroz ključanicu. Nevidjevši ni-

koga povrati se triemom kao noćna sjena. Ah! pomislih si, ti vrebaš na me, nebi li kako vidjela pisma. Drugi put uzeh pisma k sebi, zaključah vrata, izvadih ključ. Kroz ključanicu moglo se vidjeti, kako svieća na stolu stoji, kako ja za stolom sjedim i maćuhina pisma čitam. Osjetim, da je pred vratima, uzmem glasno čitati, da i ona čuje. Na kvaku mojih vrata pritisnu ruka silovita. Badava. Digoh se, kan da ništa nečujem, uzmem pisma, stavim ih u ormar. Sve zamuknu. U zoru izidjoh ponesavši sa sobom pisma. Povrativ se opazim, da je njetko moj ormar premetnuo, bez sumnje maćuha. Dobro je, rekoh, i ponesoh pisma opet pod golubinjak. Dodje mi god, proslavismo ga za čudo slavno, dobih od maćuhe liep dar. Kad se je družtvo razigralo bilo, reče mi Lucija kroz šalu:

»Amalijo! Vidiš, sve je prošlo, dobra sam, vrati mi pisma, da nedodju trećemu u šake!«

»Još neću,« odvratih, »na otčev god dobit ćeš ih na dar.« Odsada pazila sam oštro.

U jedanput javi nam maćuha vesela lica, da je primila pismo, reče, da će joj doći u pohode bratić iz Njemačke. Otac se veselio tomu nemalo. Za kratko vrieme doveze se zbilja plavokos visok čovjek izlizana lica, uzvinutih brkova, inače gospodski obučen. Govorio je vrlo puno, gotovo sâm pri stolu, govorio mi je uviek: »milostiva gospodjice!« a momu otcu: »dragi tata!« Bilo je onda svaki dan gostbe u našem dvorcu, lovilo se, plesalo, pilo se bez obzira, a moj otac slušao je brbljanje toga »bratića« bez obzira. Čekala sam i čekala, al plavac nehtjede se nikako maknuti iz Remetinca. Čini mi se, da mu je otac davao i novaca. Taj čovjek bio je već preko dva mjeseca u našoj kući.

Njekog dana pokuca njetko u rano jutro na vrata moje sobice. Baš sam se odievala. Tko bi to biti mogao? Otvorim. Preda mnom se stvori otac, blied, smeten.

»Amalijo,« reče hrlo, zatvoriv za sobom vrata. »Došao sam, da nješta od tebe zaištem.«

»Zapoviedaj, otče!«

»Evo pred mjesec dana postala si punoljetna.«

»Toga se ni nesjetih.«

»Da, to ti velim ja. Vjeruj, Amalijo! Ti imaš materinstva, svoja si, možeš raditi, što hoćeš. Amalijo,« nastavi gotovo plačnim glasom, »tvomu otcu sgodila se nesreća, ti ga moraš izbaviti. Trebalo mi je novaca, uzeo sam ih kod ureda iz kase. Prijatelj mi obeća, da će mi za koji dan tu svotu uzajmiti do jeseni, ali malo zatim reče, da mi ih nemože dati. U kasi fale novci; nepovratim li ih, propast ću u sramotu. Amalijo, spasi me. Uzajmi mi svoje materinstvo, vratit ću ti ga, spasi otca, podpiši ovaj papir.«

Otac je sve to govorio na mahove, kao prestravljen, lud čovjek. Vidjeh, da govori istinu. Protrnuh. Traži se od mene sve, što imam. Izgubim li to, neću ništa imati. Al otac je to od mene tražio, godilo mi je, da me bar jedanput u životu uslugu moli, i sramota mu prieti, rekoh, dakle si dužna to svomu otcu dati. Podpisah, ali me je pri tom njekako zazeblo. »Hvala,« reče otac i ostavi brzo moju sobu i Remetinec. Rekoše, da će se istom za koje tri nedjelje vratiti. Vratit će novce u kasu, pomislih, hvala Bogu, spasen je. Ali vazda mi se vraćale u pamet njegove rieči: »Trebalo mi je za nješta novaca.« Zašto? Komu? Na to si nemogoh nikako odgovoriti. Odgovoriše drugi.

Tri dana iza otčeva odlazka sjedjasmo u jutro za kavom, maćuha, njezin »bratić« i ja. Govorilo se o koječem, činilo mi se, da im moja prisutnost nije mila. Napokon reče maćuha:

»Idi, draga Amalijo, k poslu, molim te. Prigledaj na veliku sjenokošu, rade li ljudi. Al da!« reče, kad sam se bila na odlazak digla, »večeras idem s bratićem za otcem u grad, da ga iznenadimo.«

»Dobro je,« rekoh, »idite, a ja ću sad na posao.«

»Dobro, al mi revno čuvaj kuću!«

»Neboj se, Lucijo! Ja već znam, što treba,« odgovorih i odoh

Niesam bila ni pô puta prevalila, al mi se u jedanput pozlilo, te niesam mogla dalje. Povratih se u svoju sobicu, da malo počinem. Maćuha me nije bila opazila. Već da legnem, al u vrtu pod prozorom tornja njetko razgovara. Prikučim se nehotice k prozoru. Lucija je govorila sa svojim »bratićem«.

»Sreća,« reče Lucija, »da je stari na duže vremena otišao, dragane moj! Večeras nam valja otići.«

»Pa dobro, ajdmo, draga Lucijo,« odvrati bratić poljubiv maćuhu.

»Pisala sam ti u grad, da ovdje niesam sigurna. Nesretna ona rugoba Amalija ima kod sebe moja pisma, svaki čas može me odati. Tu sam gotovo njezina robkinja. Kušala sam joj prijateljski izmamiti pisma, al mudra je zmija, neda ih. U ostalom neimamo tu ništa više tražiti. Svoje sam si osigurala. Tu je sve obrano i za kratko, mislim, mora se sve gospodarstvo razpasti. Hvala Bogu, te ću se toga dosadnoga jarma starčeva riešiti. Ja mu niesam kriva, da je lud, te se je prevariti dao.«

»Al, draga Lucijo,« odgovori »bratić«, »čini mi se, da tu ima jošte novaca, nješta si mi govorila, da »ružna cura« ima materinstva.«

»Otišlo s Bogom!« nasmija se Lucija. »Govorila sam mu toliko o tvom velevažnom podhvatu, o špekulaciji s dugami, kojoj treba novaca. Rekoh, da će i na njega pasti liep dobitak, pri tom sam ga naravski gladila i dragala. Prije desetak dana donese mi novce.«

»Al ti mi ništa nereče, Lucijo!«

»Čekala sam do sgode. Nu čuj! Ludi starac izvadi novce iz javne blagajne, pošto mu je njeki prijatelj obećao

bio zajam. Prijatelj ga iznevjeri, moj starac bijaše u škripcu. Tražio je, da mu ih povratim, al ja odvratih, da si ih već odpremio. Tad ga svjetovah, neka ište materinstvo od Amalije, koja da je punoljetna i nek joj odkrije, u kakvom je škripcu. Lenić učini po mom savjetu, pa je bome uspio. Amalija mu je ustupila sve svoje, a on podje u grad, da digne novce i da ih vrati u kasu.«

»To je dakako drugi posao,« nasmija se »bratić«. »Dakako, tu valja odmah čistiti mjesto.«

»Da izvedemo svoj podhvat sa dužicami.«

»Ha, ha, ha!« odvrati joj »bratić«, »nikad nebih bio pomislio, da će Lucijin dragi od mladosti i kazalištni plesač postati tvojim »bratićem« i špekulantom s dužicami.«

»Evo sad ću da popravim ono, što ti skrivih pobjegnuvši s bogatim trgovcem i zavukavši se kasnije pod krinku guvernante.«

»Gdje sam te sretno uvrebao, Lucijo.«

»A niesam li te vazda liepo pomagala, novaca ti šiljala odavle?«

»Jesi, jesi! Dobro je sad. Večeras dakle!«

»Da. Ajde da pospremim stvari. Kad se starac povrati, naći će gniezdo prazno. Za sjeme mu ostavljamo rugobu Amaliju.«

Tako, — nastavi starica, — govorile medju sobom te dvie proklete duše, a zatim podjoše dalje u vrt. Nemogu Vam reći, milostivi gospodine, kako mi je bilo pri duši. Zemlja, drveće, nebo, sve se okretalo oko mene, mračilo mi se, maglilo pred očima, htjela sam kriknuti, niesam mogla. Padoh kao bez sebe. Povrativ se k sviesti, sjedoh na stolicu, počeh razmišljati. Glava mi je težka bila kao od olova, drhtala sam sva, niesam se mogla dovinuti misli. Razbojnici! Razbojnici! U takve smo šake pali! Da nas opliene, unište! I ono zadnje moje imanje iztrgnuše mi ljute zvieri u čovječjoj spodobi iz ruku! Neće, viknuh, i odlučih tvrdo zapriečiti

zlopako djelo tih varalica. Ali kako? Domišljala sam se ovomu i onomu, nenadjoh pravoga načina. Imanje naše bilo je prilično osamljeno, najbliži susjed bio nam je župnik. Kradomice napisah mu pisamce, umolih ga, neka svakako k meni dodje; mužkarac je, mogao bi zlo zapriečiti. U sluge se niesam uzdala. Služinčad me mrzila radi moje strogosti, a pristajala uz maćuhu radi njene lisičje prijaznosti, pa je znala, da ju otac u svem sluša. Sluga se povrati sa pisamcem, župnik je bio otišao u grad k sudu. Niesam imala ni živa pomoćnika, a vrieme je išlo bez obzira. Sdvajala sam, al i u sdvojenju neodah ni trenom ni migom, da sam varalicam ušla u trag. Govorila sam pri objedu, kan da ništa neslutim, a one kukavice bijahu mi vrlo prijazne. Mimogred spazih, kako stoje dvie tri škrinje do vrha natrpane u drugoj sobi, ali maćuha skoči i zatvori brzo vrata, čim udjoh u sobu. Neima sumnje, rekoh si, spremaju se na dalek put i odlazeći ti cigani boće da nas do kraja opliene. Minulo je i podne a svakim hipom rastao je u mojoj duši strah. Podjoh niz stube u dvorište. Služinčad danas za čudo nije išla na djelo. Zadjoh u služinsku sobu, da vidim, tko to buči i pjeva. Za stolom sjedjahu služavke i sluge pijući vino i vičući. Sve je to pijano bilo, a kad ih potjerah na rad, nemaknu se nitko, svi mi se nasmijaše u lice. Protrnuh, razumjeh, da im je maćuha dala vina, da ih omami, da ih predobije za se. Bludila sam kao luda po vrtu, bila sam od straha i sdvojnosti izgubila razbor. Ujedanput čujem, gdje maćuha viknu s prozora:

»Zapregnite!«

Mraz mi uhvati srce. Mislim, da sam u taj čas pobjesnila. Sve je bilo na kocki. Zbilja počeše zaprezati konje. Tad skupim svu svoju snagu. Zovnem dva naša pastira, rekoh im, nek dodju za mnom. Ljudi, manje pijani, sliedili me, a ja podjem s njima ravno u maćuhinu sobu. Obučena u putno odielo navlačila si je upravo rukavice, do nje je stajao

njezin mili »bratić« u lovačkom odielu, a sred sobe tri putne škrinje. Opazivši mene i za mnom dva pastira, začudi se maćuha, osovi glavu i probliedi.

»Šta je?« zapita me njekim divljim glasom, ošinuvši me zmijskim pogledom.

»Kamo ćeš, Lucijo?« zapitah ju odvažno.

»Nerekoh li ti, da idem s mojim bratićem pohoditi otca.«

»A čemu te škrinje za toli kratak put?«

»To se tebe netiče. Šta traže ti pastiri u mojoj sobi?«

»Lažeš!« viknuh biesna sa tolike laži, »ti neideš za otcem, ovo nije tvoj bratić, ti hoćeš oplienit, ostaviti moga starca otca, hoćeš sa svojim dragim pobjeći u bieli sviet.«

Te rieči ošinuše ju kao grom, porumeni dovrh glave i ona i njezin »bratić« da će poletjeti proti meni.

»Van, ništarije, iz ove stare, poštene kuće!« kriknuh pokazavši im prstom vrata. »Van! Znam vašu zasjedu, vašu himbu. Ljudi,« okrenuh se k pastirom, »evo žena vašega gospodara hoće da sramotno pobjegne s tim kukavnim čovjekom. Oplienila je kuću, oplienila me za moje materinstvo, i evo zadnji komadić vriednosti hoće da nam odnese iz kuće. Drž'te ih, nedajte im grabiti zadnje ostanke našega imućtva!«

Stavivši se pred vrata razširih ruke i rekoh mirnije maćuhi: »Čemerna gujo! Nepuštam te toli lako! Platit ćeš to! Uvukla si se, tudja nametnice, pod ovaj krov, prevarila starca, otela mu sve; al ja sam njegova kći, starog hrvatskog plemena diete, ja ću osvetit poštenje naše familije. Ljudi, pograbite ju, otmite joj ukradene novce.«

Smrtni strah pojavi se na Lucijinu licu. Od užasa zaniemi Moji pastiri htjedoše da ju sgrabe, al ona uzmaknu i stisnu se u kut. Kukavnomu plesaču počeše koljena klecati. U jedanput, kan da se je nječemu dosjetio, poleti k nevisoku prozoru i skoči na polje. Lucija kriknu, svi se prestravismo. Zar pobježe hulja? Nepobježe. Za malen čas primicala se buka uz stube. Silovito gurnu njetko u vrata za mnom, da

sam odletjela na stran. U sobu provali plesač, a za njim pijana rulja služinčadi. Lucija osovivši se nasmjehnu se.

»Ljudi! Za ime božje!« viknuh. »Evo to dvoje hoće da pobjegne, da okrade otca! Nedajte toga.«

»Laže!« zakriešti Lucija drzovito i koraknu napried, »ja idem za vašim gospodarom i vratit ću se opet. Ta luda me mrzi, pak je pomahnitala. Čuvajte me, tako vam glave. Vidite, da bjesni. Svežite ju, zatvorite ju u njezinu komoricu.«

»Oh vražji porode!« planuh i da poletim, al pijana rulja posluša nju. Uhvatiše me, neslušajući moga zaklinjanja; otimah se, svladaše me, izgubih sviest, samo sam još čula kroz nesviest pakleni smieh maćuhe.

Tu zamuknu starica, guste suze kapale joj niz lice, tiho je jecala.

— Šta, — nastavi, — bi l čudo bilo, da sam poludila? Nebi, gospodine. Nu Bog mi je usudio, da ostanem pri pameti, da se dignem od težke bolesti, koja me iza toga shrva, da gledam propast, biedu stare naše kuće, muke moga roditelja. Varalice uminuše bez traga. Kad mi se otac povrati, bjehu već davna prevalili medju, ponesavši sa sobom naš imetak, naše srebro, zlato, ama sve. Pridignuv se od postelje, nadjem praznu kuću, a u njoj otca moga, koga od tolike nesreće ostavi pamet. Al što je veća groza, u svom ludilu zamrzi još većma na me, jer u njegovoj poharanoj pameti ostala je samo jedna misao živa, da je moja mržnja nagnala na bieg Luciju, ja da sam nesreći kriva. Proklinjana sto puti od njega, morala sam ga dvoriti, njegovati, na smrt ranjena u srce morala sam ga voditi u sviet, kad nam vjerovnici raznieše imanje i dvorac na bubnju. Oh, gospodine, težko je to bilo i pretežko. Nikomu nek Bog nedosudi takove muke, kakvu pretrpjeh ja, dok mi biedni otac pod tudjim krovom neizdahnu. A naši znanci, naši kumovi i prijatelji? Okrenuše nam ledja. Bili bismo poginuli od gladi, da niesam pošla k Žirovićevim, da ih pozovem na račun. Gospodja

Žirovićeva davala nam je podporu, dok je živa bila. A ja se evo preselih u grad, tu živarim, tu me je našla starost, a iz onog kraja, gdje sam se rodila, gdje mi je majčin grob i dvorac slavnih djedova, neponesoh nego — tu se dignu Amalija pristupi k ormaru, te izvadi listinu — na evo ovu kožu, plemenski list moje stare, poštene familije, koja sa mnom pada u grob. — Suza iz Amalijina oka pade na staru svetinju.

Bilo mi je težko gledati staricu, gdje preda mnom stoji ukočena, stisnutih usana, pustih očiju, gdje drži prvu i zadnju uspomenu svoga roda — starinsku kožu, na kojoj je žarka suza drhtala.

— Vidite, to mi je sve, što imam, — reče, — i kad umrem, moraju mi to staviti na prsa, dati u grob. Vidite, stara sam, a niesam imala žive ljudske duše od moga pamtenja, koja bi me bila ljubila. Eh! Tako mi je Bog sudio i tako neljubljena leći ću u grob. Nego imam njekoga, koji me ljubi, — nastavi okrenuvši se kanarincu, — evo na ova mala živinica, ovaj mali zlatni ptić ljubi me od srca kao kakav čovjek, toli je mio, toli drag, — tako se svikao na me. Da, da. Smijte se slobodno. S tom živinicom živem; on neka pogine, poginut ću i ja. Taj kanarinac mi je ljubovnik.« —

Večernje sunce igralo je na neliepom licu staričinu, na vrelih joj suzah, na staroj magarećoj koži, sunce je drhtalo na cvieću, a mali kanarinac kan da razumije gospodaricu, uzvinu vrat, pogleda ju bistro i udari veselo tralalikat.

*
* *

Bilo je minulo pô godine. Za toga vremena nedodje mi Amalija pred oči. Sjetih se je više puti, al ju i zaboravih. Jednom sretoh šostaricu Lizu, koja pazi na onu strahovitu kuću.

»Lizo! Kako je?« rekoh.

»Dobro, Vaša milosti.«

»Šta radi frajlica Amalija?«

»Ništa neradi,« odvrati starica, pogledav me u čudu.

»Kako?«

»Umrla je.«

»Zbilja umrla?«

»Da, milostivi gospodine! Prije pet mjeseci ju zakopasmo. Poginuo je kanarinac, bio je star. To se je primilo njezina srca. Počela slabiti, plakati, nije već izlazila, nije gotovo ništa govorila. Samo mi reče, da bi Vas još jednom vidjeti htjela. Jednog jutra nadjoh ju mrtvu u postelji. Bila je lice okrenula k zidu. Onda ju pošteno zakopasmo, a na srce dasmo star, kožnat papir. Bog zna, kakova je to ludorija, al stara je tako naredila. Neka joj bude, bila je dobra dušica. Bog joj dao lako!«

»Bog dao lako kanarinčevoj ljubovci,« rekoh u duši i ja.

ZVONAR TOPČIJA.

I.

Majstor nije šala, navlaš stari cehovski majstor, koji ima dva podbradka i trbušinu za tri trbuha, te može dlanom lupati po njoj kao po velikom bubnju. Takov stari cehmeštar bio je stari Nikola Celinić, po meštriji postolar. Bavio se je dakle obućom, te se nije brinuo za glavu, i pravo reći, glava ga nije boljela od mudrosti i ljudi govorili, da Niko gazi vazda po vlastitoj pameti. To brbljanje malo ga je koštalo. Lupio bi samo po svom džepu, i zlatni cekini zazvonili a Nikola viknuo:

»Lajte, lajte, a moja je kesa puna, znajte. Novac je pamet.«

Meštar Nikola bio je, duše mi, ružan kao rutava tunja, a i žena mu Julša takodjer nije bila umila lica proljetnim sniegom, a koža joj bila kao stara nagužvana čizma. Nego su imali kćer, Bože, kao da je u mlieku okupana i božjom rosicom odojena! Oči, da te prožegu, kosa, da se njom pokrije do pete, lica, da ih ubereš za ružicu, a usta, joj, tä pčela bi se na njih zaletjela. Marica bila onako okrugla, zdrava, poskočnica ko skakavica, stidna kao pupoljak, laka kao leptir, — u svem Zagrebu nije takove dušice bilo; a pitaš li za pamet, bome mogla je od svoje soli i koliko prodavati drugim. Bila je i ljepša i pametnija od otca i majke.

»Odakle je meštar izpuknuo Maricu?« pitalo se po Zagrebu, »tu nije pala jabuka izpod drveta. Ona ko slika na oltaru, on ko vitez od licitara, a ni majci nevidi se trag na

Maričinu licu.« Nikola bi zažmirio na takovo pitanje, postrance pogledao ženu i rekao: »Odakle sam izpuknuo Maricu? Hm! Da nije — —« a žena mu odvratila: »Iš nevoljo, nezadavio se na tom griehu; da si zapamtio račun, nebi ti sumnja pamet miešala i poštenoj ženi zla prišivala.« »No, no,« odmumlja na to meštar Nikola. »Ništa, ništa, ženo, račun je čist.«

Odakle se Marica izpuknula? Bog ju dao takovu, i hvala Bogu na daru, dika je kući i imenu, sieva kao zrcalo po domu. Novac Nikolin dva puta više vriedi, jer ima uz cekine i Maricu. To je on znao, i gizdajući se svojim porodom po trbušini se lupao, odievao djevojku finim suknom, obuvao žutimi cipelicami, zakapčao joj zobun srebrnimi kopčami, hranio ju marcipanom i pojio medicom, nu, mazio ju kao ptić svoju ptičicu u gniezdu, a pri tom bi govorio: »Visoko je drvo, na njem rumena djevojčica, naša Marica.« Nego djevojka je, rekoh, pametnija bila od otca i majke, nije se od mazenja sprokšila, pričuvala uz marcipan i medicu zdravu pamet i dobru voljicu. Nije gledala visoko, nije nizoko, već ravno preda se, kud poštenje raste ko mirisava travica.

Dobro i predobro znate, da se pupoljak jednom razcvasti, djevojačko srce jednom otvoriti mora. Blago si ga rosi, kad se namjeri na ružicu, blago si ga mladcu, kad poljubi djevojku. A kako je to? Pitaj, kako je to? Pismoznanci za to niesu napisali knjige, ali su sami od toga poludili. Kako je to? Oko pane, srce plane. Dodje vrieme, jabuka dozrije i padne komu u krilo. U Marice bila vrela krv, slutiti je bilo, da će taj cviet u brzo naći svoju pčelicu. Istina je. Pala iskra ovamo, pala iskra onamo, pogledali se, ljubili se. A Marica je pravo, zdravo ljubila, onako od puna srca, i nije ljubiti prestala, jer komu se jedanput to blaženstvo zavuče u srce, taj ga nepušta iz srca, kao što nepuštaš zlatnu ptičicu, koju držiš u gajbici. Za priliku me pitate, kako su se zaljubili, znam. Dakako! Vi mlade ženice i vi mlade dje-

vice rado pitate i čitate, kako je mužka sgoda našla žensku priliku. Al vam tega baš neću reći, jer ni sam neznam. Marica se zaljubila u toga svoga mladića prije trista godina u Zagrebu, a ja sam to prepisao iz stare, prnjave kronike i baš onaj list u kronici, gdje su se prvi put poljubili, baš taj nesretni list nječija je ruka iztrgnula. Valjda je komu žao bilo, da se mladi ljudi ljube. Ništa zato. Samo da znamo, da se mrzili niesu. I to je dosta. Nego sam zaboravio pričati o njem, tko je bio, šta je bio i čiji je bio. Na mala vrata nije mogao unići, bio bi čelom lupio u vratnice; rodjen je bio u Šestinah u seljačkoj kući pri crkvi, učio je postolariju u Zagrebu, nedavno postao majstor, a bio je i zvonar pri sv. Marku u Zagrebu. Po glasu zvona znalo se, kad on zvoni. Molio se Bogu od srca, šivao je postole kako ma koji, nikad nije pio vina; drugi mu se smijali, govorili mu, da je stidljiv kao djevojka, a jak kao vosak. Zvao se pako po krstu i otcu Janko Dobrilović. Nije samo zvoniti znao, već i pucati po vražki na Uskrs, na Božić, na veliko i malo Tielovo, kad ide procesija. Bože! Mužari su mu grmili pred crkvom kao ono pred devetdeset godina, kad se pod Zagrebom zemlja tresla i toranj razbio crkvu sv. Marka. Pucao je i drugdje iz mužara, kad su naime varoška gospoda po vinogradih groždje brala. Tad bi posudili od varoškoga župnika zvonara i crkvene topove, pak se je pucalo, aj, u dobro zdravlje, da se je gora zibala. Nego je bio Janko Dobrilović ubog bogac, seljačko diete, koje se počelo svojim rukama dizati od ničega do nječega i trebalo mu još dosta puta i znoja, da bude čovjek, za koga drugi pitaju. Toga siromaha mladca ljubila je bogata Marica Celinićeva. Al se pri toj ljubavi na njega i srdila, jer vam već rekoh, da je bio plah kao djevojka.

Jednom, bilo pod večer prije zdrave Marije, stajala je Marica na stepenicah pred vratima svoje kuće na Markovu trgu. Čekala roditelje, koji bijahu njegdje za kumove pri

krštenju. Ledja naslonila na zid, drobne noge prebacila, ruke skrstila straga, nagnula glavicu i gledala je pjevakajući preda se na trg, koji je bio prazan kan da si ga pomeo metlom. Od tud je išao njetko prema crkvi a uz njezinu kuću. Odmah ga djevojka prepozna. Bio je to zvonar Dobrilović, išao je u toranj zvoniti zdravu Mariju. Stan mu je bio nedaleko za crkvom, nije mu trebalo nego koraknuti njekoliko koraka u toranj, nije mu trebalo ići kraj Celinićeve kuće. Nu vi ste, moje djevice, premudre i netreba da vam rečem, zašto je mladi zvonar okolišao.

»Dobar večer, Marice!«

»Da Bog da, Janko.«

»Ti tu sama?«

»Samcata.«

»Otac i majka?«

»U podgradju kumuju.«

»A ti?«

»Eto vidiš, pjevam i mislim, kakove su babe mužkarci.«

»A ja idem zvonit zdravu Mariju.«

»Sretan ti put. Ded zvoni pjesmicu, da su mužkarci babe.«

»To valjda neide moj brk?«

»Da čiji? Upravo tvoj i ponajprije tvoj. Neznam, zašto ti je Bog dao brkove?«

»Srdiš se? Što sam ti kriv? Neznam, duše mi moje.«

»Neznaš, neznaš?« razsrdi se Marica. »Moram li ti ja svieću zapaliti, ja tvoj jezik nabrusiti? Baba si i sto puti si baba. Ti znaš, da si mojemu srcu drag.«

»Znam, i hvala Bogu.«

»Znaš, znaš, pa misliš, da je to dosta. Imamo li se zato rado, da ti svaku večer ideš mimo nas zvonit zdravu Mariju, pak veliš: »Dobar večer, Marice!« a ja tebi: »Da Bog da, Jankice!« Neće li tomu nikada biti kraj? Niesam pitala, čiji si, ni šta si, već meni samo vriediš, jer si mojemu oku

mojemu srcu drag. Hoću da budem tvoja, razumiješ li me tvoja, Janko? A evo taj naš »Dobar večer« vuče se od Jakovlja do Gjurgjeva.«

»Pak misliš ti, da ja nebih hotio tvojim biti?«

»Pa govori! Niesi niem.«

»Da otcu govorim,« počeše se zvonar za uhom, »moja Marice, ja ti se bogme neufam. Kad samo pomislim na to, vrti mi se u glavi i neznam, kako će našoj ljubavi biti kraj. Bojim se, neće biti dobar.«

»A zašto, molim, zeče moj!«

»Ti toga neznaš? Poznam ja tvoga otca. Nezvoni li po svem svietu svojimi cekini, neigra li svuda gospodina? Novac je pamet, njegova je rieč. On je bogataš, cehmeštar, ima kuću, majur, vrt, vinograd, žutaka, — a ja božji, ubogi zvonar neimam niš', baš kao miš.«

»Vidiš, da si baba, vidiš, da ti je Bog zaludu dao brkove! Šta je zato? Žene li se ljudi radi cekina ili radi srca? Moj otac je postolar, ti si postolar. Da ima više od tebe, nije ni čudo, jer je stariji, pa je više postola sašio za svojega života. Samo da si meni po volji, a ja velim, da niesam nikakva kraljevica. Samo da si pošten!«

»Da, da, da, to vriedi tebi i pred tobom, ali nevriedi pred tvojim otcem. Bog mi je svjedok i majka božja, da si mi draža od vida očinjega, al ti velim, da mi se takova sreća čini kao bajka o zakopanom blagu.«

»Moraš me snubiti!« viknu Marica srdito i lupi nožicom o zemlju. »Čuješ li, moraš. Odmah sutra. Čuj, ako neučiniš, kako ja hoću, neću te više pogledati, Bog mi je svjedok. Sad znaš. Jer — — jer neću živjeti bez tebe.«

Časak je Janko šutio, šuteći stajao, napokon reče plaho: »Dobro, kad hoćeš, Marice, govorit ću. Neću biti kriv, izidje li na zlo.«

»Na tvoju vjeru ćeš govoriti!« prihvati Marica življe, pruživši mu ruku.

»Na moju vjeru, Marice draga,« reče zvonar i stisnu mladici ruku. »Al eto odmiče vrieme, idem zvoniti zdravu Mariju. Laku noć, srce moje!«

»Laku noć, dragi moj!«

Zvonar krenu prema crkvi i za malo razliegao se glas večernjeg zvona nad gradom, Marica pako klečala je u svojoj sobi sklopljenih ruku moleći večernju molitvu, moleći za zdravlje i sreću onoga, koji je u taj par po skladnom glasu zvonâ sa visokog tornja slao »angjeoski pozdrav« pobožnim dušam rodnoga grada.

I drugi dan zvonio je Janko Dobrilović zdravu Mariju pri svetom Marku, ali mu je bilo, kao da je pri svakom zvonu klatno udarilo o njegovo srce. Bio je kod majstora Nikole, reko mu, što želi onako tiho skromno od srca, kako se dostoji čednu mladiću. Al Nikola, da! Bučio kao bies, smijao se mladomu zvonaru upravo pod brk. Da l' mu je vrana izpila mazag, da li je lude gljive jeo? Šta? Ovakov golobrad čovjek, koji jošte nije ništa, da je smio i u snu poželjeti Maricu, jedinicu bogata, stara gradjanina! Neka se nosi s milim Bogom, neka se drži svojih zvona, neka se okani Marice. Tu da mu nerode šljive. Nek si traži drugdje ženu, prikladniju njogovoj bogčiji. Marica da je iznikla za boljega. Tako je bučio meštar Nikola, a Janko se odnio, rekav mirno: »Vi nedate, majstore; istina, srce mi puca, ali kad nedate, svršeni su računi. S Bogom!« Zvono se orilo one večeri toli silovito, da su ljudi od straha gledali u toranj, zvonilo toli žalobito, kan da će pući. Da, da, zvono govorilo je iz Jankova srca, a tu ljutu zvonjavu razumjela je biedna Marica, kojoj otac doviknu kroz bies:

»Ako si mi draga i mila, pak te ja gladim i zavijam u pamuk, jer si mi jedinica, zvonarica nećeš biti, makar se posvetila i od gladi preda mnom pogibala. Niesu moji groši, da ih bacim nitkoviću u ždrielo, a Dobrilović nesnubi tebe, već moje imanje. Nepisni mi više o tom, ma ti izcurile oči od plača, mene omekšati nećeš.«

Djevojka utre suze, pristupi k otcu i reče mirno:

»Dobro! Nedate me, otče! A ja Vam velim: njegova ili ničija!«

Janko pako zvonio je u to na tornju na smrt svojoj ljubavi.

II.

Zagrebčani se nadimali vazda, bili su ljudi rogoborni; bučili su za svoje pravice, da se je čulo na sve četiri strane svieta. Danas su tiho, tihomice šutili, gledali od straha u zemlju, kan da im je njetko nemilo posegao pod grlo. Bog zna, zašto gospodin sudac ide toli zamišljeno amo tamo po viećnici? Složio je ruke straga, šeće kao medjed u gajbi, češe se sad za lievim, sad za desnim uhom, namiče svoju kapicu sad na čelo, sad na šiju. Prikupljaju se i drugi starešine, al i oni kan da su zagrizli u kiselu jabuku. Samo oprezno koracaju po prstih, da neprobude škripljuć čizmami vraga, objesili tužne glave, smucaju se šuteć uz sudca, jedva mu vele: »Hvaljen Bog!« Bit će, da svi znaju, kakva im se kost zadjela u grlu, al se neufa jedan drugomu spomenuti nevolju. Sad se napokon skupiše. U viećnici nizkoj i tamnoj stoji dug i drven stol, a na njem gori svjetiljka, za stolom sjedi sudac u svojoj staroj kožnatoj stolici, obitoj žutimi klinci. Kraj njega mota palce notar gospodin Čenci i gleda srdito svetoga Blaža, koji visi mirno o zidu. Valjda notar svetca okom kara, zašto da bolje nezaštićuje Zagreba, kad mu je patron. Ostale starešine stisle se plaho na klupu do velike peći i ježe se čudno, pa čekaju, što će im sudac reći, medj njima i gizdavi Nikola Celinić, koji se je danas po vražki ukrotio bio.

Napokon nakašlja se sudac tri puta pak će starešinam reći:

»Plemeniti magistrate i gospodo starešine! Moram Vam reći, zašto tu sjedimo, mjesto da kod kuće mirno čašicu vina

popijemo. Stvar Vam je ta. Turčinu vrag neda mira, to znate svi. Sve šeće po našoj zemlji kan da je njegova, hara i pali, občuvaj nas Bog! Dok je ta nekrštena duša šetala po drugih kotarih, ajde de, nije nas svrbilo, nek si pomogne svatko, kako zna; ali sad mu narasle zazubice na Zagreb, sad je počelo svrbiti i nas. U Zagreb nemože doći, ako neima tvrdoga Siska, a zato šarafi Sisak, da mu sve rebra pucaju, pak da neimaju gospoda kanonici u Sisku bukovačkoga vina, bio bi ih od davna odnio bies, nebi već branili Siska. Strah je to božji, kako se priča. Draga moja braćo, fratar vam je došao gospodinu biskupu Stankovačkomu, pak je donio pismo, u podplatu ušiveno, od gospodina kanonika Blaža Gjuraka, koji je sada komandant u Sisku. Zlo je, dragi ljudi. Do sada je ajde našim u Sisku pomagala bukovačka kapljica, koju im je pošiljao prečastni kaptol, ali sada nepomaže ni to. Nesretni pogani donieli iz Gradiške velike mužare po Savi, prešli preko Kupe, dižu pod Siskom šance i nabacivaju se kugljami u grad, da mu rebra pucaju i kako je došlo do šaka, odpuhnula je prokleta poganska kuglja gospodinu kanoniku Fintiću, Bog mu dao duši lako, poštenu glavu, baš kad se je hotio natrag smuknuti kroz vrata u grad. To vam je bio drugi komandant, pak Turke htio bacit u Kupu; al mu je presjelo. Sad već neće Bukovca piti. Sad su vražji pogani posegli Siščanom pod grlo, a poslije Siščana doći će Zagrebčani. Joj si ga nam, braćo! Onda se ogledajmo, gdje smo. Neće nas glava boljeti ni o Božiću, ni o berbi. To mi je rekao i gospodin ban, presvietli gospodin knez Petar Erdödi. Još reče, da kršćanska gospoda dižu vojsku na Sisak, da nas rieše toga vraga i da bi bilo dobro i pošteno, da mi Zagrebčani nješto više činimo, nego što je naredba i zemaljski zakon. Ja pako, moja braćo, mislim, da gospodin ban pravo govori, pak da nasnubimo na naš trošak jednu kompaniju soldata i da ju s vojskom pošljemo pod Sisak.«

Vriedni otci zagrebački, trepećući od straha božjega i turskoga, viknuše u jedan glas:

»Dajmo kumpaniju!«

»Nedam! Protestiram!« skoči Stjepan Svastović, fiškal gradski, malen veseljak rumena lica, komu je crna kosa stajala na čelu kao pietlova kresta. »Nedam, ter nedam. Ja sam prava branitelj, pak velim: Slavni ovaj varoš po svojih privilegijih nije dužan dati za vojsku nego žito, sol i predpregu za zemaljske mužare i bombarde. Ako tu popustimo, propale su gradske pravice.«

»A da,« reći će sudac, »ako te Turčin zakolje kao purana, k vragu su pravice naše, makar ti sto puta protestirao.«

»Dajmo, dajmo kumpaniju!« viknuši svi u jedan glas.

»Protestiram, nek se zapiše u protokol!«

»Zapišite slobodno, notaru, al mi ipak dajemo kumpaniju. Je l tako, ljudi?«

»Jest!« potvrdiše svi.

Svastović pako skoči biesan, uhvati šešir i zaviknuv crven, poput raka, pri vratih: »Bog daj, pojeli vas Turci!« iztisnu se iz slavnoga vieća.

Tad se dignu i Tomo Gradnaj, učen čovjek velika nosa i klapastih ušiju, koji je svoga druga fiškala Svastovića ljubio kao vrag tamjan, pa će vieću:

»Baš ćemo dati, baš! I ja sam prava branitelj! Ja pače, amplissime magistratus, dajem još i više.«

»Čujmo! Čujmo!«

»Da,« nastavi Tomo Gradnaj, »u dvorištu naše varoške kuće leži u blatu i to bez svakoga posla stara željezna lumbarda. Kud su Turci pod Sisak poslali mužare, zašto nebi Zagrebčani lumbardu, kad naša lumbarda neima posla, nek se vidi, tko je jači: poganski car u Carigradu ili slobodni purgari na Griču! Ha?« kriknu Gradnaj, dižuć junački šaku.

»Ha!« zaurla cielo vieće zanosito, »pravo je, pošljimo lumbardu.«

»Pravo je,« reče sudac, »lumbarda i onako neima posla, a nebi je kupio ni ciganin iz blata za podkove. I što je dobro, da grmi po svietu i nekošta nas ništa.«

»Nego stojte na miru, braćo,« reče Gradnaj, staviv ozbiljno kažiprst na rt svoga nosa. »Lumbarda vam je gora od nieme živine. Nemože od sebe lajat ni pucat. Gdje nam je kanonir, koji će ju punit i paliti? Ha?!«

»Ha!« opetova cielo vieće od čuda. I svi zašutiše šutkom.

»Ha!« viknu cehmeštar Celinić, zabodnuv kažiprst u zrak i skoči na noge. »Kanonira tražite? Imam ga, imam ga. Hm! Dobrilović, naš zvonar. Šta? Pali mužare na Tielovo, na Božić, na Uskrs, o berbi. Hm! Šta?«

»Vidiš vraga!« reče sudac, »istina je.«

»Istina je!« kriknu vieće u jedan glas.

»Zovni Janka zvonara,« reče sudac kastelanu.

Janko Dobrilović dodje pred vieće i pokloni se smjerno.

»Šta je Vaša milostiva zapovied?« zapita.

»Hm!« reče sudac, »Janko, ti znaš, šta je lumbarda?«

»Znam.«

»Lumbarda ima luknju sprieda i straga.«

»Znam.«

»Lumbardi treba praha, i ruka, koja užiže prah.«

»Znam.«

»Turci bi rado na nas, a mi ćemo poslati lumbardu, da nedodju na nas. Znaš?«

»Znam.«

»U cielom plemenitom varošu neima duše izim tebe, koja bi znala užigat lumbarde.«

»Znam.«

»Idi ti s našom lumbardom pod Sisak.«

»Neidem.«

»Zašto?«

»Neidem. Idite sami.«

»Beno! A naša koža?«

»A moja koža?«

»Dat ćemo ti zlatan cekin. Je l, braćo?« zapita sudac.

»Dat ćemo!« potvrdiše svi.

»Neidem!« odvrati zvonar.

»Dva cekina.«

»Neidem.«

»Pet!«

»Neidem.«

»Deset!«

»I opet neidem.«

»Bojiš se?«

»Vraga se bojim. Išao bih.«

»Po što?«

»Dajte mi Maricu Celinićevu.«

»Ah!« zablenu se vieće.

»Oh!« razsrdi se Celinić, »na vrbi nerastu kruške.«

»Pa si kupite kruške od Turaka pod Siskom,« odvrati zvonar.

»Daj, majstore,« reče sudac.

»Nedam!« otresnu se Celinić.

»Daj!« zamoli Gradnaj, »za obćinu je, za Zagreb.«

»Nedam! Nedam!«

»Daj! Daj! Daj!« viknu vieće u jedan glas.

Celinić se pjenio, rukavom obrisao znoj sa čela, ruknuo, pak prasnu u rieč:

»K vragu, — dat ću! Ali — — ako Janko zvonar podje pod Sisak, pak nam donese cielu lumbardu natrag. Onda neka mu bude Marica, moja kći, kad je za obćinu. Nosi ga bies!«

»Tako budi!« reče sudac.

»Tako! Amen!« potvrdi sve vieće.

»Idem, hvaljen Isus!« pokloni se zvonar.

Još istog dana provezoše gradski kmetovi staru lumbardu na kolima u Sisak k banovoj vojsci, a na kolih sjedio Janko zvonar, noseći sa sobom blagoslov Marice Celinićeve.

III.

Bilo je na dvadeset i peti dan mjeseca lipnja a rodjenja sina božjega godišta 1593. Zagreb bio je pun ljudstva tudjega i domaćega pod oružjem, bez oružja, kao čičak na čičku. Došao od Siska i gospodin ban. Dika mu do Boga! Opet je sjedilo na Griču varoško vieće i sudac i Stjepan Svastović, Tomo Gradnaj, notar Čenci, a u kutu kod peći, pucajuć od jada, cehmeštar Nikola Celinić. Pred viećem pako stajao je Janko zvonar.

»Kako, Janko?« zapita sudac.

»Dobro, sudče.«

»Pri Sisku si bio?«

»Jesam, Bog i duša.«

»A lumbarda.«

»Dolje u dvorištu, u blatu, na starom mjestu,« nasmjehnu se zvonar.

»Pak čujte,« reče zvonar. »Uf, slavna gospodo, još mi drhću palci, mislio sam, da je svietu kraj. Dovezli smo staru željeznu mrcinu pod Sisak. Praha natrpah si u žep, uzeh i gubu, kremena i ocjeli. Čudo božje! U Sisku bili popovi, preko Kupe Turci pogani, za Siskom gradom platnen grad, a u njem naš gospodin ban Tomo Erdödi i naši Hrvati, i gospodin general Ašperg i njegovi željezni Švabe na konju. Mislite li, da su se pogani preplašili? Da, brige su ih. Imali su generala Hasana, živoga vraga. Digao konjski rep, opržio ga Bog, počeo po bubnjevih grmiti kan da ide grom, pak udri na naše. Grmilo je, Bože moj, kao pri procesiji u Remetah. Toga se naši valjda poplašili. Turčin se tiska, a naši smuk pa smuk sve natrag po svojoj stopi. Brrrr! to vam je

grmilo i blisikalo, da nije trebalo ni sunca ni mjeseca, kako je iz velikih i malih pušaka vrcalo. A eto Jurko vraga! Pritisni gospodin Ašperg i željezni Švabe s desna, pa gospodin ban s lieva, udri, užgi, a Turčinu pomozi Bog! Bjež', kume, negledaj u me, vikasmo svi! Udri obrezanca, pak se to nalokalo Kupe za posljednju žedju i u neuzkrs. Toliko je pogana plivalo po Kupi, da si suhom nogom prieći mogao. I general Hasan dobio je svoje po glavi, neće ga ni vrag probuditi. To je slava! Šta, gospodo? Pri Sisku već neima Turčina, a vi hvalite Bogu, da živite, jer neznate, što je turski strah.«

»A znaš li ti?« zapita ga sudac važno.

»Bogme znam. Treslo me ko groznica.«

»Kako je s tobom bilo?« viknu Svastović.

»Kako je s tobom bilo?« kriknu Gradnaj.

»Kako? E tako! Dobar je strah, komu ga je Bog dao, rekoh si. Janko, ti si šostar, nezatiči prerano svoga nosa, nemoraš biti prvi. Položim svoju zagrebačku lumbardu pred jamu, natrpam ju prahom pak dodam kuglju od kamena. Nek dodju Turci, prestrašit će se od straha. Dok se to po polju miešalo i motalo, sjedio sam mirno u jami za topom, i krešući čekao Turke. Došli su, bježali u Kupu. Vraga, pomislih si, sramota bi bila, da se neoglasi zagrebačka lumbarda. Šuk! puk! užgi ja u Turke! Zagrmilo je, Bože moj, kao da se nebo ruši, a moja se lumbarda prevalila kao pijana kokoš. Čujte čudo! Naša stara lumbarda pogodila je u srce veliki bubanj, što su ga bježeći Turci nosili. Sad već nisu mogli grmiti. Zato se razsrdili, okrenuli bome k meni. Niesam lud, da si dam odrezati glavu, pak ajde, Janko, zavuci se u grabu, u šaš, a oni ni pet ni šest zabili gvozdenim klinom lumbardi škuljicu i bježali dalje u Kupu. Ali mi smo ipak nadvladali, gospodin ban Erdödi, Ašperg i ja. Donesoh vam lumbardu, eno je dolje u blatu, a vi mi dajte Maricu.«

»Neima tu ništa,« viknu Celinić.

»Zašto?« upita sudac.

»Neima ništa, amplissime magistratus,« kriknu Svastović, skočiv na noge, »lumbarda nije ciela, Turci su zabili klin, sad nije ni za što. Ništavu ju donie Janko. Nemože dobiti Marice.«

»Tako je!« viknu u jedan glas cielo vieće.

»Protestiram,« kliknu Gradnaj mašuć rukama, »rekli ste, da Janko donese cielu lumbardu. Nije li ciela? Jest. I više nego ciela, jer važe više za onaj željezni klin, što ga zabiše Turci. Janko mora dobiti Maricu.«

»Tako je!« viknu opet cielo vieće.

»Tako je. Amen!« potvrdi sudac. »Janko nek vodi Maricu i na dar mu onih deset cekina, što ih obećasmo. Vriedan je Zagrebčanin.«

»Do biesa! Nek si ju vodi!« prasnu debeli Nikola Celinić.

Da, Janko osta junak, dobi Maricu, deset cekina i pohvalu od grada, a pri prvom unuku lupao se stari Celinić po trbuhu od radosti i ponosa te se nasmija rekav:

»Vidi ga, vidi, prokleti kanonir! Mišljah, da će mu Turci odrezati glavu, a evo mi donese još unuka.«

»Ha! Ha!« nasmjehnu se Marica, »vidiš, lumbarda je kriva, tatice. Je l ti žao?«

»Vraga je žao!« otresnu se postolar. »Hvala Bogu, da su ju zabili Turci.«

»I da sam ja pri tom u šašu sjedio,« završi Janko.

Dugo i sretno zvonio je jošte Janko uz Maricu sa tornja svetoga Marka, najpače zvonio, kad se pobjedna vojska hrvatska pod banom Petrom Erdödijem vratila od Siska u Zagreb. Veliko pako vieće Zagreba grada pisa kralju, koliko si je naprtilo troška za sisačku bitku preko navade i zakona. Veliko vieće zahtievalo je jednoglasno od kralja, neka iz Beča pošlje »meštra bombardira«, koji će izvaditi iz lumbarde

taj turski klin, jer ako ga nepošalje, da neće Zagreb kralju dati za buduće ni konjika, ni pješaka, ni lumbarde za rat. Je li kralj toga »meštra« poslao? Neznam, jer je žalibože baš zadnji list iz stare kronike iztrgan. Nu još sam i ja vidio staru željeznu lumbardu gdje leži u blatu gradskoga dvorišta i sve mi se čini, da je to nesretni top sretnoga zvonara Janka Dobrilovića.

SADRŽAJ.